

UNIVERZITET U NOVOM SADU
FAKULTET TEHNIČKIH NAUKA U
NOVOM SADU

Bojana Pašajlić

TRGOVAČKI OBJEKTI SA PRELAZA XIX U XX VEK U KRAGUJEVCU – IDENTITET I ULOGA MEDIJA

DOKTORSKA DISERTACIJA

Novi Sad, 2020

КЉУЧНА ДОКУМЕНТАЦИЈСКА ИНФОРМАЦИЈА

Редни број, РБР:	
Идентификациони број, ИБР:	
Тип документације, ТД:	Монографска публикација
Тип записа, ТЗ:	Текстуални штампани материјал
Врста рада, ВР:	Докторска дисертација
Аутор, АУ:	Бојана Пашајлић
Ментор, МН:	Др Јелена Атанацковић Јеличић и др Владимир Баровић
Наслов рада, НР:	Трговачки објекти са прелаза XIX у XX век у Крагујевцу – идентитет и улога медија
Језик публикације, ЈП:	Српски
Језик извода, ЈИ:	Српски
Земља публикавања, ЗП:	Србија
Уже географско подручје, УГП:	Нови Сад, Војводина
Година, ГО:	2020.
Издавач, ИЗ:	Факултет техничких наука
Место и адреса, МА:	Нови Сад, Трг Доситеја Обрадовића 6
Физички опис рада, ФО: (поглавља/страна/ цитата/табела/слика/графика/прилога)	10 поглавља/ 439 страница/ 245 цитата/ 1 табела/ 306 слика/ 0 прилога
Научна област, НО:	Архитектура
Научна дисциплина, НД:	Архитектура и урбанизам
Предметна одредница/Кључне речи, ПО:	Архитектура, градитељско наслеђе, историја, уметност
УДК	
Чува се, ЧУ:	у библиотеци Факултета техничких наука
Важна напомена, ВН:	
Извод, ИЗ:	Рад истражује трговачке објекте настале у периоду прелаза из 19. у 20. век у Крагујевцу као просторе који дефинишу визуелни идентитет града и сагледава њихов настанак и развој. Наведени објекти представљају најлепше трговачке објекте настале у оквиру језгра града Крагујевца. Због позиције које заузимају кроз различите историјске периоде и друштвена уређења они пролазе кроз визуелне и наменске трансформације које се удаљују од њиховог примарног визуелног идентитета. Како би критеријуми везани за очување објеката као значајног културног наслеђа и носиоца визуелног идентитета места били адекватно спроведени потребно је оформити посебне правилнике односно допуне закона који ће бити предмет проучавања овог рада.
Датум прихватања теме, ДП:	28.11.2019.
Датум одбране, ДО:	
Чланови комисије, КО:	Председник: Др Радивоје Динуловић, редовни професор
	Члан: Др Ивана Мишкељин, ванредни професор
	Члан: Др Игор Мараш, ванредни професор
	Члан: Др Зоран Јевтовић, редовни професор
	Члан, ментор: Др Јелена Атанацковић Јеличић, редовни

Потпис ментора

УНИВЕРЗИТЕТ У НОВОМ САДУ • ФАКУЛТЕТ ТЕХНИЧКИХ НАУКА
21000 НОВИ САД, Трг Доситеја Обрадовића 6

КЉУЧНА ДОКУМЕНТАЦИЈСКА ИНФОРМАЦИЈА

професор

Др Владимир Баровић, ванредни професор

Образац Q2.НА.06-05- Издање 1

KEY WORDS DOCUMENTATION

Accession number, ANO :	
Identification number, INO :	
Document type, DT :	Monographic publication
Type of record, TR :	Textual material, printed
Contents code, CC :	Doctoral dissertation
Author, AU :	Bojana Pašajlić
Mentor, MN :	Jelena Atanacković Jeličić, PhD, full professor, Vladimir Barović, Phd,
Title, TI :	Trade buildings created at the turn of 19 th to 20 th century in Kragujevac - identity and role of the media
Language of text, LT :	serbian
Language of abstract, LA :	serbian
Country of publication, CP :	Serbia
Locality of publication, LP :	Novi Sad, Vojvodina
Publication year, PY :	2020.
Publisher, PB :	University of Novi Sad, Faculty of Technical Sciences
Publication place, PP :	Novi Sad
Physical description, PD : (chapters/pages/ref./tables/pictures/graphs/appendixes)	10 chapter/ 439 pages/ 245 ref./ 1 tables/ 306 pictures/ 0 appendixes
Scientific field, SF :	Architecture
Scientific discipline, SD :	Architecture and Urbanism
Subject/Key words, S/KW :	architecture, built heritage, history, art
UC	
Holding data, HD :	Library of the Faculty of Technical Sciences
Note, N :	
Abstract, AB :	The paper examines the trade buildings created during the transition from the 19th to the 20th century in Kragujevac as spaces that define the visual identity of the city and research their emergence and development. These facilities represent the most beautiful trade buildings created within the core of the city of Kragujevac. Because of the positions they occupy through different historical periods and social arrangements, they undergo visual and purposeful transformations that move away from their primary visual identity. In order for the criteria related to the preservation of objects as a significant cultural heritage and the bearer of the visual identity of the city to be properly implemented, it is necessary to establish special regulations or amendments to the law that will be the subject of study of this paper.
Accepted by the Scientific Board on, ASB :	28.11.2019.
Defended on, DE :	
Defended Board, DB :	
President:	Radivoje Dinulovic, PhD, full professor
Member:	Ivana Miškeljin, PhD, associate professor
Member:	Igor Maraš, PhD, associate professor
Member:	Zoran Jevtović, PhD, full professor
Member, Mentor:	Jelena Atanacković Jeličić, PhD, full professor
	Vladimir Barović, PhD, associate professor
	Mentor's sign

UNIVERSITY OF NOVI SAD • FACULTY OF TECHNICAL SCIENCES
21000 NOVI SAD, Trg Dositeja Obradovića 6

KEY WORDS DOCUMENTATION

Obrazac Q2.HA.06-05- Izdanje 1

Sadržaj:

1. Uvodna razmatranja	5
1.1 Tematski okvir istraživanja.....	5
1.2 Predmet i problem istraživanja.....	9
1.3 Ciljevi istraživanja.....	33
1.4 Zadaci istraživanja.....	34
1.5 Sistem radnih hipoteza.....	35
1.6 Primjenjene naučne metode istraživanja.....	37
1.7 Očekivani rezultati istraživanja i njihova primena.....	39
1.8 Ograničenja istraživanja.....	40
1.9 Analiza dosadašnjih istraživanja.....	41
1.9.1 Kritička sistematizacija rezultata istraživanja.....	41
1.9.2 Analiza dosadašnjih rezultata istraživanja.....	42
1.10 Kratak sadržaj rada.....	44
2. Istorijski razvoj trgovačkih objekata nastalih sa prelaza iz 19. u 20. vek u Kragujevcu	46
2.1 Društveni, kulturni i istorijski kontekst i prilike sa prelaza iz 19. u 20. vek.....	46
2.2 Pojam trgovačkog objekta.....	52
2.3 Analiza razvoja arhitekture i trgovačkih objekata sa prelaza iz 19. u 20. vek u Kragujevcu.....	54
2.4 Definisanje kriterijuma za izbor relevantnih primera.....	60
2.5 Zaključna razmatranja poglavlja.....	64
3. Prepoznavanje i definisanje ključnih elemenata identiteta primarne funkcije trgovačkih objekata	65
3.1. Klasifikacija tipova trgovačkih objekata prema glavnim karakteristikama.....	66
3.1.1. Tipovi trgovačkih objekata prema primarnoj upotrebnoj nameni objekata.....	67
3.1.2 Tipovi trgovačkih objekata prema urbanističkoj dispoziciji.....	69
3.1.3 Tipovi trgovačkih objekata prema obliku fasade i njenoj organizaciji u odnosu na okolinu urbane strukture.....	72

3.2. Analiza stilskih karakteristika fasada i arhitektonskih elemenata trgovačkih objekata.....	76
3.2.1. Analiza plastike na fasadama trgovačkih objekata.....	77
3.2.2. Analiza otvora na fasadama trgovačkih objekata.....	86
3.2.2.1. Dućanski izlozi i ormani za izloge.....	86
3.2.2.2. Prozori na uličnoj liniji.....	90
3.2.2.3. Ulazi i ulazna vrata (kapija).....	93
3.3. Analiza reklamnog sistema i njegovog pozicioniranja u sklopu fasada trgovačkih objekata.....	97
3.3.1. Značaj i uloga medija u analizi identiteta trgovačkog objekta.....	99
3.3.2. Novinski oglas.....	126
3.3.3. Naziv firme/ trgovine.....	135
3.3.4. Memorandumi i vizit kartice.....	144
3.3.5. Pojavnost trgovačkih objekata u vodičima.....	152
3.3.6. Razglednice.....	152
3.4. Analiza stilskih karakteristika prikazanih na reklamnom materijalu trgovačkih objekata.....	154
3.5. Trgovački objekti nastali u drugoj polovini 19. veka.....	157
3.5.1. „Manufakturna radnja Alekse J. Obradovića”.....	158
3.5.2. Objekat Obrena Jankovića.....	165
3.6. Trgovački objekti nastali u prvoj polovini 20. veka.....	168
3.6.1. „Kolonijalno delikatesna trgovina Tasić” i Mlekara „Goč” Dušana Lekića.....	171
3.6.2. „Apoteka Jakševac”.....	181
3.6.3. „Pomodna trgovina Milovana Pavlovića”.....	187
3.6.4. „Poslastičarnica Riste Golića” i „Prodavnica novnina Jovana Stojanovića”.....	194
3.6.5. Knjižara „Napredak” Bogoljuba Maksića.....	202
3.6.6. Objekat Save Nikolića abadžije.....	209
3.6.7. Pomodna trgovina „Kod Beograđanina” ili Palata Milana Nikolića.....	231
3.6.8. Zgrada sa Atlasima – „Pomodna trgovina Koste Jakovljevića”.....	242

3.6.9. „Pomodna manufakturna, platnarska i galanteriska radnja M.S. Mitrović i Drugovi”	255
3.6.10. „Manufakturna radnja Bogoljuba V. Nešića” i „Voskarska radnja Milenka Jevtića”	262
3.6.11. „Pomodna trgovina Timotija A. Vučkovića”	269
3.6.12. Gradska tržnica	279
3.7. Ulica Cara Nikole - zona zanatskih radnji i radionica	293
4. Model pravilnika o zaštiti postojećih elemenata objekata i obnovi fasada i enterijera trgovačkih objekata u Kragujevcu	312
4.1. Analiza primera postojećih zaštićenih tradicionalnih trgovačkih objekata u svetu	313
4.1.1. Barselona	314
4.1.2. Bolonja	319
4.1.3. Edinburg	321
4.1.4. Madrid	322
4.1.5. London	324
4.2. Analiza Građevinskog pravilnika za grad Kragujevac iz 1937. god	325
4.3. Analiza postojećih zakona i mera zaštita za grad Kragujevac	327
4.4. Analiza problema nesagledavanja veze fasada – enterijer	331
4.4.1. Fasada kao primarni punkt prezentacije identiteta objekta	342
4.4.2. Uticaj dizajna enterijera na oblikovanje i spoljnu kompoziciju fasade	351
4.5. Analiza potreba stanovništva u pogledu upotrebne namene objekata	363
4.6. Analiza problema promenljivosti estetskih kriterijuma	387
4.7. Predlog Pravilnika o zaštiti trgovačkih objekata sa prelaza iz 19. u 20. vek u Kragujevcu	389
4.7.1. Promotivni materijal	390
4.7.1.1. Pozicioniranje naziva trgovine	391
4.7.1.2. Konzolni nosači	391
4.7.2. Fasada	392
4.7.2.1. Boja fasade	392
4.7.3. Tende i nadstrešnice	392

4.7.4. Dizajn i dekoracija izloga.....	395
4.7.5. Stolarija.....	395
4.7.6. Upotrebna namena objekta.....	395
4.7.7. Digitalna arhiva – biblioteka.....	396
5. Zaključna razmatranja.....	397
5.1. Mogućnost primene dobijenih rezultata i doprinos istraživanja.....	397
6. Literatura.....	401
6.1. Knjige.....	401
6.2. Članci iz naučnih časopisa.....	403
6.3. Članci iz zbornika sa konferencija.....	404
6.4. Dokumentacija i građa nadležnih institucija.....	404
6.5. Časopis i novine.....	404
6.6. Internet stranice.....	408
7. Indeks ilustracija	410
8. Indeks pojmova i imena.....	430
9. Popis korišćene tehničke dokumentacije.....	434
10. Biografija kandidata.....	439

1. Uvodna razmatranja

1.1 Tematski okvir istraživanja

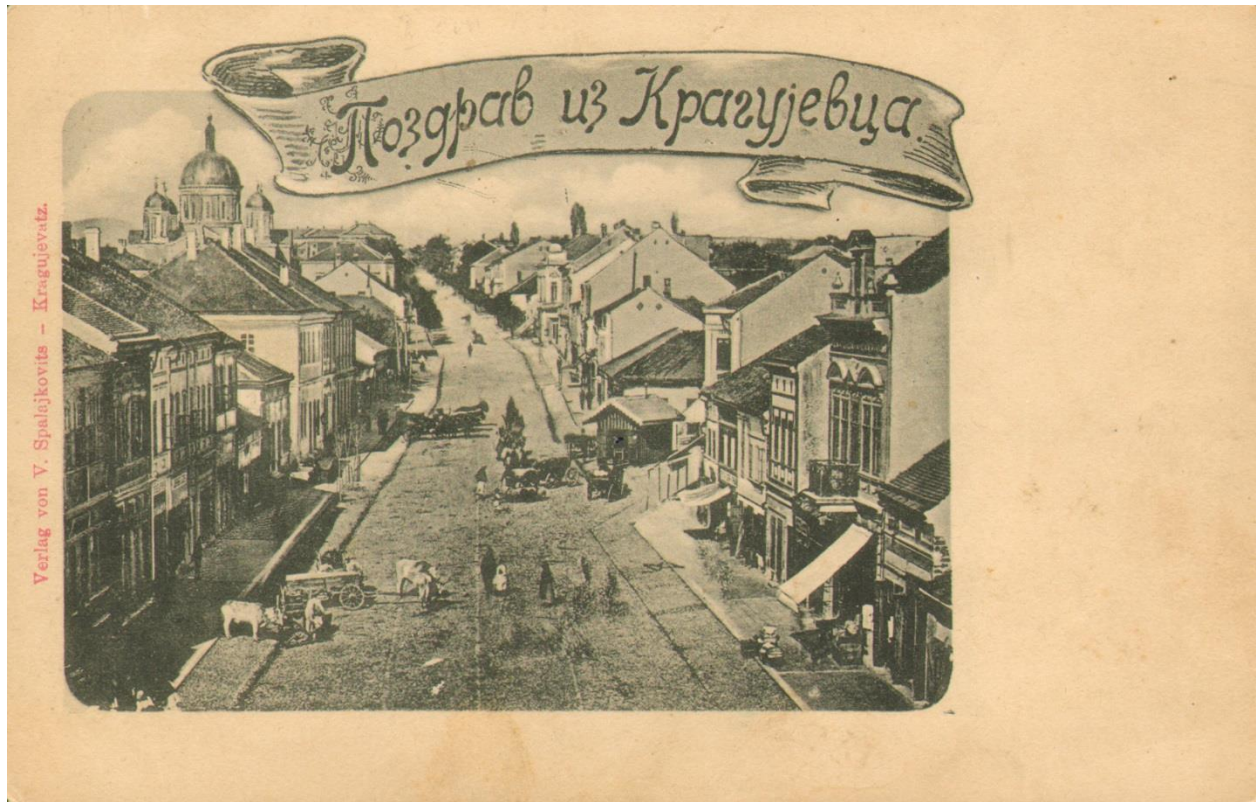
Kao bivši trg, Kragujevac je označen prilikom prvog popisa koji su Turci izvršili 1476. godine. U tapudefteru Smederevskog sandžakata zapisano je: „Selo Kragujevac, nekada je držalo vašar i panađur, ali ga zbog upada neprijatelja više ne drži; raja se razbežala... Kuća 32. Postoji hasa vodenica.”¹

„Kragujevačka linearna čaršija nasleđena je iz vremena Turaka.” Premeštanje glavne čaršije sa jedne na drugu trasu nije značilo da je ona starija definitivno propala. Dislociranje pijace, izgradnja Načelstva u nekadašnjoj glavnoj čaršiji stvorili su nesumnjivo „belu fleku” u čaršijskom tkivu, ali se ona i dalje zadržava zahvaljujući blizini stočnog i drvenog trga, koji se nalazio sa njene istočne strane. Na mestu današnje opštinske zgrade stara čaršija je i dalje živela, čineći sa novom, glavnom i paralelnom čaršijom, kao i poprečnim vezama koje su se postepeno izgradile između njih, dosta pravilnu i izduženu mrežu jezgra varoši.” Ovaj sistem, formiran na prelazu veka, bio je zadržan i u periodu između dva rata. On se neznatno prostorno širi, zahvata poneku novu ulicu, ali intenzivno povećava broj radnji koje se modernizuju i prirodno, ponovo iseljava pijacu sa „Krsta” na novu lokaciju, preko potoka Erdoglija.²

---

¹ Trifunović, V. (2004). *Urbanizam Kragujevca 20. vek, Knjiga prva: period od 1878. do 1974. godine*. Kragujevac. 32.

² Macura, V. (1984). *Čaršija i gradski centar*. Niš, Kragujevac: Gradina i Svetlost. 68.

Sl. 1. Razglednica „Pozdrav iz Kragujevca”, IAŠ K 1 III-7 Glavna ulica u Kragujevcu posle 1887. god.

Moderni uticaj secesije i domaćeg neoromatizma ostavili su značajni trag na formiranje kragujevačkog urbanog jezgra. Na mestu orijentalne čaršije pojavljuje se moderni grad koji po svojoj kompoziciji i skladu predstavlja izuzetnu celinu.³

Trgovački objekti nastali u periodu od 1900. godine do početka Drugog svetskog rata predstavljaju najlepše trgovačke objekte nastale u okviru jezgra grada Kragujevca. Kao najrasprostranjeniji tip objekta, trgovački objekti grade vizuelni identitet jezgra grada.

Zbog pozicije koje zauzimaju kroz različite istorijske periode i društvena uređenja oni prolaze kroz vizuelne i namenske transformacije koje se udaljuju od njihovog primarnog vizuelnog identiteta. Nakon svih transformacija kroz koje prolaze objekti polako

³ Vitković, Blagoje. (1970). *Zaštita stare gradske arhitekture u Kragujevcu*. Kragujevac: Zavod za zaštitu spomenika kulture. 4.

preuzimaju odlike trenutnih arhitektonskih stilova gde dolazi do promene otvora, stolarije, pozicioniranja reklamnog i pratećeg materijala i time posmatrajući donju zonu objekta ne možemo da uspostavimo jedinstvenu vizuelnu celinu objekta kao ni da pronađemo vezu između fasade i enterijera.

Vizuelni identitet objekta u savremenom društvu od izuzetne je važnosti jer ne utiče samo na ekonomski napredak već i na formiranje autentične urbane sredine kroz razvoj urbanog dizajna. Poslednje decenije 21. veka predstavljaju period ubrzanog razvoja na različitim poljima pa je u skladu sa tim potrebno pronaći pravi način kroz koji bi ovaj tip objekta odnosno deo graditeljskog nasleđa mogao biti pravilno korišćen i sačuvan za buduće generacije.

Kako bi svi kriterijumi vezani za očuvanje objekata kao značajnog kulturnog nasleđa i bitnog nosioca vizuelnog identiteta mesta bili adekvatno sprovedeni potrebno je oformiti posebne pravilnike odnosno dopune zakona. Kroz ovakve pravilnike bili bi navedeni jasni kriterijumi koji se odnose kako na očuvanje postojećih autentičnih elemenata tako i na smernice za rekonstrukciju određenih delova objekata i njihovu pravilnu namensku upotrebu.

Osnovni okvir istraživanja zaštite i revitalizacije trgovačkih objekata, kao i njihove uloge u kulturnom napretku stanovništva i područja zajedno predstavlja prepoznavanje i definisanje ključnih elemenata vizuelnog identiteta (primarne funkcije) trgovačkih objekata u Kragujevcu. Okvir istraživanja ograničen je vremenskim intervalom kao i prostornom lokacijom objekata u okviru jezgra grada.

Istraživanja koja se bave trgovačkim objektima u Kragujevcu sa prelaza iz 19. u 20. vek koja su spovedena do sada fokusirana su na činjenicama i dostupnim podacima o samim objektima ne fokusirajući se na moguću širu primenu potencijala objekata kao ni konkretnim oblicima njihove zaštite. Iako određeni broj trgovačkih objekata u okviru jezgra grada ne predstavlja graditeljsko nasleđe od velikog značaja ipak njihova vrednost može da se ogleda u okviru šire ambijentalne slike mesta i njegovog identiteta. Kako bi ovaka sinteza postojala od posebnog je značaja povezati aktuelnu arhitektonsku praksu sa dizajnom enterijera i grafičkim dizajnom.

O važnosti ovog poduhvata govori i pasus iz elaborata izdatog od strane Zavoda za zaštitu spomenika kulture u Kragujevcu gde kaže: „Mišljenja smo da je ovo zadnji

trenutak kada treba energično pristupiti zaštiti ovog nasleđa, jer je ovo jednim delom već okrnjeno primitivnim i nestručnim rekonstrukcijama. To naročito važi za prizemlja gde su veliki, nefunkcionalni i neestetski izlozi od aluminijuma i stakla jako pokvarili opšti utisak harmonije i elegancije fasada. Hitnost ovog zadatka povećava i sve veća zainteresovanost vlasnika za raznim adaptacijama, koja ukoliko se ne obave stručno u potpunosti će uništiti dragocene ostatke starog Kragujevca.”⁴

Nažalost, skoro pola veka nakon sačinjavanja ovog elaborata i donošenja pomenutih zaključaka ne postoje rezultati koji govore o pomaku ka konkretnim merama zaštite i revitalizacije.

U skladu sa ovim važnost istraživanja se ogleda u fokusiranju na pravilno očuvanje i upotrebu trgovačkih objekata u pogledu mesta masovne komunikacije i objekata prenosa kulturnih i istorijskih znanja.

U procesu istraživanja korišćena je i analizirana dostupna istorijska građa i dokumentacija prikupljena u Narodnom muzeju, Kragujevac, Zavodu za zaštitu spomenika kulture, Kragujevac kao i u Istorijskom arhivu Šumadije, Kragujevac. Teorijsko istraživanje obuhvatalo je analizu postojećih arhitektonskih stilova, elemenata i njihovih karakteristika sagledavanih na predmetnim objektima kao i sagledavanje njihovog uticaja u savremenom društvu i relaciji i komunikaciji sa savremenim čovekom.

Dobijeni rezultati istraživanja mogu se primeniti u daljem procesu istraživanja funkcije trgovačkih objekata i njihove važnosti u okviru društvene zajednice kao i u pogledu dalje zaštite i upotrebe ovog ili sličnog tipa objekta.

---

⁴ Ibidem

1.2 Predmet i problem istraživanja

Polazna tačka istraživanja predstavlja sagledavanje trgovačkih objekata, koji su većinski tip objekata u okviru jezgra grada, kao prostore najmasovnije transformacije.

Rad istražuje trgovačke objekte nastale u periodu prelaza iz 19. u 20. vek u Kragujevcu kao prostore koji definišu vizuelni identitet grada i sagledava njihov nastanak i razvoj. Kroz rad će biti sagledani trgovački objekti koji se nalaze isključivo u jezgru grada kao najreprezentativniji primeri ovog tipa objekta. Pod pojmom jezgro grada Kragujevca u radu podrazumevaće se prostor koji obuhvata sledeće ulice navedene prema Generalnom regulacionom planu za grad Kragujevac iz 1936. godine, a definisane prema Vođu za grad Kragujevac iz 1938. godine: Ulica Brankova („Počinje od Muške gimnazije a završava se u Karađorđevoj do hotela „Gušić”. – Kwart Varoški⁵), Ulica Vilsonova („Počinje od početka Masarikove ulice pored kafane „Park”, Nove tržnice i završava se ulici Kralja Aleksandra kod trgovine Milovana Pavlovića. – Kwart Varoški⁶), Ulica Dečanska („Počinje iz ulice Masarikove, od pivnice „Masarik” a završava se u Vilzonovoj kod Nove pijace. – Kwart Varoški⁷), Ulica Draškovićeve („Počinje iz ul. Kralja Petra od Trgovine „Zlatna Ruža” a završava se kod zgrade Okružnog suda. – Kwart Varoški⁸), Ulica Jelene Radojkić („Počinje iz Karađorđeve ul. – sokače pored Požarnog doma, a završava se u ulici Masarikovoj. – Kwart Varoški⁹), Ulica Karađorđeva („Počinje iz ulice Kralja Petra od novog Zanatskog doma i hotela „Palas”, a završava se u ulici Vojvode Putnika kod kafane „Paligorić”. – Kwart Varoški¹⁰), Ulica Kralja Aleksandra („Počinje od ugla Kr. Petra i Masarikove sve do Nove crkve gde se završava u ulici Prest. Petra. – Kwart Varoški¹¹), Ulica Kralja Petra („Počinje od Donjeg betonskog mosta i apoteke

---

⁵ Dragičević, B. V. (1938). *Vođ kroz Kragujevac*. Kragujevac: Štamparija Šumadija, A. Jovanovića.

⁶ Ibidem

⁷ Ibidem

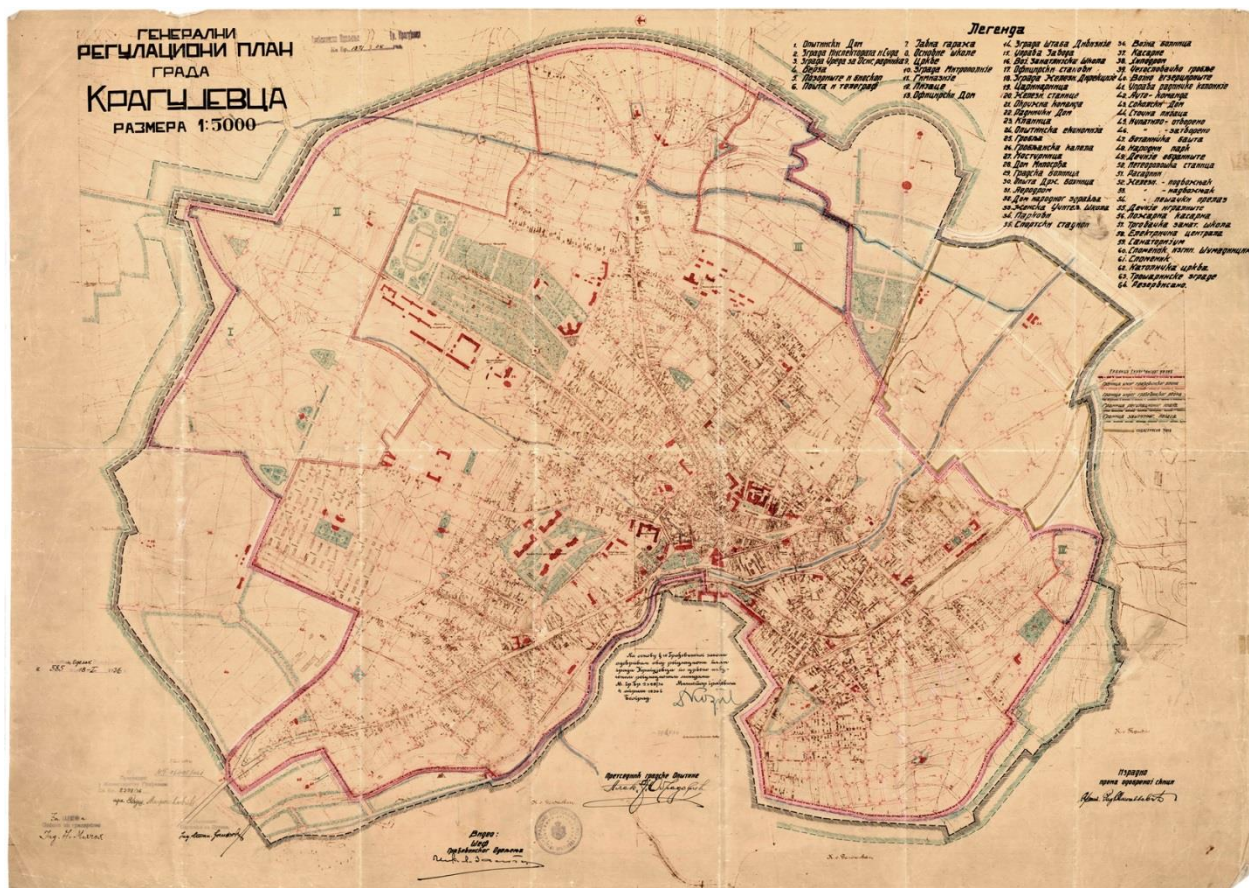
⁸ Ibidem

⁹ Ibidem

¹⁰ Ibidem

¹¹ Ibidem

Stankovića Momira a završava se na uglu Masarikove i Kralja Aleksandra. – Kvart Varoški¹²), Ulica Masarikova („Počinje od zgrade Gradskog poglavarstva, a završava se u ulici Dušanovoj kod Ekspoziture Okružnog ureda. – Kvart Varoški¹³), Ulica Cara Nikole („Počinje iz ulice Kralja Aleksandra od kafane „Zadruga“, a završava se kod hotela „Gušić“ u Karađorđevoj ul. – Kvart Varoški.”¹⁴).

Sl. 2. Generalni regulacioni plan grada Kragujevca iz 1936. godine, Javno preduzeće Direkcija za Urbanizam, Kragujevac

¹² Ibidem

¹³ Ibidem

¹⁴ Ibidem

U Beogradskim opštinskim novinama iz februara 1931. godine navedena je statistika za grad Kragujevac gde se prema privremenom popisu stanovništva iznose sledeće informacije:

Ukupan broj stanovnika – 14 843

Ukupan broj odraslih muškaraca i žena – 8 868

Protokolskih trgovina – 170.¹⁵

---

¹⁵ Beogradske opštinske novine, 20. februar 1931. god. br. 4,
<http://dlibra.bgb.rs/dlibra/docmetadata?id=149&from=pubindex&dirids=10&lp=52>, jul, 2019. god.

КОМУНАЛНЕ БЕЛЕШКЕ:**СТАТИСТИКА КРАГУЈЕВЦА**

У очекивању општег и службеног пописа становништва, који ће се обавити у целој Југославији 31 марта 1931 год., организовао је агилни претстојник градске полиције у Крагујевцу, г. Богољуб Предић пре извесног времена привремени попис становништва. Ових су дана коначно разрађени сви резултати тога пописа. У вези с тим послом једновремено је преуређен пријавни систем, и то је усвојен метод картотека.

По исходу овог пописа, Крагујевац има 32.582 становника, од којих 14.843 одрасла мушкарца и 8.868 одраслих женских. Остало су деца оба пола.

Страних држављана у Крагујевцу има свега 667, од чега највише Чехословака (26), па Румуна и Италијана (по 24), па Грка, Аустријанаца, Мађара итд.

Хуманих, националних и др. друштава у Крагујевцу има свега 60.

Од школа (не рачунајући стручне школе при В. Т. Заводима) има: две гимназије, једна учитељска школа и 5 основних школа.

Број зграда у Крагујевцу износи свега 3796.

У току 1930 год. издато је свега 61 дозвола за грађење нових зграда.

Број индустријских предузећа (не рачунајући В. Т. Заводе) има свега једанаест, протоколисаних трговина 170.

СУБОТИЧКА ЦЕНТРАЛА У ШВЕДСКИМ РУКАМА

Познато је да је једно велико шведско предузеће које се налази у саставу моћног концерна „А. С. Е. А.“ („Allgemeen Svenska Elektriks Aktiebolaget“) откупило од досадашњег концесионера, фирме Мак Даниел, суботичку електричну централу. Ових су дана Швеђани, по извршењу формалностима са општинском управом, примили централу. Шведски концерн намерава да од Суботице начини базу за замашну електричну мрежу, која ће обухватати целу Северну Бачку. У Јужној Бачкој пак, према досадашњем развоју ствари, доминираће у погледу електричних предузећа Американци.

НОВИ САЛ ЗАКЉУЧУЈЕ ЗАЈАМ КОД ДРЖАВНЕ ХИПОТЕКАРНЕ БАНКЕ

Према дневној штампи, новосадски општински одбор одлучио је да не усвоји ни једну од многобројних понуда за зајам које му стижу из иностранства, већ да закључи зајам од 60 милиона динара код Државне Хипотекарне Банке.

ОТВарање СУПСКРИПЦИЈЕ ЗА ЗАЈАМ ГРАДА ДУБРОВНИКА

Ових се дана отвара упис (супскрипција) за зајам града Дубровника, у износу од 40 милиона динара. Као што је познато, ово је први случај да неки наш град закључује зајам путем јавног уписа. До сад су сви наши градови закључивали своје зајмове само непосредно код домаћих или страних банака, установа, предузећа или група. С обзиром на повољно и у свему консолидовано стање дубровачких градских финансија, очекује се да ће овај први општински зајам закључен путем јавног уписа потпуно успети. Прва Хрватска Штедионица у Загребу учествује у овом зајму само у толико, што ће фунгирати као технички посредник приликом увођења обвезница дубровачког општинског зајма на домаћим берзама. Осим тога се обавезала да упише суму која евентуално буде остала непокривена уписом. Не верује се да ће наступити тај случај.

ГРАД ПРАГ ПОМАЖЕ УМЕТНОСТ.

Општински одбор града Прага одобрио је кредит од 168.325.— ч. круна за куповину читавог низа радова чехословачких сликара и вајара. За овог кредита, откупиће се за Општински Дом између осталог радови сликара: Фиале, Хлаве, Хорког, Којана, Квичале, Кратохвила, Кодла, Сованка, Буха и Хубачка, а од вајара: Котрбе, Обровског, Маржатке, Спанијела (биста И. Војновића) и Кафке.

ПЛОДОВИ ЧЕХОСЛОВАЧКОГ ЗАКОНА О ЕЛЕКТРИФИКАЦИЈИ МАЛИХ ОПШТИНА

Поводом припремљених измена и допуна у чехословачком закону о помагању електрификације малоградских и сеоских општина, Министарство грађевина у Прагу објављује статистичке податке о досадашњим плодовима примене тога закона.

Према овим подацима, од укупно 15.423 општина у Чехословачкој, електрификација је до сад извршена код њих 7.068. Код свега 600 општина електрификација се показала нерентабилна, поглавито услед и сувише забаченог положаја тих општина. За те радове утрошено је на име државних позајмица општинама ради електрификације преко 196 милиона ч. круна. За 6.400 општина у којима још има да се изврши електрификација са државном помоћи требаће, по рачуну Министарства грађевина, од прилике 384 милиона (рачунајући просечно по 60.000 ч. круна помоћи за сваку општину). Изменама и допунама у закону о електрификацији обезбедиће се у ту сврху минимум од 380 милиона ч. кр.

Kada govorimo o spiskovima trgovačkih radnji u gradu Kragujevcu i okolini možemo da navedemo podatak da je kragujevački okrug 1920. godine imao 552 trgovačke radnje. Ovaj spisak sastavljen je po odobrenju ministra finansija 17. septembra 1920. god. U spisku je pored vrsta radnji navedeno i mesto u kojem se ista nalazi, pa tako ukoliko zanemarimo objekte koji se svojom lokacijom ne nalaze u Kragujevcu dolazimo do broja od 526 trgovačkih objekata.

Списак 117

Штатована радња у окрузу кragујевацког окол.
на основу за 121 закон о радњима и сродним Ј.о.
околина Министарства Финансија од 17 септембра 1920 год.
№ 13083.

Списак списан на основу прат-листа Штатована
Колора од 17. септембра 1920 г. № 11774 до 3195

Број радње	Име фирме или лица	Место у коме је радња		Врста радње	Корисна површина по 30 акова	Површина по 30 акова	Укупна површина	Процент
		Село	Околина					
1	Милош Алексић	Кривопаланка	Кривопаланка	Кривопаланка				
2	Милош Алексић	"	"	"				
3	Милош Алексић	"	"	"				
4	Милош Алексић	"	"	"				
5	Милош Алексић	"	"	"				
6	Милош Алексић	"	"	"				
7	Милош Алексић	"	"	"				
8	Милош Алексић	"	"	"				
9	Милош Алексић	"	"	"				
10	Милош Алексић	"	"	"				
11	Милош Алексић	"	"	"				
12	Милош Алексић	"	"	"				
13	Милош Алексић	"	"	"				
14	Милош Алексић	"	"	"				
15	Милош Алексић	"	"	"				
16	Милош Алексић	"	"	"				
17	Милош Алексић	"	"	"				
18	Милош Алексић	"	"	"				
19	Милош Алексић	"	"	"				
20	Милош Алексић	"	"	"				
21	Милош Алексић	"	"	"				
22	Милош Алексић	"	"	"				
23	Милош Алексић	"	"	"				

Sl. 4

Број радње	Име фирме или лица	Место у коме је радња	Врста радње	Корисна површина по 30 акова	Површина по 30 акова	Укупна површина	Процент	Забелешка
526	Милош Алексић	Кривопаланка	Кривопаланка					
527	Милош Алексић	"	"					
528	Милош Алексић	"	"					
529	Милош Алексић	"	"					
530	Милош Алексић	"	"					
531	Милош Алексић	"	"					
532	Милош Алексић	"	"					
533	Милош Алексић	"	"					
534	Милош Алексић	"	"					
535	Милош Алексић	"	"					
536	Милош Алексић	"	"					
537	Милош Алексић	"	"					
538	Милош Алексић	"	"					
539	Милош Алексић	"	"					
540	Милош Алексић	"	"					
541	Милош Алексић	"	"					
542	Милош Алексић	"	"					
543	Милош Алексић	"	"					
544	Милош Алексић	"	"					
545	Милош Алексић	"	"					
546	Милош Алексић	"	"					
547	Милош Алексић	"	"					
548	Милош Алексић	"	"					
549	Милош Алексић	"	"					
550	Милош Алексић	"	"					
551	Милош Алексић	"	"					
552	Милош Алексић	"	"					

Трговачко Удружење
за Варош и окр. Кragујевац
Бр. 11774
1920 г.
Кragујевац

Кragујевацко Трговачко Удружење
Секретар:
Председник:

10/10 i 1/1 226/1920 - I

Sl. 5

Sl. 4. i 5. Spisak trgovačkih radnji za kragujevački okrug od 17. septembra 1920. god. (prednja stranica i poleđina spiska) Istorijski arhiv Šumadije, Kragujevac, Naziv fonda: Tgovci

Objekti su građeni prema inženjerskim obrađenim regulacionim planovima na uzanim parcelama sa maksimalno iskorišćenim prostorom zbog velike potrošnje i povećanih potreba prometa robe. Zbog ekonomske odnosno poslovne potrebe da fasada bude okrenuta prema prometnom delu ulice objekti se ne razvijaju u horizontalnom pravcu već počinje rast njihove spratnosti. Fasadama objekata se poklanja posebna pažnja u pogledu ukrašavanja jer se ona sagledava kao prezentacija objekta.¹⁶ Na nekim od fasada postavljane su i ploče na kojima je bilo navođeno ime vlasnika objekta kao i vremenski okvir odnosno period izgradnje objekta.

Objekti projektovani u ovom vremenskom intervalu većinski su posedovali dve ili tri etaže. Kod objekata koji su posedovali jednu etažu prizemlje je korišćeno kao trgovački prostor dok bi se sprat koristio kao stambeni prostor. „Najveći prostor u prizemlju zauzima dućan otvoren izlogom prema ulici. (Kod boljih kuća izlozi su ukrašeni kovanim gvožđem i imaju perde radi zaštite od sunca. Kod starijih i udaljenih izlozi i vrata zatvaraju se preko noći drvenim kapcima). Iza dućana prostiru se radionice, magacini, pomoćne prostorije, ostave. Sve zavisno od vrste posla koje firma obavlja.”¹⁷

Kod objekata većeg gabarita sa tri etaže pored prizemlja i prvi sprat bio bi korišćen kao prostor trgovine. U ostalim slučajevima sprat je namenjen stanovanju gde je živela porodica vlasnika.

U Kragujevcu početkom 20. veka još uvek nije bilo arhitekata već su poslove građenja vodili inženjeri. U prvoj deceniji 20. veka sagrađeno je Okružno načelstvo delo arh. Nikole Nestorovića u duhu neorenesanse i klasicizma. Početkom druge decenije ovog veka sagrađena je grupa objekata u duhu secesije koju u Kragujevac donose beogradski arhitekti. Ovi objekti danas daju karakter jezgru grada. Investitori ovih objekata bili su imućni ljudi uglavnom trgovci koji su mogli da obezbede najbolje majstore i arhitekate tog vremena. Secesija je poslala i ostavila sliku ekonomskog poleta grada Kragujevca pred balkanske ratove.¹⁸

---

¹⁶ Trifunović, V. (2008). *Građenje Kragujevca u kneževini i kraljevini Srbiji*. Kragujevac. 95.

¹⁷ Ibidem

¹⁸ Trifunović, V. (2004). *Urbanizam Kragujevca 20. vek, Knjiga prva: period od 1878. do 1974. godine*. Kragujevac.168.

Rekonstrukcijom nekadašnje čaršije kao i zamenom starih kuća u glavnoj ulici u Kragujevcu nastaje novi poslovni centar koji se prostirao od Kamene ćuprije do Krsta.

Najveći i najznačajniji objekti nalazili su se na raskrsnicama u okviru linearne strukture centra i pripadaju upravo periodu secesije. U ovu grupu spadaju zgrada „Palata Milana Nikolića”, zgrada „Moskva” i zgrada sa „Atlasima”.

Ovi objekti podizani su po uzoru na Bečku secesiju pa su u skladu sa tim bile ukrašavane na novi način sa obiljem biljnih i geometrijskih motiva. Zgrada sa Atlasima predstavlja objekat sa najviše ornamenata u gradu. Kao najlepši objekti u okviru linearne strukture grada ova secesionistička zdanja daju novi, upečatljivi karakter gradu.

Trgovački i ugostiteljski objekti predstavljaju najmasovniji tip objekta u okviru jezgra grada Kragujevca. Kao takvi oni se mogu sagledavati i kao ogledala masovne kulture. Tokom različitih istorijskih perioda zbog svoje pozicije trgovački i ugostiteljski objekti prolaze kroz različite oblike vizuelne, strukturalne i namenske transformacije. Masovnost i lokacijska pozicija ovih objekata može biti upotrebljena pri razvoju grada kao autentičnog turističkog mesta ali i u pogledu održivog razvoja grada.

O važnosti i razvoju grada Kragujevca govore i dva vodiča izdata 1925. i 1938. godine. U predgovoru vodiča iz 1938. godine pod nazivom „Vođ kroz Kragujevac” piše: „Nije više lako snaći se u Kragujevcu. Za relativno kratko vreme Kragujevac se izgradio u veliki grad, i postao centar teške industrije, trgovine, prosvete i kulture za čitavu jednu oblast, čije granice nisu tako male.” Kroz ovaj vodič moguće je steći uvid u broj kao i lokaciju trgovačkih objekata u pomenutom periodu.

Grad Kragujevac je svojim jezgrom odnosno objektima u njemu odražavao novi građanski stil čijem se vizuelnom identitetu poklanjala posebna pažnja. Objekti koji su podizani u okviru nove linearne strukturne čaršije morali su da podležu određenim pravilima i uredbama kako bi zajedno činili kompaktnu celinu i pravili jedinstveni identitet mesta.

Godine 1936. Gradsko veće je odlučilo da propiše Građevinski pravilnik za grad Kragujevac kojim bi se što jasnije i konkretnije postavila pravila kojima se definiše vizuelni identitet grada. Posebno interesantna celina pravilnika nalazi se u Drugom odeljku istog

i govori o „Propisima o izvođenju građevina”¹⁹ gde su navedena jasna pravila koja ukazuju na to kako određeni segmenti objekta treba da izgledaju. Uvođenjem ovog pravilnika gradske vlasti postavljaju jasne parametre kako grad treba da izgleda. Nabrajajući posebne celine fasada objekata i govoreći o njenim pojedinačnim delovima pokazuju koliko je u pomenutom periodu estetska komponenta objekta bila bitna ali i o tome na koji način je fasada objekta bila primarni punkt onoga šta se dešava u „kući”.

U skladu sa predmetom kojim se disertacija bavi posebno interesantni članci ovog Pravilnika su sledeći:

Član 25. ovog odeljka nosi naslov „Dućanski izlozi i ormani za izloge”, gde je navedeno sledeće:

„[1] Dućanski izlozi izgrađeni od drveta ili gvozdene konstrukcije mogu se postavljati van regulacione linije zgrade samo na trotoarima širim od 1,5 m.

[2] Dućanski izlozi mogu da dopiru najviše do tavanice prizemlja ili venca na fasadi koji deli prizemlje i prvi sprat i mogu da se ispuštaju izvan relacione linije najviše 30 cm., zajedno sa ostalim ispadima na samoj zgradi ako ih bude bilo.

[3] Ormani za izlaganje trgovačke robe drvene ili gvozdene konstrukcije mogu biti pritvrđeni ili obešeni o fasadni zid zgrade. Oni se mogu ispuštati. Zabranjena je upotreba ormana za izloge na pešačkim stazama užim od 1.5 m.

...

[5] U ulazima i prolazima kod zgrada zabranjuje se stavljanje ormana na izloge, ako se njima sužava širina odobrena planom.

[6] Dućanski izlozi i ormani za izlog treba da odgovaraju arhitekturi zgrade i neće se dozvoljavati ako kvare ili ruže arhitektonski izgled zgrade.

[7] Svetiljke koje ispadaju van ravni zidova i služe za osvetljenje izloga i viseće table (firme), mogu se namestiti na ulici na visini najmanje 2,5 m. iznad pešačke staze – trotoara i sa ispadom najviše za širinu pešačke staze.”²⁰

---

¹⁹ Građevinski pravilnik za grad Kragujevac, str. 6, Oznaka fonda: 12.3/5, Naziv fonda: Poglavarstvo grada Kragujevca, Broj kutije: XXVI, Istorijski arhiv Šumadije, Kragujevac

²⁰ Građevinski pravilnik za grad Kragujevac, str. 14, Oznaka fonda: 12.3/5, Naziv fonda: Poglavarstvo grada Kragujevca, Broj kutije: XXVI, Istorijski arhiv Šumadije, Kragujevac

Poseban član posvećen je i „Trgovinskim i zanatskim radnjama u zgradama za stanovanje”:

[1] U zgradama za stanovanje mogu se projektovati i izvoditi odeljenja koja će služiti za trgovačke i zanatske radnje. Trgovačke i zanatske radnje mogu biti smeštene u prizemljima sa ukusno izgrađenim izlozima, a po potrebi i na spratovima zgrada naročito projektovanim za trgovačke radnje.

[2] U kojima će se ulicama postavljati trgovačke i zanatske radnje u zgradama za stanovanje, određiće se Uredbom o izvođenju regulacionog plana. Samo u ulicama u kojima su predviđene vile i letnjikovci ne mogu se postavljati trgovačke radnje.

[3] Prema vrsti trgovačkih radnja mora se za podove i zidove upotrebiti takav materijal, koji se može dobro i lako prati i čistiti i koji je nepropustljiv za vodu.²¹

Koliko je značaj vizuelnog bio izražen govori u prilog činjenica da je u Pravilniku naveden poseban deo sa naslovom Estetski propisi iz koga izdvajam sledeći deo:

Član 60

[7] Lica građevine (fasada) moraju se održavati u čistom i ispravnom stanju u svima svojim elementima. Fasade manjih građevina sa svima limenim i gvozdanim delovima moraju se prema potrebi popravljati, čistiti i bojiti po odobrenju, najdalje svake 5 godine, a fasade većih građevina najdalje svake 10 godine.

[8] Objave i oznake svih vrsta kao: natpisi firme, trgovinske radnje i preduzeća, table sa imenima stanara u pojedinim zgradama, reklame na zidovima, mogu se postavljati na fasadama i zidovima na mestima naročito za to određenim. Table sa imenima stanara imaju se stavljati na bočnim stranama ulaza. Za objave, natpise, reklame ispisane ili svetleće i t. d. na zidovima fasada ili na zabatima zidova mora se prethodno dobiti odobrenje od Poglavarstva prema specijalnom pravilniku koji važi za reklame. Objave, natpisi, table, reklame i t. d. moraju biti lepo i ugledno komponovane i pravilnim jezikom napisane. Neestetički, neispravno i pogrešnim jezikom napisane objave, table, reklame i t.d. Poglavarstvo neće odobravati da se istaknu. Viseće table i svetiljke obešene na horizontalne nosače ne smeju ispadati van ravni fasade i zida više od tri metara, a samo

---

²¹ Građevinski pravilnik za grad Kragujevac, str. 22, Oznaka fonda: 12.3/5, Naziv fonda: Poglavarstvo grada Kragujevca, Broj kutije: XXVI, Istorijski arhiv Šumadije, Kragujevac

izuzetno do širine pešačke staze, niti sa donjom ivicom niže od 3,00 m. iznad pešačke staze.²²

Građevinski pravilnik za grad Kragujevac objavljen je i u Opštinskim novinama 5. septembra 1937. godine u 60. broju ovih novina.²³ Objavljivanje ovakvog pravilnika naglašava važnost i značaj propisa za čitavu gradsku zajednicu ali i važnost štampanih medija. Samim objavljivanjem pravilnika u lokalnom listu pravilnik dolazi do stanovništva najmasovnijim putem za ovaj istorijski period. Gotovo čitav broj posvećen je kompletnom pravilniku koji se nalazi na 26. strana sa dodatkom oglasa, konkursa i objava koji zauzimaju samo određeni deo na poslednjoj stranici novina.

---

²² Građevinski pravilnik za grad Kragujevac, str. 29 Oznaka fonda: 12.3/5, Naziv fonda: Poglavarstvo grada Kragujevca, Broj kutije: XXVI, Istorijski arhiv Šumadije, Kragujevac.

²³ Opštinske novine, Službeni organ Gradskog poglavarstva grada Kragujevca, br. 60, 5. septembar 1937. god. Narodna biblioteka „Vuk Karadžić”, Kragujevac.

ОПШТИНСКЕ НОВИНЕ

Службени орган Градског поглаварства града Крагујевца

Излази 5, 15 и 25 у месецу	Крагујевац, 5 септембра 1937 г.	Година III — Број 60
Претплата на службени лист „Општинске новине“ За годину дана 15.— дин. За пола године 8.— дин.	Уредништво: Масарикова бр. 2 Телефон 15 Чековни рачун код Поштанске штедионице бр. 55.140	

ГРАЂЕВИНСКИ ПРАВИЛНИК ЗА ГРАД КРАГУЈЕВАЦ

На основу §§ 3, 6 Грађевинског закона и § 90 Закона о градским општинама, Поглаварство града Крагујевца прописује овај:

ГРАЂЕВИНСКИ ПРАВИЛНИК ЗА ГРАД КРАГУЈЕВАЦ

Чл. 1 Примена

Уређење Крагујевца (подизање, изграђивање, проширење, асанација и т. д.) подизање, одржавање и правка свих врста грађевина, као и заштита јавних грађевинских интереса у Крагујевцу, врши се по првом делу Грађевинског закона, овом Правилнику, Регулационом плану и Уредби о његовом извођењу.

Чл. 2 Појам грађевине

Под грађевином у смислу § 2 Грађевинског закона разумеју се: зграде свих врста, улице, путеви, тргови, вртови, паркови, игралишта, гробља, слагалишта дрва, сајмишта, аеродроми, мостови, пропусти, насипи, откопи, кејови, канали, водоводи, канализације, инсталације осветљења, подземне бензинске станице, бунари, ограде, огласне табле и стубови, киосци, железнице, трамваји, поштанско-телеграфско-телефонске и др. инсталације, (дизалице-лифтови, централна или етажна грејања) као и уопште градње које се у јавном интересу, у колико су у вези са уређењем и уличним грађевинским постројењима и у колико за њих не важе одредбе посебних закона.

Чл. 3 Садржина Грађевинског правилника

- [1] По § 6 Грађевинског закона Грађевински правилник одређује:
- 1) најмање површине градилишта и размер ископшавања према врсти насеља;
  - 2) најмање дужине лица—фронта појединих градилишта на улицама и трговима и међусобну удаљеност зграда у двориштима;
  - 3) положај дворишта и светларника, као и величину светларника, и њихов однос према озиданим површинама;
  - 4) прописе о извођењу појединих елемената зграда и др. грађевина, и уопште одредбе о техничким, хигијенским, естетским и безбедносним условима за све врсте грађевина;
  - 5) заштиту суседних односа, јавних предмета и налазака (ископина);
  - 6) ближе одредбе о организацији и дужности Грађевинског одбора, давању регулационих и нивелационих линија и надзору над грађењем.

[2] У колико овај Правилник не садржи прописе о извесним врстама грађевина за њих ће се донети посебни правилници.

1 ОДЕЉАК ПРОПИСИ О ГРАДИЛИШТУ

Чл. 4 Градилиште

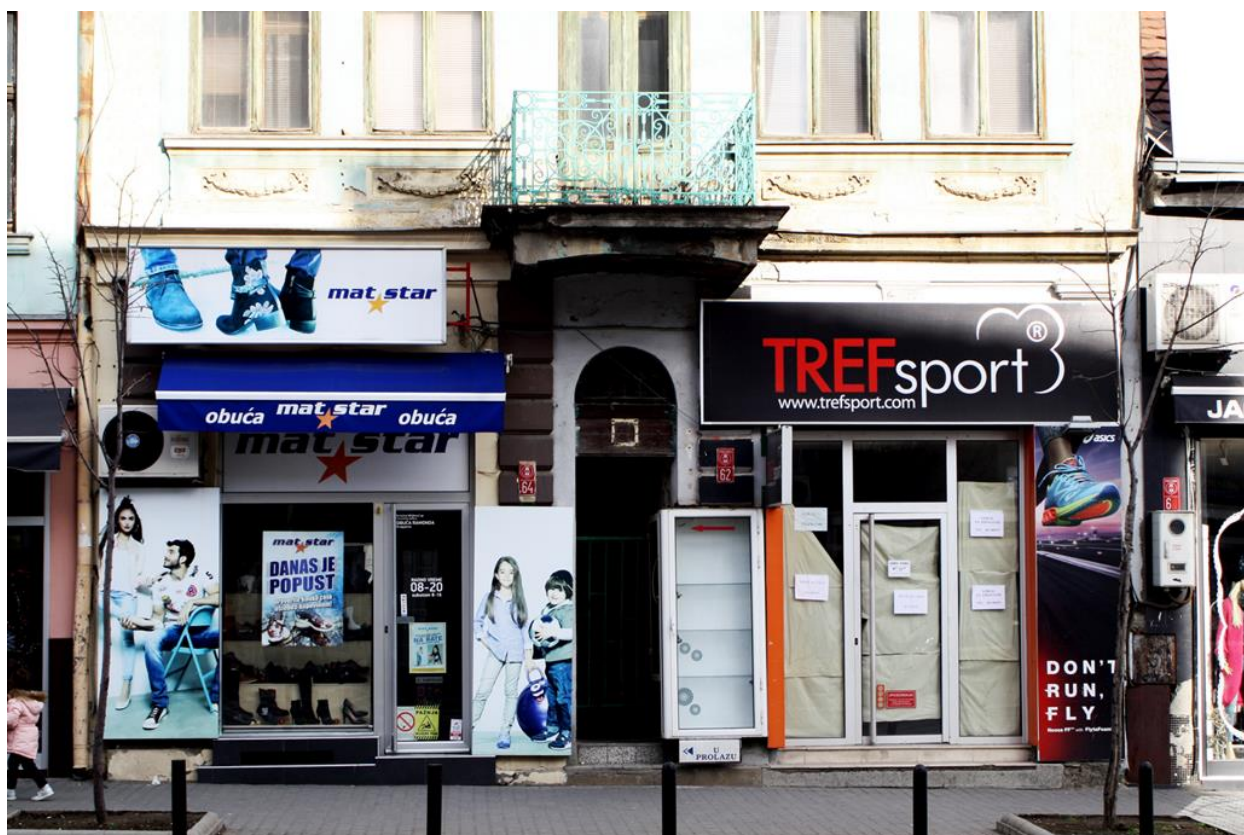
- [1] Као градилиште у смислу Грађевинског закона има се сматрати свако земљиште, плац или терен на коме се може градити и које испуњава услове прописане Грађевинским законом, овим Правилником и Уредбом о извођењу Регулационог плана.
- [2] У смислу § 47 Грађевинског закона градилиште постаје:
- 1) кад Поглаварство одобри парцелацију по §§ 54—56 Грађевинског закона;
  - 2) кад се земљиште предвиди за градилиште Уредбом о извођењу Регулационог плана;
  - 3) кад Поглаварство изда грађевинску дозволу.
- [3] Градилиште мора да има такав облик да се на њему могу подићи здраве и удобне зграде по прописима Грађевинског закона. Стране градилишта треба да заклапају угао што приближније правом углу.
- [4] У смислу § 48 Грађевинског закона, градилиште се мора налазити само на подручју ове општине и дежати уз улицу или јавни пут, у колико су утврђени Регулационим планом.
- [5] По § 54 Грађевинског закона парцелација земљишта у границама Регулационог плана врши се само по парцеларном плану одобреном од Поглаварства.
- [6] По § 55 Грађевинског закона уз молбу за парцелисање земљишта има се приложити:
- 1) доказ молиоца о својини;
  - 2) протокол регулације;
  - 3) парцеларни ситуациони план са висинским котам, а по потреби и са изохипсама, са учртаним регулационим линијама и срачунатим површинама појединих парцела и целог комплекса, као и са шематичким положајем будућих зграда. При парцелисању земљишта мора се водити рачуна о томе да парцеле буду што правилнијег облика и да површином и дужином лица одговарају прописима Уредбе и Грађевинског правилника. Парцеларни план мора се израдити по чл. 32 Правилника о изради регулационих планова и мора бити поднет у три примерка.

Nakon Drugog svetskog rata, zbog pozicije koju trgovački objekti zauzimaju u okviru jezgra grada, prizemlja objekata prolaze kroz najveću transformaciju koja vremenom potpuno gube svoj prvobitan izgled i identitet, u mnogim slučajevima i funkciju, i postaju prostori koji se adaptiraju bez jasne zakonske regulative i jasno predviđenih estetskih kriterijuma. Prizemlja objekata koja su i dalje bila namenjena ugostiteljskim i trgovačkim delatnostima menjala su kako značajne elemente eksterijera tako i enterijera i time se polako gubio vizuelni identitet objekta.

Sl. 7. Pogled na trgovačke objekte danas u okviru jezgra grada Kragujevca

Sl. 8. Pogled na trgovačke objekte danas u okviru jezgra grada Kragujevca

Savremeno društvo možemo definisati kao društvo sa posebno izraženom potrebom za konzumerizmom. U ovom smislu trgovački objekti imaju posebnu važnost jer postaju mesta frekvencije velikog broja ljudi.

Kako bi ovi prostori bili upotrebljeni na pravi način i kako bi pored svoje osnovne namene, trgovine, odnosno jednostvane razmene, bili upotrebljeni i kao prenosioci određene ideje identiteta mesta potrebno je definisati određene estetske kriterijume i propise.

Pored pomenutih parametara potrebno je napomenuti i posebno izraženu karakterisiku usmerenu ka estetici i autentičnosti u 21. veku. U eri društvenih mreža posebnu pažnju preuzimaju mesta ili predmeti koji poseduju autentičnost kako u svom vizuelnom tako i u ideološkom smislu.

„Činjenica je da glavne poluge ekonomskog rasta gradova u sve većoj meri postaju industrije osnovane na dizajniranju i proizvodnji robe za specifične životne stilove, ukazuju da je kolektivna potrošnja, nekada dominantna kategorija u urbanoj politici,

postaje rezidualna. Imidž grada postaje toliko značajan da se urbano planiranje pomiče ka reklamiranju. Isticanje jedinstvenosti u imidžu grada odnosno brendiranja grada uslovljeno je značajem koji dobija ekonomija simbola u periodu postfordizma, jer izmeštanjem industrijske proizvodnje iz (gradova) najrazvijenijih zemalja sam brend postaje realni osnov ostvarivanja profita. Jednako kao što dobar brend prodaje drugu robu, i gradovi se moraju brendirati da bi se uspešno prodavali na tržištu kapitalnih investicija, poslovnog prostora, turizma, zabave, rezidencijalnih pogodnosti.”²⁴

U skadu sa ovim značajan deo rada predstavlja sagledavanje medija kao prenosioca i repera određenog kulturno-istorijskog ambijenta i stvaralačkog senzibiliteta ali i kao svedočanstvo vremena i društva u datom istorijskom periodu. Kroz rad će biti analizirani štampani mediji koji su izlazili krajem 19. veka do početka Drugog svetskog rata, a koji su u sklopu svojih članaka izdavali tekstove vezane za trgovačke objekte i posedovali reklamni materijal istih. U ovu grupu spadaju novinski listovi u Kragujevcu kao što su: „Istina”, „Javno mnjenje”, „Javna reč”, „Jugoslovenski dnevnik”, „Kragujevački dnevnik”, „Narodna samouprava”, „Narodni pokret”, „Narodna sloboda”, „Nova zadruga”, „Novi pokret”, „Odjek Šumadije”, „Oglasne novine”, „Polet”, „Potrošačka zadruga”, „Prva šumadijska demokratija”, „Šumadijska demokratija”, „Šumadijski glasnik”, „Šumadijski radikal” itd.

Kada govorimo o medijima moramo istaći značaj izdavaštva u Kragujevcu kao prve prestonice moderne srpske države. Dr Vladimir Barović značaj prvog informativno-političkog štampanog lista na teritoriji Kneževine Srbije opisuje na sledeći način: „Kao diplomata i državnik ali i kao novinar Dimitrije (Davidović-primer autorke) uviđa da je jedan od elemenata koji će Srbiju učiniti nezavisnom od Turske, posedovanje novina kao zvaničnog organa Kneževine, što je pravno bilo moguće nakon donošenja pomenutog hatišerifa od 1830. godine. to je istovremeno i tekovina koja će srpski narod uvesti u krug politički emancipovanih evropskih nacija i stoga je sigurno da se iskusni urednik sa velikim žarom prihvatio posla na izdavanju i popunjavanju rubrika u zvaničnim „Novinama srbskim” čiji prvi broj izlazi u Kragujevcu 5. januara 1834. godine. (...) Čitaoci su novine

---

²⁴ Petrović, M. (2009). *Transformacija gradova ka depolitizaciji urbanog pitanja*. Beograd: Institut za sociološka istraživanja, Filozofskog fakulteta u Beogradu. 91.

dočekali „kao ozebli sunce”, o čemu najbolje govori da je za svega dva sata upisano 120 pretplatnika iz Beograda dok se značajan broj prenumeranata javio iz ostalih varoši Srbije.”²⁵

U prilog važnosti medija kao reklamnog sredstva govori i tekst Milanke Todić koja kaže: „ „Novine srbske” su od prvog broja, koji je objavljen 1834. godine u Kragujevcu, poštovale novouspostavljen kodeks javnosti govora i distribucije informacija. U njima su se redovno objavljivali kneževi ukazi i naimenovanja, ali i reklamni oglasi sa neskrivenom namerom da se novopečeni građanin prevede u potrošača. Na samom početku masovne medijske komunikacije, dakle, u prvom „objavljeniju” prvog broja „Novina srbskih”, čitalačkoj publici se preporučuju „voobšte svi predmeti koji bi k polzi i upotrebleniju, zabavi i uveseleniju roda Srpskog služiti mogli”. Time je sve što može biti zabavno, od samog početka masovne medijske komunikacije, proglašeno za poželjno, Ne treba misliti da je tridesetih godina 19. veka srpskim čitaocima bila nepoznata medijska komunikacija i da nisu bili vični čitanju između redova.”²⁶

Trgovci i zanatlije svakako su prepoznale značaj medija pa je tako identitet firme građen putem svih raspoloživih sredstava u datom istorijskom periodu od kojih je najmasovniji predstavljao dnevne ili nedeljne novine. Tekst u štampanim medijima možemo da podelimo u dve grupe, novinski oglas i tekst unutar novinskog lista.

U sklopu novinskog oglasa trgovački i ugostiteljski objekti navodili su predmete kojima raspolažu u svojim objektima kao i druge važne informacije potrebne mušterijama. Većina oglasa sastojala se od centralne pozicije naziva objekta, koji je uvek bio istaknut u odnosu na ostatak teksta, opisa artikala kojim raspolaže, a neretko i cenama, ilustracijama vezanim za sam objekat (ako je on bio dominantan u okviru jezgra grada) ili predmete kao i lokacijskim informacijama vezanim za trgovinu. Većina trgovačkih i ugostiteljskih objekata bila je prepoznatljiva upravo po imenima ili prezimenima njihovih vlasnika gde

---

²⁵ Barović, V. *Uticao oca srpskog novinarstva Dimitrija Davidovića na nastanak i razvoj rubriciranja i žurnalističkih žanrova u srpskoj štampi*, Univerzitet u Novom Sadu, Filozofski fakultet – Odsek za žurnalistiku, Novi Sad, str. 227, https://www.muzejvojvodine.org.rs/images/pdf/RMV/RMV52/rmv-52_prilozi/rmv52_barovic.pdf, jun 2019. god.

²⁶ Todić, M. Pištalo, V. (2010). *Kupite nešto i ovde*, Beograd: Službeni glasnik, 9-10.

su nekim objektima bili dodati i drugi nazivi koji su predstavljali nešto karakteristično za njihove vlasnike. Tako je na primer jedan od najpoznatijih trgovačkih objekata nosio naziv „Trgovina kod Beograđanina” Drag. J. Simovića i Jovovića. Posebno učestali nazivi objekata kojima je dodavano kasnije ime vlasnika bili su „manufakturna radnja” ili „pomodna radnja” pa tako postojale „Manufakturna radnja Bogoljuba Nešića”, „Pomodna radnja kod Ljubiše”. Naglašavanje imena u sklopu naziva trgovina značajan je segment marketinga jer su vlasnici trgovina u velikom broju bili viđeni građani koji su pored ovog zanimanja bili i nosioci određenih političkih funkcija. Tako se u istim novinama ime trgovca koji je bio politički opredeljen odnosno nosilac određenih funkcija svakako više pojavljivalo jer se nalazilo i u okviru tekstova koji nisu bili vezani za sam trgovački objekat nego imena onih trgovaca koji su se bavili isključivo samo trgovinom. Nije redak slučaj da su trgovci posedovali i po par političkih i drugih uglednih društvenih funkcija koje su karakterisale njihov ugled u društvu te da zbog mnogobrojnih obaveza nisu mogli u potpunosti da se posvete svakoj od njih.

Изузетна прилика

Услед велике економске кризе и редукације чиновничких и радничких плата закључно сам да у свом делокругу помогнем грађанству па из тог разлога чиним

Велико снижење цена од 15 јуна до 5 јула о. г.

како би свако био у могућности снабдети себе и своју породицу јефтиним ценама у артиклима

ШТОФ, СВИЛА, ПЛАТНО, ГАЛАНТЕРИСКА И ДРУГА РОБА

Преглед робе и цене слободан без обавезе на куповину.

Помодна трговина код »БЕОГРАЂАНИНА« Драгомира Ј. Симовића

Sl. 9. Oglas za „Pomodnu trgovinu kod „Beograđanina” Dragomira J. Simovića”, Narodna samouprava 1936. god. br. 27, str. 4, Narodna biblioteka „Vuk Karadžić”, Kragujevac

Takav primer nalazimo u pismu adresiranom gospodinu Dragomiru Simoviću, trgovcu, predsedniku gradske opštine i članu uprave Udruženja trgovaca od strane Udruženja trgovaca u Kragujevcu.

U pismu je navedeno sledeće:

„G. Simoviću, pre nego što ste postali predsednik opštine kragujevačke, vi ste bili član upravnog odbora Udruženja trgovaca u Kragujevcu, i do tog doba svoju dužnost kao član uprave revnosno ste vršili, kako ste pak postali Predsednik opštine, Vi ste svoju dužnost u Udruženju zanemarili, te na zakazane sednice nikako ne dolazite, i ako je pak u samom Vašem interesu da i dalje sa nama saradujete.

Vaš nedolazak na sazvane sednice, nanosi štete Udruženju i vašim drugovima u upravi, jer umesto da se sednica održi u zakazani dan ona se zbog Vašeg nedolaska odlaže.

Da se ovo u buduće nebi dešavalo, molite se da date svoju izjavu, hoćeteli i dalje saradivati sa ostalim članovima ove uprave ili dajete izjavu da nemožete, pa ćemo vaše mesto popuniti sa drugim koji ima više volje za rad.

Odgovor nam je hitno potreban.

S' poštovanjem, Udruženje trgovaca Kragujevac

Predsednik, Saša Urošević²⁷

---

²⁷ Istorijski arhiv Šumadije, Kragujevac, kutija Trgovci.

Господину
Драгомиру Симиовићу, трг.
претседнику градске општине и члану управе Удружења
трговаца

Крагујевац

Г. Симиовићу, пре него што сте постали претседник општине крагујевачке, ви сте били члан управног одбора Удружења трговаца у Крагујевцу, и до тог доба своју дужност као члан управе редовно сте вршили, како сте пак постали Претседник општине, Ви сте своју дужност у Удружењу занемарили, те на заказане седнице никако не долазите, и ако је пак у самом Вашем интересу да и даље са нама сарађујете.

Ваш недолазак на сазване седнице, наноси штету Удружењу и вашим друговима у управи, јер уместо да се седница одржи у заказани дан она се због Вашег недоласка одлаже.

Да се ово у будуће неби дешавало, молимо се да дате своју изјаву, хоћете ли и даље сарађивати са осталим члановима ове управе или дајте изјаву да неможете, па ћемо ваше место попуни-ти са другим који има воље за рад.

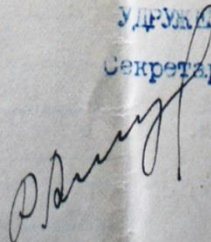

Одговор нам је хитно потребан.

С поштовањем,

УДРУЖЕЊЕ ТРГОВАЦА КРАГУЈЕВАЦ

Секретар,

Претседник,

Sl. 10. Pismo gospodinu Dragomiru Simoviću od strane Udruženja trgovaca Kragujevac, Istorijski arhiv Šumadije, Kragujevac, Naziv fonda: Tgovci

Iz navedenog pisma vidimo koliko su političke funkcije bile dominantne utičući na promovisanje i isticanje određene ličnosti da su trgovci zanemarivali ostale funkcije koje su u manjoj meri doprinosile njihovoj promociji.

Pored novinskog oglasa koji je najdetaljnije govorio o informacijama o svakom pojedinačnom trgovačkom objektu ili radnji značajno je pomenuti i tekstove koji su bili posvećeni pojedinačnim značajnijim trgovačkim objektima po njihovom otvaranju ili sličnim značajnim događajima kao i tekstovima koji izveštavaju o broju trgovaca i zanatlija i o njihovim delovanju u gradu.

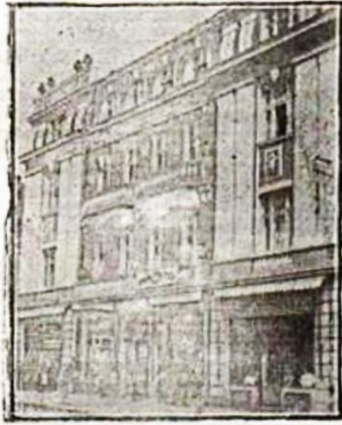
Primer ovakvih tekstova nalazimo u „Jugoslovenskom dnevniku” iz 1931. godine gde se navodi tekst pod naslovom „Zanatstvo u Kragujevcu” sa ilustracijom fotografije „Trgovine g. Riste Tomića” (pretpostavka je da je u tekstu napravljena greška jer fotografija prikazuje objekat gde je bila smeštena „Poslastičarnica g. Riste Golića” i koji je podignut od strane porodice Golić).²⁸

---

²⁸ Jugoslovenski dnevnik, Kragujevac, 1931. god. br. 96. str. 35.

ЗАНАТСТВО У КРАГУЈЕВЦУ

Трговина г. Ристе Томића

Пре рата се тврдо веровало да ће занати морати пропасти и да ће их потпуно замешати фабричка производња. И данас многи у то верују. Чак се указује на неке занате, који су готово ишчезли. И у Крагујевцу има људи, чији су се занати изгубили. Али постоји тенденција у свима земљама, па тако и код нас, да се занати подижу и да се погодно препише енергије електричном струјом, искористи за подизање заната, пошто се раније прилагоди савременој техници.

Занати у Крагујевцу су сада у стању ничте књижа електричне струје, која ће најдуже у року од 2 године бити ту, и то јединица.

И сада има око 25 радница са струјом, мада је она струја из горива знатно скупља него она, што ће се добити из воде. Занатлије се удружују и удружени потпомажу у развићу. Они, који не могу да се прилагоде духу времена пропадају. Занатство мора да се прилагођава. Стари крагујевачки занатлија није еластичан, зато предаје радњу млађим људима. Отуда међу занатлијама у Крагујевцу много нових лица млађих људи.

Ипак у Крагујевцу се ради 43 различита заната. Као како стоје поједини занати:

Занат	Број мајстора	Број радн.	Свита	Годишњи обрт у динар.
1. Грађевинарски	14	4	18	30,000.000
2. Зидар, тесачки	25	12	37	2,500.000
3. Часовничарски	10	8	18	100.000
4. Дрвничарски	2	8	8	80.000
5. Лигнарски	12	22	34	1,200.000
6. Ковачки II	25	10	35	500.000
7. Абацијски	20	52	82	3,000.000
8. Колар-качарски	15	11	26	300.000
9. Брањарски	20	36	56	1,400.000
10. Турнички	8	4	12	160.000
11. Кројачки	26	48	74	2,600.000
12. Потпљивачки	12	8	20	120.000
13. Обућарски	31	68	97	1,800.000
14. Пекарски	65	52	117	4,300.000
15. Верберски	35	42	77	350.000
16. Опанчарски	54	68	122	10,500.000
17. Седларски	4	10	14	80.000
18. Столарски	18	34	52	2,800.000
19. Ковачки I	16	11	27	800.000
20. Воскарски	6	3	9	300.000
21. Лопчарски	3	2	5	30.000
22. Месар-кобасичарски	25	32	57	2,500.000
23. Посветничарски	15	12	27	150.000
24. Фотографски	4	6	10	80.000
25. Војински	9	2	11	100.000

Фабри

У овој год како је ово темелнац и мала приземна фабрика. Подизати заната је би менаџерима. Не може да је и у ретко јидити неки Требао је бна будућнопошо а у новим прои премо коном

Тако је о блада потпои рике неммен

Долазе ри из 1914—15 године јед да нема ни је у томе и ничел напр храна при мента глади пут. Фабри великих вој удожегом т

Колно и данас најне спозаже са од 180 кош дом. Уређе за пример. а) Фабри хигијенски пршеном не ним плочин модерне и ја од белог стоја батера шина за се

Sl. 11. Tekst o zanatstvu u Kragujevcu, „Jugoslavenski dnevnik“, 1931. god. br. 96. str. 35. Narodna biblioteka „Vuk Karadžić“ Kragujevac

Sa druge strane štampa je prenosila i otvaranje svih značajnijih objekata u gradu gde se u jednom od tekstova govori o novonastaloj gradskoj tržnici. Tako u tekstu pod naslovom „Nova pijaca u Kragujevcu“ nalazimo sledeće reči: „Na nekada slobodnom bloku između Karadžićeve i Obilićeve ulice, sagrađena je moderna pijaca. Zbog ovog tako zgodnog položaja cirkulacija prolaznika i potrošača biće vrlo velika. Projektovani planovi su dali mogućnost da se izgrađene pijačne prodavnice grupišu po vrstama robe. Pri tome se osobito vodilo računa o higijenskim zahtevima ovako velikog tržišta. Da bi se udovoljilo svima slovima građenja modernih tržišta, deo prostora određen za pijacu prekriven je i

zaštićen delimično staklenim krovom. Sve prodavnice su u zatvorenom prostoru da bi bile potpuno zaštićene od ulične prašine i elementarnih nepogoda. Pri formiranju prodavnica pojedinih vrsta vodilo se računa o mogućnosti uspostavljanja jake kontrole i nadzora čistoće. Obratio sam se šefu građevinskog odeljenja višem inženjeru g. Leonidi Zalogi i od njega sam dobio ova obaveštenja. Projektom je predviđeno podizanje glavne dvorane sa 34 prodavnice, zatim podizanje sporednog paviljona broj 1 sa prekrivenom terasom gde su smeštene mesarnice i stanovi nadzornog osoblja. Prostori između glavne dvorane su popločani. U glavnoj dvorani postoji racionalno izvedena ventilacija.

Glavna pijachna zgrada je iz arhitektonskih razloga na sredini prostora, koji je određen za izgradnju nove pijace da bi se dobila potrebna perspektiva približavanje glavnom frontu zgrade i glavnog saobraćaja.

U 10 časova kada je zakazano svečano otvaranje, pijace hol je bio pun. Došla je i opštinska uprava na čelu sa predsednikom, Vojom Kalanovićem. Od strane vojne vlasti bio je prisutan divizijski general g. Dimitrijavić. Prisustvovali su svi ugledni trgovci, činonvištvo i dosta radnika.

Posle bogoslužjenja uzeo je reč predsednik opštine g. Kalanović. U kratkim potezima on je izneo istorijat opštinske pijace dotakavši se velikih teškoća naročito finansijskih koje je opština imala da savlada.

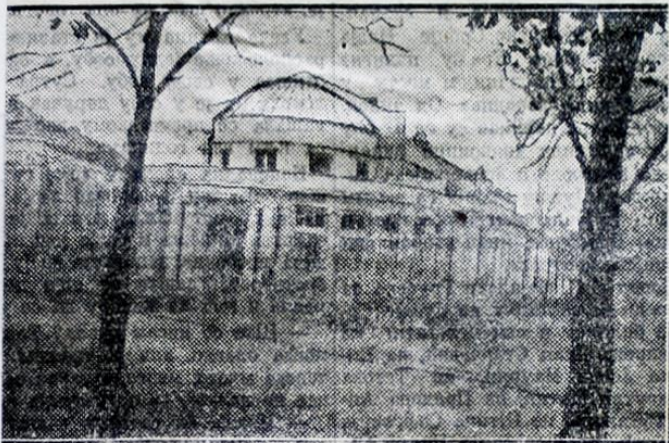
Posle izrečenih govora opština je priredila zakusku. L.²⁹

Iz navedenog teksta vidimo detaljan opis uslužnog i funkcionalnog dela i karaktera trgovačkog objekta gradske tržnice i koliki je njen značaj bio za društvenu zajednicu. U svetlu ovog medije sagledavamo kao svedočanstvo obeležavanja važnih istorijskih događaja i društvenih normi i senzibiliteta.

---

²⁹ Novinski članak o Novoj pijaci u Kragujevcu, Bez izvora naziva Novinskog lista i tačnog datuma, Oznaka fonda: 12.3/5, Naziv fonda: Poglavarstvo grada Kragujevca, Broj kutije: XXVI, Istorijski arhiv Šumadije, Kragujevac.

Нова пијаца у Крагујевцу

Крагујевац: Новосаграђена модерна пијаца

Крагујевац, 3 новембра
На некад слободном блоку између Караџићеве и Обилићеве улица, саграђена је модерна пијаца. Због њеног тако вродног положаја циркулација пролазника и потрошача је врло велика. Пројектовани планови су дали могућност да се саграђене пијачне продавнице групују по врстама робе. При томе се обито водило рачуна о хигијенским захтевима овако великог тржишта. Да би се удовољило овим словима грађења модерних зграда, део простора одређен за пијачу прекривен је и заштићен деимично стаљеним кровом. Све продавнице су у затвореном простору да би биле потпуно заштићене од улчне прашице и елементарних непогода.

При формирању продавница поединих врста водило се рачуна о могућности успостављања јако контроле и надзора чистоће.

Обрагто сам се шефу грађевинског одељења, вишем инжењеру г. Леониду Залози и од њега сам добио ова обавештења. Пројектом је предвиђено подизање главне дворане са 34 продавнице, затим подизање споредног павиљона број

1 са прекривеном терасом где су смештене месаринице и станови над зорног особља. Простори између главне дворане и павиљона и испред главне дворане су поплачани. У главној дворани постоји рационално изведена вентилација.

Главна пијачна зграда је из архитектонских разлога на средини простора, који је одређен за изградњу нове пијаце да би се добила потребна перспектива приближавања главном фронту зграде и главног саобраћаја.

У 10 часова кад је заказано свечано освећење, пијаче хол је био пуан. Дошла је и општинска управа на челу са председником г. Војом Калановићем. Од стране војне власти био је присутан дивизијски генерал г. Димитријевић. Присутствовали су сви угледни трговци, чиновништво и доста радника.

После богослужења узео је реч председник општине г. Калановић. У кратким потезима он је изнео историјат општинске пијаце докававши се великих тежкоћа нарочито финансијских које је општина имала да савлада.

После изречених говора спштинска је приредила закуску. Л.

Sagledavajući različite primere gradova koji su trgovački deo grada iskoristili kao posebna mesta identiteta možemo da zaključimo na koji način treba adekvatno napraviti ravnotežu između očuvanja tradicionalnih elemenata i vrednosti (kako arhitektonskih tako i dizajnerskih i ideoloških) i savremenih potreba korisnika. U svetlu ovoga korišćenje različitih formi novinskog teksta dolazi do promovisanja određenih ličnosti odnosno trgovine, trgovačke marke, robe i sl.

Posebno interesantan primer očuvane trgovačke celine nalazi se u Barseloni gde su trgovački objekti zaštićeni posebnim uredbama i zakonom. Mere ovih zaštita odnose se kako na elemente fasade tako i na enterijere objekata. Ovim je formirana posebno interesantna celina koja se može posmatrati i kao značajna turistička destinacija zbog svog autentičnog identiteta. U skladu sa ovim osmišljen je šasopis pod nazivom „Emblemàtics”³⁰ čiji svaki broj govori o jednom objektu odnosno predstavlja svojevrsnu biografiju objekta. Kao podrška projektu oformljena je i posebna internet stranica „Ruta dels emblemàtics”³¹ na kojoj se mogu pročitati tekstovi ili pogledati video snimci koji govore o trgovačkim i ugostiteljskim objektima grada.

Primere sličnih sačuvanih tradicionalnih trgovačkih i ugostiteljskih objekata nalazimo i u drugim gradovima kao što su Bolonja³², Pariz³³, San Francisko, Edinburg³⁴ itd.

Prolazeći kroz različite oblike transformacije trgovački i ugostiteljski objekti u okviru jezgra grada trenutno ne zadovoljavaju estetske kriterijume koji govore o bilo kakvom autentičnom identitetu ili celini. Objekti su transformisani individualno bez zakonske regulative i osmišljenog vizuelnog identiteta mesta.

---

³⁰ <https://issuu.com/rutadelsemblematics>, april 2019. god.

³¹ <http://www.rutadelsemblematics.cat/>, april 2019. god.

<https://www.facebook.com/rutadelsemblematics/>, april 2019. god.

³² https://www.bolognawelcome.com/en/home/live/shopping/store-categories/traditional-shops/s/model_Luoghi/lingua_en/categoria_108/page_0/, april 2019. god.

³³ https://www.artsy.net/article/artsy-editorial-130-year-old-paint-shop-invented-pastels-picasso?utm_source=facebook&utm_medium=social&utm_campaign=sm-editorial-evergreen&utm_content=fb-1-the-french-chemist-that-pioneered-new-forms-of-paint-for-picasso-and-cezanne, april 2019. god.

³⁴ <https://edinburgh.org/things-to-do/activities/shopping/>, april 2019. god.

U skladu sa ovim predmet istraživanja odnosi se na definisanje estetskih kriterijuma koji odgovaraju karakteristikama savremenog čoveka i koji kao takvi grade vizuelni identitet mesta čiji je on konstantni ili privremeni korisnik.

Ako analiziramo raspoloživu dokumentaciju za grad Kragujevac, posebno fotodokumentaciju i arhivsku građu i uporedimo je sa primerima svetske arhitekture trgovačkih i ugostiteljskih objekata tog perioda možemo da zaključimo da je u estetskom smislu identitet mesta bio u potpunom skladu sa svetskim novinama i tendencijama.

Problem istraživanja odnosi se na kompleksnost promenljivosti potreba savremenog čoveka u pogledu upotrebe prostora i njegove stalne potrebe ka različitim estetskim kriterijumima. Problem namene trgovačkog prostora zavisi od potreba lokalnog stanovništva kao primarnih korisnika prostora i povezivanju tih potreba sa prvobitnim identitetom prostora kao osnovom za masovno prezentovanje lokalne kulture i vizuelnog identiteta grada svim drugim korisnicima. Jedan od mogućih modela za razvoj autentičnog identiteta grada može se smatrati primena „koncepta preduzetničkog grada”. „Koncept preduzetničkog grada fokusira se na analizu inovativnih strategija ekonomskog razvoja kroz saradnju lokalne vlasti sa privatnim sektorom i civilnim društvom, kao i na promene u sferi socijalne odgovornosti javnog sektora u kontekstu privatizacije, deregulacije i decentralizacije državnih politika. Koncept posmodernog grada, iako podrazumeva ove promene, analitički naglasak stavlja na mesto i značaj koji kultura i potrošnja imaju u promociji grada, te na ulogu gradskih prostora potrošnje i urbanih stilova života kao bitnih aspekata socijalne integracije koja se ostvaruje kroz konzumerizam.”³⁵

Iz ovih razloga neophodno je definisati određene uredbe i pravilnike koji bi definisali vizuelni identitet mesta ali i podstakli očuvanje kompletnog graditeljskog nasleđa u pogledu održivog razvoja društvene zajednice.

---

³⁵ Petrović, M. (2009). *Transformacija gradova ka depolitizaciji urbanog pitanja*. Beograd: Institut za sociološka istraživanja, Filozofskog fakulteta u Beogradu. 44.

1.3 Ciljevi istraživanja

Cilj istraživanja doktorske disertacije predstavlja ispitivanje fenomena trgovačkih objekata kao prostora identiteta mesta kao i njegove funkcije u širem kontekstu održivog razvoja i turizma.

Primarni cilj rada je definisanje odnosno utvrđivanje prvobitnog identiteta trgovačkih prostora u skladu sa sačuvanom i raspoloživom dokumentacijom. Odnosno prvi cilj istraživanja predstavlja detaljnu analizu primarnih arhitektonskih odlika objekta najreprezentativnijih trgovačko - stambenih zdanja izgrađenih u navedenom vremenskom intervalu.

Drugi cilj rada je analiza primarnih punktova prezentacije identiteta objekta odnosno pozicija najsagledljivijih za većinski broj direktnih ili indirektnih korisnika. U skladu sa ovim potrebno je sagledati Građevinski pravilnik za grad Kragujevac iz 1937. god. II odeljak koji govori o „Propisima o izvođenju građevina” gde su navedena jasna pravila koja ukazuju na to kako određeni segmenti objekta treba da izgledaju.

Treći cilj rada predstavlja sagledavanje medijskog konteksta odnosno medijskog značaja koji su posedovali arhitektonski objekti, reklame i oglasi u kreiranju strukture štampanih medija u navedenom vremenskom intervalu.

Konačni i najznačajniji cilj rada je utvrđivanje pravilnika koji navodi jasne estetske kriterijume za redefinisane postojećeg izgleda fasada kao i predlog upotrebne funkcije objekata koji čine jezgro grada prema prvobitnoj nameni istih. Poseban značaj rada ogleda se pri ukazivanju veze između fasade i enterijera pa je shodno tome potrebno navesti naznake i na koji način je potrebno organizovati ove dve celine. U sklopu ovog segmenta biće navedeni i preporučeni materijali koji bi odgovarali arhitektonskim odlikama objekata.

1.4 Zadaci istraživanja

U odnosu na navedene ciljeve, predmet i problem istraživanja u radu su formulisani sledeći zadaci istraživanja:

- utvrđivanje geneze i transformacije trgovačkih ili trgovačko - stambenih objekata nastalih u periodu prelaza iz 19. u 20. vek u okviru jezgra grada Kragujevca;
- sagledavanje stilskih karakteristika fasade i ostalih arhitektonskih i grafičkih elemenata objekta;
- utvrđivanje značaja arhitekture trgovačkih objekata kao prostora prezentacije vizuelnog identiteta grada i njihove uloge kao najzastupljenijeg oblika gradnje u okviru centralnog prostora jezgra grada;
- pronalaženje i utvrđivanje estetske veze između enterijera i izloga objekta;
- prepoznavanje i definisanje ključnih elemenata identiteta primarne funkcije objekta i pronalaženje njihove uloge u savremenom društvu;
- prepoznavanje i obeležavanje elemenata oglašavanja i vizuelne prezentacije trgovačkih objekata u aktuelnim medijima naznačenog istorijskog perioda kao segmenata u kreiranju arhitektonskog identiteta;
- utvrđivanje pravilnika koji govori o jasnim estetskim kriterijumima fasada objekata kao i definisanje predloga upotrebne funkcije analiziranih objekata.

1.5 Sistem radnih hipoteza

U skladu sa predmetom i problemom istraživanja kroz rad su uspostavljene sledeće hipoteze:

Hipoteza 1 - Osnovna hipoteza rada bazira se na činjenici da su trgovački prostori predstavljali najzastupljeniji tip objekta u okviru jezgra grada Kragujevca koje se naglo razvijalo u periodu prelaza iz 19. u 20. vek.

Hipoteza 2 - S obzirom na činjenicu koja se odnosi na zastupljenost trgovačkih objekata, iz prethodne hipoteze, kao takvi trgovački objekti predstavljali su prostore kroz koje je najmasovnije prezentovan društveni, politički, kulturni i istorijski identitet grada.

Hipoteza 3 - Trgovački objekti locirani u okviru samog jezgra grada (zauzimajući uvek glavnu/ne ulicu/e u gradu) predstavljaju najznačajnije parcele grada. Kako autor Spiro Kostov navodi: „Otvoreni prostori kao što su trgovi i parkovi predstavljali su pluća grada, centar je bio srce koje pumpa krv (saobraćaj) kroz arterije (ulice) – itd. On dalje objašnjava citat Harolda Kartera: „Čak i pre velike ere kapitalizma, svaki razvoj urbaniteta uzdigao se kroz proces akumulacije kapitala.” navodeći da ako posmatramo uticaj materijalne komponente, akumulacija kapitala donosi promene u urbani prostor mesta koje možemo da sagledamo kao neto bilans destrukcije ili konstrukcije.³⁶

Najveći broj trgovačkih i zanatskih objekata u Kragujevcu upravo su se nalazili između dve glavne gradske pozicije trga kod „Krsta” i Nove crke. Ove dve tačke formirale su liniju glavne gradske čaršije koja je pulsirala i gradila urbanu sliku Kragujevca. Zbog svoje pogodne pozicije i upotrebne vrednosti delovi objekata slobodni za komercijalno delovanje uticali su na to da donje zone objekta prolaze kroz najveću vizuelnu transformaciju i tako izgube potpuno svoju primarnu osobenost koja se dalje reflektuje na vizuelni identitet grada.

---

³⁶ Spiro, K. (2017). *The City Shaped: Urban Patterns and Meaning Through History*, China: Thames and Hudson Ltd, C&C Offset Printing Co., Ltd. 52. 53.

Trgovački objekti kao najzastupljeniji tip objekta u okviru jezgra grada poseduju fizički i ekonomski potencijal koji se može iskoristiti kao inicijalni pokretač održivog razvoja grada. Oživljavanjem primarnog identiteta objekata i negovanjem njegove osobnosti ovi prostori bi podstakli dodatni ekonomski razvoj ali bi time doprineli i razvoju grada kao autentične turističke lokacije.

1.6 Primenjene naučne metode istraživanja

U skladu sa ciljevima istraživanja u okviru naučno-istraživačkog rada koristi se nekoliko naučnih metoda istraživanja.

Kroz proces istraživanja najzastupljenija je istorijska naučna metoda koja će biti upotrebljena u prikupljanju dostupnih izvora kao i njihovoj obradi. Primarni izvori za proučavanje arhitektonskih odlika objekta i njihovih estetskih vrednosti kao i njihove transformacije kako u sklopu samog objekta tako i u okvirima jezgra grada predstavljaju mape grada, planovi i projekti, kao i druga pisana i ilustrovana arhivska građa. Istraživanje je sprovedeno u Istorijskom arhivu Šumadije gde su analizirani fondovi, foto dokumentacije i zbirka razglednica. Posebna pažnja u toku procesa istraživanja usmerena je na analizu dostupne dokumentacije nadležnih institucija. Analiza tehničke dokumentacije sprovedena je u Zavodu za zaštitu spomenika kulture u Kragujevcu kao i u Javnom preduzeću urbanizam u Kragujevcu. U sklopu istraživanja sagledana je i foto dokumentacija Narodnog muzeja u Kragujevcu.

U toku rada upotrebjen je i tipološki metod putem koga su uspostavljeni bazični parametri za tipološku klasifikaciju. Klasifikacija se sprovodi analizom određenih arhitektonskih odlika, a zatim se te karakteristike grupišu u primere sa istorodnim odlikama koje stavljamo pod isti tip. U radu je ova metoda sprovedena kod tipizacije analiziranih objekata prema različitim karakteristikama.

Komparativna metoda biće primenjena pri analizi i istraživanju postojećih zakona i pravilnika koji se odnose na očuvanje, rekonstrukciju i adaptaciju trgovačkih i ugostiteljskih objekata u svetu kao i pri analizi pojedinačnih objekata, njihovoj uporednoj analizi kao i analizi sličnih ili istih objekata.

Metode analize i sinteze biće primenjivane kroz celokupan rad gde će prvobitno biti upotrebljen metod analize pri istraživanju tipova objekata, dok će pri kraju rada metodom sinteze biti sumirane sve prethodne faze istraživanja.

U cilju prikupljanja novih i autentičnih podataka vezanih za trgovačke i ugostiteljske objekte u Kragujevcu primenjena je metoda intervjua. Intervjui su obavljani sa direktnim potomcima vlasnika objekata kao i savremenicima obrađivanog vremenskog perioda.

Posebno značajan element rada predstavlja i istraživanje na terenu gde je sprovedena analiza trenutnog stanja objekata.

Tekstualni deo rada biće praćen arhivskom građom, grafičkim priložima kao što su mape, karte, planovi ili projekti kao i fotodokumentacijom koja pripada nadležnom zavodu za zaštitu spomenika kulture u Kragujevcu kao i JP urbanizam u Kragujevcu.

1.7 Očekivani rezultati istraživanja i njihova primena

Sušтина istraživanja zasniva se na ideji formiranja pravilnika kojim bi se determinisali načini upotrebe objekata kao i pravila pri njihovom projektovanju i adaptaciji shodno upotrebnoj nameni.

Rezultati istraživanja mogu biti od posebnog značaja za arhitekte unutrašnje arhitekture i grafičke dizajnere ali i baza podataka za istraživače koji se bave održivim razvojem i turizmom. Kroz sistematičnu analizu u radu će biti dat sažet prikaz najznačajnijih trgovačkih objekata u jezgru grada gde će biti obrađena njihova istorijska podloga ali i sintetizovan kompletan dostupan materijal o istim. Ovim će biti stvorena jedinstvena baza podataka koja može da služi kao polazna tačka istraživanja ili bazični obrazac za druga mesta i objekte.

Posebna važnost istraživanja odnosi se na predlog da se grad razvija kroz raspoloživa sredstva koja nude širi spektar mogućnosti od trenutno upotrebljenih. Sagledavanje trgovačkih objekata kao prostora prezentacije u pogledu turizma nudi i mogućnost održivog razvoja lokalnog stanovništva što obuhvata zapošljavanje širokog spektra stručnjaka u različitim oblastima.

Rezultati istraživanja od posebnog su značaja za razvoj savremene arhitekture i urbanog dizajna pogotovo u oblasti unutrašnje arhitekture i grafičkog dizajna. Rezultati istraživanja prikazuju vezu između grafičkog dizajna, unutrašnje arhitekture i arhitektonskog projektovanja samog objekta što govori o interdisciplinarnosti istraživanja.

1.8 Ograničenja istraživanja

Ograničenja u istraživanju ogledaju se prvenstveno u nedostatku adekvatne dokumentacije. Ratna razaranja koja su dovela do uništavanja arhivske građe i dokumentacije u mnogome štete naučnim israživanjima koja se bave ovim diskursom.

Sa druge strane razvijenost tehnologije u tom periodu još uvek nije bila dovoljno napredna kako bi bila u masovnoj upotrebi. Tako kada je reč o raspoloživoj fotodokumentaciji za grad Kragujevac ona se odnosi većinom na prostorne celine i fasade objekata gde možemo da sagledamo samo izloge dućana sa ulične vizure. Fotografije enterijera trgovačkih i zanatskih radnji u Kragujevcu su malobrojne pa tako onemogućuju uvid u celokupni vizuelni identitet jednog trgovačkog ili zanatskog objekta.

1.9 Analiza dosadašnjih istraživanja

1.9.1 Kritička sistematizacija dosadašnjih istraživanja

Dosadašnja istraživanja koja su sprovedena u okviru izabrane teme možemo da sistematizujemo kroz sledeće celine:

- Prvu grupu čine istraživanja vezana za nastanak i genezu trgovačkih objekata kao i razvoj jezgra grada Kragujevca – u ovu kategoriju svrstava se građa koja se odnosi na istorijske činjenice obrađivane tematike, arhivski materijal i građa iz raspoloživih arhiva kao i monografije i naučni članci.
- U drugu grupu spadaju građa i izvori koji se odnose na razmatranje i analizu arhitekture i stilskih karakteristika trgovačkih objekata u Kragujevcu. U ovu grupu spadaju istraživanja, monografije, smernice i projektni elaborati koji su posvećeni kako pojedinačnim trgovačkim objektima u Kragujevcu tako i njihovoj analizi u sklopu određenog stila i epohe.
- Treću grupu sačinjava literatura koja se bavi fenomenom medija i odnosa mediji-marketing-korisnik. U ovu kategoriju spadaju istraživanja koja prate način na koji se reklamni materijal koristio nekada u sklopu identiteta jednog trgovačkog objekta i na koji način današnji raspoloživi marketing može da doprinese razvoju identiteta mesta i povezivanja trgovačkog objekta sa kulturnim nasleđem.

1.9.2 Analiza dosadašnjih rezultata istraživanja

Analiziranjem postojeće literature koja se bavi proučavanjem razvoja graditeljskog nasleđa Kragujevca može se zaključiti da je diskurs nedovoljno zastupljen u literaturi i da se relevantna istraživanja javljaju kod malog broja pojedinačnih autora i institucija koje se bave istraživanjem, zaštitom i revitalizacijom graditeljskog nasleđa grada.

Prve stavove o hitnosti donošenja određenih pravila o zaštiti trgovačkih objekata u Kragujevcu nalazimo u dokumentu Zavoda za zaštitu spomenika kulture u Kragujevcu pod nazivom „Zaštita stare gradske arhitekture u Kragujevcu” gde stoji sledeće: „Mišljenja smo da je ovo zadnji trenutak kada treba energično pristupiti zaštiti ovog nasleđa, jer je ono jednim delom već okrnjeno primitivnim i nestručnim rekonstrukcijama. To naročito važi za prizemlja gde su veliki, nefunkcionalni i neestetski izlozi od aluminijuma i stakla, jako pokvarili opšti utisak harmonije i elegancije fasada. Hitnost zadatka povećava i sve veća zainteresovanost vlasnika za raznim adaptacijama, koje ukoliko se ne obave stručno u potpunosti će uništiti dragocene ostatke starog Kragujevca.” (Zaštita stare gradske arhitekture u Kragujevcu, Zavod za zaštitu spomenika kulture Kragujevac, Kragujevac, februar 1970. god. str. 4-5.)

Značajan izvor informacija predstavljaju i dela, knjige i članci u časopisima, arh. Veroljuba Trifunovića kao što su „Građenje Kragujevca u kneževini i kraljevini Srbiji”, „Interbellum, Arhitektura o međuratnom Kragujevcu”, „Arhitektura o Kragujevcu” i „Urbanizam Kragujevca”. Autor Veroljub Trifunović u jednom od svojih dela kada govori o trgovačkim objektima kaže: „Objekti koje su krajem 19. i početkom 20. veka podizali zanatlije i trgovci u okviru centralnog jezgra „pripada atribut nosilaca građanskog urbaniteta Kragujevca”. (Veroljub. Trifunović. Građenje Kragujevca u kneževini i kraljevini Srbiji. Kragujevac, (2008) 98.)

Pri sagledavanju razvoja stilova u periodu do Prvog svetskog rata značajno je pomenuti delo Bogdana Nestorovića, Arhitektura novog veka koja se bavi sagledavanjem evropskih uticaja na jugoslovensku arhitekturu.

Značajno delo pri analizi Kragujevačkog urbanizma predstavlja i knjiga Branka Maksimovića „Idejni razvoj srpskog urbanizma”.

Pri sagledavanju istorijskog i urbanističkog razvoja gradske kragujevačke čaršije ističe se i delo „Čaršija i gradski centar” autora Vladimira Macure koji govori o istorijatu razvoja srpske čaršije kao i formiranju i značaju gradskih jezgara. Važna podela koja pomaže daljim klasifikacijama i tipologijama u radu je podela zgušnjavanja čaršije u Kragujevcu. O identitetu Kragujevca govori i delo Ivane Spasić i Vere Backović koje u jednom od svojih poglavlja navode simbole koji sačinjavaju jedan identitet mesta. Kada govore o identitetu grada Kragujevca pri anketiranom stanovništvu značajno se ističu sledeći simboli identiteta mesta „istorijski i kulturni spomenici/nasleđe (35,8%), i fabrike i industrijski proizvodi (24,5%). Zajedno sa kulturnim ustanovama (15,8%), na materijalni simbolizam, i to u njegovom izrazito sekularnom izdanju, otpadaju čak tri četvrtine odgovora na to pitanje.” (Ivana. Spasić. Vera. Backović. Gradovi u potrazi za identitetom. Beograd: Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu (2017) 45.)

U analizi koja prikazuje značaj štampe i njene veze sa arhitekturom ističe se delo Milanke Todić i Vladimira Pištala „Kupite nešto i ovde”. Ovo delo pomaže da se razume razvoj reklame i reklamnog sistema od njenog početka i poveže sa drugim oblastima u društvu. U analizi arhitektonskog nasleđa grada Kragujevca korišćena je dostupna građa pribavljena u Gradskoj direkciji za urbanizam, Istorijskom arhivu Šumadije, Zavodu za zaštitu spomenika kulture u Kragujevcu kao i Narodnom muzeju grada Kragujevca.

Dosadašnja istraživanja sprovedena u domenu očuvanja trgovačkih i ugostiteljskih objekata pokazuju da je moguće oformiti i sprovesti pravilnik prema kojem će rad i život objekata sa određenim istorijskim konceptom funkcionisati tako da odlike koje objekat poseduje, a od značajne su istorijske važnosti, ne budu oštećene ili narušene. Predmetno istraživanje svoje uporište gradi na tome uz krajnji cilj da u skladu sa svetskim istraživanjima i standardima pronađe način na koji bi se analizom potreba korisnika i lokaliteta oformio pravilnik kojim bi se regulisali zakoni u arhitektonskom projektovanju trgovačkih i ugostiteljskih objekata.

1.10 Kratak sadržaj rada

Rad sadrži pet glavnih celina koja se odnose na istraživanje, na kraju rada navedeni su podaci vezani za literaturu, ilustracije i sl.

Prvo poglavlje odnosi se na opšti uvod u temu rada i istraživanja navode se ciljevi i zadaci istraživanja, naučne hipoteze i naučne metode dok *poslednje poglavlje* koje je posvećeno zaključnim razmatranjima nudi mogućnosti primena dobijenih rezultata i ukazuje na potencijalne pravce budućih istraživanja.

Drugo poglavlje rada posvećeno je analizi istorijskog razvoja trgovačkih objekata nastalih na prelazu dva veka. Kroz ovo poglavlje, podeljeno u dve istorijske celine definišu se kriterijumi za izbor relevantnih primera.

Treće poglavlje bavi se prepoznavanjem i definisanjem glavnih elemenata koji su sačinjavali identitet primarne funkcije trgovačkih objekata. Kroz ovo poglavlje primarno klasifikovani su tipovi trgovačkih objekata prema njihovim glavnim karakteristikama. Nakon ovog segmenta pristupa se ponaosob detaljnoj analizi svih elemenata koji su sačinjavali identitet jednog trgovačkog objekta kao što su analiza plastike na fasadama objekta, otvora, reklamnog materijala i njegovom pozicioniranju u sklopu fasade objekta kao i analizi pojedinačnih stilskih karakteristika na samom reklamnom materijalu. Na kraju poglavlja navode se i analiziraju pojedinačno najznačajniji trgovački objekti i opisuju njihove glavne karakteristike.

Četvrto poglavlje posvećeno je konkretnim predlozima i modelu pravilnika koji se odnose na zaštitu postojećih elemenata trgovačkih objekata kao i mogućim načinima obnove. Ovo poglavlje kao polaznu tačku analizira postojeće primere zaštićenih tradicionalnih trgovačkih objekata u svetu kao što su, trgovine u Barseloni, Bolonji, Edinburgu itd. Poseban odeljak u ovom poglavlju analizira bazu za sačinjavanje predloga pravilnika koju predstavlja Građevinski pravilnik za grad Kragujevac iz 1937. godine u kome su kroz različite članove i tačke navedene uredbe o tome kako određeni segmenti fasade moraju biti tretirani. Ovaj segment ukazuje na važnost fasade kao sliku onoga što se dešava u „kući“. Kako bi u poslednjem delu ovog poglavlja bilo moguće dati predlog Pravilnika o zaštiti trgovačkih objekata sa prelaza dva veka, potrebno je bilo izvršiti par analiza koje prethode ovome. Prvenstveno je bilo potrebno izvršiti analizu postojećih zakona i mera

zaštite za grad Kragujevac. U predhodnim istorijskim periodima vršene su određene analize koje su ukazivale na potrebu za zaštitom arhitektonske baštine grada Kragujevca ali one nisu uključivale brigu o pojedinačnim elementima objekta koji su kao što smo zaključili imali značajnu ulogu u kreiranju identiteta objekta. Značajno je naglasiti važnost ovih objekata koji govore o kreiranju jednog centralnog dela grada i njegovom razvoju. U sklopu ovog poglavlja posebno je posvećena pažnja nesagledavanju veze između enterijera i fasade. Fasada kao primarni punkt onoga što se dešava unutra mora da bude povezana sa enterijerom kroz određene segmente kako bi formirali kompletnu sliku identiteta objekta. Kako bi zaključci koji su primenjeni u Predlogu o Pravilniku o zaštiti trgovačkih objekta morali su se sagledati i potrebe stanovništva u pogledu upotrebne namene objekta ali i analizirati problem koji utiču na promenljivost estetskih kriterijuma korisnika. Obzirom da se radi o starim objektima koji su još uvek u svakodnevnoj funkciji potrebno je prilagođavati namene savremenim korisnicima ali u skladu sa očuvanjem originalnih arhitektonskih vrednosti.

Kao zaključak rad naglašava upotrebnu vrednost trgovačkih objekata kao bazičnog i najmasovnijeg tipa objekta u sklopu urbanističke matrice grada sa akcentom na njegovu ulogu u savremenom društvu. Od posebnog su značaja zaključci koji se odnose na preporuke za zaštitu, sanaciju i revitalizaciju trgovačkih objekata kako tokom različitih istorijskih perioda oni ne bi izgubili na svom primarnom identitetu.

2. Istorijski razvoj trgovačkih objekata nastalih od druge polovine 19. do prve polovine 20. veka u Kragujevcu

2.1 Društveni, kulturni i istorijski kontekst i prilike sa prelaza iz 19. u 20. vek

Izdvajanjem sela iz lepeničkog i gružanskog sreza godine 1837. Formiran je kragujevački srez na čelu sa načelnikom sreza Miloradom Antonijevićem.³⁷

Nakon oslobađanja od turske okupacije počinje put razvoja grada Kragujevca koji datira od prve polovine XIX veka. Značajna tačka koja vodi ka razvoju grada predstavlja osnivanje Topolivnice 1851. godine, a potom i izgradnjom železničke trase Lapovo – Kragujevac 1886. godine. Kragujevac je u drugoj polovini XIX veka predstavljao mesto u kojem su se ogledale društvene, ekonomske i političke prilike u zemlji. Ovakvoj slici doprineo je industrijski razvoj ali i stvaranje radničke i građanske klase. U skladu sa ovim prilikama rastao je i broj stanovnika posebno krajem XIX i u prvim decenijama XX veka. U sastavu stanovništva od druge polovine XIX veka među gradskom populacijom naseljavali su se i stranci koji su svakako svojom različitosti uticali na razvoj grada. Sa rastom broja stanovnika dolazi do diferencijacije zanimanja tako da poljoprivredne delatnosti nalaze svoje mesto na rubovima grada dok u gradskom jezgru ostaju administrativne i zanatske delatnosti.³⁸

U drugoj polovini XIX veka grad Kragujevac je spadao u red najvećih srbijanskih gradova. Godine 1859. Kragujevac je bio peta po veličini varoš u zemlji sa 3964 stanovnika da bi ovaj broj porastao na 15586 stanovnika postavši tako treći grad po brojčanom stanju žitelja. Ovaj rast se nastavio brže u odnosu na prosek drugih uvećanja broja stanovništva u Srbiji.³⁹

---

³⁷ Andrejić, Ž. (2014). *Kragujevac i Dunavska banovina Kraljevine Jugoslavije. Kragujevac i Šumadija od 1914. do 1941. godine*. Istorijski arhiv Šumadije, Kragujevac. Naučni skup. 71.

³⁸ <https://srbijuvolimo.rs/moja-srbija/kultura/item/5661-pri%C4%8Da-o-starom-kragujevcu,burna-istorija-srca-%C5%A1umadije.html>, jul 2019.

³⁹ Jagodić, M. (2010). *Kragujevac u drugoj polovini 19. veka u svetlu statistike*. Istorijski časopis, knj. LIX. 339.

Poslednja decenija XIX veka značajna je za Kragujevac jer grad beleži brz razvoj. Godine 1891. grad dobija regulacioni plan kojim se određuje omeđena gradska zona i trasiraju pravci širenja naselja i ulica, određuje visina ulice kao i raspored javnih i privatnih kuća.⁴⁰ Kada je reč o zanimanjima koja su preovladavala u Kragujevcu u periodu druge polovine XIX veka do početka XX veka možemo ih podeliti u dve glavne grupe stanovništvo koje se bavilo poljoprivredom i stanovništvo koje se bavilo zanatima, industrijom, trgovinom, slobodnim zanimanjima i javnom službom. Godine 1886. U Kragujevcu se poljoprivredom bavilo 463 stanovnika dok se drugom grupom delatnosti bavilo 5923 žitelja. Na početku XX veka, 1900. Godine broj stanovnika koji se bavio poljoprivredom iznostio je 649 dok se drugom grupom zanimanja bavilo 14937 stanovnika grada Kragujevca. Ako se analiziraju statistički podaci ovog perioda dolazi se do zaključka da je Kragujevac sudeći po učešću poljoprivrede u strukturi zanimanja od kojih se izdržavalo varoško stanovništvo Kragujevac je 1866. godine bio tri, a 1900. godine pet puta „urbaniji” od proseka srbijanskih gradova.⁴¹

Godine 1929. srez kragujevački je u svom sklopu sadržao sledeće opštine: Batočina, Batočina – selo, Beloševac, Botunje, Brzan, Bukurovac, Gornje Komarice, Desimirovac, Dobrovodice, Donje Komarice, Donja Sabanta, Žirovnica, Jovanovac, Kijevo, Korman, Kragujevac, Lužnice, Mečkovac, Milatovac, Maršić, Pajazitovo, Petrovac, Resnik, Svetlić, Trmbas, Cvetojevac, Cerovac i Čumić. U kragujevačkom srezu postojale su Fabrika oružja, dva mlina, jedna ciglana i sreski rasadnik. Veliki populacioni rast zabeležen je u periodu između 1921. i 1931. godine u Beogradu, Zagrebu, Novom Sadu i Skoplju, a posebno u Kragujevcu gde se broj stanovnika skoro udvostručio sa 15 643 na 27 208 stanovnika.⁴²

---

⁴⁰ Radovanović, B. (1996). *Stari Kragujevac*. Kragujevac: PIP „Krug”. 107.

⁴¹ Jagodić, M. (2010). *Kragujevac u drugoj polovini 19. veka u svetlu statistike*. Istorijski časopis, knj. LIX. 328.

⁴² Andrejić, Ž. (2014). *Kragujevac i Dunavska banovina Kraljevine Jugoslavije. Kragujevac i Šumadija od 1914. do 1941. godine*. Istorijski arhiv Šumadije, Kragujevac. Naučni skup. 71.

Do početka Prvog svetskog rata Kragujevac je postao jedan od najvećih privrednih, upravnih, prosvetnih i kulturnih centara Srbije. Do 1923. godine Kragujevac je bio okružno sedište da bi nakon toga dobio još veći značaj kao sedište Šumadijske oblasti.⁴³

Kada govori o ulozi i značaju Kragujevca od 1839. godine do Prvog svetskog rata autor Drag. N. Bakić u Jugoslovenskom dnevniku 1931. godine piše: „Do svetskog rata, posle Beograda Kragujevac je bio napredna varoš, kulturni centar, đачko mesto, idejno i stvaralačko, i kao takav mesto oko koga su se obavijale narodne želje iz svih naših, onda neslobodnih krajeva”.⁴⁴

Glavni pokretač razvoja grada Kragujevca bio je Vojnotehnički zavod koji je bio najveći i najznačajniji privredni kompleks ovog područja. Osim njega u periodu od 1905. do 1936. godine postojala su i druga značajna privatna preduzeća koja su doprinosila razvoju grada kao što su (preduzeća su navedena po godini nastanka): Ciglana i crepana Braće Pavlović-Bojadžić, Ciglarsko-creparska industrija „Rekord” Ljube Ranđelovića, Livnica Braće Pavlović-Bojadžić, prva šumadijska tkačka radionica srpskog platna Andrije Đukića, Kragujevačka fabrika kesa Milana Golubovića, Opančarsko-prerađivačka zadruga, Mašinska radionica i livnica Nedeljka Neše Petrovića, Mlin Milana Jovanovića-Smederevca, Fabrika leda i soda-vode i krahera Koste Mišića, Radionica za proizvodnju soda-vode i krahera Milutina Veljkovića, Fabrika dugmadi „Šumadija” Đoka Savića, Mlin Nikole Nikolića, Mehanička radionica Dušana M. Stojanovića, Fabrika makarona Braće Pavlović-Bojadžić i Ciglana i crepana Braće Aranđelović.⁴⁵

---

⁴³ Popović, M. D. (1956). *Kragujevac i njegovo privredno područje*. Beograd. 107-108.

⁴⁴ Bakić, Drag. N. Jugoslovenski dnevnik. br. 95. god. 1931. str. 4.

⁴⁵ Andrejić, Ž. (2014). *Kragujevac i Dunavska banovina Kraljevine Jugoslavije. Kragujevac i Šumadija od 1914. do 1941. godine*. Istorijski arhiv Šumadije, Kragujevac. Naučni skup. 74.

Sl. 13. Fotografija polaznika kursa autogenog zavarivanja ispred Mašinske radionice i livnice Nedeljka Neše Petrovića u Kragujevcu, Nedeljko Neša Petrović prvi sa leve strane fotografije, privatna kolekcija Olivere Petrović (ćerke Nedeljka Neše Petrovića)

Pored privredne delatnosti koja je bila značajna u Kragujevcu od 1929. do 1941. godine u Kragujevcu su se nalazila i sledeća nadležstva i ustanove: Okružni sud, Državno tužilaštvo, Sreski sud, Sud Opštine grada Kragujevca, Načelstva srezova Kragujevačkog i Gružanskog, Poreska uprava, Okružni finansijski inspektorat, Tehničko odeljenje kraljevske banske uprave, Okružni odeljak kontrole mera, Šumska uprava, Pošta, telegraf i telefon, Okružni ured za osiguranje radnika, Dom narodnog zdravlja, Banovinska bolnica, Šumadijska stalna vojna bolnica, Štab Šumadijske divizijske oblasti,

Kragujevački vojni okrug, Komanda mesta, Kasarna 19. pešadijskog puka „Vojvoda Putnik”, Artiljerijski puk „Tanasko Rajić” i Uprava artiljerijsko-tehničkog zavoda.⁴⁶

Sl. 14. Razglednica Okružnog suda, 1917/1918. god., privatna kolekcija Bruna Gašija

Kraj 19. veka i prve decenije 20. veka izdvojile su Kragujevac i kao mesto prepoznatljivo po brojnim prosvetnim i kulturnim ustanovama među kojima su najznačajnije Državna muška i ženska Gimnazija, Viša ženska škola, Državna ženska učiteljska škola, Trovačka škola, Opšta zanatska škola, Vojna zanatska škola, Državni devojački dom, Narodna biblioteka, Narodni univerzitet, Gradsko narodno pozorište – Akademsko pozorište, pozorište sokolskog društva, Pozorište pitomaca Vojnozanatlijske škole, kulturno omladinsko društvo „Šumadija”, Kolo srpskih sestara, Kragujevačko žensko društvo,

⁴⁶ Popović, M. D. (1956). *Kragujevac i njegovo privredno područje*. Beograd. 108.

Radničko-prosvetno društvo „Abrašević”, Šumadijsko oblasno kolo jahača „Knez Mihajlo”, Aero klub, Sokolsko društvo itd...⁴⁷

Sl. 15. Razglednica Ženske gimnazije, 1926. god., privatna kolekcija Bruna Gašija

Svetska kriza u periodu od 1929. do 1933. godine pogodila je Kraljevinu Jugoslaviju pa tako i Kragujevac. Kriza je zahvatila industrijska preduzeća kao i druge privredne grane, a obim prometa u trgovini Kraljevine smanjen je za 50% u odnosu na 1929. godinu. Zarade zaposlenih kragujevčana smanjene su za 60%-70%, a u periodu velike krize (1928 -1933.) zatvoren je i veliki broj trgovačkih radnji.⁴⁸

---

⁴⁷ Ibidem 108-109.

⁴⁸ Andrejić, Ž. (2014). *Kragujevac i Dunavska banovina Kraljevine Jugoslavije. Kragujevac i Šumadija od 1914. do 1941. godine*. Istorijski arhiv Šumadije, Kragujevac. Naučni skup. 76-77.

2.2 Pojam trgovačkog objekta

Prvobitni trgovački centri nalazili su se na otvorenom prostoru, kao gradski pijačni trgovi locirani na geografskim pozicijama gde su se završavali karavanski putevi ili na mestima gde su se trgovci nalazili da razmenjuju robu. Prvi pisani dokument koji govori o postojanju trgovačkih prostora u sklopu kojih je opisana „Trgovačka ulica grada Ura” je Ep o Gilgamešu. Sumerski ideogram za pijačni prostor bio je u obliku slova Y, što ukazuje na to da se pijaca nalazila na rakersnici tri trgovačka puta. Kroz dalju istoriju dominiraju dva tipa trgovačkih lokaliteta, to su trgovački centri u formi otvorenog trga ili bazari koji predstavljaju zatvorenu formu, npr. zatvorena trgovačka ulica. Smatra se da ovi oblici trgovina nastaju oko 2000 g. p.n.e. Početkom 15. veka vlastela i građani počinju da podižu trgovačke gradove koji nastaju na do tada pustim mestima jer u zapadnoj Evropi tog doba trgovina postaje značajna gradska funkcija. Primeri ovakvih gradova su Barselona, Bolonja, Firenca, Granada itd.⁴⁹

Pojavljivanjem robnih kuća u 19. veku po prvi put dolazi do objedinjavanja velikog izbora različite robe koncentrisane na jednom mestu „pod istim krovom”. Uporedno sa ovim javljaju se arkade i galerije kao arhitektonski odgovor na potrebu za povezivanjem nezavisnih trgovina u gradskom kontekstu. Ovakve celine javljaju se istovremeno u svim većim evropskim gradovima kao što su Milano, London, Pariz, Berlin itd.⁵⁰

Prema Lafevrovu možemo da razlikujemo tri različita pojma prostornih karakteristika društva. Prvi pojam koji se odnosi na reprezentaciju prostora usko je povezan sa kodifikacijom prostora (odnosno ideologijom u skladu sa kojom je prostor oblikovan) u funkciji reprodukcije socijalnog poretka, kao i na fizički aspekt prostora kao objektizovane reprezentacije moći. Pod drugim pojmom autor podrazumeva reprezentacione prostore koji su sklopljeni od kompleksnih simbola i imidža koji stvaraju stanovnici i korisnici neposredno življenog prostora stvarajući smisao svom svakodnevnom životu. Ovako definisan prostor se prvenstveno „oseća” pa tek potom promišlja, čime se ukazuje na nemogućnost pune racionalizacije načina na koji ljudi doživljavaju i sagledavaju prostor.

---

⁴⁹ Maldini, S. (2012). *Leksikon arhitekture i umetničkog zanatstva*. Beograd: Službeni glasnik. 439.

⁵⁰ Stamenković, D. (2019). *Objekti trgovine*, <https://studenti.rs/skripte/objekti-trgovine/>.

Poslednji, treći pojam definisan je prostornim praksama odnosno načinom na koji ljudi obavljaju svakodnevne aktivnosti unutar granica socijalne i prostorne realnosti.⁵¹

U skladu sa ovim kada je reč o trgovačkim odnosno zanatskim objektima, možemo da razlikujemo dva glavna oblika namene trgovačkih i zanatskih objekata.

Prvi oblik odnosio bi se na identitet samog objekta i istoriju koja je vezana za njega. Kod ovog principa arhitektura objekta ali i drugi elementi koji je prate (otvori, ornamentika, pozicioniranje reklamnog materijala, postavljanje originalnih naziva i istorijata inicijalnih trgovina na same objekte itd.) bili bi nosioci autentičnog identiteta jezgra grada.

Drugi oblik prenošenja tradicije u sklopu trgovačkih i zanatskih objekata odnosio bi se na ono što se trenutno plasira u okviru samog objekta, nevezano za to da li je u direktnoj vezi sa prvobitnom namenom i identitetom objekta. U ovom slučaju prizemlje objekta koje je prošlo kroz tranzicije različitih režima i koje je izgubilo svoj inicijalni identitet zbog svoje pozicije u okviru jezgra grada služi kao prostor prezentacije tradicionalne kulture kroz različite proizvode lokalnog stanovništva.

U 20. veku trgovina zauzima izrazito važan deo svakodnevice. Prostori na kojima se trgovina odvija zauzimaju najrazličitije strukture, ovde spadaju pijace, kiosci, butici, robne kuće, tržni centri, trgovine u sklopu složenih struktura koje pored objekata trgovine sadrže i one koji u svojoj funkciji nisu isključivo i samo trgovački već su namenjeni i zabavi, ugostiteljstvu i drugim raznovrsnim uslugama itd...⁵²

Savremeno društvo sve više prepoznaje da trgovački objekat pored neophodne funkcionalnosti mora da poseduje i autentičnost koja se ogleda kako u asortimanu i dizajnu samih proizvoda tako i njegovom plasiranju koje se ogleda podjednako u reklamnom segmentu i brendiranju tako i vizuelnom identitetu samog objekta odnosno prostora u kome se proizvod plasira.

---

⁵¹ Petrović, M. (2009). *Transformacija gradova ka depolitizaciji urbanog pitanja*. Beograd: Institut za sociološka istraživanja, Filozofskog fakulteta u Beogradu. 10.11.

⁵² ibidem

2.3 Analiza razvoja arhitekture i trgovačkih objekata sa prelaza iz 19. u 20. vek u Kragujevcu

Zahvaljujući svojem geografskom položaju, saobraćajnim vezama i putevima, grad Kragujevac je rano postao središte trgovine.

U srednjem veku Kragujevac je zabeležen kao trg – mesto na kojem se prodavala roba. Pazar, danas pijačni dan, održavao se jednog dana u nedelji za bližu okolinu, a *panađur* se održavao za širu okolinu. Na panađur su dolazili i strani trgovci, koji su donosili uvoznu robu (tkanine, so, i to najviše mosrku so, zatim šećer, začine, sapun, sveće, kožne predmete, oružje, konjsku opremu, lance za stoku), a kupovali su za izvoz stoku, vunu, sir, suvo meso, vosak, med, kože od divljači i dresirane ptice za lov. Na trgu su robu prodavale i domaće zanatlije: grnčari, kožari- tabaci, sedlari, uzdari, klobučari, šavci, obučari, kovači, kaladžije, oružari. U opticaju je bio i dubrovački i mletački novac, a od dolaska Turaka koristio se turski kovani srebrni novac – akče. U vreme turske uprave trgovina u Kragujevcu se obavljala na pazarištu kraj Kamenog mosta. Nakon usvajanja Hatišerifa iz 1829. kojim je priznato pravo slobode trgovine u Srbiji, počeli su da se održavaju vašari, u tačno naznačene dane, tri puta godišnje, u trajanju od po 10 dana. U drugoj polovini 19. veka vašari počinju da se održavaju na poljani po kojoj je kasnije celo naselje dobilo naziv Vašarište.⁵³

Nakon oslobođenja od turske vladavine knez Miloš Obrenović u novonastalu prestonicu poziva majstore različitih delatnosti kako bi grad Kragujevac odnosno njegovo stanovništvo dobilo raznovrsnosnu ponudu.

Građevine podignute do sredine 19. veka u Kragujevcu bila su dela narodnih majstora i pripadala su balkansko-orijentalnom stilu kao i ostatak arhitekture u ovom periodu u Srbiji. Arhitektura podignuta u prestoničkom gradu u ovom periodu spadaju među najbolje u Kneževini. U ovu grupu spadaju Knežev konak, Amidžin konak, Šareni konak kao i grupa kuća u Paštrmčevoj ulici.⁵⁴

---

⁵³ Urednik edicije Stefanović, M. (2013). *Kragujevački leksikon, Leksikoni gradova Srbije*, Beograd: JP Službeni glasnik i Grad Kragujevac. 60.

⁵⁴ Trifunović, V. (2008). *Građenje Kragujevca u kneževini i kraljevini Srbiji*. Kragujevac. 207.

Intenzivna urbanizacija grada Kragujevca počinje sedamdesetih godina 19. veka, kako navodi Felis Kanic 1880. god. Kragujevac „je sproveo srećno presvlaku od džinovskog sela u moderan lep grad.”⁵⁵

Porast popularizacije učinio je da Kragujevac bude jedan od prvih gradova koji je krajem veka dobio regulacioni plan (1891. god.) koji nije sačuvan, a bio je delo inženjera Luke Ivanovića dok je kopija ovog plana iz 1897. godine poznata kao Kanicov plan usvojen pa je ovim počela planska izgradnja grada.⁵⁶

Objekti koje su krajem 19. i početkom 20. veka podizali zanatlije i trgovci u okviru centralnog jezgra „pripada atribut nosilaca građanskog urbaniteta Kragujevca”⁵⁷

Složeno urbanističko jezgro grada nastaje iz tradicionalne linearne čaršijske strukture pa tako poštovanjem stare parcelizacije nastaju nove intervencije i regulacija ulica u nasleđenom delu grada.

Arhitektura Kragujevca nastala u periodu od polovine 19. do polovine 20. veka obeležena je jakim prodorom kulturnih uticaja sa Zapada. Graditeljskim nasleđem grada Kragujevca od polovine 19. veka dominira eklektizam. Ova epoha nije dala odgovor novom vremenu pa se krajem veka javlja težnja ka nečemu novom. Kao odgovor na ovu težnju na prelasku vekova u graditeljsvu se javlja secesija, jugendstil i art nouveau. Navedeni stilovi su ostavili svoj pečat posebno u fasadnoj dekoraciji.

Početak 20. veka predstavlja nov period u izgradnji grada Kragujevca. U ovom periodu u Srbiji dolazi do promene vladajuće dinastije čemu usleđuju promene u činovničkim aparatima kako u Beogradu tako i onim u okrugu i opštini koji su uticali na građenje Kragujevca.⁵⁸

Arhitektura Kragujevca sa početka 20. veka obeležena je izgradnjom zgrade Okružnog načelstva koju je 1903. godine projektovao srpski arhitekta prof. Nikola Nestorović. Prema stilskim odredbama objekat pripada eklektičnim stilovima 19. veka, a može se smatrati

---

⁵⁵ Kanic, F. (1981) *Od Čuprije preko Kragujevca za Beograd*, Kragujevac: Koraci 1-2, 3-4.

⁵⁶ Milovanović, Đ. *Arhitektura Kragujevca (Sredina 19 – sredina 20. veka) tokovi i obeležja*. neobjavljen rad.

⁵⁷ Trifunović, V. (2008). *Građenje Kragujevca u kneževini i kraljevini Srbiji*. Kragujevac. 98.

⁵⁸ Ibidem 153.

vrhunskim ostvarenjem srpske arhitekture. Sa pozicijom severnoistočno od glavne gradske čaršije ovaj objekat postaje reper urbanističkog centra grada Kragujevca čiji smer razvoja slede svi urbanistički planovi u 20. veku.⁵⁹

Secesija predstavlja dominantan arhitektonski stil koji daje pečat jezgru grada Kragujevca. Uticaj koji je secesija ostavila u Kragujevcu na ovo tle doneli su beogradski arhitekti do kojih je secesija stigla preko Beča, Pariza i Minhena. Investitori ovih objekata bili su bogati trgovci koji su svojim finansijama mogli da angažuju najbolje majstore koji su uspešno prilagođavali planove teškim lokacijama koristeći značajno gradsko zemljište. U skladu sa ovim secesiju možemo da okarakterišemo i kao sliku ekonomskog poleta grada pred balkanske ratove.⁶⁰

Među najznačajnije predstavnike i najlepše objekte ovog stila spadaju zgrada Palata Milana Nikolića, podignuta 1911. godine, Palata Moskva podignuta 1912. godine koja se nalazila u novoprosećenoj ulici koja je spajala glavnu ulicu sa prostorom ispred Okružnog načelstva kao i zgrada sa Atlasima, podignuta 1913. godine. Ove objekte karakterišu uzane parcele, spratnost P+1, kupola kao i ugaoni motivi.⁶¹

Secesija kao arhitektonski stil nije odbacila potpuno ukrasne elemente pređašnjih arhitektonskih stilova pored toga ona stvara nove i originalne ukrase po kojima postaje prepoznatljiva. Najprepoznatljivija ornamentika su naturalistički motivi, rastinja, životinje kao i geometrijske šare koji se izvode u malteru i metalu. Pored navedenih objekata na kojima se ovi motivi dominantno uočavaju značajno je navesti i ukrase na mostu ispred Vojnotehničkog zavoda podignutog 20-tih godina 20. veka.⁶²

Prvi Svetski rat prekinuo je graditeljsku delatnost u Kragujevcu, a sam grad pretrpeo je velika razaranja. Nakon završetka rata usledila je obnova grada pa se kao reakcija na eklekticizam javlja potreba za racionalizacijom i napuštanjem ornamentike. „Raniji dekorativni stilovi postizali su takozvane umetničke efekte nanošenjem suvišnog materijala na zidna platna, dok savremeno graditeljstvo postiže mnogo veće efekte

---

⁵⁹ Ibidem 157.

⁶⁰ Ibidem 168.

⁶¹ Ibidem 158.

⁶² Ibidem 170.

pomoću materijala koji je već korisno upotrebljen, a koji i konstruktivno ima svoju funkciju.”⁶³

Težnje ka uticaju drugih kultura i zemalja koje su se ispoljavale u estetici fasade objekta pratile su i sadržaje koje su objekti plasirali. Pomodne trgovine prodavale su tekstilnu robu i fabrikovanu obuću koja je najviše dolazila iz Francuske i Engleske.

Zbog razvoja trgovine i uvoza inostranih proizvoda i robe dolazilo je do zastoja u zanatskoj proizvodnji i usporavanju razvoja domaće industrije. Trgovci su uglavnom reklamirali svoju robu tako što su pored nje naznačavali zemlju porekla kao npr: zejtin pravi Barbanac Nica, turski zejtin od masline, bečke sveće, čaj ruski i kineski, prava turska kafa, vino makedonsko i grčko, masline voloske, sardine francuske, jegulje skadarske, sarage crnogorske, Štajmurško „Dreerevo” eksportmerc pivo itd. Preko tadašnje lokalne štampe ovaj uvoz robe bio je osuđivan jer se time zapostavljala domaća proizvodnja sa obrazloženjem da razlika u kvalitetu robe ne postoji.⁶⁴

Posebno važan element u razvoju trgovačkih objekata predstavlja i njihova medijska popularizacija. „Novine srbske su od prvog broja, koji je objavljen 1834. godine u Kragujevcu, poštovale novouspostavljeni kodeks javnosti govora i distribucije informacija. U njima su se redovno objavljivali kneževski ukazi i naimenovanja, ali i reklamni oglasi sa neskrivenom namerom da se novopočeni građanin prevedu u potrošača.”⁶⁵ Oglasi su u većini bili pozicionirani na poslednjoj stranici štampanih medija i obuhvatali su celu njenu površinu.

U okviru svakog pojedinačnog oglasa centralno mesto zauzimalo je ime trgovine. Ono što je karakteristično za trgovačke objekte ovog perioda je da su u svojim nazivima sadržali imena i prezimena vlasnika objekta ili njihovih osnivača. Vlasnici objekata trudili su se da kuća na što bolji način predstavi vlasnika i ukaže na njegov položaj i reputaciju u društvu. Neki od primera su „Pomodna trgovina Milovana Pavlovića”, „Trgovina Koste Jakovljevića i sinova”, „Apoteka Ljubinka Perišića” itd. Kod trgovina koje u svojim

---

⁶³ Dobrović, N. (1971). *Savremena arhitektura 5*. Beograd: Zavod za izdavanje udžbenika Socijalističke Republike Srbije. 96.

⁶⁴ Bakić, D. (1972). *Pet vekova Kragujevca*. Kragujevac: Narodna biblioteka „Vuk Karadžić”. 153.

⁶⁵ Todić, M. Pištalo, V. (2010). *Kupite nešto i ovde*, Beograd: Službeni glasnik. 8.

nazivima nisu sadržale imena svojih vlasnika u sklopu oglasa obavezno se nalazila informacija kome je trgovina pripadala, kao npr. Drogerija „Zdravlje” Nićifora Jakševca,⁶⁶ Knjižara „Napredak” Bogoljuba Maksića,⁶⁷ „Manufakturna radnja Bogoljuba Nešića”,⁶⁸ itd.

Pred reklamiranja i isticanja prepoznatljivog imena trgovine oglasi su sadržali i sve bitne informacije koje su bile važne za potrošače, kao što su cene proizvoda, pogodnosti za određene društvene staleže, detaljni opisi materijala i proizvoda, navođenje porekla robe itd.

O tome koliko je identitet objekta bio povezan sa njenim graditeljem i osnivačem govori i činjenica da je i nakon promene vlasnika trgovine, trgovina i dalje nosila u svom imenu ime predhodnog vlasnika.

Sl. 16. Oglas za novo otvorenu Drogeriju „Zdravlje” Nićifora Jakševca, „Novi pokret”, Kragujevac, 1921. god. br. 39, str. 4. Narodna biblioteka „Vuk Karadžić”, Kragujevac

⁶⁶ Novi pokret, Kragujevac, 1921. god. br. 39. str. 4.

⁶⁷ Odjek Šumadije, Kragujevac, 1939. god. br. 26, str. 6.

⁶⁸ Anđelković, Bož. St. (1925). *Putovođa kroz Kragujevac*. Kragujevac: Štamparija A. Jovanovića. 96.

Књижара „Напредак“
Богољуба Максића
Крагујевац Краља Александра бр. 28
Снабдевена је за нову школску годину: **уџбе-**
ницима за основне школе, за гимназије,
учитељску школу, грађанску школу као и за
занатске школе.
Велики избор целокупног писа-
њег и цртањег ђачког прибора.
ЦЕНЕ СПУШТЕНЕ. УСЛУГА БРЗА.

Sl. 17. Oglas Knjižare „Napredak” Bogoljuba Maksića, „Odjek Šumadije”, Kragujevac, 1939. god. br. 26,
str. 6. Narodna biblioteka „Vuk Karadžić”, Kragujevac

2.4 Definisanje kriterijuma za izbor relevantnih primera

Kako bi bilo ukazano na potrebu za uključivanjem arhitekture ovog perioda u savremene potrebe stanovništva moramo analizirati arhitektonska obeležja i time ukazati na vrednost graditeljskog nasleđa kao i na njene šire upotrebne vrednosti.

Obzirom na zastupljenost trgovačkih objekata u okviru linearne čaršije grada gde trgovački objekti predstavljaju najzastupljeniji odnosno bazični tip građevine, potrebno je bilo izdvojiti relevantne primere za analizu i dalji rad. Izbor ovih objekata vršen je prema dva kriterijuma.

Prvi kriterijum predstavlja reprezentativnost objekta prema njegovom vizuelnom identitetu i estetskim vrednostima. Kao što je već navedeno Kragujevac belezi najintenzivniji razvoj krajem 19. veka do početka svetske ekonomske krize. Upravo u ovom vremenskom razdoblju nastaje najveći broj trgovačkih i zanatskih objekata u okviru jezgra grada. Najreprezentativniji trgovački objekti nalazili su se na raskrsnicama u sklopu linearne čaršije i zauzimali su ugaonu parcelu. To su objekti kao što su „Trgovina kod Beograđanina”, „Pomodna trgovina Millovana Pavlovića”, „Jakovljević i komp.” itd. Ovi objekti izobiluju bogatstvom različitih motiva i govore o vrhuncu tehnoloških i estetskih znanja analiziranog istorijskog perioda. U dopisu Društvu za priređivanje sajмова i izložbi iz 1938. godine navedeni su upravo neki od trgovaca koji su vodili ove trgovine što govori o njihovom značaju i reprezentativnosti, Dragomir Simović, Milovan Pavlović, Aleksa Obradović i Komp. K. Jakovljević i Sinovi, S. Tomić i Tasić.

Kao što teza knjige Veroljuba Trifunovića „Građenje Kragujevca”, „Kuća uvek liči na vlasnika”, najvredniji objekti su ujedno bili i vlasništvo najimućnijih trgovaca koji su se trudili da „kuća” bude najbolja prezentacija njihovog društvenog i materijalnog nivoa.⁶⁹ U skladu sa ovim, izboru najreprezentativnijih objekata pomogla je i analiza istorijata njihovih vlasnika odnosno investitora koja je zbog navedenog neraskidivi deo sagledavanja kompletne slike građanske arhitekture. Sa druge strane analiza biografije investitora i vlasnika objekta odnosno trgovine pomaže budućem čitaocu da se lakše

---

⁶⁹ Trifunović, V. (2008). *Građenje Kragujevca u kneževini i kraljevini Srbiji*. Kragujevac. 93.

Drugi kriterijum definisan je užom namenom trgovačkog objekta. Kako bi pri analizi bili zastupljeni relevantni primeri trgovačkih objekata bilo je potrebno izvršiti analizu postojećih namena u istorijskom periodu koji je relevantan za istraživanje. Pri ovoj analizi korišćene su podele i kategorije navedene u dva vodiča za grad Kragujevac („Putovođa kroz Kragujevac”, 1925. god i „Vođ za Kragujevac” iz 1938. god.). Najzastupljenija namena trgovina bile su tzv. pomodne trgovine, manufakturne radnje, bakalnice i delikatesne radnje. U posebnu grupu objekata možemo svrstati apoteke i drogerije kojih je do početka Drugog svetskog rata u centralnoj zoni bilo nekoliko. Neke od tih apoteka su Apoteka Bore Ilića, Apoteka Dušana Jakševca „Apoteka Jakševac”, apoteka Ljubinka Perišića dok je najpoznatija drogerija bila drogerija „Zdravlje”, Dušana Jakševca.⁷⁰ Ostali trgovački objekti bile su trgovine određenih zanatskih predmeta. Ovu poslednju navedenu grupu objekata iako je njen bazični proizvod delo nekog zanata uzimamo kao vrstu trgovine jer se u „Vođu za Kragujevac” gvoždari, staklari, daščari, kožari, vunari, prodavnice sapuna, pogrebna preduzeća smatraju pod trgovinama. Zbog nedostatka arhivske građe i materijala koji bi obezbedio validan uvid u izgled nekih od ovih trgovina kroz rad neće biti moguće prikazati svaki od navedenih upotrebnih namena trgovina. U sklopu rada pod pojmom trgovačkog objekta biće razmotreni i objekti koji pored neke druge delatnosti trguju sa određenim predmetima, kao npr. poslastičarske radnje koje prodaju gotove proizvode, voskarske radnje itd. Neki od ovih objekata koji ne pripadaju najužoj podeli trgovačkih objekata značajni su za istraživanje jer je o njima dostupna dokumentacija koja daje bliži uvid u obrađivani istorijski period.

Treći kriterijum pri odabiru reprezentativnih trgovina predstavlja i njihova zastupljenost u medijima datog istorijskog perioda. Veća zastupljenost u medijima značila je da trgovina spada u red većih i značajnijih u gradu i da kao takva na najverodostojiniji način predstavlja oličenje najsavremenijih odnosno najmodernijih shvatanja i trendova.

Zasebnu celinu pri analizi čini jedan objekat, Gradska tržnica, koji predstavlja „najmoderniju pijačnu zgradu međuratne Jugoslavije”.⁷¹ U blizini ove parcele gde je

---

⁷⁰ Urednik edicije Stefanović, M. (2013). *Kragujevački leksikon, Leksikoni gradova Srbije*, Beograd: JP Službeni glasnik i Grad Kragujevac. 21.

⁷¹ Trifunović, V. (2014). *Kragujevac i Šumadija od 1914. do 1941. godine, Rusi – graditelji u Kragujevcu 1920-1951. g.* Kragujevac: Istorijski arhiv Šumadije. 88.

kasnije podignut objekat tržnice do 1926. godine postojao je prostor koji je bio određen za snabdevanje namirnicama.⁷² Značaj Gradske tržnice i slika objekta kao važne celine modernog prostora biće detaljnije prikazan u zasebnom poglavlju u daljem tekstu rada.

Sl. 19. Izlged Gradske tržnice, „Jugoslovenski dnevnik”, Kragujevac, 1931. god. br. 95, str. 15. Narodna biblioteka „Vuk Karadžić”, Kragujevac

⁷² Urednik edicije Stefanović, M. (2013). *Kragujevački leksikon, Leksikoni gradova Srbije*, Beograd: JP Službeni glasnik i Grad Kragujevac. 319.

2.5 Zaključna razmatranja poglavlja

Iz prethodnih tekstova i izvora vidimo da je Kragujevac posmatran kao kolevka moderne srpske države i kao takav nosilac je identiteta kulturnog istorijskog mesta počevši sa proglašenjem Kragujevca za prestonicu Srbije 1818. god. i njegovim daljim značajnim razvojem kroz različite grane, industrije, trgovine, kulture, politike u prvim decenijama 20. veka. Kao moderan i razvijen grad Kragujevac poseduje relevantne primere trgovačkih objekata koji mogu da prikažu tipologiju trgovina i kao takav bude reper za dalja istraživanja ove tematike kako u Kragujevcu tako i u drugim mestima.

Autorke Ivana Spasić i Vera Backović navode da je ključni element identiteta Kragujevca materijalni simbolizam, a ključna reč u opisu grada institucija.⁷³ U skladu sa ovim bilo je značajno uraditi validan izbor najreprezentativnijih trgovina kako bi identitet grada bio dobro prikazan.

U daljem tekstu rada biće prikazani najznačajniji trgovački objekti grada Kragujevca u obrađivanom istorijskom intervalu.

---

⁷³ Spasić, I. Backović, V. (2017). *Gradovi u potrazi za identitetom*. Beograd: Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu. 43

3. Prepoznavanje i definisanje ključnih elemenata identiteta primarne funkcije trgovačkih objekata

Da bi uvideli šta je karakterisalo odnosno spadalo u identitet trgovačkih objekata, moramo prvo definisati sam pojam identiteta. Prema jednoj od definicija identitet je definisan kao: „Identitet (nlat. *identitas*) istovetnost; zakon identiteta (nlat. *principium identitas*) log. Svaki pojam, svaki predmet jeste ono što jeste, znači ono što znači ($A=A$, čita se A je A); filozofija ili sistem identiteta filozofski pravac koji smatra da materija i duh, telesno i duhovno, subjekat i objekat, mišljenje i biće nisu dve načelno različite stvari, nego identične, istovetne, samo dva različita načina pojavljivanja i shvatanja jedne jedinstvene supstancije (Spinoza, Šeling, Fehner i dr.). – Lenjin: „Svestrana, univerzalna elastičnost pojmova, elastičnost koja ide do identiteta suprotnosti, - u tome je ono što je bitno.”⁷⁴

Ako govorimo o identitetu danas, isti možemo da definišemo kao osobinu ili karakteristiku koja je autentična odnosno koja pravi razliku između dva elementa, pojedinca, produkta itd.

Pored pojmova koji su navedeni u sklopu definicija svaka grupacija ljudi uspostavlja nove pojmove koje podrazumeva pod pojmom identiteta. Tako, ako analiziramo trgovačke objekte pod pojmom identiteta možemo da podrazumevamo elemente kao npr: naziv firme, pozicija objekta, reklame, identitet vlasnika, dizajn predmeta itd.

Identitet trgovačkih objekata izgrađivan je putem raspoloživih sredstava u datom istorijskom periodu.

U skladu sa ovim ključne elemente identiteta primarne funkcije trgovačkih objekata definišaćemo kroz sledeće pojmove: primarna upotrebna namena trgovačkih objekata (odnosi se na tip proizvoda koji se plasira u okviru objekta), dispozicija objekta u okviru jezgra grada, oblici fasade i njihova organizacija u odnosu na okolinu urbane strukture, plastika na fasadama trgovačkih objekata, otvori na fasadama trgovačkih objekata, reklamni sistem i njegovo pozicioniranje u sklopu fasade trgovačkog objekta, stilske karakteristike reklamnog materijala trgovačkog objekta.

---

⁷⁴ Vujaklija, M. (1980). *Leksikon stranih reči i izraza*. Beograd: Prosveta Beograd. 320.

3.1 Klasifikacija tipova trgovačkih objekata prema glavnim karakteristikama

Arhitektura jednog trgovačkog objekta sa prelaza iz 19. u 20. vek bila je određena kroz nekoliko glavnih karakteristika koje su oblikovale i diktirale njegov izgled. Prema ovim karakteristikama možemo da napravimo i primarnu klasifikaciju trgovačkih objekata.

U skladu sa ovim razlikovaćemo tri tipa trgovačkih objekata prema njihovim glavnim karakteristikama:

- trgovački objekti prema njihovoj primarnoj upotrebnoj nameni;
- trgovački objekti prema urbanističkoj dispoziciji;
- trgovački objekti prema obliku fasade i njenoj organizaciji u odnosu na okolinu urbane strukture.

Klasifikovane podele biće primenjene isključivo na analizu trgovačkih i zanatskih objekata koji će biti nabrojani u drugom odeljku ovog rada.

3.1.1 Tipovi trgovačkih objekata prema primarnoj upotrebnoj nameni objekata

S obzirom na to da je predmetno istraživanje vezano za grad Kragujevac pri podeli trgovačkih objekata prema njihovoj primarnoj upotrebnoj nameni korišćeni su izvori vezani za grad Kragujevac pa su tako i kategorije tome prilagođene.

Kao što je već navedeno za grad Kragujevac izdata su dva vodiča 1925. i 1938. godine. Sadržaj prvog vodiča pod nazivom „Putovođa kroz Kragujevac” definisan je već određenim trgovačkim i ugostiteljskim kategorijama navedenim po azbučnom redu. Prema ovom vodiču razlikujemo sledeće objekte: apoteke – drogerije, berberske radnje, bravarske radnje, bojadžiske radnje, voskarske radnje, vunarske trgovine, gvoždarske trgovine, dimničarske radnje, zlatarske radnje, jorgandžiske radnje, kazandžiske radnje, kamenorezačke radnje, kapadžiske radnje, kačarske radnje, knjižari i trgovine kancelarijskog materijala, knjigovezačke radnje, kovačke radnje, kožarske radnje, kolarske radnje, kolonijalno – bakalske radnje, krečarske radnje, krojačke radnje, limarske radnje, lončarske radnje, manufaktorne trgovine, menjačko – sarafske radnje, mesarske radnje, modeske radnje, molersko – farbarske radnje, mehaničarske radnje, ninberške radnje, nožarske radnje, obučarske radnje, opančarske radnje, opštarske radnje – šlajferi, pekarske radnje, pomodno manufaktorne galanterijske radnje, poslastičarske radnje, potkivačke radnje, puškarske radnje, sapundžiske radnje, staklorezačke radnje, staklar. – porculan. trgovine, stolarske radnje, terzijske radnje, tkačke radnje, uvozno – izvozničke trgovine, užarske radnje, fotografske radnje, crevarske radnje, ćevapdžisko – pečenjarske radnje, ćurčiske radnje, časovničarske radnje, četkarske radnje i štrikerske radnje.⁷⁵ Ako analiziramo ovaj spisak možemo da razlikujemo dva glavna tipa objekata razmene artikala, radnje i trgovine. Pod radnjama su se podrazumevali objekti koji su prodavali zanatlijske predmete ili su majstori i zanatlije svojim zanatom nudili uslugu u samoj radnji.

---

⁷⁵ Uredio Anđelković, Bož. St. (1925). *Putovođa kroz Kragujevac*, Kragujevac: Nova štamparija „Šumadija” A. Jovanovića – Kragujevac.

Malo više od jedne decenije od strane istog izdavača štampan je drugi vodič „Vođ kroz Kragujevac” iz 1938. god. U ovom vodiču svi objekti trgovine nisu stavljeni u već određene kategorije već su definisani pod jednim pojmom „Trgovačke radnje”.

Prema njihovoj upotrebnoj nameni trgovačke radnje u ovom vodiču možemo da podelimo u sedam glavnih kategorija.

U prvu kategoriju trgovačkih objekata ubrajale bi se trgovine koje su se bavile prodajom garderobnih predmeta. Kada je reč o trgovinama u kojima su se mogli naći odevni predmeti ili pozamanterija razlikujemo sledeće nazive: Manufaktura (Manufakturna radnja), vunarska radnja, konfekcijska radnja, kožarska radnja, galanterijska radnja, i sitničarska radnja.

Drugu kategoriju predstavljaju trgovački objekti koji su prezentovali prehrambene proizvode. Trgovine koje su snabdevale građane prehrambenim proizvodima definišemo kao: Bakalske i delikatesne radnje.

Treću kategoriju trgovačkih i zanatskih objekata možemo da definišemo kao objekte gde su se mogli naći predmeti za pokućstvo i rad na objektima. U ovu kategoriju spadaju sledeće radnje: Daščarska radnja, gvoždarska radnja, radnja hemijskih proizvoda, staklarska radnja, radnja tehničkog materijala, elektro radnja, radnja gotovog nameštaja. Četvrtu kategoriju činile bi trgovine lekova i proizvoda za negu i lepotu odnosno apoteke, drogerije, parfimerije i prodavnice sapuna.

U petu kategoriju spadao bi samo jedna tip trgovina, a to su knjižare.

U šestu kategoriju ubrajala bi se pogrebna preduzeća koja su ujedno bila i trgovine.

Sedmu kategoriju predstavljao bi jedan objekat, a to je „prodavnica bicikla”⁷⁶

Interesantno je spomenuti da je pod kategorijom „Trgovačke radnje” u „Vođu za grad Kragujevac” iz 1938. god. kao jedan tip trgovačkih objekata naveden i bioskop u ulici Kralja Petra br. 46 vlasnika Fofonko Jaroslava.⁷⁷

Ono što je zajedničko u oba vodiča i što govori u prilog stvaranju identiteta trgovačkog objekta kroz identitet njegovog vlasnika je činjenica da su prvo navođena imena vlasnika trgovina pa tek zatim namena trgovačkog objekta.

---

⁷⁶ Dragičević, B. V. (1938). *Vođ kroz Kragujevac*. Kragujevac: Štamparija Šumadija, A. Jovanovića. 55.

⁷⁷ Ibidem

3.1.2 Tipovi trgovačkih objekata prema urbanističkoj dispoziciji

Kada govorimo o urbanističkoj dispoziciji određenih delova naselja podrazumevamo njihov položaj u odnosu na celokupno naselje. U skladu sa tim, položaj odnosno poziciju analiziranog elementa naselja izražavamo kroz dve kategorije:

- položaj elementa u odnosu na geometrijsko težište površine naselja;
- položaj elementa u odnosu na neko značajno mesto (centar, glavnu ulicu itd.).⁷⁸

U skladu sa navedenim parametrima za definisanje položaja analiziranih elemenata (u ovom slučaju trgovačkih objekata i radnji) zbog važnosti koju je za Kragujevac sa prelaza dva veka (pa i danas) predstavljala glavna gradska čaršija⁷⁹ u daljoj analizi biće posmatrana kao reper u odnosu na koji će biti izvršena podela trgovačkih objekata prema urbanističkoj dispoziciji. Važnost čaršije ostala je nepromenjena do danas, što pokazuje i činjenica da je za Kragujevacane ovo i dalje „glavna ulica” u gradu.

U daljem tekstu razlikovaćemo dva tipa trgovačkih objekata isključivo u okviru jezgra grada Kragujevca koje definišemo u odnosu na poziciju gradske čaršije:

- trgovački objekti duž linearne gradske čaršije;
- trgovački objekti pozicionirani upravno na strukturu linearne gradske čaršije.

Prvu grupu trgovačkih objekata čine objekti koji su svojom uličnom fasadom pozicionirani dužinom regulacione linije Glavne gradske čaršije. U ovu kategoriju spadaju sledeća zdanja: „Objekat Obrena Jankovića”, „Apoteka Jakševac”, „Pomodna trgovina Milovana Pavlovića”, „Poslastičarnica Riste Golića”, „Knjižara „Napredak” Bogoljuba Maksića”, Objekat Save Nikolića abadžije, Pomodna trgovina „Kod Beograđanina” ili Palata Milana Nikolića, Zgrada sa Atlasima – „Pomodna trgovina Koste Jakovljevića”, „Pomodna trgovina Timotija A. Vučkovića”, „Pomodna manufakturna, platnarska i galanteriska

---

⁷⁸ <https://www.geometarsrbija.rs/wp-content/uploads/2014/11/POJMOVI-URBANIZAM.pdf>, april 2019.

⁷⁹ Pod pojmom Glavna gradska čaršija podrazumevamo linearnu strukturu čaršije koja se prostirala od „Krsta” do Nove crkve. Ova struktura čaršije nastala na prelazu 19. u 20. vek zadržana je sve do Drugog svetskog rata. Više o formiranju Gradske čaršije pogledati Vladimir Macura „Čaršija i gradski centar”, „Gradina” i „Svetlost”, 1984. god. str. 86.

radnja M.S. Mitrović i Drugovi” i „Manufakturna radnja Bogoljuba V. Nešića” i voskarska radnja Milenka Jevtića.

U drugu kategoriju spadaju objekti koji se nalaze u ulicama pozicioniranim upravno na Glavnu čaršiju. Objekti koji zadovoljavaju ovaj parametar su: Svi objekti u ulici Cara Nikole - zona zanatskih radnji i radionica, „Pomodna trgovina Milovana Pavlovića”, „Manufakturna radnja Alekse J. Obradovića”, Pomodna trgovina „Kod Beograđanina” ili Palata Milana Nikolića, Zgrada sa Atlasima – „Pomodna trgovina Koste Jakovljevića”, Objekat Save Nikolića abadžije i „Pomodna trgovina Timotija A. Vučkovića”.

Sl. 20. „Trgovina Koste Jakovljevića i sinova” koja je dužim delom ulicne fasade pozicionirana upravno na linearnu gradsku čaršiju

Sl. 21. Trgovine pozicionirane uličnim delom fasade dužinom linearne gradske čaršije, centralno na fotografiji Apoteka „Jakševac” i objekat Riste Golića poslastičara

3.1.3 Tipovi trgovačkih objekata prema obliku fasade i njenoj organizaciji u odnosu na okolinu urbane strukture

Proces podizanja gustine u središtu naselja u Kragujevcu odvijao se cepanjem većih imanja u okviru čaršije na manje parcele. Nakon ustanka nad turskom vladavinom Turci su počeli sa iseljavanjem iz Kragujevca ustupajući svoje čaršijske parcele kod kiriju Srbima za izgradnju dućana.⁸⁰

Prema Vladimiru Macuri model zgušnjavanja čaršije mogao bi se podeliti u tri celine:

- a) Zaposedanje varoškog zemljišta u prvim godinama nakon ustanka; novoselci ograđuju jalijske parcele, parcele odseljenih ili nestalih Turaka, naseljavaju zemlju ne znajući, niti se interesujući, čija je; parcele su različitog oblika, nepravilne, već kako narod to može da učini kada sebi bira mesto na ničijem terenu;
- b) Knjaz Miloš šalje činovnike da regulišu i oblikuju varoši. Otkidaju se delovi imanja, ruše započete ili tek izidane kuće. Prvobitno veliki parcele se dele na veliki broj manjih; uvodi se tipizirana parcela kao sinonim urbaniteta;
- c) Varoš je postala stvarna varoš. Svakodnevni život i poslovi dovode do podele parcele na uske lamele, često široke kao i sama zgrada. Čaršija je gusta, traži novi prostor kroz spratnu izgradnju, ali ne više od jedne etaže nad prizemljem.⁸¹

Dalje formiranje i uređivanje grada Kragujevca u periodu sa kraja 19. i početka 20. veka shvatano je kao postupak regulacije. U skladu sa ovim parcelizacija se oslanjala na sprovedenu regulaciju. Ovim postupkom formirane su građanske parcele koje su bile u privatnom vlasništvu dok su javne površine pa tim i ulice pripadale opštini. Građevinske linije podudarale su se sa regulacionim linijama pa je takvo pozicioniranje objekata povećavalo utisak o gradskom karakteru naselja. U nekadašnjoj čaršiji koja se prostirala od Kamene ćuprije do Nove crkve zajedno sa novoprosečenim ulicama upravno na nju

---

⁸⁰ Vladimir, M. (1984). *Čaršija i gradski centar, Razvoj središta varoši i grada Srbije XIX i prve polovine XX veka*. Niš, Kragujevac: IRO „Gradina” – Niš, NRIO „Svetlost” – Kragujevac. 182.

⁸¹ Ibidem 184.

nastao je ceo front parcele koji je formirao urbani blok. U ovoj zoni podizani su objekti sa poslovnim prostorom u prizemlju (trgovine i radnje) i prostorom za stanovanje na spratu.⁸² Zbog značaja i vrednosti zemljišta na kome su podizani stambeno - trgovački objekti investitorima u ovom slučaju trgovcima, bilo je potrebno da na što bolji način iskoriste svoje parcele. Tako prostor trgovine okrenut prema uličnom delu objekta zauzima reprezentativni prostor u svom maksimalnom kapacitetu. Fasada okrenuta ka uličnom delu reprezentovala je svu lepotu i karakter objekta jer je sa sobom nosila poruku „kuće” dok bi fasada objekta okrenuta ka unutrašnjem dvorištu bila skromnije arhitektonske obrade.

Zbog značaja koji je prednja fasada objekta imala kod stambeno - trgovačkih objekata dalja analiza će podelu trgovačkih objekata prema obliku fasade podrazumevati samo uličnu fasadu objekta.

Prema obliku ulične fasade i njenoj organizaciji u odnosu na okolinu urbane strukture razlikujemo dva tipa trgovačkih objekata:

- trgovačke objekte sa blok fasadom;
- trgovačke objekte sa ugaonom fasadom.

Prvi tip trgovačkih objekata prema ovoj podeli karakteriše ulična fasada objekta koja je postavljena duž regulacione linije i koja je nosilac likovnosti objekta. Ovo je najzastupljeniji tip trgovačkih objekata u okviru jezgra grada Kragujevca. Fasade ovog tipa karakterišu dve raspodele arhitektonskih elemenata u njenom sklopu, prva koja bi simetrično postavljala otvore i elemente i druga koja bi gradila kompoziciju na principu 2:1. U ovu grupu spadaju sledeći objekti: „Manufakturna radnja Alekse J. Obradovića”, Objekat Obrena Jankovića, „Kolonijalno delikatesna trgovina Tasić”, „Apoteka Jakševac”, „Poslastičarnica Riste Golića”, Knjižara „Napredak” Bogoljuba Maksića, „Pomodna manufakturna, platnarska i galanteriska radnja M.S. Mitrović i Drugovi” „Manufakturna radnja Bogoljuba V. Nešića” i voskarska radnja Milenka Jevtića kao i svi objekti u ulici Cara Nikole - zoni zanatskih radnji i radionica.

---

⁸² Trifunović, V. (2004). *Urbanizam Kragujevca 20. vek, Knjiga prva: period od 1878. do 1974. godine*, Kragujevac. 74.75.

Sl. 22. Trgovački objekti sa blok fasadom „Pomodna manufakturna, platnarska i galanteriska radnja M.S. Mitrović” i „Drugovi i Manufakturna radnja Bogoljuba V. Nešića i Voskarska radnja Milenka Jevtića”

Drugi tip trgovačkih objekata zauzimao je ugaone pozicije glavnih čaršijskih raskrsnica ili tačke susreta sporedne ulice sa glavnom čaršijom. Fasade ovih objekata prilagođavale su se terenu pa je od toga zavisila i struktura podele arhitektonskih elemenata u sklopu nje. Kod manjih trgovačkih objekata ugaone pozicije glavni ulaz u dućanski prostor nalazio se na samom uglu objekta dok bi se levo i desno od njega nalazili izlozi. Kod objekta većeg gabrita (od kojih su neki zauzimali i četvrtinu dužine ulice) donja zona koja

je bila namenjena trgovačkom prostoru posedovala je više ulaza u objekat odnosno dućanski prostor bio je podeljen u više lokala. Ugaoni ulaz u dućan i dalje je bio zadržan, dok bi bočne fasade uglavnom u simetričnoj kompoziciji bile obogaćene dodatnim portalima.

U ovu grupu spadaju sledeći objekti: „Pomodna trgovina Milovana Pavlovića”, Objekat Save Nikolića abadžije, Pomodna trgovina „Kod Beograđanina” ili Palata Milana Nikolića, Zgrada sa Atlasima – „Pomodna trgovina Koste Jakovljevića” i „Pomodna trgovina Timotija A. Vučkovića”.

Sl. 23. Trgovina „Kod „Beograđanina” Drag. J. Simovića” koja zauzima ugaonu parcelu

3.2 Analiza stilskih karakteristika fasada i arhitektonskih elemenata trgovačkih objekata

Urbana slika Kragujevca formirana je na evropskim obrascima pretežno germanskog kulturnog prostora u periodu početka 20. veka. Pored vladajućeg akademizma kao reakcija na eklektiku javlja se težnja traganja za novim stilom. U ovom periodu u Evropi javlja se secesija i jugendstil koji teže ka dekorativnosti primenjujući nove geometrijske i floralne motive dok se u konstrukciji primenjuju novi materijali čelik i staklo. Ove stilske karakteristike odmah su prihvaćene i u Srbiji pa je tako početak 20. veka okarakterisan secesijom i stvaranjem novog srpskog nacionalnog stila.⁸³

Odlike arhitektonskog stila koji je pratio jedan trgovački objekat sa prelaza iz 19. u 20. vek analiziraćemo putem dekorativne plastike fasade objekta i arhitektonskih elemenata koji najdominantnije utiču na izgled fasade jednog objekta.

---

⁸³ Trifunović, V. (2004). *Urbanizam Kragujevca 20. vek, Knjiga prva: period od 1878. do 1974. godine*, Kragujevac. 76.

3.2.1 Analiza plastike na fasadama trgovačkih objekata

Trgovački objekti kao privatno posjedstvo služili su da prikažu materijalnu moć i društveni stalež svog vlasnika. Ovo se najviše ogledalo upravo kroz način na koji je izgledala dekorativnost jednog objekta.

Period prelaza između 19. u 20. vek, a posebno između dva svetska rata predstavlja plodonosan period u razvoju i gradnji arhitektonskih objekata kako u celoj zemlji tako i u Kragujevcu. Ovaj period obeležen je intenzivnom upotrebom arhitektonske plastike širokog estetskog i simboličkog spektra. Na fasadama trgovačkih objekata možemo da razlikujemo najčešće dve upotrebe dekorativnih elemenata, arhitektonsku plastiku i reljef. Početak 20. veka prati ekspanzija upotrebe klasičnih motiva. Ova tendencija u akademizmu dovodi se u vezu sa istorijskim tokovima koji tu tendenciju prate u tadašnjoj sredini. Pod ovim se prvenstveno misli na raskidanje veza sa viševjekovnim turskim uticajima, zatim na uticaje oslobodilačkih ratova i formiranje Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca. Zastupljenost ovog stila imala je i funkciju da izrazi postojanost i snagu novonastale države.⁸⁴

Zbog vrednosti zemljišta u okviru jezgra grada Kragujevca i prosecanja samog jezgra novim ulicama u gradu trgovački objekti građeni su na uzanim parcelama pa su u skladu sa ovim i fasade objekata morale da se prilagode. Iz ovog razloga estetski doživljaj i poruka koju je objekat slao svojim izgledom bio je fokusiran na uličnu fasadu pa je u skladu sa tim njoj posvećivana najveća pažnja i majstorsko umeće.

Kada je reč o arhitektonskoj plastici na trgovačkim objektima u Kragujevcu izdvajaju se četiri građevine: „Pomodna trgovina Timotija A. Vučkovića”, Zgrada sa Atlasima – „Pomodna trgovina Koste Jakovljevića”, Objekat Obrena Jankovića i „Pomodna manufakturna, platnarska i galanteriska radnja M.S. Mitrović i Drugovi”. Najzapaženija i najreprezentativnija arhitektonska plastika u gradu po kojoj mnogi Kragujevčani danas nazivaju ovaj objekat „Zgrada sa Atlasima” se nalazi na „Pomodnoj trgovini Koste Jakovljevića”. Na ovoj fasadi objekta upotrebljene su predstave dva Atlasa koji drže

---

⁸⁴ Micković, T. (2012). *Arhitektonska plastika sa motivima antičke Grčke u Beogradu*, tekst je publikovan na sajtu Centra za alternativno društvo i kulturno delovanje.

balkon objekta i koji dominiraju bočnim delom fasade. Motiv Atlasa sa celestijalnim bremenom inspirisao je umetnike kroz čitavu istoriju, preko neoklasicizma do današnjeg dana da pri arhitektonskim rešenjima oblikovanja stubova i pilastra koriste ovu predstavu.⁸⁵ Slično je i sa drugim objektima u gradu, arhitektonska plastika davala je akcenat celokupnom objektu, uobličavala njegov finalni izgled i definisala njegovu prepoznatljivost.

Pojavnost reljefa na fasadama trgovačkih objekata najviše utiče na dekorativnost objekta i time obeležava stil građevine. Početak 20. veka u Kragujevcu obeležava izgradnja velikog broja trgovina i radnji koje su podizane u duhu secesije. Zbog svoje upečatljivosti ovi objekti daju karakter jezgru grada i oslikavaju duh građanskog stila Kragujevca sa prelaza dva veka. Zbog materijalnog statusa trgovaca koji su bili investitori objekata, trgovine su podizane prema arhitektonskim planovima i sprovedene u delo od strane najboljih majstora tog perioda.

Kada govori o novoj ornamentici u stilu secesije u Kragujevcu V. Trifunović kaže: „U građenju Kragujevca novi stil je primenjivan kopiranjem evropskih tema, ali i traženje Secesije oslonjene na regionalno nasleđe Šumadije.”⁸⁶

---

⁸⁵ <https://www.youtube.com/watch?v=K3gro8A61sA>, april 2019. god.

⁸⁶ Trifunović, V. (2008). *Građenje Kragujevca u kneževini i kraljevini Srbiji*. Kragujevac. 173.

Sl. 24. Fasada „Pomodne trgovine Timotija A. Vučkovića”

Sl. 25. Fasada „Pomodne trgovine Timotija A. Vučkovića”

Sl. 26. Fasada „Pomodno manufakturne, platnarske i galanteriske radnje M.S. Mitrović i Drugovi”

Sl. 27. Atlasi na fasadi „Trgovine Koste Jakovljevića i sinova”

Sl. 28. Atlasi na fasadi „Trgovine Koste Jakovljevića i sinova”

Sl. 29. Objekat Obrena Jankovića

Sl. 30. Objekat Obrena Jankovića

3.2.2 Analiza otvora na fasadama trgovačkih objekata

Arhitektura 20. veka odražava društvenu totalitarnost povezujući više različitih svera, tehnološke mogućnosti sa ekonomijom, socijalnim i kulturnim kontekstom.

Kada govorimo o otvorima na fasadi koji zbog prostora koji zauzimaju u sklopu fasade objekta determinišu njen izgled razlikujemo tri glavna tipa otvora koji su u Građevinskom pravilniku za grad Kragujevac u II Odeljku u delu Propisi o izvođenju građevina definisani kao:

3 (Čl. 25) Dućanski izlozi i ormani za izloge

4 (Čl. 28) Prozori na uličnoj liniji

5 (Čl. 29) Ulazi i ulazna vrata (kapija)

U daljem tekstu prema ovoj podeli biće obrazložena analiza otvora na fasadama trgovačkih objekata.

3.2.2.1 Dućanski izlozi i ormani za izloge

Dućanski izlozi nastali sa prelaza dva veka nisu predstavljali samo dela primenjene umetnosti i pokazatelj trendova oblikovanja ovog dela arhitekture objekta već govore o razvoju društvenih sistema, normi i pravila kroz koje je društvo prolazilo kao i o ekonomskom stanju istog. Autor Vladimir Pištalo u izlaganju „Javni svet” pojavu izloga opisuje na sledeći način: „Na fasadama su se pojavili izlozi. Sa izlozima je rođena radost kupovanja očima. (...) Blaga se nisu više ćuvala u riznicama kraljeva. Jednom bezbednijem i otvorenijem svetu ona su ponudila svoju edukativnu moć. Gledaj i sve je pred tobom. Ulice su postale galerije. Izložena roba je reklamirala sebe. Izlozi su pokazivali šta postoji ne samo u našem tesnogradu, već i u velikom svetu. Svaki izlog je igrao ulogu devetnaestovekovne svetske izložbe.”⁸⁷

Početak 20. veka izloge trgovina približava kupcima ne samo primamljivošću izloženih proizvoda i njihovom dekoracijom u sklopu izloga već svojom fizičkom strukturom. Razvoj trgovine i zanatstva iziskuje veći izlagački prostor kao i više svetlosti u okviru samog

---

⁸⁷ Todić, M. Pištalo, V. (2010). *Kupite nešto i ovde*, Beograd: Službeni glasnik. 19.

enterijera objekta. Tako izlozi potpuno pokrivaju prizemlje objekta, a dolazi i do formiranja prostornih izloga koji svojom drvenom ili gvozdenom konstrukcijom u vidu erkera prelaze ravan fasade. Iako je potreba za povećanjem izložbenog dela trgovine bila u ekspanziji pomenuti Građevinski pravilnik za grad Kragujevac definisao je pravila projektovanja jednog dućanskog izloga.

Član 25.

Dućanski izlozi i ormani za izloge

[1] Dućanski izlozi izrađeni od drveta ili gvozdene konstrukcije mogu se postavljati van regulacione linije zgrade samo na trotoarima širim od 1,50 m.

[2] Dućanski izlozi mogu da dopiru najviše do tavanice prizemlja ili venca na fasadi koji deli prizemlje i prvi sprat i mogu da se ispuštaju izvan regulacione linije najviše za 30 cm., zajedno sa ostalim ispadima na samoj zgradi ako ih bude bilo.

[3] Ormani za izlaganje trgovačke robe drveni ili gvozdene konstrukcije mogu biti pritvrđeni ili obešeni o fasadni zid zgrade. Oni se mogu ispuštati kao dućanski izlozi ali se na rizalitim ne mogu ispuštati. Zabranjena je upotreba ormara za izloge na pešačkim stazama užim od 1,50 m.

[4] Venac iznad dućanskih izloga mora se pokriti nesagorivim materijalom.

[5] U ulazima i prolazima kod zgrada zabranjuje se stavljanje ormara na izloge, ako se njima sužava širina odobrena planom.

[6] Dućanski izlozi i ormani treba da odgovaraju arhitekturi zgrade neće se dozvoljavati ako kvare ili ruže arhitektonski izgled zgrade.⁸⁸

Iz poslednje navedene tačke ovog pasusa vidimo koliko je estetska komponenta jednog izloga imala važnu ulogu. Neadekvatni izgled dućanskog izloga bio bi sankcionisan zabranom postavljanja. Različitost dekoracije u samim izlozima bila je mnogobrojna, a zavisila je od namene trgovine. Glavnu kragujevačku čaršiju krasile su prodavnice galanterijske robe, trgovine mešovite i prehrambene robe, drogerije, apoteke, knjižare,

---

⁸⁸ Opštinske novine, Kragujevac, 1937. god. br. 60, str. 8-9, Narodna biblioteka „Vuk Karadžić”, Kragujevac

prodavnice obuće, gvoždare, šeširdžije, fotografske radnje, poslastičarnice, parfimerije, bojadžijske radnje, zlatare, krojačke radnje, radnje sa svećama itd. Svaki od ovih objekata dekorativnošću artikala kojim je raspolagao stvarao je svojevrsnu malu galeriju dostupnu svakom građaninu.

Sl. 31. Izlog prodavnice kod Miodraga V. Popovića Miše, privatna kolekcija Dejana Lekića

Sl. 32. Izlog Apoteke „Jakševac” danas

Sl. 33. Izlog „Trgovine Koste Jakovljevića i sinova” danas

3.2.2.2 Prozori na uličnoj liniji

Sve do kraja 19. veka u arhitekturi prozora nije dolazilo do nekih značajnih promena sve dok arhitektae koje su zastupale ar nuovo stil nisu počele da upotrebljavaju prozore kao dekorativni element multiplikovajući ih u čitavi niz. Do 20. veka koriste se vertikalno klizni prozori da bi razvojem industrije u 20. veku došlo do pada cena i početka upotrebe industrijskih metalnih i drvenih prozora.⁸⁹

Prozori na trgovičkim objektima na prelazu dva veka u Kragujevcu odlikuju se estetikom koja prati kompletan vizuelni doživljaj objekta. Ako analiziramo ono što je ostalo nakon što su prizemlja objekta prošla kroz drastičnu vizuelnu tranziciju u periodu nakon Drugog svetskog rata i stolariju koja se u većem delu zadržala na spratovima objekta, možemo

⁸⁹ Luis, Majls. Arhitektura (2009). *Elementi arhitektonskog stila*, Beograd: Mono Manjana. 302.

da zaključimo da su se arhitektae i majstori trudili da u detaljima duboreza oblikuju većinski drvenu stolariju kako bi svaki arhitektonski element na fasadi imao svoju autentičnost i lepotu. Motivi koji su se najviše koristili bili su floralni detalji kao i antički motivi upotrebljavani kao pilastri između dva prozorska okna. Pored izražene estetike u Građevinskom pravilniku za grad Kragujevac zapažamo i kriterijume koji se odnose na bezbednost o kojoj se mora voditi računa pri projektovanju prozora na uličnoj liniji.

Član 28.

Prozori na uličnoj liniji

[1] Prozorska krila i kapci na licu zgrade koja se nalazi na uličnoj regulacionoj liniji moraju se otvarati samo unutra ili u ravni zida ili mogu biti izrađena na preklop i presavijena u udubljenja prozora.

[2] Prozorska krila i kapci mogu se otvarati i napolje ako je najniži deo prozora najmanje 2,50 m. iznad trotoara, ali ako se ova krila i kapci nalaze na zgradama ispred kojih su stalne baste.

[3] Gvozdene rešetke na prozorima u prizemlju zgrada sa ulice mogu se postavljati gde se ukaže potreba radi sigurnosti odeljenja. Rešetke mogu ispadati iznad ravni zida najviše za 10 cm.⁹⁰

---

⁹⁰ Ibidem 9

Sl. 34. Prozori na bočnoj uličnoj fasadi „Trgovine Koste Jakovljevića i sinova”

3.2.2.3 Ulazi i ulazna vrata

Ulazi i ulazna vrata na jednom objektu nisu važni samo zbog svoje funkcije već predstavljaju arhitektonsku žižu fasade objekta pa pored izloga koji govori o unutrašnjosti trgovine ulazna vrata predstavljaju bitnu prvu impresiju koju će posetilac da dobije o celom objektu. Kada govorimo o tehnološkom segmentu izgradnje vrata, ona i u ovom delu zbog svoje funkcije, koja je da omogući bezbednost čitavog objekta, predstavljaju mesto na kome se odražavaju sva razvijena tehnološka saznanja jednog istorijskog perioda (izrada staklenih elemenata, gvođenih i metalnih delova kako mehaničke tako i dekorativne prirode, izrada brava itd.).

Građevinski pravilnik za grad Kragujevac, kao što je bio slučaj i sa prethodnim arhitektonskim elementima, posebnu važnost pridaje i pravilima koja se odnose na standarde za izradu ulaznih vrata i kapija.

Član 29.

Ulazi i vrata (kapija)

[1] Ulazna vrata i kapije na zgradama sa strane ulice moraju se unutra otvarati. Izuzetno kod zgrada sa lokalima u kojima se skuplja veći broj lica, moraju se vrata otvarati u polje s tim, da krila ne ispadaju ispred regulacione linije.

[2] Glavni ulaz kod zgrada sa više od 2 sprata mora biti širok namanje 1,50 m. ako na svakom spratu ima samo jedan stan, a 1,80 m. ako na svakom spratu ima više od jednog stana bilo sa ulice ili dvorišta. Kod imanja na kojima, sem zgrada sa ulice, postoje jedna ili više manjih zgrada u dvorištu, ili samo jedna višespratna zgrada, širina ulaza mora biti najmanje 2,00 m. bez obzira na visinu zgrada.

[3] Ulaz kod prizemnih i jednospratnih zgrada mora imati najmanju širinu 1,30 m.

[4] Visina glavnog ulaza mora biti najmanja 2,80 m.

[5] Ovde propisane širine ulaza smatraju se kao korisne i ne smeju se nikakvim ukrasima ili dodacima smanjivati.

[6] Kod većih i jače nastanjenih zgrada za privatnu i javnu upotrebu mogu se tražiti još veće mere za ulaze i više ulaza u zgradu.

[7] Ulazna vrata – kapija kada su do granice susedne zgrade ne smeju se oslanjati na zidove susedne zgrade.⁹¹

Kada je reč o otvorima na uličnoj fasadi trgovačkih objekata možemo da zaključimo da je pri njihovom projektovanju korišćen holistički pristup odnosno da se pri projektovanju i dizajniranju ovih otvora vodilo računa o svim aspektima poznatim u datom istorijskom periodu. Zbog ovoga svaka fasada objekta izgledala je skladno imajući jedinstveni vizuelni identitet.

Sl. 35. Detalj na vratima objekta Riste Golića

---

⁹¹ Ibidem

Sl. 36. Vrata koja vode u unutrašnjost objekta „Trgovine Koste Jakovljevića i sinova”

Sl. 37. Vrata koja vode u unutrašnjost objekta „Trgovine Koste Jakovljevića i sinova”

3.3 Analiza reklamnog sistema i njegovog pozicioniranja u sklopu fasada trgovačkih objekata

Fenomen reklame kroz istorijski razvoj društva pojavljuje se kao kompleksna forma zajedno sa alatima koji služe sa njeno prezentovanje. Trgovci i zanatlije u 19. veku prepoznali su značaj reklame pa tako u ovom periodu počinje njena sve veća zastupljenost i razvoj.

„Nove kulturne prakse razmene informacija ustanovljene su u nekim evropskim zemljama već na početku 19. veka, odnosno pobedom Francuske revolucije, dok su se na marginama Evrope, a tu treba smestiti i Srbiju, procesi nastanka građanskog društva preklapali sa procesima industrijalizacije i modernizacije. Koncept građanskog društva podrazumevao je između ostalog, racionalizam i slobodu javnog govora, a te nove vrednosti su ponajpre bile vidljive na stranicama novina. *Novine srbske* su od prvog broja, koji je objavljen 1834. godine u Kragujevcu, poštovale novouspostavljeni kodeks javnosti govora i distribucije informacija. U njima su se redovno objavljivali kneževski ukazi i naimenovanja, ali i reklamni oglasi sa neskrivenom namerom da se novopečeni građanin prevede u potrošača.”⁹²

Da bi smo mogli da napravimo detaljnu analizu reklamnog sistema moramo prvo da definišemo šta je sve reklamni sistem, odnosno reklama predstavljala u datom istorijskom periodu. Jedna od definicija reklame kaže: „Reklama (lat. *reclamare* glasno vikati, fr. *reclame*) preporuka, javno isticanje rečju ili putem štampe (objava, oglasa) dobrih svojstva svoje robe i povoljnih cena u cilju zadobijanja kupaca (mušterija); trgovačko hvalisanje, vašarsko hvalisanje.”⁹³

Ako analiziramo štampu, arhivsku građu i ostalu dostupnu dokumentaciju na prelazu dva veka uvidećemo da su trgovci i zanatlije koristili različite reklamne elemente koji su bili dostupni, popularni i pristupačni korisnicima tako razlikujemo novinski oglas, reklamni listić, memorandum, katalog sa proizvodima, kalendar, cenovnik, etiketu, nalepnicu, prospekt i razglednicu. Mediji kojim se najmasovnije predstavljao odnosno prezentovao

---

⁹² Todić, M. Pištalo, V. (2010). *Kupite nešto i ovde*, Beograd: Službeni glasnik. 8.

⁹³ Vujaklija, M. (1980). *Leksikon stranih reči i izraza*. Beograd: Prosveta Beograd. 789.790.

trgovački objekat bile su dnevne ili nedeljne novine. Kroz ovaj štampani medij trgovački i ugostiteljski objekti navodili su predmete kojima raspolažu u svojim objektima kao i druge važne informacije potrebne mušterijama.

U daljem tekstu biće analiziran isključivo reklamni sistem u Kragujevcu i njegovi najzastupljeniji elementi. U skladu sa ovim reklamni sistem trgovačkih objekata u Kragujevcu definišemo kroz sledeće pojmove:

- Novinski oglas
- Naziv firme/ trgovine
- Memorandumi i vizit kartice
- Pojavnost trgovačkih objekata u vodičima
- Razglednice

Materijal koji je služio za analizu reklamnog sistema, raspoloživa dnevna i nedeljna štampa, razglednice, arhivska građa, fotografije, pokazuju bogatstvo reklamnog sistema ali ukazuje i na svest trgovaca o značaju i ulaganju u razvoj reklamnog sistema od njenih početaka.

3.3.1 Značaj i uloga medija u analizi identiteta trgovačkog objekta

Štampani mediji predstavljaju bitan element u popularizaciji i građenju identiteta ambijentalnih celina pa tako i arhitekture uopšte. Oni pomažu pri njenoj afirmaciji i potenciraju na njenoj vrednosti kao civilizacijskoj tekovini i baštini mesta.

Štampani mediji krajem 19. i početkom 20. veka imali su više različitih sfera delovanja. Oni nisu služili samo da obaveste čitaoce o nekim osnovnim informacijama vezanim za tematiku kojom se bave već su u svom sklopu posedovale čitav spektar različitog sadržaja. Mnoga delovanja ovih medija možemo da analiziramo i kao prikrivena odnosno dok su se bavili jednom temom ona je imala direktne posledice na neke druge sfere kao što je npr. Sprega političkog angažovanja sa privatnim poslovnim delovanjem itd.

Bitno je istaći da ako analiziramo evropske medije u ovom periodu srpska štampa ide u korak sa njima, prateći estetske i druge kriterijume. Ovaj primer ćemo sagledati kroz stranice lista „La Publicidad”, koji je izlazio u Barseloni 1920. godine i lista „Novi pokret” koji je izlazio u Kragujevcu takođe 1920. god.

SECCION COMERCIAL BANCA Y BOLSA ANUNCIOS OFICIALES

EL DIA BUENAL: Con relativa tranquilidad transcurrieron los dias anteriores...

CAMBIO SOBRE EL EXTRANJERO: Francoes, 4705; Francoes suizos, 2028...

PARIS: Norte 500 (paridad) 4750; Alemanes, 515 (16) 4870...

INFORMACION DE LA BANCA ANONIM: Madrid 21 de diciembre 1919; Interior 4 por 100, 70'30...

FABRICAS Y RECAESAS, TABLA VALORES: Oro Aleman, 102; Onda, 56'25...

SOLER Y TORRES HERMANOS (SARQUEROS): Milanes, 1954 pesetas; Italianas, 2575 por 100...

FABRICAS Y RECAESAS: Valores europeos (Londres 1117) cambio; Banco de los Estados Unidos, 5-10750...

NONELL HERMANOS: VALORES - OUPONES - CAMBIO: Simbla del Centro, 16

L. OLLER: Dentista; Deseo a sus clientes y amigos en particular...

DEL PUERTO DEL MAR Movimiento maritimo

Entradas: Vapor italiano "Cordoba", de 28 Nov; Item español "Espada n.º 4", de 10 Nov...

REYES: ÚTILMAS CREACIONES: Paraguas - Abanicos - Sembrillas - Bolsos Juguetes - Bisutería. ANILÓ, 4 Puerta de la 20 SEGURA Boquería, 2

AVISO AL COMERCIO: Por el presente anuncio, se avisó a los señores de comercio de las mercaderías que para esta condición los vapores...

GRIPPE, GRIPPE, GRIPPE TIFUS, TIFUS, TIFUS y demás infecciones del aparato respiratorio con sus APREXINA ELFA

APARATOS ELECTRICOS DE CALEFACCION

Jenfor: Electric appliances for heating. Includes an image of a radiator.

GRAN EXPOSICION DE JUGUETES: No compren sin antes visitar el Gran Bazar EL ALUMINIO. Ronda San Antonio, 68-70

Secciones de Cristalería, Loza, Porcelana y Batería de Cocina

Las Reyes: saben que el regalo más deseado es una GRAMOLA y una colección de DISCOS de esta célebre marca. Includes an image of a gramophone.

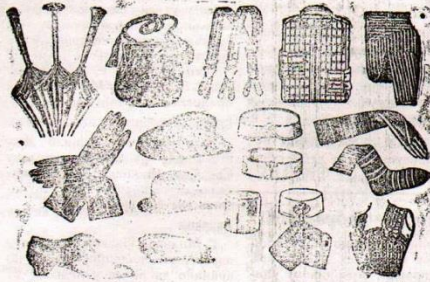
Item item "Andalucía", para Dougl; Item italiano "Cordoba", para Yel; Item americano "Rebata", para Nueva York...

Cesar Vicente: Paseo de Gracia, 4 (antes Fontanella, 10) - Teléfono A. 5627

LA CASA JUAN GRAU Y VIVES: Osonova, 2, entre Fontanella, 10

LA PUBLICIDAD DE LA NOCHE

Све сорте галантерије у трговини
ТИМОТИЈА А. ВУЧКОВИЋА

продаје по ниској цени.

Мануфактурна радња

Алексе Ј. Обрадовића

КРАГУЈЕВАЦ

добила је сваковрсту мануфактурну робу, нарочито
штофова за мушка и женска одела
као и разноврсан ЦУГЕР за КРОЈАЧЕ и све продаје по
— умереној цени. —

Трговина

МИЈАЛКОВИЋА и ЈОВАНОВИЋА

КРАГУЈЕВАЦ

Добила је за јесењу и зимску сезону велику количину
штофова за женске хаљине, костиме и жакете, пор-
хета у свима квалитетима; зефира француских од 100
см. ширине; платна у свима ширинама, као и осталу
мануфактурну робу са веома солидним ценама.

Урош Симић и Комп.
у Крагујевцу

скреће пажњу свима местима у нашој околини: Аран-
ђеловцу, Тополи, Наталицима, Рачи, Лапову Баточини,
Рековцу као и већим радњама, кафанама и механама
да има

инсталацију Карбитску са 7 лустера
Које треба нека се обрати фирми.

Колонијално-стакларска радња
ЛЕВИ И МЕДИНА

Крагујевац, Главна бр. 69.

Препоручује своје велико стовариште ко-
лонијалне и стакларске робе која је
ових дана приспела за наступајућу
сезону, по врло повољним ценама

Обраћамо пажњу п. потрошачима стакларске ро-
бе да ће мо исту робу продавати на више са знатним
попустом, и то: Чаша за воду, чаша за вино, чаша-
ца ракијских, вази за цвеће, све величине, вази за
колаче, шоље за црну и белу кафу, тањира великих
и малих сервиса пивских, сервиса винских, сервиса
ракијских, бокала разних као и других презената и
велики избор плавог посуђа.

Стовариште тканина

УРОШ СИМИЋ и КОМПАНИЈА

Крагујевац (до Крста)

Препоручује све врсте штофова и најга за зимску сезону.
Разног платна, белог и у боји за веш, чистино и остале
домаће потребе у свима ширинама и квалитету.
Тешка за дупске и рогетну, вазира од свих врста.
Плавог платна и у боји као остале
ране тканине.
Роба је сва доброг квалитета, а цене су строго
утврђене.

Наш никад непрежаљени сип, брат, синовац шурак и
ушук

МИРОСЛАВ-МИЈЕ

Чинovníк дирекције жељезничке у Суботици.
Вршећи своју дужност на дан 4. ок. мца. у нај-
лепшем цвету своје младости у 25 години, погинуо је
при маневрисању возова
Ову тужну вест јављамо својим пријатељима, срод-
ницима и познаницима, молећи их за саучешће у
нашој превеликој жалости.
17. новембра 2920 год.
Кинђ.

ОЖАЛОШЋЕНИ:

родитељи Невена и Живан У. Максимовић, свештеник
из Ђуна брата Војидар; сестре: Војкиња и Даринка;
сина Драга; зет Софроније; дада: Милош; стричеви:
Срећко и Радосав, ијак Велимир и остала родбина.

ТРГОВИНА

ПАВЛОВИЋА и БОРАНИЈАШЕВИЋА

Главна 90. КРАГУЈЕВАЦ телефон 13

Добила је за зимску сезону и препоручује велики
избор капута жен. и деџин, костима, пешира велур-
ских и фиданских, штофова енгл. и француских за жен.
капуте, костиме и хаљине, чоје прне, фланела за ха-
љине, платна, сатина за јоргане, цвиљна за дупоке,
мидера, фула француског и т. д.

Велики избор пешира мушких кош ља подкошула,
краватни, капута улсигера, Штофова и прибора за
мушка одела.

Роба је набављена непосредно из иностранства,
цене су умерене и без конкуренције.

Štampani mediji predstavljali su sastavni deo života građana jer su sve više predstavljali bazični izvor svog sadržaja koji je bio potreban prosečnom građaninu 20. veka. Zbog zastupljenosti medija i njihove važnosti bilo je bitno na koji način će jedan objekat biti prezentovan i kojim putem će biti građen njegov identitet.

Za Kragujevac, kao kolevku srpske štampe, ove parametre možemo da smatramo od velikog značaja. Kao što je već navedeno kragujevačko čitalište je od samog početka prihvatilo raznolikost sadržaja štampe i sagledalo sve njegove prednosti.

O važnosti i značaju štampe govori i tekst u nezavisnom nedeljnom listu „Javno mnjenje” koji je izdat 21. januara 1934. godine povodom sto godina srpske štampe. U tekstu stoji: „O ulozi štampe u društvenom životu mišljenja su nepodeljena. Ona nije ni lukzus ni razonoda; ona je društvena sila koja pokreće točak života. Kao takva ona je nasušna životna potreba. To se često na prvi pogled ne da videti, ali ako postavimo najobičnije pitanje: kakav bi izgledao svet bez štampe?, mi bismo u samom odgovoru našli i svu veličinu i sav značaj.”⁹⁴

---

⁹⁴ Javno mnjenje, Kragujevac, god. 1934. br. 3, str. 1.

Kako bi objektivno sagledali identitet navedenih i obrađivanih trgovačkih objekata u tekstu potrebno je sagledati i analizirati što veći broj raspoloživih štampanih medija u datom vremenskom intervalu u Kragujevcu. U nastavku teksta biće ukratko navedeni mediji sa svojim glavnim podacima kroz čiji rad će biti sagledani identiteti trgovačkih objekata.

Javna reč

Tip novina: Nezavisni nedeljni informativni list;

Vlasnik i odgovorni urednik: Vukašin M. Jakovljević;

Period izdavanja: God.1, br. 1 - br. 3 (25. februar – 10. mart 1936. god.)

Izdaje: Štamparija „Svetlost”, Kragujevac.⁹⁵

(Šumadijsko) Javno mnjenje

Tip novina: Nezavisni nedeljni informativni list;

Vlasnik i odgovorni urednik: Vukašin M. Jakovljević;

Period izdavanja: God. 1, br. 1 (28. januar 1933)– god. 4 (1936), Kragujevac : [b.i] 1933-1935.

Izdaje: Studenska štamparija, Kragujevac.⁹⁶

Jugoslovenski dnevnik

Tip novina: Dnevnik;

Vlasnik i odgovorni urednik: Fedor Nikolić;

Period izdavanja: God. 1, br. 1 (1929)– god. 7, br. 49 (1935), Subotica; Novi Sad : [b.i] 1929-1935.

Izdaje: Studentska štamparija, Kragujevac.⁹⁷

Kragujevački radnik

Tip novina: Organ mesnog radničkog pokreta;

---

⁹⁵ <https://www.nbkg.rs/digital.html>, jul 2019. god.

⁹⁶ Ibidem

⁹⁷ Ibidem

Vlasnik i odgovorni urednik: Ilija Kiković;

Period izdavanja: God. 1, br. 1 – br. 20 (14. jul – 26. novembar 1923) Kragujevac; Izdaje:

Narodna štamparija Spasoja Vuletića, Kragujevac.⁹⁸

Narodna samouprava

Tip novina: Organ mesnog odbora Jugoslovenske radikalne zajednice u Kragujevcu;

Vlasnik i odgovorni urednik: Za Mesni odbor Jugoslovenske radikalne zajednice Kamenko Božić;

Period izdavanja: God. 1, br. 1 (4. april 1936) – god. 4, br. 161 (16. septembar 1939)

Izdaje: Štamparija Svetlost, Kragujevac.⁹⁹

Narodna sloboda

Tip novina: Nezavisan radikalni list;

Vlasnik i odgovorni urednik: Jovan P. Jovanović;

Period izdavanja: God. 1, br. 1 (4. oktobar 1909) – god. 4 (1912)

Izdaje: Štamparija Radivoja Jovanovića, Kragujevac.¹⁰⁰

Narodna sloboda

Tip novina: Organ šumadijskih radikala;

Vlasnik i odgovorni urednik: Vojislav M. Kalanović;

Period izdavanja: God. 1, br. 1 (17. jul 1927) – br. 9 (8. septembar 1927)

Izdaje: Štamparija A. Jovanovića, Kragujevac.¹⁰¹

Narodni pokret

Tip novina: Nedeljni politički list;

Vlasnik: Dobrosav Marjanović; Odgovorni urednik: Dragoljub Milanović – Bena;

---

⁹⁸ Ibidem

⁹⁹ Ibidem

¹⁰⁰ Ibidem

¹⁰¹ Ibidem

Period izdavanja: God. 1, br. 1 (1935) – god. 2, br. 21 (12. april 1936) . – Kragujevac : [b.i.], 1935-1936;

Izdaje: Štamparija Novo doba Nikole Nikolića, Kragujevac.¹⁰²

Nova zadruga

Tip novina: List za društvene potrebe;

Vlasnik i odgovorni urednik: Dim. Dukić;

Period izdavanja: God. 1, br. 1 (29. april 1901) – god. 3 (1903) . – Kragujevac : [b.i.], 1901-1903;

Izdaje: ISSN 0000-0000.¹⁰³

Novi pokret

Tip novina: Organ Radikalne stranke;

Vlasnik: Tadija Pantović; Odgovorni urednik: Života Pantelić;

Period izdavanja: God. 1, br. 1 (1920) – god. 5 (1925) . – Kragujevac : [Radikalna stranka], 1920-1925;

Izdaje: Štamparija „Jugoslavija” Braće Jovanović, Kragujevac.¹⁰⁴

Odjek Šumadije

Tip novina: Nezavisni informativni list za ekonomska i društvena pitanja Kragujevca;

Vlasnik i odgovorni urednik: Milovan R. Pantović;

Period izdavanja: God. 1, br. 1 – br. 6 (5. maj - jun 1936) – god. 2, br. 7 (1938) – god. 5, br. 18 (8. april 1941). Kragujevac : [b.i.], 1936; 1938 - 1941

Izdaje: Štamparija Novo doba, Kragujevac.¹⁰⁵

---

¹⁰² Ibidem

¹⁰³ Ibidem

¹⁰⁴ Ibidem

¹⁰⁵ Ibidem

Između dva svetska rata u Jugoslaviji postojale su novine koje se danas mogu percipirati kao pioniri žute štampe odnosno visokomoralni tabloidi. Ovakav tip novina bio je i Odjek Šumadije koji je imao sva obeležja tabloida osim jednog, nije donosio profit. Urednik ovih novina, kao što je već navedeno, Milovan Pantović bio je intrigantna ličnost srpskog novinarstva ovog vremena, a istoriji novinarstva ostao je upamćen po specifičnom nadimku, Jugoslovenski Gandi. Pantović je bio siročić iz doma, bez konvencionalnog školovanja koji je „špijunirao” Kragujevac sakrivajući se iza grmlja.

Pantović je stigao u Kragujevac 1924. godine i radio je u tadašnjem Vojnotehničkom institutu kao sedlar. Zahvaljujući njegovim novinama nahranio je stotine gladnih. Pantović je bio moralan i iskren čovek koji je objavljivao i intimne razmirice razvedenih parova. Pantović je vodio i lične obračune sa ljudima i institucijama kroz svoj tabloid ali je isto ovo činio i braneći druge. Milovan Pantović streljan je u Kragujevcu od strane nemačkih okupatora u oktobru 1941. godine. Pre osnivanja „Odjeka Šumadije” Pantović je bio urednik satiričnog časopisa „Zavrzlama” u kome su prozivani trgovci, političari, opštinski zvaničnici, ljubavnice važnih ljudi, sveštenici itd. Zbog ovakvog pisanja urednik „Zavrzlake” je bio više puta optuživan, pretučen i napadnut na ulici. Pre ovog lista zanat je izučio kao saradnik na listu „Javno mnjenje” gde je njegov posao bio prikupljanje humanitarne pomoći.¹⁰⁶

Oglasne novine

Tip novina: List za privredne svrhe;

Vlasnik: Studentska knjižara; Odgovorni urednik: Nikola Nikolić;

Period izdavanja: God. 1, br. 1 (19. novembar 1922). - Kragujevac : [Studentska knjižara], 1922

Izdaje: Štamparija Radivoja Jovanovića, Kragujevac.¹⁰⁷

---

¹⁰⁶ Cicović, A. (2019). *Istorijat tabloidne štampe na srpskom jeziku*. Istočno Sarajevo: Filozofski fakultet, Univerzitet u istočnom Sarajevu. 22-23.

¹⁰⁷ <https://www.nbkg.rs/digital.html>, jul 2019. god.

Opštinske novine

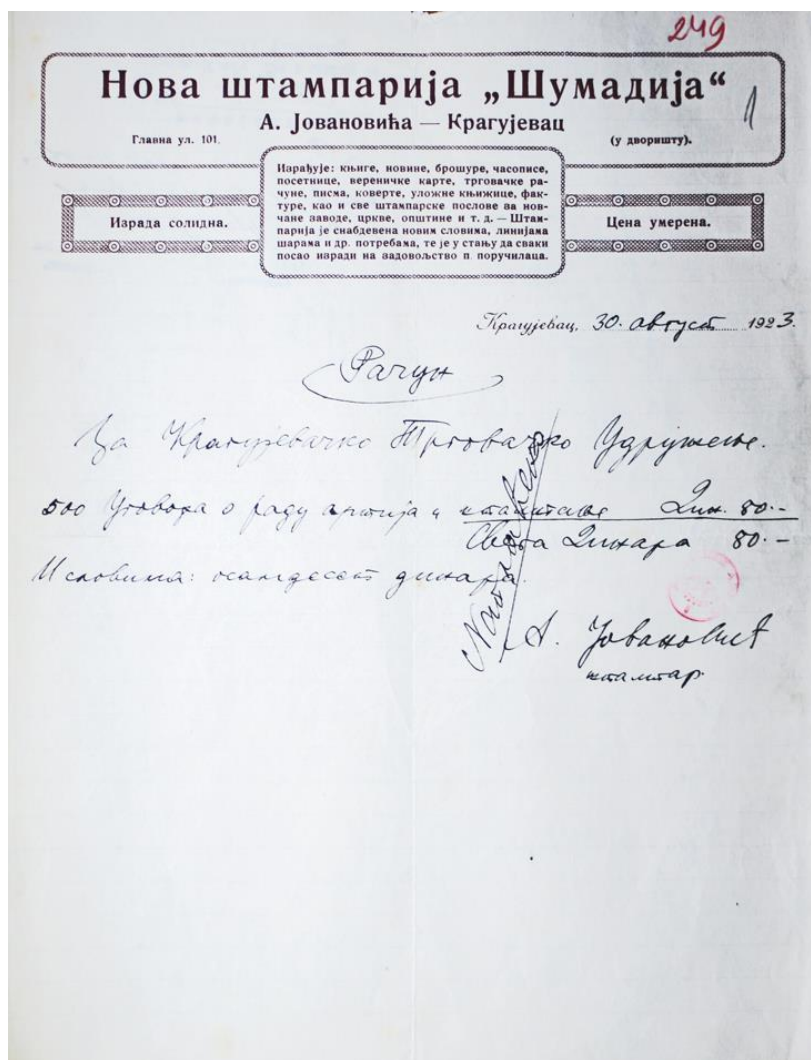
Tip novina: Službeni organ Gradskog poglavarstva grada Kragujevca;

Vlasnik: Gradsko poglavarstvo grada Kragujevca; Odgovorni urednik: Borivoje Tričković;

Period izdavanja: God. 1, br. 1/2 (13. april 1935) – god. 5, br. 93 (5. avgust 1939). -

Kragujevac : [b.i.], 1935-1939

Izdaje: Štamparija „Šumadija” A. Jovanovića, Kragujevac.¹⁰⁸

Sl. 43. Račun Nove Štamparije „Šumadija”, A. Jovanovića u Kragujevcu, Istorijski arhiv Šumadije u Kragujevcu, kutija Trgovci

¹⁰⁸ Ibidem

Polet

Tip novina: Nezavisan demokratski list;

Vlasnik i odgovorni urednik: Milan A. Andrejević;

Period izdavanja: God. 1, br. 1 (1909) – god. 6, br. 30 (17. april 1914). - Kragujevac : [b.i.], 1909-1914

Izdaje: Nova štamparija „Šumadija” Stefanovića i Jovanovića, Kragujevac.¹⁰⁹

Prva Šumadijska demokratija

Tip novina: Organ pravih šumadiskih demokrata;

Vlasnik: Petar Stokić; Odgovorni urednik: Dragoljub Milanović – Bena;

Period izdavanja: God. 1, br. 1 (1927) – god. 2 (1928). - Kragujevac : [b.i.], 1927-1928

Izdaje: Štamparija Novo vreme Siniše N. Pantelića, Kragujevac.¹¹⁰

Šumadijski glasnik

Tip novina: Organ Trgovaca Industrijalaca i Privrednika;

Vlasnik: Timotije Vučković, predsednik uređivačkog odbora i odgovorni urednik Dragomir J. Simović;

Period izdavanja: God. 1, br. 1 – br. 6 (1921). - Kragujevac : [b.i.], 1921

Izdaje: Štamparija „Jugoslavija” braće Jovanović.¹¹¹

Šumadijski polet

Tip novina: Omladinsko nacionalno-literalni časopis;

Vlasnik: Radivoje R. Stajić; Urednici: Radivoje R. Stajić i Predrag M. Jovanović;

Period izdavanja: God. 1, br. 1 – 2 (30. april - ? 1929). - Kragujevac : [b.i.], 1929

Izdaje: Štamparija kod Čika Gemovića, Kragujevac.¹¹²

---

¹⁰⁹ Ibidem

¹¹⁰ Ibidem

¹¹¹ Ibidem

¹¹² Ibidem

Šumadijski radikal

Tip novina: Organ radikalne stranke;

Vlasnik: Za Mesni odbor Čed. A. Radović; Odgovorni urednik: Sava Lekić;

Period izdavanja: God. 1, br. 1 (jul 1922) – br. 7 (1927). - Kragujevac : [b.i.], 1922

Izdaje: Štamparija Novo vreme Siniše Pantelića, Kragujevac.¹¹³

Šumadijska demokratija

Tip novina: Organ Šumad. Demokratske Stranke;

Vlasnik: Mil. Filipović; Direktor: Petar Stokić; Glavni urednik i za odgovornog urednika: Marko Krstić;

Period izdavanja: God. 1, br. 1 (1920) – god. 8, br. [16] (1927). - Kragujevac : [b.i.], 1920-1927

Izdaje: Štamparija „Jugoslavija” Braće Jovanović, Kragujevac.¹¹⁴

Posebno važan mediji koji je izveštavao o informacijama bitnim za grad bile su Opštinske novine koje su bile Službeni organ Gradskog poglavarstva grada Kragujevca. U prvom broju Opštinskih novina koji je izašao 13. aprila 1935. godine nalazimo sledeći citat: „„Opštinske novine” koje Gradsko poglavarstvo grada Kragujevca ovim brojem pokreće, zameniće zastareo način objavljivanja putem doboša i služiće potpuno kao jedan informativni organ ovdašnjeg građanstva, u kome će ono naći sva službena saopštenja i informacije i time olakšati svoje ophođenja sa svima vlastima u gradu i van grada.”¹¹⁵

Štampani mediji izveštavali su o svim važnijim događajima koji su se dešavali u gradu pa tako i o izgradnji i otvaranju trgovačkih objekata i radnji. Tako u „Opštinskim novinama” izdatim 15. maja 1935. godine nalazimo članak pod nazivom „Novo-otvorene radnje u Kragujevcu” koji se sastoji iz spiska radnji otvorenih u periodu od 1. januara do 1. maja 1935. godine.

---

¹¹³ Ibidem

¹¹⁴ Ibidem

¹¹⁵ Opštinske novine, Kragujevac, 1935. god. br. 1, str. 1, Narodna biblioteka „Vuka Karadžić”, Kragujevac

Објава**— Пелцовање деце —**

Од 20 маја до 31 маја ове године, у општинској амбуланти (зграда Пожарног дома) вршиће се обавезно пелцовање деце против великих богиња и то:

- 1) деце, која су рођена у току 1934 год.;
- 2) деце, која су рођена у овој години а стара најмање три месеца;
- 3) деце, која су рођена у току 1928 године, т.ј. која ће ове године да ступе у први разред основне школе;
- 4) деце, која до сада нису никако пелцована или су безуспешно пелцована у прошлој или ранијим годинама;
- 5) деце, која су досељена из других општина а нису никако или су безуспешно пелцована.

Пелцовање ће се вршити сваког радног дана од 10 до 11 часова пре подне и од 4 до 5 часова по подне.

Пошто ће од почетка јуна почети обавезно пелцовање грађанства против тифуса, то се позивају родитељи који имају децу за пелцовање против великих богиња, да исту у горе означено време неизоставно приведу општинској амбуланти, како би се то пелцовање несметано и на време обавило.

Ко не приведе своје дете на пелцовање казниће се према § 24 Правилника о заштитном цељењу против великих богиња, а у вези § 61 Закона о сузбијању заразних болести, новчаном казном од 1000—5000 динара.

Од Градског поглаварства града Крагујевца 10 маја 1935 год. бр. 13970.

**Ново-отворене радње у Крагујевцу
од 1 јануара до 1 маја 1935 год.**

Јереб Марија — угоститељска.
Боковић Антонија — пиљарска и трговина пољопривредних производа.
Николић Благоје и Плесничар Борис — гвожђарско-стакларска.
Максимовић Крста — пекарска.
Илић Бранко — берберска.
Тасић М. Сава — извозничка и трговина с рибом.
Филиповић Вукашин — молерско-фарбар-стаклорезачка.
Миловановић Миодраг — механичко-крчмарска.
Михаиловић Л. Станко — колонијално-стакларска.
Милановић Милован — продавница абациске робе.
Пајевић М. Василије — колонијал. стаклар. и деликатес.
Миловановић Драгиша — покривачка.
Костић Миливоје — бакалско-стакларска.
Миливојевић Александар — угоститељска.
Благојевић Никола — продавница хлеба.
Грумбаш Јосип — берберска.
Крстић Наум — продавница хлеба и пецива.
Тук Тривун — пекарска радња и продавница хлеба.
Јеремић Јеремија — угоститељско-крчмарска.
Јовановић Милорад — продавница сапуна.
Николић М. Срећко — угоститељска.
Јовановић Милорад — помоћни локал продаје сапуна.
Антонијевић Тадија — продавница хлеба.
Солдатовић Душан — бакалско-мануфактурна.
Богојевић Димитрије — угоститељска.
Јовановић Илија — угоститељска.
Живадиновић Радојица — угоститељска.
Тодоровић С. Јелена — угоститељска.
Стојановић Миладин — продавница хлеба.
Стефановић Божа — продавница хлеба.
Вучић Тихомир — столарска.
Антић Ђ. Душан — фијакерист.
Антић Ђ. Душан — предузеће за превоз робе.
Николић Будимир и Цветић Сава — стаклорезачка.
Петковић Рајко — лимарска.

Стојановић Јован — продавница хлеба.

Илић Коста и Синови — стовариште текстилне робе.
Радомировић С. Љубомир — бакалска и пољопривредних производа.

Веселиновић Светозар — пиљарска.

Милутиновић Живота — угоститељско-крчмарска.

Курандић Коста — угоститељско-крчмарска.

Ђорђевић Миодраг — угоститељско-крчмарска.

Ковачевић браћа Живојин и Радован — кројачка.

Тишовић Славомир — угоститељско-крчмарска.

Здравковић Цветко — угоститељско-крчмарска.

Милентијевић Миливоје — угоститељско-крчмарска.

СПИСАК ЛИЦА

којима су издате грађевинске дозволе за издање нових зграда и за равне грађевинске радове до 10-V-1935 године

Гр.Бр.	Презиме и име сопственика	Улица и број	Вредност	Каква је зграда и врста рада
402	Степановић Станимир	Вардарска	9.000	1 соба, кујна
442	Станковић Стеван	Кв. Михајла 166	20.000	2 собе, кујна, подр.
401	Спасић Младен	Сушица	5.000	1 одељење
374	Благјевевић Милоје	Зм. Јовина 11	9.000	дозић. 1 соба, кујна
352	Почековић Драгољуб	Х. Вељка 11	8.000	дозић. 1 одељ.
475	Равковић Драгољуб	Синђелијева 19	30.000	3 собе и кујна
493	Чаировић Тихомир	Вардарска	14.000	1 соба и кујна
432	Вуловић Богомир	Вардарска	10.000	1 соба и кујна
512	Трифунковић Милош	Косовска 48	8.000	1 одељење
488	Јовановић Милош	код Колоније	5.000	дозић. 1 одељ.
495	Ђорђевић Миодраг	Кривачка	9.000	1 соба и кујна
516	Ђурић Манојло	В. Чарапића	9.000	1 соба и кујна
489	Радисављевић Милути	Сп. Танкосијева	12.000	1 соба и кујна
486	Радојевић Јефстатије	сп. Сарајалијина	12.000	1 соба и кујна
474	Стојковић Војислав	Јов. Ристића 30	12.000	доз. 1 соба и кујна
534	Јанковић Десимир	дуж Колоније	28.000	2 собе и кујна
499	Стефановић Драгослав	Гушињева 50	4.000	дозић. 1 одељ.
511	Гавазовић Милосав	Ђ. Ковачевића 32	4.000	дозић. 1 кујна
524	Ђековић Радоје	Кондина 2	9.000	1 соба и кујна

Натписи код угоститељских радња

Министарство трговине и индустрије актом својим II бр. 12750 од 27 априла т. г. доставило је следеће:

„Отсек за туризам Министарства трговине и индустрије примио је од Земаљског савеза угоститељских удружења Краљевине Југославије — Београд следеће саопштење:

„Како смо извештени, а у неколико се и сами уверили, постоје велике граматичке и остале грешке у натписима разних угоститељских радња што упада у очи и иностраној публици.

Ради тога било би потребно издати наређење, да се изврши контрола ових постојећих натписа и да се односне грешке исправе а при писању нових натписа, да се претходно провере код власти.

Достављајући предње ово Министарство мишљења је, да би било од неопходне потребе уклонити досадање грешке у натписима угоститељских радња као и предузети кораке, да се овакве грешке у будуће не понављају.“

Sl. 45. Novo-otvorena pekarska radnja i prodavnica hleba Trifuna Ćuka

Sl. 46. Oglas za novu i modernu lukuznu pekarnicu Trifuna Ćuka u Kragujevcu, „Javno mnjenje”, 1937. god. br. 2, str. 4, Narodna biblioteka „Vuk Karadžić”, Kragujevac

Štampani mediji bili su značajni promoteri trgovačkih objekata i radnji jer su zastupljenošću tekstova i fotografskih prikaza istih uticali na njihovu promociju. Ovo je dalje bilo značajno jer su se isti objekti nalazili i kao motiv u vidu ilustracije u sklopu novinskog oglasa. Tako u sklopu teksta koji govori o finansijama grada Kragujevca u listu „Jugoslovenski dnevnik” iz 1931. godine vidimo fotografski prikaz „Trgovine Milovana Pavlovića” kao i prikaz jedne ulice gde se dominantno sagledavaju „Trgovina Koste Jakovljevića i sinova” i „Trgovina kod Beograđanina”.¹¹⁶

¹¹⁶ Jugoslovenski dnevnik, Kragujevac, 11-14. april 1931. god. br. 96, str. 37.

лику у вредности поца и броју становништва.

Од тада расходи општинских расхода постојано и правично, што је знак личне независности и одговорности у раду, као и последња сировина која је неопходна за устројство програма обнове и унапређења места. Тако се је буџет расхода за 1930 год. нове по завршеном рачуну до суме од 7.681.477 дина.

Трговина Милована Павловића

Иод расхода највише се осећају она која личне издате — на саме општинске администрацију. То је и разумљиво с обзиром да Општина, чији су се основни послови у знатној мери јавно карактера, узет прима на себе по ранијим годинама и све то лично, различито доводе на рачун државне или других администрација. Тако је била ова општина од почетка 1930 год. примала издржавање Претседништва, градске управе, пољску радњу, давања на размену, бановну итд. С тога су и лични и расходи безобразно, а док су по потпуном уцења у укупним расходима на претходна година издвојено од одвојено, у коме су се налазили материјални расходи према укупним расходима у одређеним годинама, лако је се пројекцијом од 100 оних постојећих, тако изразити, утврдити, у њом у односу били сами лични расходи за те године, према укупним суммама расхода. На тога се се види, да су о лични расходи који из 44,4 posto од свих расхода, а да иду ипак били више од 27,7 posto.

Од материјалних расхода су она на материјалних расхода узет најзначајнији. Они су у целим мах и највећим делом непосредно коришћени, а доказ су и одговорности Општинско управе и издате њиховог рада. Ради тога сваки од тихих расхода и тога на свакој на по, да јој онај издата, стоји у истој мери изражене су свима осталим расходима једна и личним посебно, те да у постојанима ове достигну или чак и више. Разуме се, да се у том случају не претпоставља — да је ипак издато — на шта ће све ипак бити, расходи не зависе само од њиховог Општинско и њихових управљача, већ је ту од пресудног утицаја њихова одговорност, који општински доводе да се постојећим општинским издацима, који неопходно морају бити отплатљиви, чије расходе покрива сама Општина. Неколико бројева на неколико буџетних година, јуђе смо слободно навести — јер они су сви, да ипак, читаво не претпостављамо — да је до претходног стања односа свих материјалних издатака према укупним буџетним расходима, а по том о одговору датица на грађевинске расходе према укупној збири свих општинских расхода у одређеним годинама, као и пројекцијом износу свих издатака према материјалне потребе.

Од укупне суме уштеђених расхода појединим годинама устројено је на укупне материјалне расходе 1930 год. 324.072 дина од оне претходне.

Година	Укупна сума	Својим издацима	Однос %
11	324.072	336	64 %
14	314.541	337	65,5%
15	2.976.581	1.665.568	55,6%

Година	Укупна сума	Својим издацима	Однос %
1924	2.145.965	610.045	28,4%
1925	4.737.834	2.696.008	56,9%
1926	6.236.814	4.087.190	65,5%
1927	6.248.819	3.583.212	61,2%
1928	6.155.687	4.312.213	69,8%
1929	7.626.730	5.514.043	72,3%
1930	7.681.477	5.130.091	67 %

У укупној суми свих општинских расхода учествују издаци на расходе по чисто грађевинској струци онако:

Година	Укупна сума	Својим издацима	Однос %
1911	524.072	114.000	22 %
1914	514.541	60.000	11,5%
1920	1.579.785	30.297	1,9%
1923	2.976.581	423.313	14,2%
1924	3.844.815	610.045	16 %
1925	4.737.834	908.470	19,2%
1926	6.236.814	2.102.121	33,7%
1927	6.248.819	2.117.835	34 %
1928	6.155.687	1.102.422	17,9%
1929	7.528.941	1.840.226	16,7%
1930	7.614.332	923.284	12,1%

Од свих укупних материјалних расхода издаци на грађевинске опште, расходе, као и непосредно извршене, чинили су у следећем односу:

Година	Укупна сума	Својим издацима	Однос %
1911	338.732	114.000	34 %
1914	337.464	60.000	20,2%
1923	1.665.568	423.313	25,4%
1924	2.145.965	210.045	28,4%
1925	2.696.008	908.470	33,7%
1926	4.087.190	2.102.121	51,5%
1927	3.583.212	2.117.835	59,1%
1928	4.312.213	1.102.422	25,5%
1929	5.514.043	1.840.226	33,4%
1930	5.130.091	923.284	18,1%

Што се прихода тиче они су у складу са претходним годинама, али су општински приходи, тако и ова Општина их прима на непосредно и посредан начин — према приходу појединих прета.

Међу приходима, који се убирају непосредно за Општину долазе они од свих врста опште, општинских издатака, државних и других опште, покретних и непокретних имовине. Остали се убирају на посредан начин, свимом законом. Ту спадају разне таксе и приноси на непосредан путем грађанства.

Како је било кретање укупних свума прихода за ова година кроз буџет, ове Општине нема потребе налагати, јер раније навести бројеви о суммама опште, прихода били су сами себи упућени на издацима о њиховим приходима, који су убирају — на јој још и

Једна улица у Крагујевцу

да, који су по самој природи ствари граница чиниоу расхода. Нема ствари значаја за њихи крат читалаца ни уопредим преглед пораста појединих врста прихода за више година, те се издвојено од тога напомена.

Напомена је ипак, државно, издати макар само за последњу годину опште, прихода, на којима покрива целокупно општинско господарство. Тако по завршеном рачуну за 1930 год. највећи приноси бруто прихода био је онај од продаје електричне струје у динарама 1.818.807, а потом од трговинских такси у динарима 1.331.308, на од прихода у динарима 910.659 од њихових такси, од покретних такси 408.104, од покретних имана 184.515 и од свих врста имана 184.515 и од свих врста имана

до и трговину 150.673, док су сви остали појединачно знатно нижи од свих. Општински принос од такси је у овој години био један од најзначајнијих финансијских извора и на њима се општина веће моћи имава доживети, јер на њима већих расхода, није издано, ипак износних предузећа, који би могли обезбедити покривање њихових расхода по буџету. Једино принос од електричне струје и трговине тако:

Трговачки дом

није надмашују принос од трговине, али се мора имати на уму, да су то у ствари бруто-приходи и да се као такви износи, док на страни расхода знатно терете буџет службе оно издано остварено и у личним и у материјалним издацима, тако, да је од ова у ствари уносни приход од класичне врсте, који је сам само чист приход. Ипак приход од електричне струје са развојем постојеће и мноштвом потрошача клони се нагом на расту и код њега се све више побољшава однос чистог прихода према издацима на саму службу на штету оних појединих, који су довели у главног прихода. У чист приход општински од електричне струје, поред овог нарастаога у готову новцу, ваља рачунати и уштеђени издаци на јавно градско осветљење, пошто је се у буџету ипак не показује засебно, јер је општина сама продавац струје, на њима потребе, да ову суму себи рачунава, док приходама од претходних година — на јој још и

става сразмерно нарешно одлазила за пореско обавезноко плаћање прошлим годинама.

Од дугачког општинског има само једна дугорочна код Државног хипотекарног банке и он данас износи 2.545.347,20. Међутим лако се општина налази пред најкрупнијим пословима, од којих једини читаво будућност града Крагујевца — од којих да поменемо само трговину, чијем се грађевину државног и горуће питање налажења нових финансијских извора за покривање и исплату новог већег зајма, који се мора поменомо ради овога и других издацима издвојити у наредној години. Ова да поменемо на увећање трговинске у Крагујевцу, који ју до сада није имао, није већ ни мало страна одговорном његовом управљачима. А навести се да, да ће и саме нове установе, који ће се општина на рачун тога издати обавезати, у знатној мери допринети и планирању овога.

Вој. М. Калановић
претходник општинско

Општинска економија у Крагујевцу

Краг. Општинска банка

До 1930 год. општинско имање било је већимом у занемару. Како је приход од таксе опште пореске била нове издвојена у Суд је дошло решење, да ипак образује у својој режаји. Прво је створена општинска банка. У претходној години работа је поновна извана у режаји и већ се био показао изван изван у односу на ранију годину рада. Да општинско имање најважнија је дотуда од система „Деринг“ као и трактор новог фабричког система. Од њихово имање општина има на сопственом својим власник, а и других врста, три пара кова и шест пара кова.

Према њиховим буџетским средствима издржавања општинског поделено је у два главна дела и то: на унапређење земљорадње и на увећање материјалног богатства.

Општинско општинско имање у износу 82,35 хект. налази се поделено у следећем односу:

Имање	Плоштина
Ливако имање	39,05 хект.
Шумацко	14,00 хект.
Трговачко	3,50 хект.
Виноградско	1,50 хект.
Општинско имање	11,00 хект.
Имање код калаша	1,06 хект.
Свима 82,35 хект.	

Главне земље општинског налази се, а догађе се, у Дављем Брду.

С обзиром на то, да, по пројекцији прихода, како трговина, тако и сточарска привредна, као се у трговинско материјално богатство опште на тај начин, да општинско имање служи као уштеђено добро опште, напредује на 1931 г. саставља се тако, да треба да пронађе и као пример за службено поновно издржавање и до увећања општег богатства града Крагујевца. Према томе у наредној да ову дотуда дава.

Општински једини „трговинског“ и „Хипотекарног“ је добила од Кооперативног банкарског А. Д. Банкарског о томе да се из прихода прети на свима 100 хект. 150 хект. на процесу од 25 хект.

Sl. 47. Tekst „Finansije grada Kragujevca“ gde su prikazani trgovački objekti u Kragujevcu, „Jugoslavenski dnevnik“, 11-14. april 1931. god. br. 96, str. 37, Narodna biblioteka „Vuk Karadžić“, Kragujevac

Kada govorimo o značaju štampe za trgovce odnosno njihove trgovine i radnje uviđamo da su zbog određenih karakteristika pojedine trgovine imale bolju zastupljenost u štampi. Ovakav primer nalazimo kod lista „Šumadijski glasnik” čiji je vlasnik bio Timotije A. Vučković, a predsednik uređivačkog odbora i odgovorni urednik Dragomir J. Simović. Na poslednjoj stranici lista gde se nalazi oglasni prostor od tri trgovine koje se reklamiraju dve trgovine su „Manufakturna – Galanterijska trgovina Timotija A. Vučkovića” i „Manufakturna – Galanteriska trgovina Simovića i Jovovića”.¹¹⁷

---

¹¹⁷ Šumadijski glasnik, Kragujevac, 1921. god. br. 5. str. 4.

Хаубичког пука за набавку и испоруку 796 куб. метара дрва, за гарнизон Краљевачки.

Кауцију полажу држављани Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца 10%, а страни подацима 20%, од издатиране цене.

Кауција се полаже на дан лиценције у готовом новцу или државним папирима или гарантованим писмима за које постоји решење Министарства Финансија да се за кауцију може пријети.

Услови се могу видети сваког дана радног за време канцеларијског рада у горе поменути канцеларијама. Да би могли учествовати на лиценцијама одређених дана и у одређене гарнизоне надметачи и са мањим капиталима, набавка предвиђених количина дрва могу се делити и на мање квартове.

Из канцеларије интендантуре Шумадревне области Е. Бр. 2842 у Крагујевцу.

ЈЕСТЕ ЛИ ПРИЈАТЕЉИ наше обуће? Ако јесте, онда тражите маст за обућу „Адирад“ која се добија у свима овлашћеним радњама.

КУВАРИЦА вична и осталим пословима може одмах ступити на посао.

Плата добра. Посао није тежак. Чедо Радовић адвокат Јованова улица бр. 20.

КНОСК на оvd. пијаци комплет са робом продајем по повољној цени.

Младен Радовановић бакал.

2 КОЊА фијакер амови и остали прибор продају се.

За погодбу обратити се Милану Драгољевичу у Рањин Вучковића.

ШТОФА, свиле пулина и делана за деције халинице и готових, халиница у трговини Тимотија А. Вучковића.

Цене знатно јефтиније Главна. Бр. 64 Палата. Сретена Милојевића Телефон Бр. 12

Једина златарска радионица у Крагујевцу

Милана К. Борђевића

Главна улица бр. 56

прима на израду и прераду сав накит у злату и сребру по најновијим фазонима. Израђује: прстење и бурме са монограмима и без.

Препоручује највећи и најлепши избор разног накита и сатова

Мануфактурна — Галантеријска трговина

ТИМОТИЈА А. ВУЧКОВИЋА

Крагујевац, Главна 64. — Телефон бр. 12.

Препоручује своје стовариште Мануфактурне и Галантеријске робе и продаје по ниској цени.

1—4.

Стовариште штофа

Кројачки Салон мушког и женског одећа

ВЛАДИМИРА В. МАРИЋА

Главна улица број 48.

Добро је велики избор пролетње робе како за Господу тако и даме. Кроје се по најновијим базарима. Цена је тама да искључује сваку конкуренцију.

На Јагери имамо већу количину Гумених мантилова за Даме и Господу.

за Господу и Даме

Власник Тимотије Вучковић, трг Главна 64.

Штампарија „Југославија“ Браће Јовановића Крагујевац.

Председник Уређивачког одбора и одговорни уредник Драгомир Ј. Савовић трг.

Засшупништво

Београдске Задруге у Крагујевцу одељење за осигурање живота и пожара врши осигурање сваког дана, Обратити се г. Богољубу Нешиниу трг. оvd.

Мануфактурна-Галантеријска трговина

Симовића и Јововића

Добила је у великом избору: ШЕШИРА мушких црних и у боји од 60-120 дин. ПЛАТНА Чешког и Француског пуније и тање жите од 10-15 дин. мет. ПЛАТНА за асталске чаршафе и саафете. ПЛАТНА за јорганске чаршафе у свима ширинама. Највећи избор Француског фула црног и у боји. Цене су солидне. 1—3.

Највећа Трговина готовог одећа

- Чувајте адресу. -

Сваки онај који жели да уштеди при куповини одећа тај неможе заборавити да постоји на далеко чувена радња у Крагујевцу, велики Отовар. Готовог Мушког и Деџет одећа.

СИМЕ С. МЕШУЛАМА

Крагујевац-Главна ул. 65.

Припоза је ових дана Огроман Избор мушког и Деџет готовог одећа од најфинијих штофова по најмодернијем кроју и фазону.

Највећи избор штофаних панталона у штрафтама као и кончанских, соматских талијанских за рад са најбољим цугером и израдом.

Напоменуто препоручује: Велики избор Деџет халиница од финих штофова, као и велики избор гуме мантилова, роба не уступа поручбини.

Једина је радња у Крагујевцу најбоље сортирана мушким одећом, а роба добављена из првих европских фабрика знатно јефтинија с'тога немојте никад купити одело пре но што прегледате моје отовариште јер је то у интересу нашега цена.

Извештавамо сроднике и пријатеље да је наша добра и никад непрекаљена Мајка

† **Перка Стојановић**

преминула 25. фебруара у Махену Тело покојице пренето је у Србију и сахрањено у Чушину 14 овог месеца

Четрдесето дневни помен даваћемо у цркви чуминској који немоћно нажалом објавити, ожаљкошени за наред Симовић Борђе М. Стојановић акт. мездине и Милана М. Стојановић секретар министарства иностраних дела и остала многобројна родбина.

Kao što je već navedeno da su trgovine bile prepoznatljive po svojim vlasnicima odnosno osnivačima i investitorima objekata važnost pojavljivanja imena trgovaca u štampi bila je od velike važnosti. Trgovci, koji su u tom istorijskom trenutku bili ljudi od ugleda i značaja u društvenoj zajednici svoj ugled gradili su i posedovanjem političkih i društvenih funkcija. U svetlu ovoga njihovo ime se ne bi više pojavljivalo u štampi isključivo samo uz tekstove vezane za trgovine već i za određene političke i društvene objave i članke. Jedan od ovakvih predmeta predstavlja i priložak štampi u kome se nalaze spiskovi za izbor senatora i poslanika pravnih građana opštine Kragujevac za 1901. godinu. Ako analiziramo ove spiskove uviđamo da veliki broj kandidata upravo čine trgovci i vlasnici uglednih radnji u gradu. Među ovakvim kandidatima nalaze se Luka Jakševac apotekar koji se nalazi na oba spiska (predlog za senatora i poslanika), Aleksa J. Obradović koji je predložen za poslanika itd.

Kada govorio o zastupljenosti osobe koja vodi privatni posao i koja je njegovo zaštitno lice i sprege tog angažovanja sa političkom funkcijom možemo da sagledamo i tekstove koje su potpisivali ugledni trgovci koji su u isto vreme bili i na visokim političkim funkcijama. Primere ovakva dva pisma odnosno saopštenja upućena građanima Kragujevca nalazimo ponovo u „Opštinskim novinama”, Službeni organ Gradskog poglavarstva grada Kragujevca. Prvo saopštenje iz iz 1935. godine govori o načinu na koji bi građani trebalo da obeleže i provedu 6. septembar 1935. godine, kada je rođendan Njegovom Veličanstvu Kralju Petru II. Saopštenje potpisuje Aleksa J. Obradović predsednik gradske opštine i ugledni trgovac. Drugo saopštenje datira iz 1939. godine i govori o pomoći ugroženim Kragujevcanima, a saopštenje potpisuje Drag. Simović predsednik gradske opštine i ugledni trgovac.

Interesantno je sagledati grafičko uređenje teksta. Gde su imena predsednika gradske opštine naglašena u odnosu na ostatak teksta kao i obraćanje građanstvu što ukazuje na poštovanje i uvažavanje.

ОПШТИНСКЕ НОВИНЕ

Службени орган Градског поглаварства града Крагујевца

Излази 5, 15 и 25 у месецу

Четвртак, 5 септембра 1935 г.

Година I — Број 14

Претплата на службени лист „Општинске новине“

За годину дана 15.— дин.

За пола године 8.— дин.

Уредништво: Масарикова бр. 2

Телефон 15

Чековни рачун код Поштанске штедионице бр. 55.140

Грађанству града Крагујевца

Грађани,

На дан 6 септембра 1935 године Његово Величанство Краљ Петар II навршава 12 година живота, а истовремено прославља и Свој први Краљевски рођендан. Да би ова прослава имала карактер опште народне свечаности потребно је, да 6 септембра целокупно грађанство града Крагујевца видно манифестује сву своју љубав и оданост према младом Краљу, дичном следбенику Свога Великог Оца — Витешког Краља Александра I Ујединитеља.

Грађани,

Крагујевац, као срце неустрашиве и поносне Шумадије, пијемонт наше велике отаџбине, одувек је показивао највише смисла за чување народних тековина и државне целине и гајио највише љубави и оданости према династији Карађорђевића. Та љубав и оданост данас је још и појачана, јер у Младом Краљу васколики Југословенски народ гледа Великог Сина својих славних предака, своју узданицу и народног Краља, који води Југословенски народ **стазама напретка и среће.**

Грађани,

На дан 6 септембра дајте својим домовима свечан изглед, истичући на њима државне заставе. Истога дана увече у 7 часова пред спомеником палих Шумадинаца, надахнути племенитим мислима и топлим жељама за дуг и срећан живот свога Младог Краља, формирајте густу поворку и прођите улицама нашега града, видно манифестујући љубав и приврженост према Краљу Петру II.

Живео наш Млади Краљ!

Живео Краљевски Дом!

Живела Југославија!

Септембра 1935 године
Крагујевац.

Претседник градске општине,
Алекса Ј. Обрадовић

Sl. 50. Saopštenje građanima grada Kragujevca od strane Predsednika gradske opštine Alekse J. Obradovića, „Opštinske novine“, 5. septembar 1935. god. br. 14, str. 1, Narodna biblioteka „Vuk Karadžić“, Kragujevac

Грађанима града Крагујевца

Економска криза прошла је. Зато привредни живот тече јачим и бржим темпом. Све су сировине и животне намирнице поскупеле са 50 и 100%. Наш главни произвођач — сељак почео је, да живи мало бољим животом. Но са овим привредним побољшањем нису ишле у складу и повећавале се радничке наднице и чиновничке плате. Због чега се сад осећа као никада тешко социјално стање код нашег радног света. Они су осуђени без пресуде, да на овој зими осећају много већу беду и оскудицу без дрва, хране, голи и боси.

До сада на општу радост свију нас, племенита осећања наших грађана дивно су се манифестовала у издашној помоћи за нашу сиротињу.

Грађани, официри, чиновници и радници,

Покажимо и ове године, да не живимо само за себе и ради свог личног задовољства, него одвојимо своју лепту, чиме ћемо пружити могућности, да и други поред нас живе. Зар можемо себи створити лепша и узвишенија задовољства од осећања, да смо нахранили гладне, огрејали и обукли немоћне и голе.

Наша помоћ сиротињи пред ове празнике биће прави доказ наше племенитости, културе и љубави према своме ближњем, — према човеку који страда и пати лишен најосновнијих потреба за живот.

Крагујевац је због своје важности постао центар и нада свег незапосленог радништва широм Југославије. Сви овамо журе, верујући да ће наћи упослења у нашој фабрици. А када га не нађу принуђени су, да иду и просе за парче хлеба и мало склоништа од љуте зиме.

Не дозволимо, да наш сиромашни свет проси. Просимо ми за њега! Јер прави просјаци не могу бити хероји, не могу бити родољуби. А хероји и родољуби борили су се за слободу своју и свог народа и створили нашу лепу домовину Југославију.

Наш народ одликовао се племенитошћу својом и према непријатељу своме када му пружи руку за помоћ, а како би остали тврда срца према брату и ближњем своме, када гладан тражи хлеба, озебао тражи склоништа или изнемогао тражи мало дрва.

У име човечности, племенитости и хуманих осећања Ваших апелујемо на све збринуте, обезбеђене и богате: пружите помоћ своју у новцу, храни, дрвима и оделу. (Половна одела треба да су окрпљена).

Прикупљену помоћ прилагати Градском поглаварству — за одбор за зимску помоћ, који је образован од овд. друштава и град. претставника.

Помоћ ће делити нарочито изабрани одбор од претставника и делегата овд. хуманих друштава и градских већника.

По празнику почеће рад општинска кухиња.

Сви прилози објавиће се преко овд. листова.

Претседник градске општине,

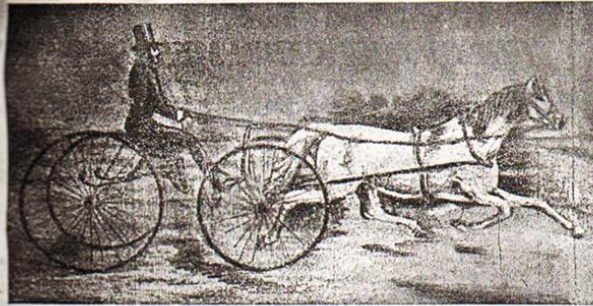
Драг. Симић

Sl. 51. Saopštenje građanima grada Kragujevca od strane Predsednika gradske opštine Drag. Simovića, „Opštinske novine”, 5. januar 1939. god. br. 82-82, str. 7, Narodna biblioteka „Vuk Karadžić”,

Kragujevac

Još jedno od pojavljivanja Drag. Simovića u listu „Odjek Šumadije” povodom organizovanja konjskih trka na trkalištu Kola jahača „Knez Mihailo” i njegovog angažovanja u svojstvu nadzornog odbora. Ispod slike Drag. Simovića stoji navedeno njegovo primarno zanimanje trgovca.

Кнез Михаило као спортиста

Г. Драг. Ј. Симовић
трг. члан Надзорног одбора

Г. Радивоје Златановић
дивиз. генерал
председник Надзорног одбора

Г. Звонко Бјажић
ветеринар
члан Надзорног одбора

**Угледни гости са стране
на прослави педесето-
годишњице**

Г. Милаш Антић, генерал, министар двора.

Г. Живојин Терзибашић, дивиз. генерал из Београда.

Г. Ђура Чејовић, министар за физичко васпитање народа.

Г. Добросав Миленковић, генерал, бив. председник кола јахача из Београда.

Г. Јанићије Красојевић, бан моравске бановине из Ниша.

Г. Веља Вујић, начелник индустрије Дунавске бановине Нови Сад.

Г. Веља Ненадовић, директор осигуравајућег друштва „Србија“ из Новог Сада.

Г. Милаш Бајић, управник полиције из Новог Сада.

Г. Живорад Богдановић, генерални директор штедионице Дунав. бановине из Новог Сада.

Распоред поворке:

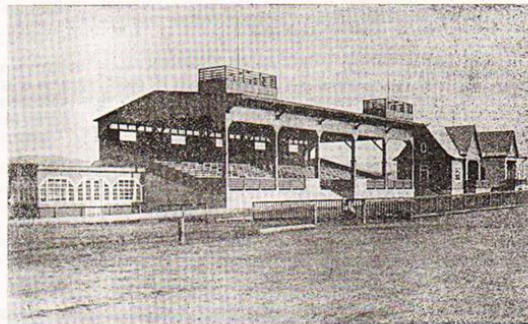
У 9 часова скуп пред Официрским домом.

Ред кретања у поворци:

- 1) Војна музика,
- 2) Почасна чета,
- 3) Чланови управног и надзорног одбора Ш. к. Ј. К. М.
- 4) Гости са стране,
- 5) Претставници војних и цивилних власти,
- 6) Изаслашници разних друштава и удружења,
- 7) Грађанство,
- 8) Соколи,
- 9) Пожарна чета,
- 10) Војска.

Г. Јакша Божић, члан Надз. одбора

Тркалиште Кола јахача „Кнез Михаило“ у Крагујевцу на Становљанском пољу, подигнуто 1930 године

ЗНАЧКЕ прославе
служе за улазницу на
тркама

Управа Шумадског обласног кола
јахача „Кнез Михаило“ најлепше захва-
љује свима дародавцима у новцу и дру-
гим прилозима.

Sl. 52. Pojavljivanje Drag. Simovića u novinama kao člana Nadzornog odbora Šumadijskog oblasnog kola јахача „Knez Mihailo“, „Odjek Šumadije“, 4. jun 1939. god. br. 13, str. 3, Narodna biblioteka „Vuk Karadžić“, Kragujevac

3.3.2 Novinski oglas

Pre pojave radija i televizije mediji koji su predstavljali bazu informisanosti stanovništva bile su novine. Kao takve novine su predstavljale platformu putem koje su se reklame razvijale. Kada govori o značaju reklame u kapitalističkom svetu Milanka Todić navodi tekst Dušana Slavića iz dela pod nazivom „Veština trgovanja, ogledi iz trgovine za trgovinu” iz 1921. godine u kojoj stoji sledeće: „Moderna trgovina uvrstila je štampanu reklamu među svoje najbolje prijatelje, kojima moramo biti zahvalni što smo do uspeha došli. Prijatelj-reklama radi za trgovce kako u mestu njegova stanovanja, tako i po celom svetu. Kada se trgovac odmara reklama i onda radi, kad je trgovac u krevetu, reklama ne spava, kad trgovac putuje reklama leti na krilima. Kad trgovac ostavi brige posla na stranu pa ode u crkvu da se pomoli Bogu, ili ode na zabavu da se razonodi, njegov verni prijatelj reklama i tada radi, tako da se slobodno može reći: Što su čoveku pluća to je trgovini reklama.”¹¹⁸

Koliko su kragujevački trgovci prepoznavali novinski oglas kao značajni marketingški element govori i tekst u knjizi „Jevreji u Kragujevcu”, autora Staniše Brkića i Milomira Minića koji kada opisuju porodicu Demajorović kažu sledeće: „U Kragujevcu je bila poznata i trgovačka porodica Demajorović. Leon Demajorović rođen je u Beogradu, verovatno pre 1890. godine. (...) Njegov sin Borivoj držao je čuvenu trgovačku radnju Pomodna trgovina Borivoj Demajorović, u najstrožijem centru Kragujevca. Trgovinom su se bavili i Jakov J. i Moša B. Demajorović. Mnogo su držali do reklame, tako da se reklame njihovih radnji mogu naći u gotovo svim međuratnim prospektima i novinama.”¹¹⁹

---

¹¹⁸ Todić, M. Pištalo, V. (2010). *Kupite nešto i ovde*, Beograd: Službeni glasnik. 28.

¹¹⁹ Brkić, S. Minić, M. (2011). *Jevreji u Kragujevcu, prilog istoriji jevreja u Srbiji*, Kragujevac:Krug. 73

**Продавци нек приведу коње код сталне
шумадијске марвене болнице.**

НА ЗНАЊЕ

Јављам поштованом грађанству града Крагујевца и осправне
да сам снабдео своју радњу са врло добром робом, као :

Штофова за женске и мушке хаљине и цугера за исте.

Платна за чаршаве, шифона и румбургера у најбољем
квалитету.

Сатина, пикета, цвилха за душеке у најбољем квалитету.

Сунцобрана, кишобрана, шенира мушких и женских.

Веша мушког и женског, краватни и рукавица.

Јављам још и то, да је стовариште хаљина Француског ба-
зара прешла у радњу код „Златне Руже.“ Све робу продајем
са врло умереним ценама.

С. ПОШТОВАЊОМ
С. Д. **ДЕМАЈОРОВИЋ**
београђанин

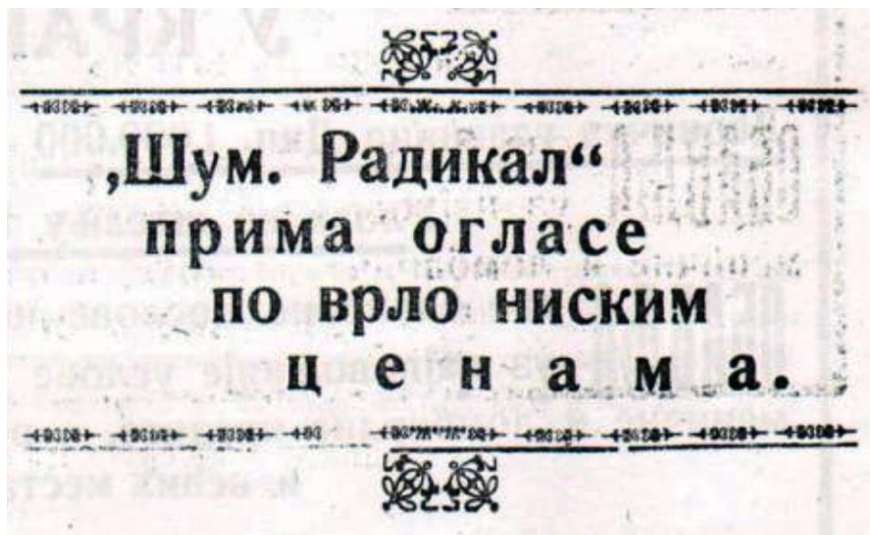
174,1—8

Sl. 53. Oglas trgovine porodice Demajorović iz Kragujevca, „Narodna zadruga“, 1902. god. br. 37. str. 4, Narodna biblioteka „Vuk Karadžić“, Kragujevac

Novinski oglasi u sklopu štampanog medija bili su pozicionirani na dva načina. Prvi tip oglasa prema pozicioniranju nalazio se u sklopu teksta na bilo kom novinskom listu i zauzimaо bi njegov manji deo. Drugi tip oglasa zauzimaо je uglavnom jednu celu stranicu novinskog lista koja bi u rasporedu stranica zauzimala poslednje mesto u ovom slučaju govorimo o oglasnoj stranici.

Sadržaj oglasa bio je najrazličitijeg karaktera. Neki oglasi su služili za promovisanje jednog određenog proizvoda dok bi se kod drugih mogao naći čitav spisak artikala koje u svom asortimanu poseduje jedna trgovina. Glavnu poziciju u okviru jednog oglasa zauzimaо je naziv trgovine ili kada je reč o jednom pojedinačnom artiklu vidljivost je mogla biti podjednako zastupljena. Koliko je reklama dobila na značaju govori i činjenica da su i novinski listovi imali svoje reklame gde su reklamirali čitaocima prostor koji nude u svojim listovima pa tako u Šumadijskom radikalу iz 1927. god. nalazimo sledeće reči:

„Šum. Radikal prima oglase po vrlo niskim cenama.”¹²⁰ Značajna informacija koja uvodi oglas u još jednu sveru promovisanja same trgovine je navođenje adrese na kojoj se nalazila trgovina kao i broja telefona ako je ista posedovala. Ovakva koncepcija novinskog oglasa koja poseduje ime vlasnika, naziv i tip trgovine odnosno navodi artikle kojima ona raspolaže, navodi lokaciju trgovine, njen telefonski kontakt, može se posmatrati kao svojevrsna vizit karta jedne trgovine.

Sl. 54. Poziv na oglašavanje u listu „Šumadijski radikal”, „Šumadijski radikal”, 1927. god. br. 3. str. 3, Narodna biblioteka „Vuk Karadžić”, Kragujevac

Veličina novinskog oglasa bila je različita u zavisnosti od informacija koje je pružao novinski oglas. Kada je reč o većim trgovinama odnosno onim čija je arhitektura fasade objekta bila najprepoznatljivija i najupečatljivija u gradu oni su svoj oglas u većini slučajeva plasirali uz ilustraciju ili fotografiju fasade trgovačkog objekta. Mnoge od ovih većih trgovina navodile su čitave spiskove artikala zajedno sa njihovim cenama koji su se mogli naći u ovim objektima. Tekst kojim su trgovci pridobijali kupce upućivao je iste kako na karakter same robe ali i na to kakve je platežne moći trebalo da bude njihov korisnik. Tako u novinskim oglasima kao opis povoljnosti artikala u trgovini nalazimo sledeće:

¹²⁰ Šumadijski radikal, Kragujevac, 1927. god. br. 3. str. 3.

„Pogledajte lager i uverite se da sam *nesrazmerno jeftiniji*“¹²¹, „Dobra roba niska cena“¹²², „Najboljeg kvaliteta po najsolidnijim cenama“¹²³ itd. Sa druge strane epiteti koji su ukazivali na karakter same robe glasili su: „„Ric Rac” i „Nabakuk” *najbolji* su noževi za brijanje“¹²⁴, „Poznata trgovina Koste Jakovljevića i sinova Kragujevac, Preporučuje svoje *bogato* stovarište“¹²⁵, „Na mom stovarištu uvek *najveći i najlepši* izbor“¹²⁶, „*Najboljih i Najjeftinijih* Muških šešira u cenama od 50, 60, 70, 80, 90, 100, 120, 150, 180, 200, 250, i 280 dinara komad, Šeširi su iz *prvih svetskih* fabrika“¹²⁷, „Poslednja moda, najbolja roba, najveći izbor, cene najjeftinije“¹²⁸ itd.

¹²¹ Narodna samouprava, Kragujevac, 1936. god. br. 27 str. 4. Oglas za „Trgovinu kod „Beograđanina” Drag. J. Simovića” u Kragujevcu.

¹²² Šumadijska demokratija, Kragujevac, 1924. god. br. 2. str. 4. Oglas za „Trgovinu Timotija A. Vučkovića” u Kragujevcu.

¹²³ Javno mnjenje, Kragujevac, 1935. god. br. 16. str. 4. Oglas za „Gvoždarsku galanteriju Instalacioni i elektrotehnički material. Dragoljuba Jov. Đorđevića” u Kragujevcu.

¹²⁴ Javno mnjenje, Kragujevac, 1935. god. br. 9, str. 4. Oglas za „Gvoždarsku galanteriju Instalacioni i elektrotehnički material. Dragoljuba Jov. Đorđevića” u Kragujevcu.

¹²⁵ Dragičević, B. V. (1938). Vođ kroz Kragujevac. Kragujevac: Štamparija Šumadija, A. Jovanovića. 80.

¹²⁶ Šumadijska demokratija, Kragujevac, 1924. god. br. 2, str. 4. Oglas za „Trgovinu Timotija A. Vučkovića” u Kragujevcu.

¹²⁷ Šumadijska demokratija, Kragujevac, 1924. god. br. 16, str. 4. Oglas za „Trgovinu Timotija A. Vučkovića” u Kragujevcu.

¹²⁸ Šumadijska demokratija, Kragujevac, 1925. god. br. 23, str. 3, Oglas za „Pomodnu trgovinu Milovana Pavlovića” u Kragujevcu.

Sl. 55. Oglas za Trgovinu kod „Beograđanina” Drag. J. Simovića u Kragujevcu, „Narodna samouprava”,
1936. god. br. 27 str. 4.

ДОБРА РОБА НИСКА ЦЕНА

НА МОМ СТОВАРИШТУ

УВЕК НАЈВЕЋИ И НАЈЛЕПШИ ИЗБОР

штофа, плиша, сомота, пуплина, свиле, порхета, цица,
батиста, зефира, маркизета, платна, цвилика, шешира,
капута, мантилова, спреме за удаваче, кумове
и старе свате.

Сва је роба набављена из првих светских творница.

ТРГОВИНА

Тимотија А. Вучковића

КРАГУЈЕВАЦ.

ВЕЛИКИ ПРОМЕТ МАЛА ДОБИТ.

Главна б. 64. Телефон број 12.

Sl. 56. Oglas za „Trgovinu Timotija A. Vučkovića” u Kragujevcu, „Šumadijska demokratija”, 1924. god.
br. 2. str. 4.

Е

„РИК РАК“

И

„НАВАКТК“

Најбољи су ножеви
за бријање з

1 дин. ←

бријете се 4-6 пута
На више нарочит
дене. Самопродај

ДРГОЉУБ ЈОВ. ЂОРЂЕВИЋ

Краља Петра ул. 3

План

Sl. 57. Oglas za „Gvoždarsku galanteriju Instalacioni i elektrotehnički material. Dragoljuba Jov.
Đorđevića” u Kragujevcu, „Javno mnjenje”, 1935. god. br. 16. str. 4.

ПОЗНАТА ТРГОВИНА
КОСТЕ ЈАКОВЉЕВИЋА И СИНОВА
КРАГУЈЕВАЦ

Врло уведена у мануфактурној, конфекци-
 ској и галантериској бранжи

Заступљена у највећем избору:

У ШТОФУ за мушка одела и мантилове
 У ШТОФУ и СВИЛИ за дамске хаљине и ман-
 тлове и свој осталој ма-
 нуфактурној и галанте-
 риској роби.

Препоручује сасје богато стовариште:

Одела за господу, раденике, ђаке и децу
 Пролетњих мантилова за господу, раденике,
 ђаке и децу
 Трехчиста - Шлипера за господу, раденике,
 ђаке и децу
 Капута зимских за господу, раденике, ђаке
 и децу
 Мантилова пролетњих за даме и ученице
 Капута зимских за даме и ученице.

Цене увек солидне.
Роба првокласна.

Sl. 58

PANICSA — ПАНИЦА

Најбољих и Најјевтинијих Мушких
 шешира у ценама од 50, 60, 70, 80, 90,
 100, 120, 150, 180, 200, 250 и 280 динара
 комад

Шешири су из првих
 светских фабрика.

У Трговини
ТИМОТИЈА А.
ВУЧКОВИЋА

1—3

Sl. 59

Sl. 58. Oglas za „Pomodnu trgovinu Koste Jakovljevića i Sinova”, Štamparija Šumadija, A. Jovanovića,
 str. 80, Vođ kroz Kragujevac 1938, Kragujevac

Sl. 59. Oglas za „Trgovinu Timotija A. Vučkovića u Kragujevcu”, Šumadijska demokratija, Kragujevac,
 1924. god. br. 2, str. 4.

ПО С Л Е Д Њ А М О Д А

Приспеле су последње париске новости
ЗА ЈЕСЕЊУ И ЗИМСКУ СЕЗОНУ
помодној трговини

Милована Павловића
ПРЕЂЕ
Павловић и Боранијашевић
Главна 90 КРАГУЈЕВАЦ Главна 90
и то

КАПУТА женских и за девојчице од кожице силскина, астрагана, чоје и велур-де-лена у најновијим фасонима.

СИЛСКИНА свиленог, **ПЛИША**, вуненог најновијих десена, **ЧОЈЕ**, теже. **ВЕЛУР-ОТОМАНА**, **ВЕЛУР-ДЕ-ЛЕНА** ит.д. за женске капуте, кестиме и мантилове.

КАПУТА и **МАНТЛОВА** мушких за дечане солидне израде и доброг квалитета.

ШТОФОВА за женска и мушка одела француских и енглеских у најновијем тнању.

РАЗНИХ СВИЛЕНИХ ТКАНИНА за женске хаљине и мантилове.

ТЕПИХА ЖАНИЛСКИХ све величине за патос и на метар, као и све остале Мануфактурне и Галантериске робе.

Како је роба набављена под повољним условима и директно из фабрика, то су цене јевтиније и без конкуренције.

Ц Е Н Е Н А Ј Ј Е В Т И Н И Ј Е

Sl. 60. Oglas za „Pomodnu trgovinu Milovana Pavlovića u Kragujevcu”, „Šumadijska demokratija”, Kragujevac, 1925. god. br. 23, str. 3.

Kao povod za reklamiranje artikala ali i svojih trgovina trgovcima služili su i određeni praznici. Tako bi se za praznik Vrbicu formirali posebni oglasi sa tematskom ilustracijom i tekstom koji je pratio kao npr. „Dečijih haljinica u velikom i lepom izboru za dečiji praznik – Vrbicu u trgovini Timotija A. Vučkovića, Kragujevac.”¹²⁹ Za veće praznike kao što su Nova godina, Božić ili Vaskrs čitav novinski list bio bi posvećen prostoru gde su trgovci u ime svojih trgovina čestitali građanima nastupajuće praznike kao npr. „Parfimerija „Vera” Kralja Petra 58 Čestita nastupajući praznik Hristovog Vaskrsenja svima svojim cenj. mušterijama, prijateljima i poznanicima.”¹³⁰, „Trgovina Zdravka Arnautovića Masarikova

¹²⁹ Šumadijska demokratija, Kragujevac, 1923. god. br. 141, str. 4. Oglas za „Trgovinu Timotija A. Vučkovića” u Kragujevcu.

¹³⁰ Javno mnjenje, Kragujevac, 1934. god. br. 15, str. 5.

br. 2 Prijateljima i mušterijama čestita praznik Hristovo rođenje i Novu 1938 god. rimokatoličke ispovesti.”¹³¹ itd.

Sl. 61

Sl. 62

Sl. 61. Oglas za „Trgovinu Timotija A. Vučkovića” u Kragujevcu, „Šumadijska demokratija”, Kragujevac, 1923. god. br. 141, str. 4.

Sl. 62. Oglas za „Trgovinu Timotija A. Vučkovića” u Kragujevcu, „Šumadijska demokratija”, Kragujevac, 1924. god. br. 14, str. 4.

¹³¹ Narodna samouprava, Kragujevac, 1937. god. br. 90, str. 3.

Sl. 63. Razglednica Šetalište u Kragujevcu, privatna kolekcija Dejana Lekića

Sl. 64

Sl. 65

Sl. 64. Oglas za „Trgovinu Zdravka Arnautovića”, „Narodna samouprava”, Kragujevac, 1937. god. br. 90, str. 3.

Sl. 65. Oglas za Parfimeriju „Vera”, „Javno mnjenje”, Kragujevac, 1934. god. br. 15, str. 5.

3.3.3 Naziv firme/ trgovine

Većina naziva trgovačkih, zanatskih i ugostiteljskih firmi bila je prepoznatljiva prema imenima ili prezimenima njihovih vlasnika. U sklopu naziva ovih objekata pored imena i prezimena vlasnika obično su bili dodati i drugi elementi koji su predstavljali nešto karakteristično za njihove vlasnike. Tako je na primer jedan od najpoznatijih trgovačkih objekata nosio naziv Pomodna trgovina „Kod Beograđanina”. Trgovinom na prelazu dva veka bavili su se većinom vrlo ugledni ljudi koji su pored ovog zanimanja imali visoke društvene i političke položaje kao npr. Predsednik gradske opštine (Aleksa J. Obradović)¹³², Predsednik Školskog odbora Kragujevačke trgovačke omladine (Dragomir Simović)¹³³, Odbornik Kragujevačke opštine (Miloš A. Stevanović)¹³⁴ itd. Zbog ugleda po kojem su ovi ljudi bili poznati u svom okruženju uključenost njihovih imena u sklopu naziva firme bilo je od ključnog značaja za prepoznatljivost trgovine.

Koliko je identitet jednog objekta bio povezan sa njegovim idejnim tvorcem i vlasnikom govori i to da su trgovine često zadržavale inicijalna imena trgovina iako su se vlasnici menjali. Čak i danas mnogi stariji Kragujevčani kažu „... kod Pavlovića”, „kod Jakševca” itd.

---

¹³² Radovanović, B. (2017). *Istorija Kragujevca, od najstarijih vremena do 1944. godine*. Kragujevac. 602

¹³³ Ibidem 603.

¹³⁴ Ibidem

ОДЈЕК ШУМАДИЈЕ

Независан информативни лист за друштвена питања
Крагујевца

15	Лист излази недељно ПРИМЕРАК 1 ДИНАР Чек. рачун 58130	Власник и уредник Милован Р. Пантовић Крагујевац, Вишњићева бр. 8	Претплата: годишње динара 48 полугодишње 24 тримесечно 12	Година III
----	---	--	---	------------

За претседника општине у Крагујевцу постављен је Г. Милош Стевановић казанџија

Г. Милош Стевановић

ковањима за саслуже. За-
вршио је само основну шко-
лу у свом родном месту
Крагујевцу.

Од пре 35 година Г. Ми-
лош постоје самосталан
прве казанџиске радње у

Крагујевцу, са којим долази
ја долази за претседника
наше општине. Врло је по-
знај као веома исправан,
честити, поштен и испра-
ван грађанин. Као такав
цени се у свима редовима
сјалежа.

Ми са наше стране по-
здрављамо новог претсед-
ника општине, желећи да
његов рад у вођење општи-
не буде у духу највише
љених сјановника.

Драгомир Раденковић надзор-
ник, Никола Симић шеф шум-
ске управе, Божић Стојано-
вић инжењер, Димитрије Стан-
чић кафеџија, др. Спира Сто-
јановић лекар, Вукосав Стоја-
новић трговац, Димитрије Сто-
јановић, Александар Тасић над-
зорник, Бранко Јеринић над-
зорник, Јован Лазин посредник,
Кирило Вујић надзорник, Ми-
лорад Јовановић радник, Рада
Шуковић молер, Милош Вуч-
ковић надзорник, Раденко Гор-
дић проф. Владислав Јовановић
надз., Милован Чекановић трго-
вац, Сима Симић мајстор,
Никола Димитријевић ковач,
Душан Дрваревић надзорник,
Светозар Динић кројач и Све-
тислав Максимовић професор.

За п. претседника општине у Крагујевцу постављен је Г. Момир Станковић апотекар

Одлуком Бана дунавске ба-
новине за п. претседника оп-
штине крагујевачке постављен
је Г. Момир Станковић, апоте-
кар и резервни апотекарски
п. пловник Г. Станковић, при-
мио је дужност и положио за-
клетву прошле суботе 10 о. м.
у 10 часова пре подне.

Г. Момир Станковић, апоте-
кар, као већник градски и ба-
новински, члан управе апоте-
карске коморе за Дунавску ба-
новину. Узимајући видног уче-
шћа у јавном животу Г. Стан-
ковић је радио за Југословен-
ску радикалну странку чији је
и претседник био пододбора
за кварт лепенички. Био је та-
кође претседник удружења рез.
официра и ратника у Крагу-
јевцу. Затим је сарађивао у
свима културним, хуманим и
просветним друштвима. Фарма-
цију је студирао у Лозани а
завршио у Загребу. Учество-
вао је у ратовима балканским
и европским. За грађанске и
војничке заслуге одликован је
орденом Св. Саве 3 реда, Ју-

Г. Момир Станковић

Г. Момир Станковић рођен
је у Бољевцу, основну школу
завршио је у Баточини где му
је отац био свештеник преко
15 година, а гимназију у Јаго-
дини.

Наша огледна школа

Пре пола године Министар-
ство просвете отворило је у
Крагујевцу огледну школу, ко-
ја се сада налази у бив. „До-
њој“ школи.

Овакве су школе отворене
по бановинским местима а и-
узетно и у Крагујевцу, а циљ
им је усавршавање наставе. На
челу таквих школа стоје про-
фесори педагози.

Школска зграда у којој је
смештена крагујевачка огледна
школа ни мало не одговара са-
временим педагошким захтеви-
ма, а и због малог броја учео-
ника (свега шест) не може да
прими сву децу овог реона. Не
треба заборавити да је ова згра-
да подигнута још пре рата, а
од тада је број стеновика по-
већан скоро за три пута. Ме-
сни школски одбор унео је у
градски буџет одређену суму
за проширење зграде, али по-
што тај буџет ни до данас није
готов, то ће цела акција школ-
ског одбора око проширења
зграде остати безуспешна, а
школа неће моћи да прими сву
децу из овог реона.

СПИСАК

хуманих грађана који су при-
ложили у нову за безпошних
и болесне раднике де-
у Крагујевцу

Г-ђа Драгица и деца покој-
ног Лудвига Јеђуда приложи-
ли су за покој душе 200 дин.

ПРИ ПОСЕТИ КРАГУЈЕВЦУ

Његова Светост Патријарх
Српски Г. Д-р Гаврило, био је
гост код нашег угледног трго-
вца Г. Радојка Кујунџића у
чијој је кући преноћио за Ду-
хов.

НОВИ ГРАДСКИ ВЕЋНИЦИ ОПШТИНЕ КРАГУЈЕВАЧКЕ

Последњом одлуком Бана ду-
навске бановине за одборнике
крагујевачке општине постав-
љени су:

Г. г. Урош Симић трговац,
Милан Стефановић трговац, Ни-
кола Алемпијевић трговац, Во-
јислав Благојевић кафеџија, Во-
јин Братуљевић инжењер, Мар-
ко Бојовић кројач, Бранко Ди-
митријевић електричар, Милоје
Павловић директор учитељске
школе, Жика Јанковић трговац,

Војин Кузмановић пекар, Вла-
димир Лазовић трговац, др. Ду-
шан Михаиловић лекар, Драго-
мир Милентијевић кафеџија,
Никола Михаиловић хотелијер,
Адам Милосављевић трговац,
Владимир Миладиновић кафе-
џија, Благоје Николић трговац,
Борислав Петровић трговац,
Драган Парезановић старшина
суда, Ненад Петровић ливац,
Љубомир Ранковић адвокат,
Михаило Русовић надзорник,

Sl. 67. Objava o novoizabranom predsedniku opštine Kragujevac kazandžiji g. Milošu Stevanoviću, „Odjek Šumadije”, Kragujevac, 1939. god. br. 15, str. 1.

O ugledu kragujevačkih trgovaca govori i dopis od 1. novembra 1938. godine Trgovačke komore iz Beograda Udruženju trgovaca u Kragujevcu gde se poručuje da Udruženje trgovaca u Kragujevcu dostavi spisak 14 svojih kandidata za izbor počasnog sudije Okružnog suda. Već 9. novembra iste godine Udruženje trgovaca za grad Kragujevac dostavlja spisak svojih 14 kandidata među kojima je na prvom mestu Milorad K. Jakovljević.

Трговинска комора

Бр. 24693

1 новембра 1938 г.

Београд.

Удружењу трговаца

Крагујевац

Сходно прописима Закона о уређењу редовних судова и Уредбе о почасним судијама, ова Комора треба да предложи извесан број лица за почасне судије при тамошњем Окружном суду и то за годину 1939.

У томе циљу изволите НАЈДАЉЕ ДО 10 Т.М. ЗАКЉУЧНО доставити Комори списак лица која ваше Удружење предлаже за кандидате за почасне судије при тамошњем Окружном суду. ВИ ТРЕБА ДА ИЗАБЕРЕТЕ И КОМОРИ ДОСТАВИТЕ СВОЈА ЧЕТНАЕСТ КАНДИДАТА.

За кандидате треба предложити само оно лице које је пре свега добро упућено у привредне прилике вашег места, које зна законе и обичаје који владају у трговини, и које има времена, воље и потребног ауторитета и савесности за правилно вршење овога деликатнога посла. Сем тога у смислу чл.6 и 16 Уредбе о почасним судијама, кандидат треба да испуњава још и следеће услове:

- 1) да је држављанин Краљевине Југославије;
  - 2) да је навршио 30 година;
  - 3) да је својевласан;
  - 4) да по своме позиву познаје трговину, бродарство или рударство као и законе и обичај, који се на њих односе;
  - 5) да се не налази под стечајем, односно да му стечај није отворен зато што имовина није била довољна за покриће трошкова стечајног поступка;
  - 6) да није осуђен за какво кривично дело с којим је везан губитак часних права или јавне службе и да није пресудом осуђен на губитак часних права;
  - 7) да се не налази под истрагом због којег од дела наведених под бројем 6;
  - 8) да станује у месту суда код којег има да врши почасну судијску дужност или у његовој близини;
  - 9) да не стоји са судијама трговачког или окружног суда, код којег би имао да врши почасну судијску дужност, у односима наведеним у § 16 Закона о судијама редовних судова.
- Напомињемо да је дужност ових судија по новим законским одредбама врло озбиљна и деликатна. Они стварно суде, а не само да потписују пресуде, као што је раније био случај.

Сваки кандидат кога предложите Комори мора потписати својеручно изјаву коју нам шаљемо у прилогу под ./. за овакога кандидата засебно. Пре потписа ове изјаве свакоме од њих треба да прочитате напред наведене услове из чл.6 и 16 Уредбе о почасним судијама. Те потписане изјаве доставићете Комори заједно са својим актом којим јој доставите ИМЕНА, СТРУКЕ И АДРЕСЕ овојих кандидата.

16 прилога.

МЖ/РХ

Главни секретар,

О поштовањем,
Трговинска комора

Претседник,

Sl. 68. Dopis udruženju trgovaca u Kraгуjevcu od strane Trгоvačke komore u vezi spiska kandidata za počasnog sudiju Okружног суда, Istorijski arhiv Šumadije u Kraгуjevcu, kutija Trгоvci

УДРУЖЕЊЕ ТРГОВАЦА

858
9 новембра 8

Крагујевац

Трговинској комори

Београд

У вези вашег акта Бр. 24693 од 1 новембра 1938 год.
Удружењу је част предложити Комори, доле именованих 14 наших
чланова за почасне судије при окружном суду у Крагујевцу. и то :

1/ Милорад Н. Јаковљевић	трг. из Краг.	Мајарикова ул.	Бр. 12
2/ Драгомир В. Љујић	" " "	Ст.Протића "	Бр. 54
3/ Живко Ж. Николић	" " "	Краља Петра "	Бр. 50
4/ Радомир Алимпијевић	" " "	" " "	Бр. 38
5/ Милун Кујунџић	" " "	Дуганова "	Бр. 20
6/ Владимир Лазовић	" " "	Ст.Новаковића "	Бр. 27
7/ Мирко С. Матић	" " "	Кр.Александра "	Бр. 10
8/ Борђе Димитријевић	" " "	" " "	Бр. 17
9/ Радисав Р. Филиповић	" " "	" " "	Бр. 4
10/ Сава М. Тасић	" " "	Кв.Љубице "	Бр. 25
11/ Богољуб М. Јевђевић	" " "	Кнез Михаилова "	60
12/ Тома Т. Стаменковић	" " "	Кр.Александра "	Бр. 12
13/ Миленко М. Симић	" " "	Јов.Ристића "	Бр. 36
14/ Недомир Д. Бушетић	" " "	Кр.Александра "	Бр. 40

С молбом на надлежност.

С Поштовањем,

УДРУЖЕЊЕ ТРГОВАЦА ЗА ГРАД КРАГУЈЕВАЦ

Београд, Крагујевац, Крагујевац

Секретар

Претседник

Прилог :

14 потписаних изјава

Sl. 69. Spisak kandidata za počasnog sudiju Okružnog suda, Istorijski arhiv Šumadije u Kragujevcu, kutija

Trgovci

O važnosti natpisa firmi govori i upustvo izdato 5. Jula 1935. godine od strane ministra trgovine i industrije koje govori o ispravnom odnosno dozvoljenom načinu korišćenja natpisa firmi i kaznama koje se izriču u slučaju kršenja istih.

ОПШТИНСКЕ НОВИНЕ

СЛУЖБЕНИ ОРГАН ГРАДСКОГ ПОГЛАВАРСТВА ГРАДА КРАГУЈЕВЦА

Излази 5, 15 и 25 у месецу

Петак, 5 јула 1935 г.

Година 1 — Број 9

Претплата на службени лист „Општинске новине“
За годину дана 15.— дин.
За пола године 8.— дин.

Уредништво: Масарикова бр. 2
Телефон 15
Чековни рачун код Поштанске штедионице бр. 55.140

Време учења у трговачким радњама

Господин Министар трговине и индустрије под II број 20104 од 7 јуна 1935 године прописао је следеће упутство:

„На покренуто питање колико може, с обзиром на одредбу § 263 у вези са § 19 Закона о радњама, трајати време учења у трговачким радњама прописујем на основи § 460 Закона о радњама ради правилне примене Закона ово

УПУТСТВО

Према § 262 Закона о радњама време учења не сме бити краће од две ни дужи од четири године, а време не се трајања учења за поједине радње одредити Уредбом Министара трговине и индустрије. Како се пак § 19 на опрему за обављање трговачких радња тражи двогодишње учење као ученик и двогодишње упослење као помоћник, то време учења у трговачким радњама не може бити дужи од две године. Ученик пак који је завршетком рока учења постао помоћник није разрешен дужности да похађа стручну продужну школу. У погледу похађања ове школе важи упутство овог Министарства од 29 јуна 1933 године II број 12199/У-32.

Предње се објављује заинтересованим ради знања и управљања.

Од Градског поглаварства града Крагујевца број 19861/35 године.

Стављање натписа над радњама

Господин Министар трговине и индустрије под II број 20410 од 8 јуна 1935 године прописао је следеће упутство:

„У сврху правилне примене задње реченице става 1 § 454 Закона о радњама овим издајем на основи § 460 законског закона следеће

УПУТСТВО

Напред наведеном одредбом Закона о радњама у којој је речено да се у натписима радња могу оставити досадашњи називи није законодавац ишао за тим да о именима појединце да се у својем натпису могу служити именима који им према раније важећим законским прописима није припадао, већ је сврха споменутог законског прописа да појединцима омогући да задрже свој ранији назив, без обзира на то да ли је или није у закону предвиђен.

Претпоставка је у овом случају да је назив који је неколико раније употребљавао и који и сада жели употребљавати у складу са ранијим законским прописима и да је односно лице имало законско прво да се таквим именима служи. Према томе, ако становити назив у поједином конкретном случају није био у складу са ранијим законским прописима, или односно лице није имало законску претпоставку да се тим називом служи, тада се

односно лице не може дозволити да такав назив употребљава.

Свако оно лице које се служи називом који му ни по ранијем ни по садањем постојећем закону не припада има се казнити по § 398 Закона о радњама ради прекршаја § 128 односно 129 Закона о радњама уз истовремену забрану употребе односног назива.

Ако такво лице, уз употребу назива који му не припада, такође прекорачује обим рада одређен овлашћењем, тада се има то сматрати отежавајућом околношћу при одмерању казне.

Предње се објављује ради знања и управљања.

Од Градског поглаварства града Крагујевца број 19865/35 године.

Продаја робе на црквеним славама

Господин Министар трговине и индустрије под II број 20371 од 8 јуна 1935 прописао је следеће:

„Пошто је подручја ми Министарство приметило, да се § 194 Закона о радњама неправилно тумачи и примењује, то ради правилне примене овог законског прописа издајем на основу § 418 (4) и 460 Закона о радњама следеће

УПУТСТВО

Према одредби §-а 194 Закона о радњама дозвољено је и на црквеним годовима, славама и сличним верским пригодама, који се не сматрају сјјмовима, продаја предмета по постојећим обичајима, а напоје јела, пића, модичарске робе, играчака, производа домаће и кућне радиности, слика, књига и других предмета верског значаја и т. д. На основи ове законске одредбе овлашћени су самостални имаоци радња, који се баве производњом и продајом наведених предмета, без икаквог посебног одобрења поседивати црквене годове, славе и сличне верске пригоде и на уобичајеним продајним местима продавати своју робу према постојећим обичајима. Ако се створи сумња, да ли постоји и какав обичај у погледу продаје наведене робе на поједином црквеном году, слави или сличној црквеној пригоди, одлучиће о томе надлежна првостепена општа управна власт која може по потреби саслушати и надлежна принудна удружења. О својој одлуци обавестиће управна власт принудна удружења и општину у којој се црквени год, слава или верска пригода држи.

Предње се објављује заинтересованима ради знања и управљања.

Од Градског поглаварства града Крагујевца број 19867/35.

Постављање пословође у продавницама занатских радња

Господин Министар трговине и индустрије под II број 20151 од 7 јуна 1935 године прописао је следеће упутство:

„Према одредби § 132 (2) Закона о радњама може имаоца радње из § 3 ст. 1 тач. 1 на основу свога овла-

Kada je reč o nazivima firmi bitno je navesti i njihovo pozicioniranje u sklopu fasade objekta. Nazivi firmi pozicionirani su na više načina da bi se njihova konačna pozicija utvrdila 1936. godine Građevinskim pravilnikom za grad Kragujevac. U članu 60. koji se odnosi na Estetske propise govori se o jasnim pravilima o Arhitektonskoj obradi građevine pa je tako pod tačkom 8 navedeno sledeće: „Objave i oznake svih vrsta kao: natpisi firme, trgovinske radnje i preduzeća, table sa imenima stanara u pojedinačnim zgradama, reklame na zidovima, mogu se postavljati na fasadama i zidovima na mestima naročito za to određenim. (...) Za objave, natpise, reklame ispisane ili svetleće i t. d. na zidovima mora se prethodno dobiti odobrenje od Poglavarstva prema specijalnom pravilniku koji važi za reklame. Objave, natpisi, table reklame i t. d. moraju biti lepo i ugledno komponovane i pravilnim jezikom napisane. Neestetski, neispravno i pogrešnim jezikom ispisane objave, table, reklame i t. d. Poglavarstvo neće odobravati da se istaknu. Viseće table i svetiljke obešene na horizontalne nosače ne smeju ispadati van ravni fasade zida više od tri metara, a samo izuzetno do širine pešačke staze, niti sa donjom ivicom niže od 3,00 m. iznad pešačke staze.”¹³⁵

U skladu sa ovim razlikujemo tri glavna tipa pozicioniranja reklamnog materijala.

Prvi se odnosi na pozicioniranje direktno na fasadi objekta gde su reklame bile postavljane iznad portala ili na pilastrima i slobodnim prostorima između dva portala. Bitno je naglastiti da su nazivi bili navođeni na ćirilichnom pismu (osim nekih dodatnih objašnjenja koja su se odnosila na originalne uvozne proizvode koji su navođeni na izvornom jeziku) dok su serifni i beserifni fontovi bili podjednako zastupljeni. Druge dve pozicije naziva firmi mogli su se sagledati na tendama u njihovoj donjoj zoni i konzolama koje su se postavljale direktno na fasadu objekta.

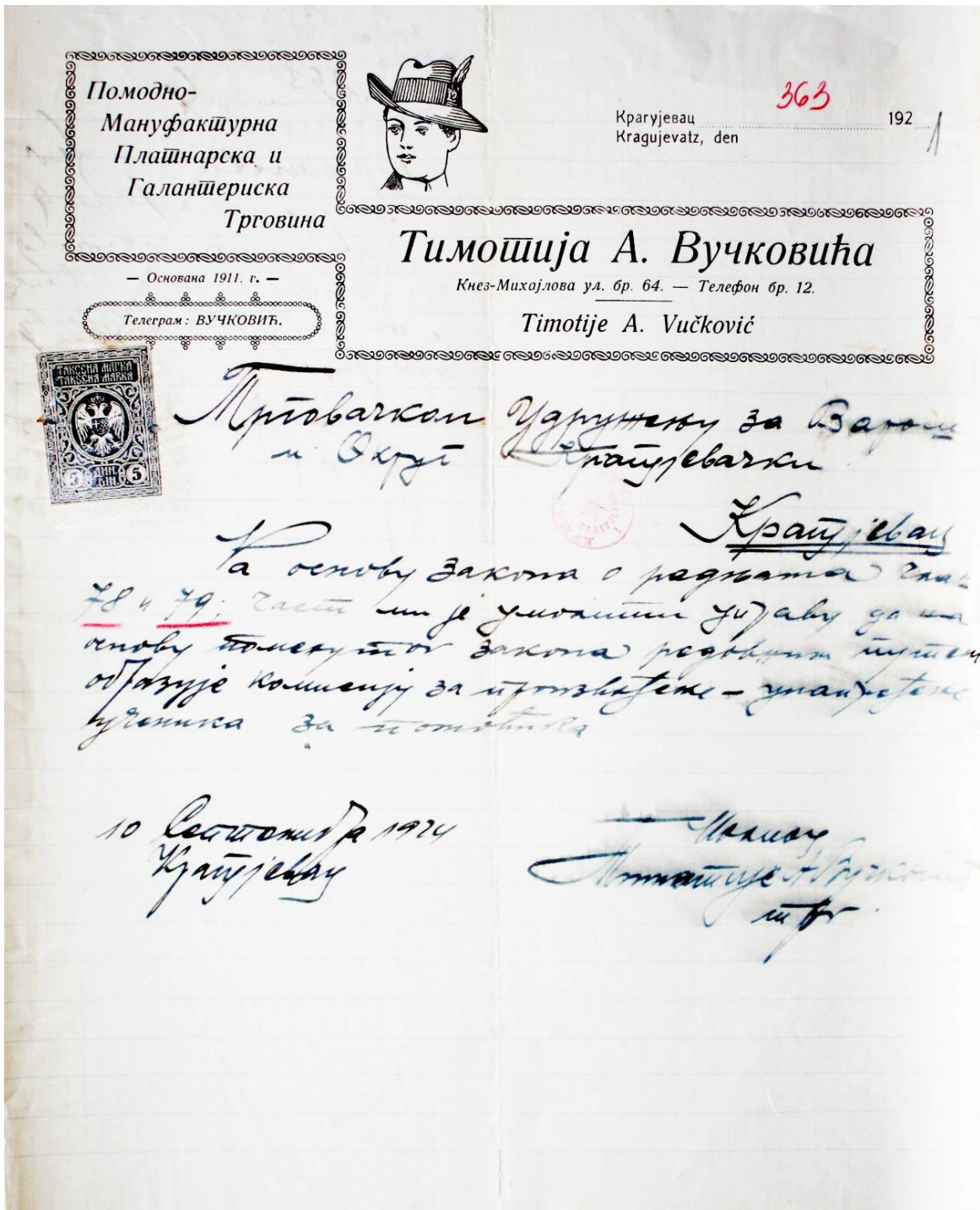
¹³⁵ Građevinski pravilnik za grad Kragujevac, str. 6, Oznaka fonda: 12.3/5, Naziv fonda: Poglavarstvo grada Kragujevca, broj kutije: XXVI, Istorijski arhiv Šumadije, Kragujevac.

3.3.4 Memorandumi i vizit kartice

Uloga memoranduma i vizit karti i njihova likovnost nije se mnogo promenila u proteklih 100 godina. Ako analiziramo raspoloživu dokumentaciju odnosno fondove vezane za trgovce i zanatlije u Istorijskom arhivu Šumadije uvidećemo da su memorandumi korišćeni za različita obraćanja trgovaca institucijama kao npr. „Trgovačkom udruženju za Varoš i Okr. Kragujevački”, Sudu opštine grada Kragujevca, Trgovačkoj komori Beograd itd.

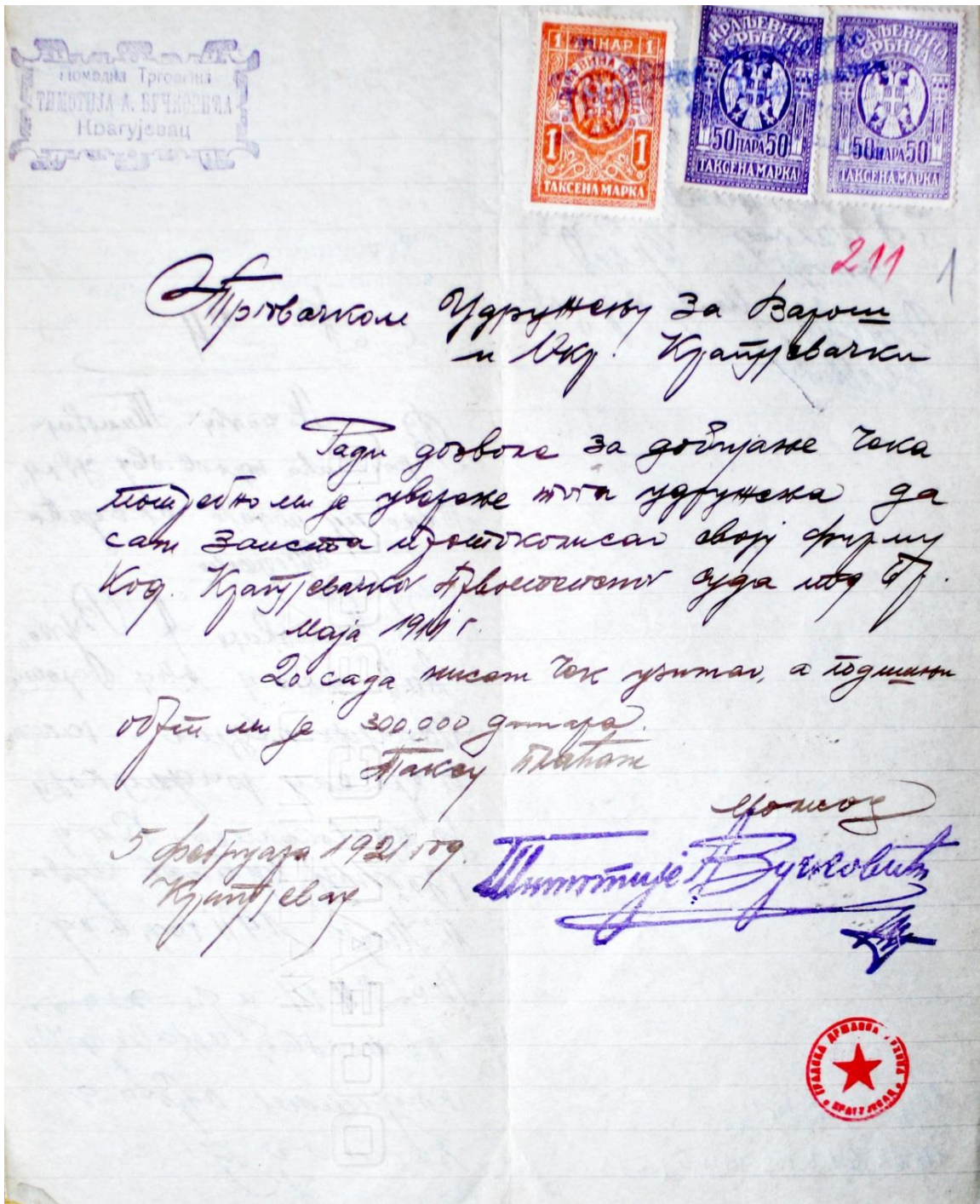
Memorandumi i vizit karte trgovačkih i zanatskih objekata primarno možemo podeliti u dve grupe. Prvu grupu činio bi materijal koji je samo tipografski rešen i oblikovan, dok bi drugoj grupi pripadao materijal koji u svom sklopu poseduje i ilustraciju. Grafičko oblikovanje memoranduma i vizit karti pratilo je u grafičkom i stilskom pogledu oglase u štampi, ilustracija koja se pojavljivala u novinskom oglasu našla bi svoju poziciju i u gornjoj zoni memoranduma.

Informacije koje su se nalazile u sklopu ovog materijala predstavljale su potrebne poslovne informacije za klijente (Naziv trgovine, adresu trgovačkog objekta, broj telefona, naziv vlasnika trgovine, godinu osnivanja trgovačkog objekta, informaciju o tipu trgovine (Pomodna trgovina, manufaktura itd.) i prostor za datum i mesto kada je memorandum sastavljen. Ćirilčno pismo imalo je prednost u zvaničnim dokumentima. Kod trgovaca koji su koristili samo jedno pismo to bi isključivo bilo samo ćirilčno pismo dok kod trgovaca koji su podjednako koristili oba pisma latinično pismo bilo bi upotrebljeno kao drugo pismo pa bi se tako naziv i ostale informacije navodile prvo ćirilčnim pismom ispod kojeg su se iste informacije mogle naći i na latiničnom pismu.

Sl. 71. Memorandum „Pomodno – Manufakturne Platnarske i Galanterijske Trgovine Timotija A. Vučkovića”, Kragujevac – Memorandum sa ilustracijom, Istorijski arhiv Šumadije u Kragujevcu, kutija

Trgovci

Sl. 72. Memorandum „Pomodno – Manufaktorne Platnarske i Galanterijske Trgovine Timotija A. Vučkovića”, Kragujevac – Memorandum sa pečatom trgovine, Istorijski arhiv Šumadije u Kragujevcu, kutija Trgovci

ПОМОДНА ТРГОВИНА
ТИМОТИЈА А. ВУЧКОВИЋА
ТИМОТИЈЕ А. ВУЧКОВИЋ
ТЕЛЕФОН Бр. 12.

35 Крагујевац 10 - II 1923 год.
Kragujevac

Трговачки Комерс

Београд

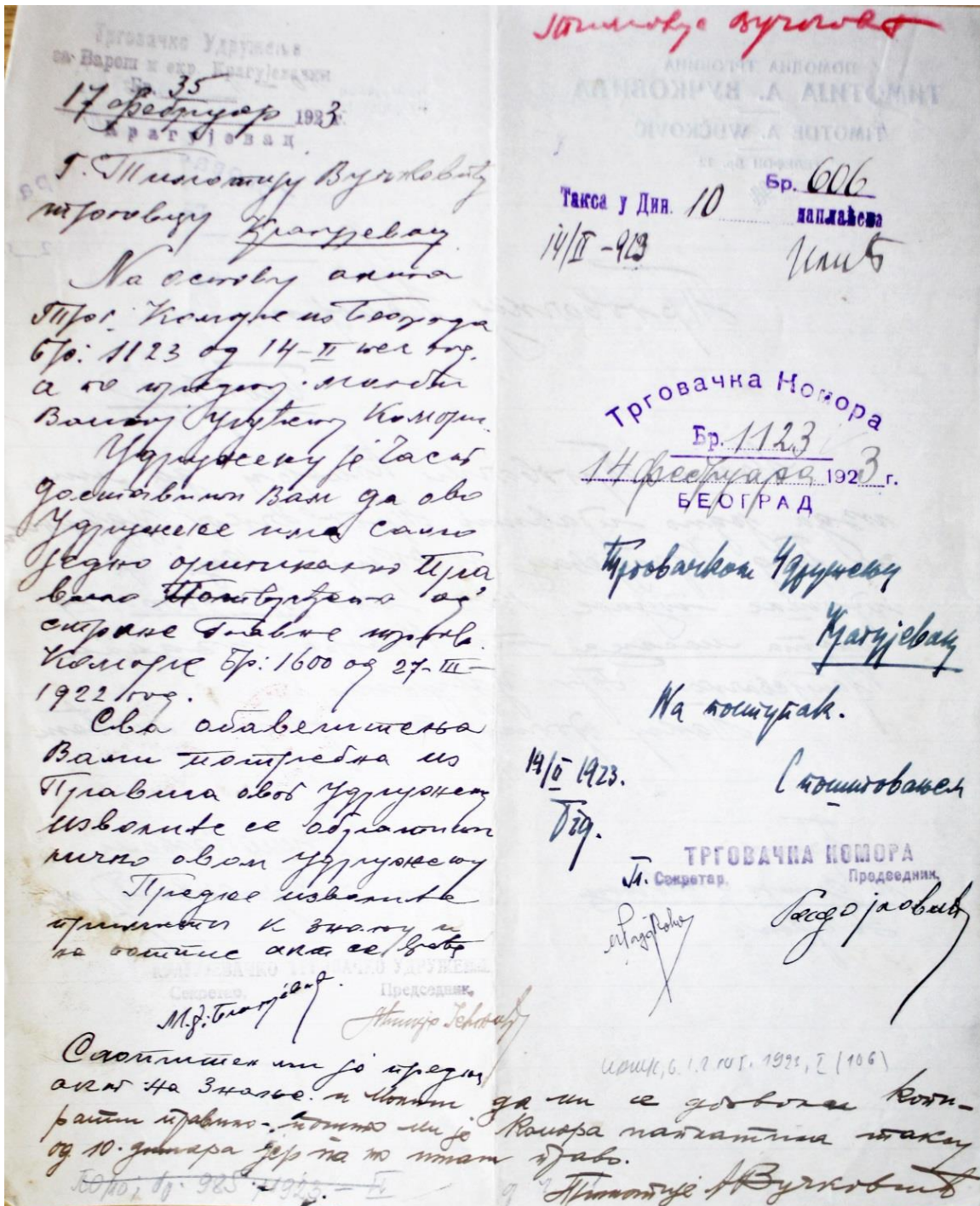
Молим Трговачки Комерс да ми
изда једно изабрано Трговачко удружење
за Београд Крагујевац и околине, које је
изашло издане 1923. год. бр. 1000. од
месеца месеца та којом издала
Крагујевацком Трговачком удружењу.
Поздрављам вас за изабрано издатом

Примљено
10. дана у новембру
за изабрано

Својом вољом
Тимотија А. Вучковић

Sl. 73. Memorandum „Pomodno – Manufaktorne Platnarske i Galanterijske Trgovine Timotija A. Vučkovića”, Kragujevac – Tipografski rešen memorandum, prednja strana, Istorijski arhiv Šumadije u Kragujevcu, kutija Trgovci

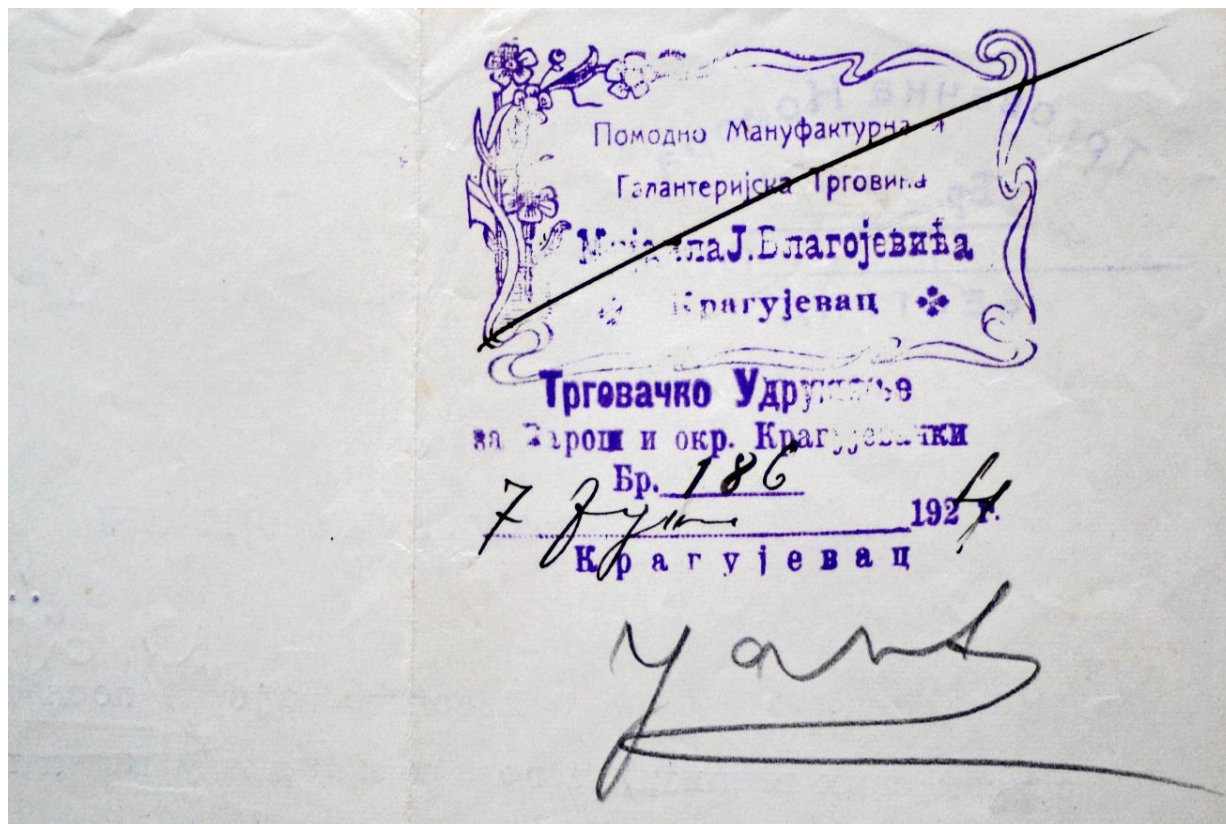

Sl. 74. Memorandum „Pomodno – Manufakturne Platnarske i Galanterijske Trgovine Timotija A. Vučkovića”, Kragujevac – Tipografski rešen memorandum, poleđina, Istorijski arhiv Šumadije u Kragujevcu, kutija Trgovci

Kao propratni element memoranduma i važnih dokumenata moramo spomenuti i pečate. Vlasnici poznatijih i većih trgovačkih radnji trudili li su se da i u ovom reklamnom segmentu ostanu dosledni dekorativnosti pa su se kao okvirne ivice pečata mogli videti različiti floralni i stilizovani elementi. Ovakav primer nalazimo kod „Pomodno Manufakturne Galanterijske Trgovine Mijaila J. Blagojevića” gde je pečat uokviren stilskim ornamentima i floralnim motivima.

Još jedan od primera koji govori u prilog usklađivanju vizuelnog identiteta trgovine nalazimo kod „Trgovine Koste Jakovljevića i sinova” gde se identična tipografija nalazi u natpisu trgovine i njenom pečatu.

Sl. 75. Pečat „Pomodno Manufakturne Galanterijske Trgovine Mijaila J. Blagojevića”, Istorijski arhiv Šumadije u Kragujevcu, kutija Trgovci

Sl. 76. Razglednica ugla ulice Kralja Petra i Masarikove gde se vidi Zgrada sa Atlasima, privatna kolekcija Dejana Lekića

262 1

УГОВОР О РАДУ

Закључен између власника радње К. Јаковљевић и синова
из Крагујевца и Благоја Стефановића
прт. Младена из Младена

- 1 Рок шријања уговора докле које једна и друга страна
- 2 Радно време по закону
- 3 Врста послова мачу француски
- 4 Напране
  - а) у новцу 1-200 дина. месечно - фикс
  - б) у напури _____
- 5 Рок плаћања напране по месецима
- 6 Особите обавезе (принципала и помоћника одн. ученика које у закону нису предвиђене) одуко код гурмет контролора I-V 1934 год.

20 - XII - 1936 год.
у Крагујевцу
Уговор је ошказан за 31 јануар 1937.

Потписи:
Власник радње Коста Јаковљевић и синови
Помоћник ученик Благоје Стефановић

20 - XII - 1936 год.
у Београ

Потписи:
Власник радње Коста Јаковљевић и синови
Помоћник ученик Благоје Стефановић

По чл. 22 одјела о установљењу нових државних монопола од 3 августа 1893 год., штампар који се ухвати би штатила овај
формулар кадне се по кривичној закону
Цена комаду 1 - динар
Издање и штампа Државне штампарије Краљевине Југославије у Београду
10-277-11-34

Sl. 77. Ugovor o radu Koste Jakovljevića i sinova iz Kragujevca sa Blagojem Stefanovićem, Istorijski arhiv Šumadije u Kragujevcu, kutija Trgovci

3.3.5 Pojavnost trgovačkih objekata u vodičima

Vodiči su predstavljali sažetu zbirku uslužnih delatnosti u gradu. Najveći deo vodiča zauzimale su informacije o trgovinama kao i njihovi oglasi. Za grad Kragujevac bila su izdata dva vodiča, prvi „Putovođa koz Kragujevac” izdat 1925. god. i „Vođ kroz Kragujevac” izdat 1938. god. Drugi vodič izdat 1938. godine pored informacija o uslužnim delatnostima na početku sadržao je i deo gde su navedene sve ulice u gradu kao i tačnu lokacijsku definisanost tih ulica. Ovi vodiči predstavljali su značajan promotivni material za trgovine namenjen posetiocima grada Kragujevca jer bi pored lokacije željenog uslužnog objekta mogli u oglasima da pronađu i informacije o tome šta je to što trgovine nude.

Sagledavajući sve elemente reklamnog sistema sa prelaza dva veka možemo da zaključimo da su aktivno i sa posebnom pažnjom tretirane sve društvene i staležne strukture pri plasiranju jednog objekta i njegovih proizvoda. Drugim rečima zastupljenost jedne trgovine u različitim oblicima reklame obezbeđivala je siguran put ka svakom pojedincu. Isto tako možemo da zaključimo da je reklamnom oglasu posvećivana posebna pažnja kako u estetskom tako i u ideološkom i jezičkom pogledu.

3.3.6 Razglednice

Upotrebu razglednica možemo da sagledavamo kao još jedan primer dobro iskorišćenog promotivnog materijala u međuratnom periodu. Jedan od najzastupljenijih motiva na razglednicama bili su pored zakonodavnih, izvršnih i obrazovnih objekata upravo trgovački objekti. Svojim pozicioniranjem u sklopu jezgra grada kao i estetskim kvalitetima najlepše trgovine u Kragujevcu, kao što su „Pomodna trgovina Milovana Pavlovića”, „Trgovina Koste Jakovljevića i sinova”, „Pomodna trgovina Timotija A. Vučkovića” krasile su razglednice. Trgovci ovog perioda dobro su razumeli značaj razglednica kao promotivnog sredstva pa su svoje trgovine u skladu sa ondašnjim zakonima brendirali na najbolji način kako bi imena trgovaca odnosno nazivi trgovina bili što bolje sagledani.

Sl. 78. Razglednica ulice Kralja Petra u Kragujevcu, 1936. godina, Izdanje Knjižare Napredak - Kragujevac, inv. br. 3646, Narodni muzej u Kragujevcu

3.4 Analiza stilskih karakteristika prikazanih na reklamnom materijalu trgovačkih objekata

Reklama, u kojem god obliku da se pojavljivala, uvek je nepogrešivo odražavala ukus i stil epohe u kojoj je delovala. Tako reklame možemo da posmatramo kao reprezentе društvenog, političkog, umetničkog i kulturnog života određenog perioda. Iako je reklama kroz različite epohe prošla kroz spektar promena kako u likovnoj i grafičkoj obradi tako i njenoj fizičkoj formi što podrazumeva različite tipove papira kao i kvalitet same štampe njena uloga u društvu ostala je ista.

Krajem 19. veka prezentovanje trgovina i njihovih proizvoda u medijima dobija potpuno novi karakter. Stari obrazac reklama menja svoj tok sa tekstualne forme na dizajniranu reklamu u čijem sklopu se nalaze određena ornamentika, crtež, ilustracija, a kasnije i fotografija. „Zahvaljujući novinskoj ilustraciji, tačnije, crtežu i slici, ne samo mideri, već i cipele, šeširi i šajkače, suncobrani i amreli, furune i francuski šporeti, dakle, sasvim obični predmeti, osvojili su „reprezentativni prostor” u reklamama objavljenim u štampanim medijima i tako izašli iz anonimnosti trgovačkih polica i svakodnevnog života.”¹³⁶

---

¹³⁶ Todić, M. Pištalo, V. (2010). *Kupite nešto i ovde*, Beograd: Službeni glasnik. 14.

Sl. 79. Oglas za galanterijsku robu u „Pomodnoj trgovini Timotija A. Vučkovića” u Kragujevcu, „Novi pokret”, 1920. god. br. 8, str. 4.

Iako je početak 20. veka obeležen ilustracijom i crtežom u novinskom oglasu i dalje su postojali oglasi koji su bili sačinjeni samo tipografijom. Razvoj likovnosti i grafičke obrade novinskog oglasa odvijao se pod evropskim uticajem.

Veliki uticaj na razvoj fotografije i njenu praktičnu primenu imao je uspon potrošačke kulture u 19. veku. Autor Džon Teg opisuje razvoj fotografije kao „model uspona kapitalizma u 19. veku”. Na ovaj način fotografija je u ulozi potrošačkog dobra i služi predstavljanju potrošačke kulture.¹³⁷

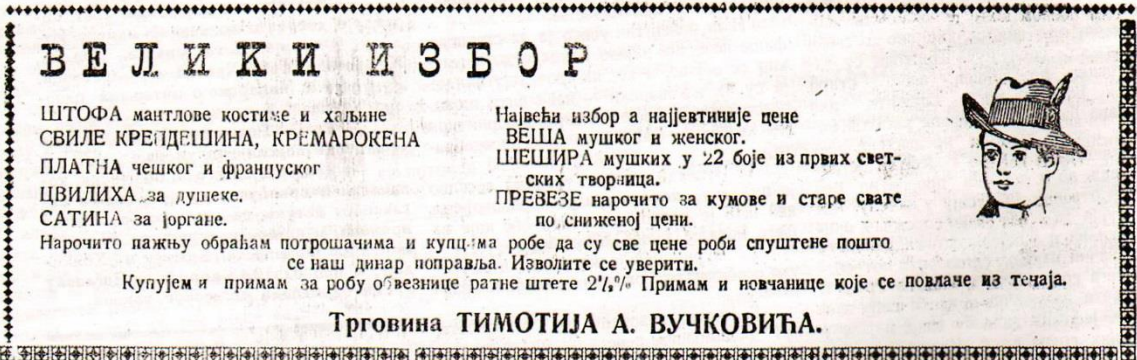
Kada govori o reklamnoj fotografiji autor Vladislav Šćepanović piše: „Na početku razvoja masovne proizvodnje fotografija je bila viđena kao medij kroz koji je ostala roba mogla da se popularizuje i plasira na tržište. Zbog toga su se fotografije, skoro od samog početka,

¹³⁷ Šćepanović, V. (2010). *Medijski spektakl i destrukcija: estetika destrukcije i spektakularizacija stvarnosti: 11 septembar kao medijski fenomen*. Beograd: Univerzitet umetnosti u Beogradu, Javno preduzeće Službeni glasnik. 31.

koristile da pobude želju kod potrošača i da promovišu spektakl robe.”¹³⁸ Kada govorimo o štampanom novinskom oglasu možemo da primetimo da je primarni cilj koji se odnosi na spektakularizaciju robe i informisanost o njenim karaktistikama ostao nepromenjen do danas.

Ako analiziramo stilske elemente upotrebljene pri dizajniranju novinskih oglasa za trgovačke objekte u Kragujevcu uviđamo praćenje istog vizuelnog obrasca koji se pojavljuje u svim drugim elementima koji čine vizuelni identitet trgovačkog objekta. Tako se npr. na memorandumu i oglasu jedne trgovine pojavljuju iste ilustracije, ornamentika itd. Ovo upućuje na činjenicu da su trgovci na početku 20. veka prepoznali važnost vizuelnog identiteta kao marketinške karakteristike i da su je svesno upotrebljavali pri izgrađivanju brenda svoje trgovine. Ovakav primer nalazimo kod oglasa za „Trgovinu Timotija A. Vučkovića” gde se ista ilustracija koja se pojavljuje na memorandumu trgovine pojavljuje i na novinskom oglasu za istu.

ВЕЛИКИ ИЗБОР

ШТОФА мантлове костиме и хаљине
 СВИЛЕ КРЕПДЕШИНА, КРЕМАРОКЕНА
 ПЛАТНА чешког и француског
 ЦВИЛИХА за душеке.
 САТИНА за јоргане.
 Нарочито пажњу обраћама потрошачима и купцима робе да су све цене роби спуштене пошто се наш динар поправља. Изволите се уверити.
 Купујем и примајем за робу обвезнице ратне штете 2½% Примајем и новчанице које се повлаче из течаја.

Највећи избор а најјевтиније цене
 ВЕША мушког и женског.
 ШЕШИРА мушких у 22 боје из првих светских творница.
 ПРЕВЕЗЕ нарочито за кумове и старе свате по сниженој цени.

Трговина ТИМОТИЈА А. ВУЧКОВИЋА.

**Шум. Радикал прима огласе по умереној цени.
 Но оглашује тај напредује. Свако оглашавање доноси добра једној радњи.**

Sl. 80. Oglas „Trgovine Timotija A. Vučkovića” u Kragujevcu, „Sumadijski radikal”, 1924. god. br. 5, str. 4.

¹³⁸ Šćepanović, V. (2010). *Medijski spektakl i destrukcija: estetika destrukcije i spektakularizacija stvarnosti: 11 septembar kao medijski fenomen*. Beograd: Univerzitet umetnosti u Beogradu, Javno preduzeće Službeni glasnik. 35.

3.5 Trgovački objekti nastali u drugoj polovini 19. veka

Nakon oslobođenja od turske vladavine knez Miloš Obrenović u novonastalu prestonicu poziva i majstore različitih delatnosti kako bi grad Kragujevac odnosno njegovo stanovništvo dobilo raznovrsne delatnosti.

Po sticanju nezavisnosti 1878. godine industrijalizacija počinje jače da usmerava građane ka evropskim obrascima. Prema regulacionom planu za grad Kragujevac iz 1891. godine objekti počinju da se postavljaju na regulacionu liniju i formiraju frontove ulica.¹³⁹

Krajem 19. veka u Evropi eklekticizam u arhitekturi dostiže svoj vrhunac pa tako ovaj pravac ima odjek i na razvoj arhitekture u gradovima tadašnje Jugoslavije. Fasade objekta postaju kitnjaste sa mnoštvom ornamentike u plastici i drugim dekorativnim elementima. Glavni akcenat u pogledu estetike bio je koncentrisan na uličnu fasadu jer se ona smatrala prvim frontom preko koga se prenosi poruka o onome što se dešava u „kući”. Za razliku od uličnih fasada, fasadama unutar dvorišta objekta nije se poklanjala tolika pažnja u izgledu odnosno estetskom doživljaju, ove fasade ostale su uskraćene za ornamentiku u plastici, stilski detalji ogledali su se u okvirima portala i određenim elementima od kovanog gvožđa.

Trgovački objekti bili su u sklopu porodičnih kuća koje su uglavnom posedovale jednu etažu. Parcele objekta su uzane zbog značaja parcela u okviru centra grada pa će u skladu sa tim u kasnijem period rasti spratnost objekta.

Kroz rad će biti analizirana tri primera trgovačkih objekata iz ovog perioda: Manufakturna radnja Alekse J. Obradovića i objekat Obrena Jankovića.

---

¹³⁹ Trifunović, V. *Interbellum arhitektura o međuratnom Kragujevcu*. Koraci. 45.

3.5.1 „Manufakturna radnja Alekse J. Obradovića”

Trgovac Aleksa J. Obradović bio je jedan od najnaprednijih ličnosti u ovom istorijskom periodu. Aleksa Obradović bio je predsednik opštine Kragujevac dva puta (od 1933. do 1935. i od januara do avgusta 1941. god.). Njegov mandat poklapa se sa velikim graditeljskim poduhvatima u Kragujevcu, a njegova kuća koja predstavlja posebno bitnu arhitektonsku celinu, bio je stan regenta Aleksandra Karađorđevića tokom Prvog svetskog rata.¹⁴⁰ Ujedno ovo je objekat sa prvom figuracijom na samom objektu u gradu.

O predhodno navedenom naprednom duhu Alekse Obradovića svedoči i podatak da je Aleksa Obradović bio prvi trgovac koji je zatvorio vrata svoje radnje iako je radno vreme još trajalo. Trgovački objekti u ovom periodu su imali običaj da ako je objekat otvoren odnosno ako radno vreme trgovine još uvek traje, vrata objekta bila bi širom otvorena, ne zavisno od vremenskih uslova. Po dolasku do radnje Alekse Obradovića videvši zatvorena vrata objekta jedna od mušterija odmah je otišla na selo da javi Aleksinom ocu da nešto nije u redu sa radnjom. Kada je Aleksin otac stigao u grad sin mu je odgovorio da neće dozvoliti da se na tako velikoj zimi njegovi radnici smrzavaju i da je zbog toga zatvorio vrata objekta. Nakon ovog događaja svi trgovci u gradu počinju da zatvaraju vrata svojih dućana.¹⁴¹

Trgovina Alekse J. Obradovića raspolagala je sa raznovrsnom manufakturnom robom, posebno štofovima za muška i ženska odela kao i materijalom za krojače.¹⁴² Trgovina Alekse Obradovića bila je u funkciji prvobitno pod imenom „Manufakturna radnja Alekse J. Obradovića”¹⁴³ da bi proširivanjem asortimana robe 1922. godine prvo dobila naziv „Manufakturna trgovina Alekse J. Obradovića”¹⁴⁴, a zatim 1925. godine reklamirana u

---

¹⁴⁰ Radovanović, B. (2017). *Istorija Kragujevca od najstarijih vremena do 1944. godine*. Kragujevac: Boriša Radovanović. 602.

¹⁴¹ Podatak iz intervjua sa Ivanom Obradović, unukom Alekse J. Obradovića.

¹⁴² Novi pokret, Kragujevac, 1920. god. br. 8, str. 4.

¹⁴³ Ibidem

¹⁴⁴ Šumadijski radikal, Kragujevac, 1922. god. br. 2. str. 4.

„Putovođi kroz Kragujevac” kao „Najveće stovarište Manufakturne i Galanterijske robe Aleksa Obradović i Ko”¹⁴⁵.

Sl. 81. Oglas za „Manufakturnu radnju Alekse J. Obradovića”, „Novi pokret”, Kragujevac, 1920. god. br. 8, str. 4. Narodna biblioteka „Vuk Karadžić”, Kragujevac

Sl. 82. Oglas za „Manufakturnu Trgovinu Alekse J. Obradovića”, „Šumadijski radikal”, Kragujevac, 1922. god. br. 2, str. 4. Narodna biblioteka „Vuk Karadžić”, Kragujevac

¹⁴⁵ Anđelković, Bož. St. (1925). *Putovođa kroz Kragujevac*. Kragujevac: Štamparija A. Jovanovića. 67.

Sl. 83. Oglas za stovarište Manufakturne i Galanterijske robe Alekse Obradovića i Ko. „Putovođa kroz Kragujevac”, 1925 Bož. St. Andjelković, Štamparija Šumadija A. Jovanovića str. 67. Narodna biblioteka „Vuk Karadžić”, Kragujevac

Sl. 84. Fotografija Alekse Obradovića sa suprugom Ružom, privatna kolekcija Ivane Obradović, unuke Alekse Obradovića

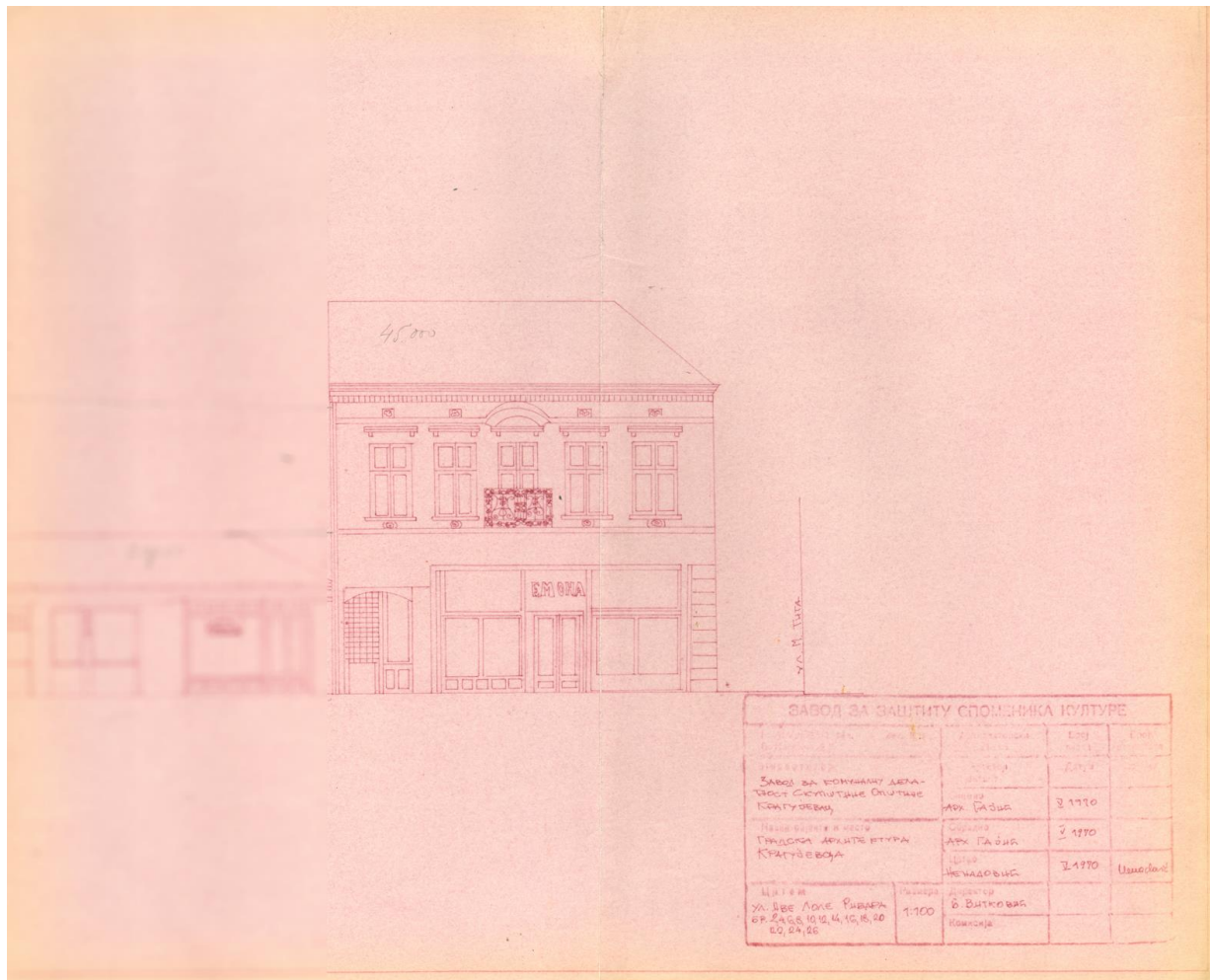
Sl. 85. Izlog „Manufaktorne radnje Alekse J. Obradovića”, privatna kolekcija Dejana Lekića

Objekat se sastoji iz prizemlja i sprata i datira iz druge polovine 19. veka. Fasada objekta projektovana je dekorativno sa profilacijom u stilu eklektike i secesije. Objekat je podignut od opeke. U prizemlju objekta u levom delu fasade nalaze se drvena vrata koja vode u unutrašnje dvoriste objekta. Do ovih vrata nalazi se lokal koji se u fasadnom delu sastoji iz dva simetrična izloga podeljenja dvokrilnim vratima koja su ulaz u lokal. Prizemlje je odvojeno od sprata horizontalno profilisanim vencem. Spratni deo fasade je simetričan u odnosu na centralnu osu objekta. Na sredini gornjeg dela sprata nalazi se balkon od kovanog gvožđa na koji se izlazi dvokrilnim vratima. Levo i desno se nalaze po dva dvokrilna prozora sa nadprozornicima simetrično raspoređena. Iznad njih se nalazi krovni venac sa bogatom plastikom podupret konzolama. Objekat poseduje drvenu konstrukciju prekrivenu biber crepom. Objekat je poslovno-stambenog karaktera.

Sl. 86. Fotografija iz Elaborata o staroj gradskoj arhitekturi Kragujevca, Zavod za zaštitu spomenika kulture u Kragujevcu, 1971. god.

Sl. 87. Ulična fasada objekta, Zavod za zaštitu spomenika kulture u Kragujevcu, 1971. god.

3.5.2 Objekat Obrena Jankovića trgovca

Zgrada je nastala 1894. godine od strane Obrena Jankovića trgovca¹⁴⁶, u stilu secesije odnosno oblika secesije koji je u tom periodu vladao u Evropi. Ulična fasada objekta projektovana je simetrično sa bogatom profilacijom venca, nadprozornika, parapetnih koleneta itd. Prema svom arhitektonskim vrednostima predstavlja jednu od najreprezentativnijih primeraka ovog istorijskog perioda u Kragujevcu.

Objekat poseduje podrum, prizemlje i sprat nadkriljen dvovodnim biber-crep krovom. Objekat je podignut od opeke. U prizemnom delu objekta okrenut prema ulici, centralno je postavljen prolaz koji vodi ka krajnjem delu objekta. U prizemnom delu objekta levo i desno od prolaza nalaze se dva lokala. Portali i ulazni deo projektovani su od drveta koje je lučno zasvedeno. Prolaz ka krajnjem delu objekta i bočni lokali na fasadnom delu izdeljeni su pilastrima. Na spratnom delu u visini parapeta u zoni između dva balkona nalaze se kolonete. Iznad koloneta u centralnom delu nalazi se niša sa skulpturom dok se levo i desno nalaze simetrično prozori i balkonska prozor-vrata. Balkoni su ograđeni ogradom od kovanog gvožđa koja je projektovana bogatom ornamentikom. Nadprozornici su projektovani u obliku timpana koji su podupreti konzolama između kojih se nalaze gilande. Bočne strane ulične fasade objekta nalaze se pilastri koji imaju kapitule korintskog stila. Ovi kapituli nose horizontalni venac iznad koga su horizontalno raspoređena tri kružna otvora koja su služila za ventilaciju tavanskog prostora. Iznad njih se nalazi još jedan bogato profilisan venac podupret konzolama. Na vrhu objekta nalazi se atika na kojoj je navedena godina izgradnje objekta i ime prvobitnog vlasnika. Jedan deo slemena krova izgrađen je ravno kako bi bila postavljena gvozdena ograda.

Dvorišna fasada objekta jednostavno je obrađena.

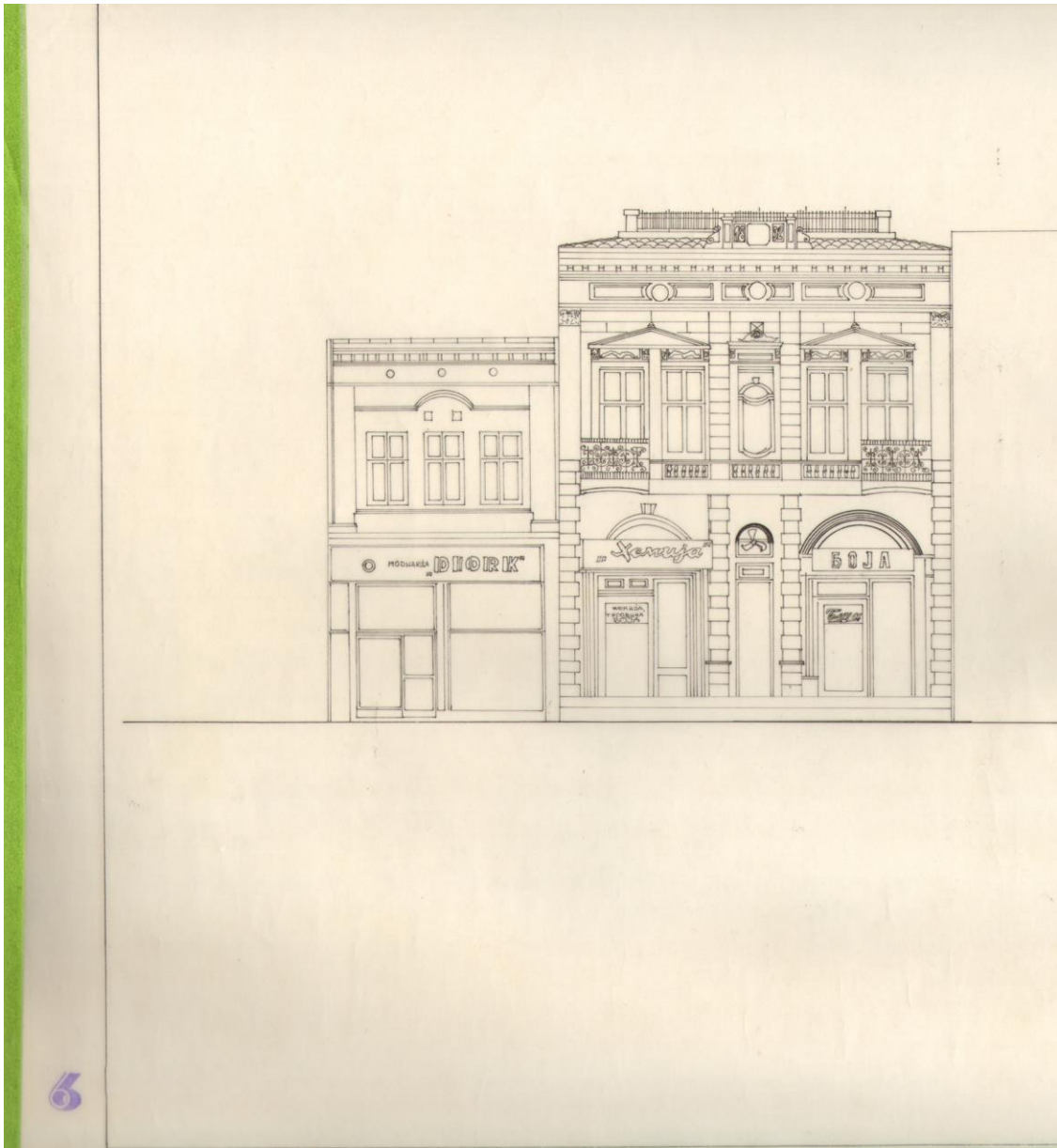
Objekat je stambeno-poslovnog karaktera. Lokali u donjoj zoni menjali su svoje namene od kojih su se najviše zadržale trgovine „Boja” i „Hemija”.

---

¹⁴⁶ Narodna sloboda, 1910. god. br. 29. str. 3, Kragujevac, Narodna biblioteka „Vuk Karadžić”, Kragujevac

Sl. 88. Fotografija iz Elaborata o staroj gradskoj arhitekturi Kragujevca, Zavod za zaštitu spomenika kulture u Kragujevcu, 1971. god.

Sl. 89. Ulična fasada objekta, Zavod za zaštitu spomenika kulture u Kragujevcu, 1971. god.

3.6 Trgovački objekti nastali u prvoj polovini 20. veka

Arhitektonska delatnost sa početka 20. veka nastavlja da prati duh eklekticizma. Sve do 20-tih godina 20. veka urbanistički razvoj grada se zasniva na odredbama „Plana regulacije varoši Kragujevac iz 1891. godine, od 1931. godine radi se prema novom „Generalnom regulacionom planu“. Nakon rata, početkom 20-tih godina dolazi do postepenog napuštanja eklekticizma, teži se ka funkcionalnošću, uprošćavanju ornamentike što predstavlja pripremu za prihvatanje modernih shvatanja. U skladu sa ovim tridesetih godina 20. veka dolazi i do promene u graditeljskom obrazcu, pa se tako većina objekata gradi u duhu moderne.¹⁴⁷

U Kragujevcu je 1904. godine bilo 395 trgovaca.¹⁴⁸

Sve veći razvoj države u prvoj polovini 20. veka ogleda se i u trgovačkim objektima gde sagledavamo sve veći izbor robe. Objekti počinju da poseduju sve veći izbor garderobnih artikala iz inostranstva, kao što su štofovi iz Engleske i Franskuske, Borsalino šeširi iz Pariza,¹⁴⁹ atlas iz Italije,¹⁵⁰ itd. U skladu sa ovim umesto Manufakturnih radnji i Pomodnih manufaktura do sredine 20. veka sve više jačaju Pomodne trgovine.

U okviru istraživanja biće zastupljeni sledeći trgovački objekti: Kolonijalno delikatesna trgovina Tasić, Apoteka Jakševac, Pomodna trgovina Milovana Pavlovića, Poslastičarnica Riste Golića, Knjižara Napredak, Prodavnica obuće Peko, Pomodna trgovina kod Beograđanina ili Palata Milana Nikolića, Zgrada sa Atlasima – Pomodna trgovina Koste Jakovljevića i sinova, Jakovljević i komp., Pomodna trgovina Timotija A. Vučkovića, M.S. Mitrović i Drugovi, Trgovina Bogoljuba V. Nešića i Milenka Jevtića, voskar i dve zasebne celine trgovačke celine Gradska tržnica i Ulica Cara Nikole, zanatlijska i trgovačka ulica.

---

¹⁴⁷ Staništa, Istorijski arhiv Šumadije, Narodni muzej, Narodna biblioteka „Vuk Karadžić“, Spomen muzej „21. oktobar“ i Opštinski fond za kulturu Kragujevac, Kragujevac, 1991. god. str. 58-59.

¹⁴⁸ Bakić, D. (1972). *Pet vekova Kragujevca*. Kragujevac: Narodna biblioteka „Vuk Karadžić“. 153

¹⁴⁹ Narodna sloboda, Kragujevac, 1927. god. br.1, str. 4.

¹⁵⁰ Narodna sloboda, Kragujevac, 1911. god. br. 66, str. 4.

НАЈВЕЋИ И НАЈМОДЕРНИЈИ ИЗБОР
Енглеског ШТОФА
 за пролетњу и летњу сезону, за мушка одела, иберцигере
 и реглане, женске костиме и мантилове. Добићете по фаб-
 ричној цени, што значи 20 — 30% јефтиније него ма у
 којој другој радњи, само у трговини
КОД „БЕОГРАЂАНИНА“
Симовића и Јововића
 КРАГУЈЕВАЦ
ДАЈЕМО И НА 6-ТО МЕСЕЧНУ ОТПЛАТУ
 по истим ценама уз подлогу ратне штете или других
 папира од вредности.

1—5

Sl. 90. Reklama „Trgovine kod „Beograđanina“ Simovića i Jovovića“, „Prva Šumadijska demokratija“, 1928. god. br. 15. str. 4, Kragujevac, Narodna biblioteka „Vuk Karadžić“, Kragujevac

Слобода“ Број 1

Купујте само праве
БОРСАЛИНО ШЕШИРЕ
 са знаком
Borsalino
 Grand Prix - Paris 1900
 ANTICA CASA
 FONDATA NEL
 1857

јер су они најбољи.

Добијају се у Крагујевцу у трговини код „БЕОГРАЂАНИНА“

Симовића и Јововића

Sl. 91. Reklama za „Borsalino“ šešire kod Simovića i Jovovića, „Narodna Sloboda“, 1927. god. br. 1. str. 4, Kragujevac, Narodna biblioteka „Vuk Karadžić“, Kragujevac

Interesantno je primetiti kada je reč o navedenim artiklima, npr. Borsalino šeširima koji su se prodavali u trgovini kod „Beograđanina” koja je bila trgovina za prosečnog građanina grada Kragujevca da su oni pripadali grupi artikala koji je građanin mogao sebi da priušti. Kada pogledamo današnje cene Borsalino šešira na njihovoj zvaničnoj stranici cene ovih šešira dostižu i cifru do 500 €, što predstavlja cifru koju prosečni stanovnik grada Kragujevca danas ne bi mogao sebi da priušti.

Home > Women > Fall/Winter

WOMEN

Fall Winter 19/20

FILTER BY

Collection

Fall/Winter

Spring/summer

Type

Felt Hats

Fabric Hats and Caps

Beanie

Waterproof Hats and Caps

Foulard

Widebrimmed Zebra	Anello Herringbone	Art Nouveau Claudette
Cod. E220404	Cod. E213045	Cod. E250482
€ 245.00	€ 500.00	€ 380.00

Sl. 92. Internet stranica sa aktuelnom kolekcijom „Borsalino” šešira za jesen 2019. god.
<https://shop.borsalino.com/en/womans-collection/fall/winter>, septembar, 2019. god.

3.6.1 Kolonijalno delikatesna trgovina „Tasić” i Mlekara „Goč” Dušana Lekića

Za obrađivani period u istraživanju najprepoznatljivija trgovina koja se nalazila u prostoru ovog lokala je Kolonijalno delikatesna trgovina „Tasić”. U ovakvim objektima prodavane su namirnice koje su predstavljale delikatese za taj istorijski period. Ovde su se mogle naći medene pogačice¹⁵¹, čokolade, kolači, poslastice kao što su bademi u čokoladi itd.¹⁵²

Sl. 93. Reklama za delikatesnu trgovinu „Tasić”, „Odjek Šumadije”, 1938. god. br. 10. str. 4, Kragujevac, Narodna biblioteka „Vuk Karadžić”, Kragujevac

¹⁵¹ Odjek Šumadije, Kragujevac, 1938. god. br. 10, str. 4.

¹⁵² Iz intervju sa Oliverom Petrović (rođena 16. mart 1924.), savremenicom obrađivanog vremenskog perioda.

Sl. 94. Izlog „Kolonijalno delikatesne trgovine Tasić”, privatna kolekcija Dejana Lekića

Pored trgovine Tasić prostor lokala u ovom objektu zauzimala je i mlekaru „Goč” Dušana Lekića, otvorena u septembru 1938. god.¹⁵³

Sl. 95. Oglas za novootvorenu Mlekaru „Goč”, „Odjek Šumadije”, 1938. god. br. 7. str. 3, Kragujevac, Narodna biblioteka „Vuk Karadžić”, Kragujevac

Mlekaru „Goč” raspolagala je sa svežim mlečnim proizvodima, mileramom, svežim buterom, sjeničkim sirom, kačkavaljem, ementalerom, jogurtom, čačansko-kraljevačkim kajmakom, belom kafom kao i vrućim ren viršlama, južnim voćem, bonbonama, keksom itd.¹⁵⁴ Dušan Lekić je imao još jednu prodavnicu koja se nalazila u prostorijama bivšeg hotela „Jadran”. Tadašnja štampa pisala je vrlo pozitivno o ovim objektima Dušana Lekića sa rečima: „Melakra „Goč” je jedan tipičan primer kako se može jedna radnja lepo razraditi, smišljenim vođenjem ekonomije, organizacijom i istovremeno vođenjem računa o higijenskim prilikama, što je danas na žalost redak primer. Današnji „Gočev” bilans, uzev u obzir i raspoloženje publike kao najvažnije, vrlo dobar je. Nesumnjivo da

¹⁵³ Odjek Šumadije, 1938. god. br. 7. str. 3.

¹⁵⁴ Odjek Šumadije, Kragujevac, 1939. god. br. 1. str. 10.

su njegove prodavnice zasad najsolidnije u našem mestu a kakve će biti u buduće. Ostavljamo cenj. publici i posetiocima bioskopa „Jadran” na ocenu.”¹⁵⁵

Objekat se sastoji iz prizemlja i sprata i nastao je u periodu između dva svetska rata. Objekat predstavlja karakterističan primer građanske arhitekture ovog perioda. Prizemlje objekta sastoji se iz dva lokala i ulaza u stambeni deo objekta. Prvi lokal je veći i poseduje dva bloka izloga u čijem prvom bloku se nalazi ulaz u lokal (danas je drugi blok pretvoren u posebni lokal sa sopstvenim ulazom). Drugi lokal poseduje jedan blok koji je centralno podeljen ulazom u lokal, a levo i desno od njega se nalaze izlozi. Ulaz u objekat pomeren je u desnu stranu u odnosu na centralnu osu fasade objekta. Prizemlje i sprat podeljeni su sa dva horizontalno izražena venca. Na spratu objekta sa leve i desne strane nalaze se trokrilni prozori dok se između njih nalaze balkoni sa balkonskim vratima iznad kojih se nalaze kvadratni prozori. U središnjem delu u visini timpanona nalazi se prostor polukružnog oblika koji je služio za osvetljavanje tavanskog prostora. Krov objekta je dvovodan načinjen od falcovanog crepa dok je krovna konstrukcija drvena.

Objekat je stambeno-poslovnog karaktera.

---

¹⁵⁵ Podaci dobijeni iz intervju sa Dejanom Lekićem, unukom Dušana Lekića, tekst iz Odjeka Šumadije, 1941. god. br. 2, str. 6, Narodna biblioteka „Vuk Karadžić”.

Sl. 96. Reklama za mlekaru „Goč” Dušana Lekića, „Odjek Šumadije”, 1939. god. br. 1. str. 10, Kragujevac, Narodna biblioteka „Vuk Karadžić”, Kragujevac

Sl. 97. Izlog mlekare „Goč” Dušana Lekića, privatna kolekcija Dejana Lekića

Sl. 98. Enterijer mlekare „Goč” Dušana Lekića, privatna kolekcija Dejana Lekića

Sl. 99. Izlog mlekare „Goč” Dušana Lekića, vlasnik Dušan Lekić prvi sa leva na fotografiji, privatna kolekcija Dejana Lekića

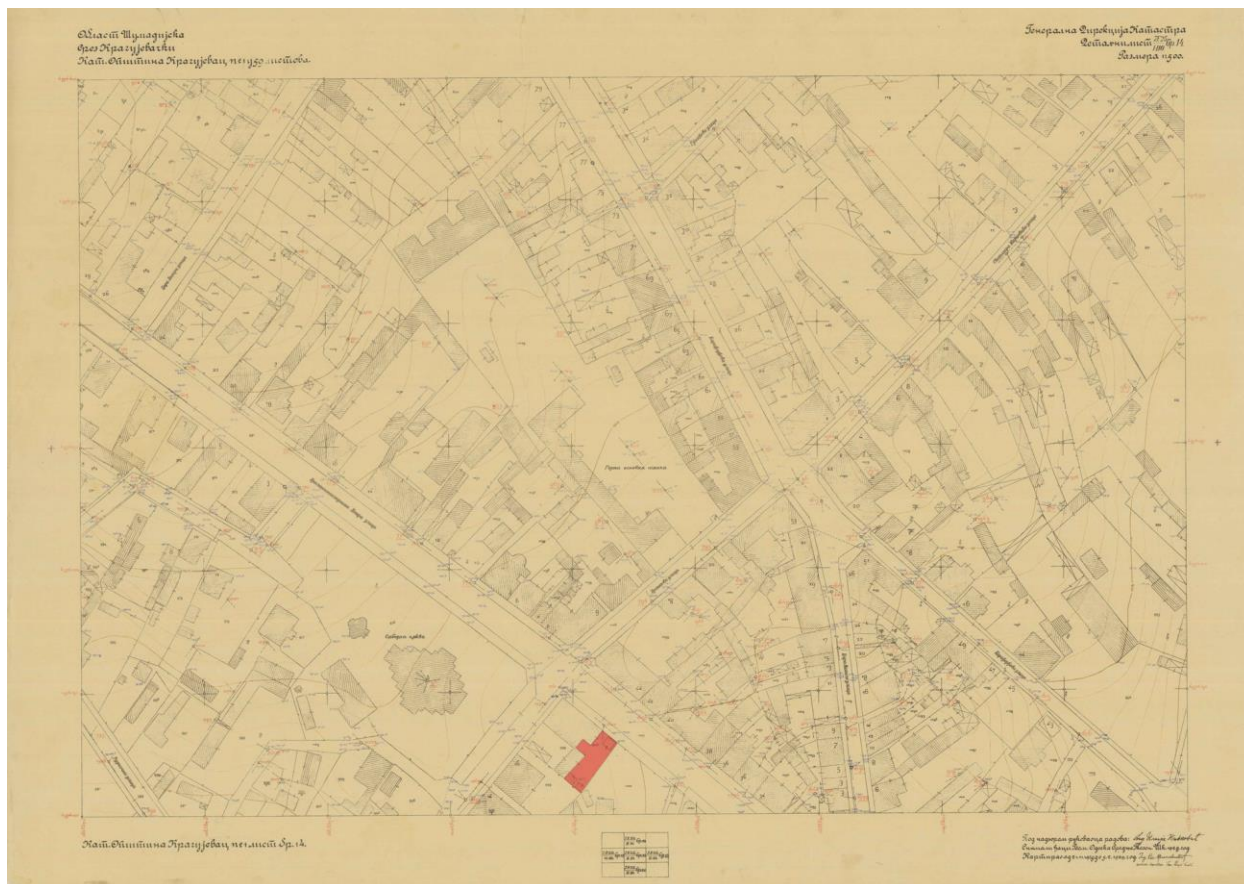

Sl. 100. Fotografija iz Elaborata o staroj gradskoj arhitekturi Kragujevca, Zavod za zaštitu spomenika kulture u Kragujevcu, 1971. god.

Sl. 101. Ulična fasada objekta okrenuta ka ulici Kralja Aleksandra, Zavod za zaštitu spomenika kulture u Kragujevcu, 1971. god.

Sl. 102. Pozicija parcele objekta, Kat. Opština Kragujevac n 21, list br. 14, Dokument dobijen od Javnog preduzeća Urbanizam Kragujevac

3.6.2 Apoteka Jakševac

Prve zapise o podizanju objekta u kome se nalazila Apoteka Jakševac nalazimo u „Jugoslovenskom dnevniku” iz 1931. god. gde stoji „Apoteka Jakševac u Kragujevcu preseliće se od 1-og maja ove godine u sopstevnu zgradu u ulici Kralja Aleksandra br. 46, preko puta „Talpare” o čemu izveštava poštovanu publiku.¹⁵⁶ Pored farmaceutskih proizvoda koje je proizvodila „Apoteka Jakševac” u saradnji sa „Drogerijom zdravlje” čiji je vlasnik bio Nićifor Jakševac, brat Luke Jakševca apotekara, u apoteci su se prodavali i proizvodi za negu. Tako u „Javnom mnjenju” iz 1935. god. nalazimo reklamu za pastu za zube „Ideal” braće Jakševac.

Apoteka Jakševac postojala je i pre podizanja sopstvenog objekta u prizemlju objekta na lokaciji „sproću Nove crkve” nedaleko iznad kasnije podignutog sopstvenog objekta.

¹⁵⁷

Objekat se sastoji iz prizemlja i sprata. Prizemlje objekta namenjeno je apotekarskom prostoru, a namena objekta zadržana je do danas.¹⁵⁸ Istu nformaciju nalazimo i na poleđini recepta apoteke kao i na razglednici koja prikazuje pogled na gornji deo gradske čaršije.

Levi blok donjeg dela fasade se sastoji iz dva simetrična izloga između kojih se nalaze vrata podeljena stubom. Portali su načinjeni od drvenih elemenata. Desno od lokala nalazi se kapija koja vodi u stambeni deo objekta. Prizemlje i sprat odvojeni su vencem. Na centralnom delu fasade prvog sprata nalazi se balkon od kovanog gvožđa na koji se izlazi dvokrilnim vratima. Levo od balkona nalaze se dva simetrična dvokrilna prozora dok se desno od balkona ovaj ritam menja pa tako prvo imamo dvokrilni prozor, a zatim trokrilni. Iznad prozora nalazi se venac sa pet otvora za ventilaciju. Krov se završava atikom. Objekat je podignut od opeke.

---

¹⁵⁶ Jugoslovenski dnevnik, Kragujevac, 1931. god. br. 95 str. 43.

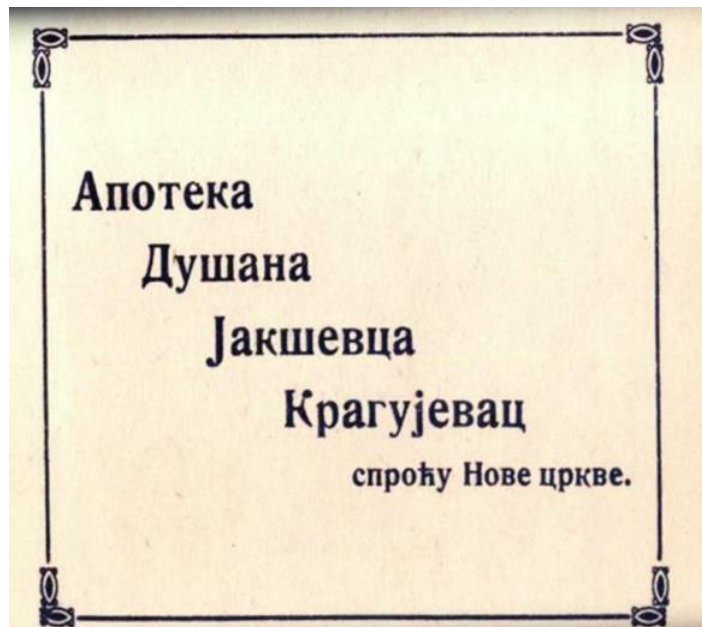
¹⁵⁷ Anđelković, Bož. St. (1925). *Putovođa kroz Kragujevac*. Kragujevac: Štamparija A. Jovanovića. 35.

¹⁵⁸ Javno mnjenje, Kragujevac, 1935. god. br. 18, str. 19.

Do pre jedne decenije enterijer Apoteke Jakševac bio je zadržan u njegovom autentičnom izgledu sve do renoviranja enterijera apoteke. Autentični delovi enterijera danas postoje u samom objektu tek u naznakama i izloženi su kao eksponati.

Sl. 103. Obaveštenje o novopodignutom objektu „Apoteke Jakševac” u Kragujevcu, „Jugoslovenski dnevnik”, Kragujevac 1931. god. br. 95 str. 43. Narodna biblioteka „Vuk Karadžić”, Kragujevac

Sl. 104. Reklama „Apoteke Dušana Jakševca”, Kragujevac „Putovođa kroz Kragujevac”, 1925. god. Bož. St. Anđelković, Štamparija Šumadija A. Jovanovića, str. 35. Narodna biblioteka „Vuk Karadžić”, Kragujevac

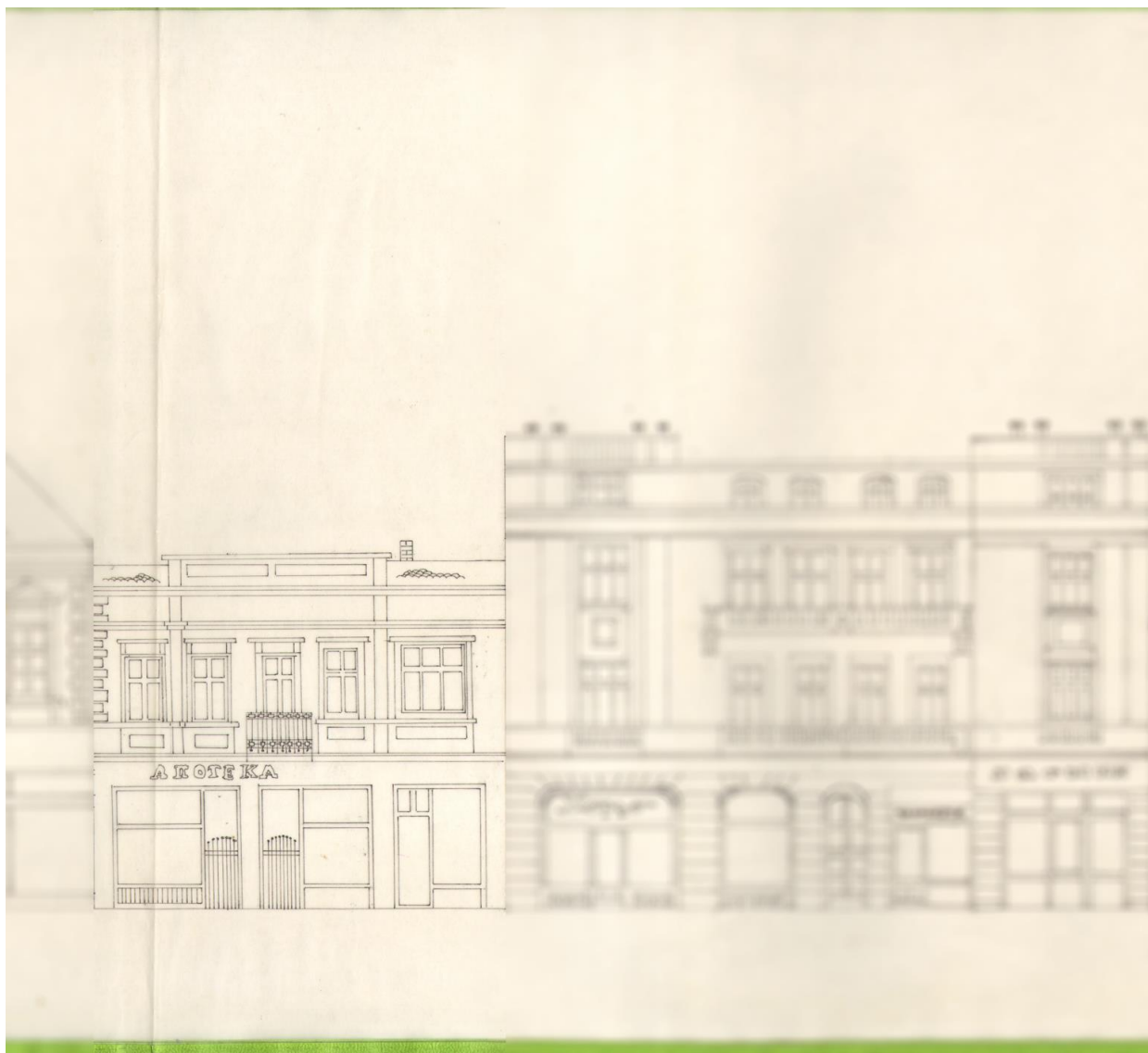
Sl. 105. Reklama za pastu za zube „Ideal” braće Jakševac, „Putovođa kroz Kragujevac”, 1925. god. Bož. St. Anđelković, Štamparija Šumadija A. Jovanovića, str. 35. Narodna biblioteka „Vuk Karadžić”, Kragujevac

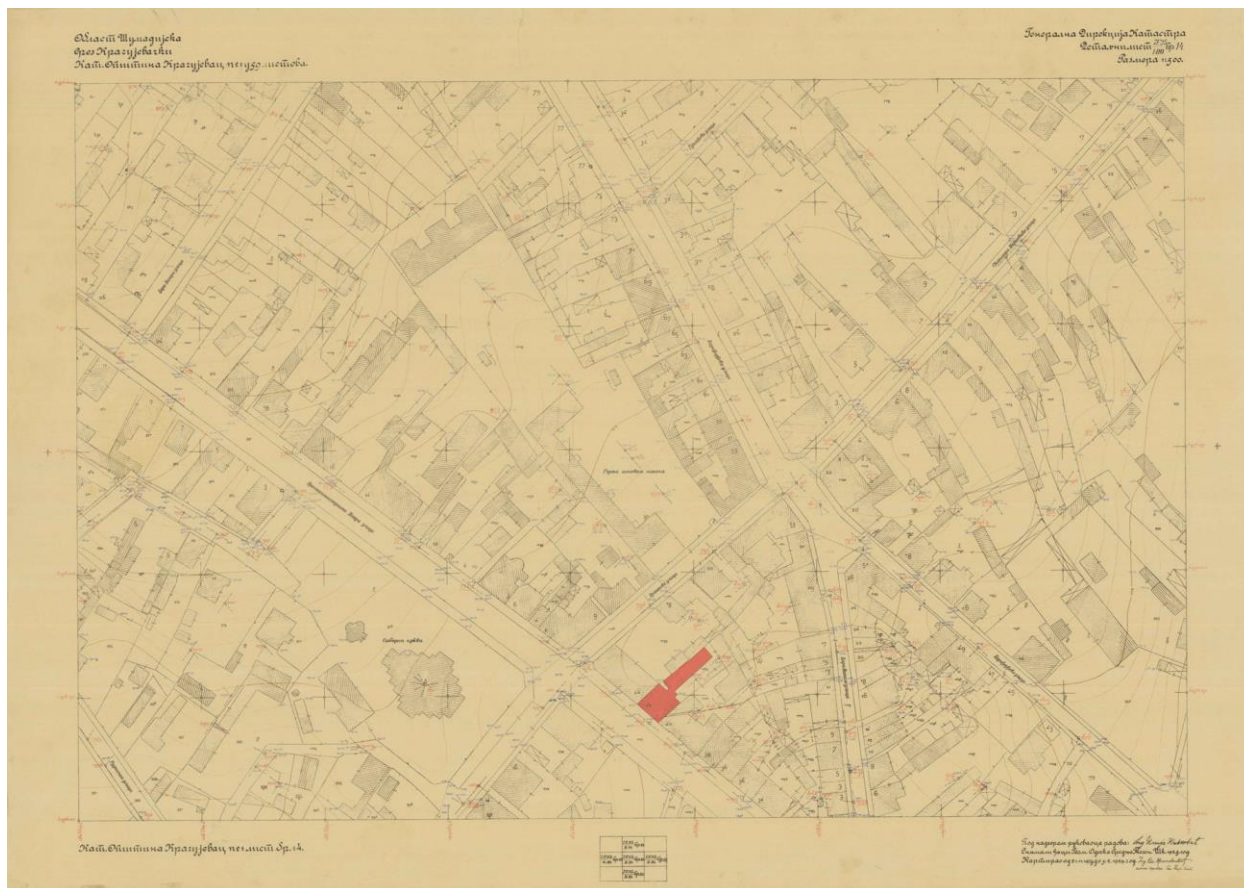
Sl. 106. Razglednica Glavne ulice u Kragujevcu, privatna kolekcija Zvonka Markovića

Sl. 107. Recept „Апотеке Luke Jakševca”, privatna kolekcija Zvonka Markovića

Sl. 108. Ulična fasada objekta okrenuta ka ulici Kralja Aleksandra, Zavod za zaštitu spomenika kulture u Kragujevcu, 1971. god.

Sl. 109. Pozicija parcele apoteke „Jakševac”, Kat. Opština Kragujevac n 21, list br. 14, Dokument dobijen od Javnog preduzeća Urbanizam Kragujevac

3.6.3 „Pomodna trgovina Milovana Pavlovića”

Objekat je nastao u međuratnom periodu od strane trgovačke porodice Pavlović i zahvata ugaonu poziciju u sklopu jezgra grada. Ova trgovina prvobitno je funkcionisala pod partnerstvom dva tvorca pa je u skladu sa tim i njeno ime glasilu „Trgovina Pavlovića i Boranijaševića”¹⁵⁹. Godine 1925. u listu „Novi pokret” nalazimo da se „u prijateljskom sporazumu”¹⁶⁰ Milovan Pavlović prima celokupnog asortimana i nastavlja novoprotokolisanu firmu pod nazivom „Pomodna trgovina Milovana Pavlovića”¹⁶¹.

Objekat poseduje prizemlje i dva sprata. Prizemlje objekta namenjeno je lokalu koji se u fasadnom delu sastoji iz pet blokova. Centralni blok poseduje dvokrilna vrata sa dva manja izloga dok se sa leve i desne strane nalaze po dva bloka predvojena pilastrima. Prvi sprat od prizemlja odvojen je horizontalnim vencem. Prvi i drugi sprat po vertikali izdelfeni su pilastrima koji se nastavljaju sa prizemlja objekta. Bočni delovi fasade prvog i drugog sprata poseduju blokove sačinjene od trokrilnih prozora što se javlja i na ugaonom delu drugog sprata za razliku od ugaonog dela prvog sprata gde su prozori podeljeni u tri celine dvokrilnih prozora. U parapetnom delu prozora nalaze se kolonete. Na ugaonom delu drugog sprata nalazi se balkon sačinjen od istih koloneta koji podupiru četiri konzole. U visini krova nalazi se atika sa timpanonom koja se prostire celom dužinom objekta. Ulaz u stambeni deo objekta nalazi se u sporednoj ulici.

„Pomodna trgovina Milovana Pavlovića” izlagala je svoje artikle u prizemlju i na spratu. U prizemlju su se nalazili gotovi odevni predmeti dok se na spratu nalazila metraža.¹⁶² Pomodna trgovina raspolagala je sa engleskom robom, gde su mogle da se nabave muške košulje, šeširi, mašne, tkanine od svile i vune, muški mantili itd.¹⁶³ Objekat je stambeno-poslovnog karaktera.

---

¹⁵⁹ Novi pokret, Kragujevac, 1920. god. br. 8, str. 4.

¹⁶⁰ Novi pokret, Kragujevac, 1925. god. br. 3, str. 4.

¹⁶¹ Šumadijska demokratija, Kragujevac, 1925. god. br. 23, str. 3.

¹⁶² Iz intervjua sa Oliverom Petrović, savremenicom obrađivanog vremenskog perioda

¹⁶³ Javno mnjenje, Kragujevac, 1934. god. br. 15, str. 6.

ТРГОВИНА

ПАВЛОВИЋА И БОРАНИЈАШЕВИЋА

Главна 90.   КРАГУЈЕВАЦ   телефон 13

Добила је за зимску сезону и препоручује велики избор капута жен. и дечјих, костима, шешира велурских и филцаних, штофова енгл. и француских за жен. капуте, костиме и хаљине, чоје прне, флапела за хаљине, платна, сатина за јоргане, цвилика за душеке, мидера, фула француског и т. д.

Велики избор шешира мушких кош ља подкошуља, краватни, капута улсгера, Штофова и прибора за мушка одела.

Роба је набављена непосредно из иностранства, цене су умерене и без конкуренције.

Штампарија „Југославија“ Браће Јовановића, Крагујевац

Sl. 110. Reklama za „Trgovinu Pavlovića i Boranijaševića”, „Novi pokret”, 1920. god. br. 8, str. 4, Narodna biblioteka „Vuk Karadžić”, Kragujevac

Част ми је оставити поштов. Грађанству града Крагујевца и околине, да сам досаднају ранију, вођену у ошд. Барони под фирмом

ПАВЛОВИЋ И БОРАНИЈАШЕВИЋ

у пријатељском споразуму са до сад. чланом фирме г. Боранијашевићем примио на себе са целокупном активом и пасивом и коју ћу продужити под савско-протекционском фирмом

МИЛОВАН ПАВЛОВИЋ

Достављајући предње мојим поштов. грађанство Крагујевца и околине да и у будуће поклони поверење, које јесу и досад. фирми указивали.

С ПОШТОВАЊЕМ
Милован Павловић

(—3)

Sl. 111. Obaveštenje o raskidu partnerstva između Pavlovića i Boranijaševića, „Novi pokret”, 1925. god. br. 3, str. 4, Narodna biblioteka „Vuk Karadžić”, Kragujevac

Sl. 112. Razglednica sa pogledom na ulicu Kralja Aleksandra gde se vidi „Pomodna trgovina Milovana Pavlovića”, privatna kolekcija Bruna Gašija

ЗА ПРОЛЕЋЕ
у огром избору
дамских мантилова
париских модела
Вунених и свилених тканина
Штофова енглеских мушких
кошуља, шешира, машини
добила је и препоручује
Помодна трговина
Милована Павловића
Крагујевац
Сва је роба првокласна, цене су јевтиније но икада

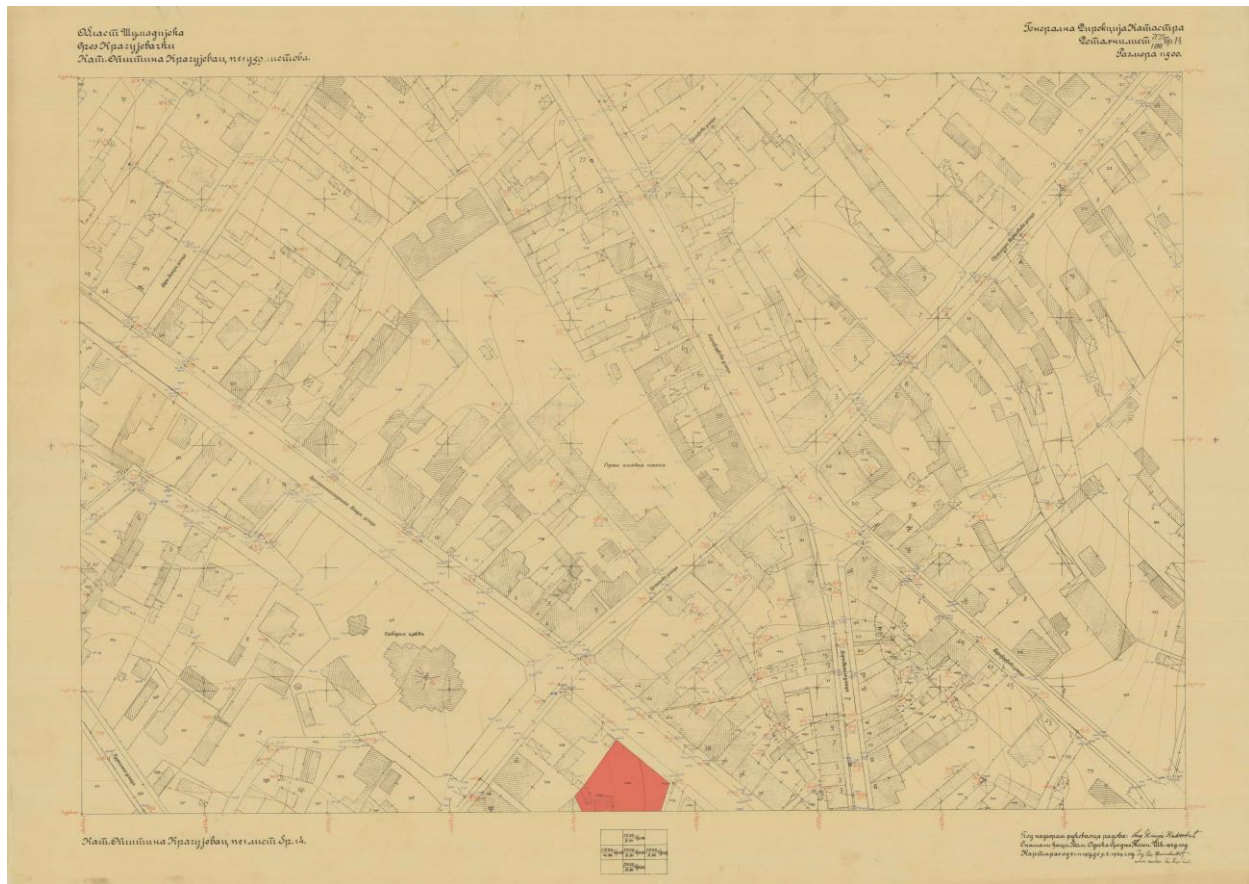

Sl. 113. Oglas za artikle u „Pomodnoj trgovini Milovana Pavlovića”, „Javno mnjenje”, 1934. god. br. 15, str. 6, Narodna biblioteka „Vuk Karadžić”, Kragujevac

Sl. 114. Fotografija iz Elaborata o staroj gradskoj arhitekturi Kragujevca, Zavod za zaštitu spomenika kulture u Kragujevcu, 1971. god.

Sl. 116. Pozicija parcele „Pomodne trgovine Milovana Pavlovića”, Kat. Opština Kragujevac n 21, list br. 14, Dokument dobijen od Javnog preduzeća Urbanizam Kragujevac

3.6.4 „Poslastičarnica Riste Golića” i „Prodavnica novina Jovana Stojanovića”

Po otvaranju raznovrsnih majstorskih trgovina u oslobođenom Kragujevcu jedne od njih bile su i poslastičarske radnje u kojima su se prodavali orijentalni slatkiši. Sa dolaskom novih majstora dolazi i do pojave novih poslastica kao što su piškote, puslice, princes krofne itd. Nakon prvog svetskog rata u Kragujevcu su postojale tri poslastičarske radnje, „Poslastičarska radnja Riste Golića”, „Poslastičarska radnja Katarine Tošić” u ul. Kralja Aleksandra i „Poslastičarska radnja Milana Jovčića” u Paliluli. Pored navedenih slatkiša u ovim objektima su se mogli probati slatkiši kao što su: kesten pire, šampite, slavski kolači, tahan halva i baklave spremene na različite načine. Pored orijentalnih poslastičarnica u gradu zanatlije počinju da se bave i bozadžijskim zanatom koji je donosio znatan prihod. Upravo ova raznovrsnost koja se ogledala u ponudi poslastica (koje su dolazile i sa istoka i sa zapada) u radnjama činila je Kragujevačke poslastičarnice specifičnim u odnosu na druge u regionu.¹⁶⁴

Na promotivnom materijalu poslastica Riste N. Golića stoji da je to „Prva šumadijska fabrika bonbona, čokolada, likera i poslastica”.

U „Javnom mnjenju” iz 1934. godine nalazimo povodom praznika vaskrsa, objavu gde „Poslastičarska radnja Riste N. Golića” čestita cenjenim mušterijama i prijateljima ovaj praznik.¹⁶⁵

„Poslastičarska radnja Riste Golića” bila je prepoznatljiva u varoši toliko da mnogi Kragujevčani i danas ovaj objekat nazivaju „Kod Golića”.

---

¹⁶⁴ Radovanović, B. (1996). *Stari Kragujevac*, Kragujevac: PIP „Krug”. 163.

¹⁶⁵ Javno mnjenje, Kragujevac, 1934. god. br. 15, str. 5.

Sl. 117. Promotivni material Riste N. Golića,

[https://www.facebook.com/photo.php?fbid=2078113488907419&set=pb.100001263632657.-](https://www.facebook.com/photo.php?fbid=2078113488907419&set=pb.100001263632657.-2207520000.1560358021.&type=3&theater)

[2207520000.1560358021.&type=3&theater](https://www.facebook.com/photo.php?fbid=2078113488907419&set=pb.100001263632657.-2207520000.1560358021.&type=3&theater), jun, 2019. god.

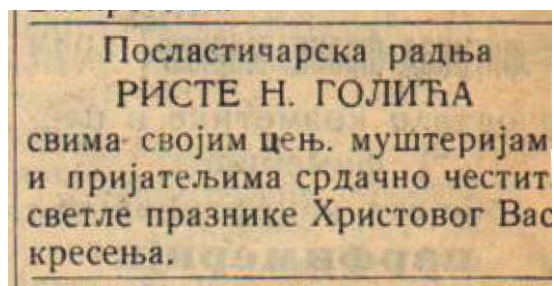

Sl. 118. Promotivni material Riste N. Golića,

[https://www.facebook.com/photo.php?fbid=2216863608365739&set=pb.100001263632657.-](https://www.facebook.com/photo.php?fbid=2216863608365739&set=pb.100001263632657.-2207520000.1560357693.&type=3&theater)

[2207520000.1560357693.&type=3&theater](https://www.facebook.com/photo.php?fbid=2216863608365739&set=pb.100001263632657.-2207520000.1560357693.&type=3&theater), jun, 2019. god.

Sl. 119. Čestitka „Poslastičarske radnje Riste N. Golića” mušterijama i prijateljima, „Javno mnjenje” 1934. god. br. 15, str. 5, Narodna biblioteka „Vuk Karadžić”, Kragujevac

Prizemlje lokala poseduje dva lokala. U drugom lokalu nalazila se prodavnica „sviju novina”¹⁶⁶ vlasnika Jovana Stojanović. U ovom objektu su mogla da se nađu izdanja listova kao što su „Politika”, „Pravda”, „Vreme” itd...

Objekat je podignut 1929. godine u stilu građanske arhitekture između dva svetska rata. Objekat je projektovan simetrično u odnosu na svoju vertikalnu osovinu. Prizemni deo ulične fasade obrađen je malterom koji imitira kamen. U centralnom delu fasade prizemlja nalazi se ulaz u unutrašnji deo objekta dok su levo i desno od njega lokali. Lokali poseduju polulučno zasvedene drvene portale. Iznad portala nalazile su se perde za sunce, dok su se danas zadržale samo konzole za perde. Prizemlje je odvojeno od sprata horizontalnim vencem. Iznad venca nalaze se šest prozora sa drvenim profilisanim okvirima. Između prvog i drugog sprata na fasadi nije naznačena nikakva podela. Drugi sprat poseduje identično pozicioniranje otvora kao na prvom spratu. U centralnoj zoni drugog sprata nalaze se dva balkona koja su podupreta profilisanim konzolama. Iznad četiri središnja prozora nalaze se imitacije nadprozornika koji su podupreti imitacijom konzola. Između drugog sprata i potkrovlja nalazi se izražen venac. Na središnjem mansardnom delu nalaze se četiri lučno zasvedena prozora dok se levo i desno od njih nalazi po još jedan prozor. Iznad njih se nalazi krovni venac sa dekorativnim elementima. Krov je dvovodan sa ravnim slemom.

Objekat je stambeno-poslovnog karaktera.

---

¹⁶⁶ Podatak preuzet sa fotografije iz privatne kolekcije Zvonka Markovića.

Sl. 120. Građani ispred izloga „Poslastičarnice Riste Golića”, fotografija iz digitalne kolekcije Zavoda za zaštitu spomenika kulture u Kragujevcu

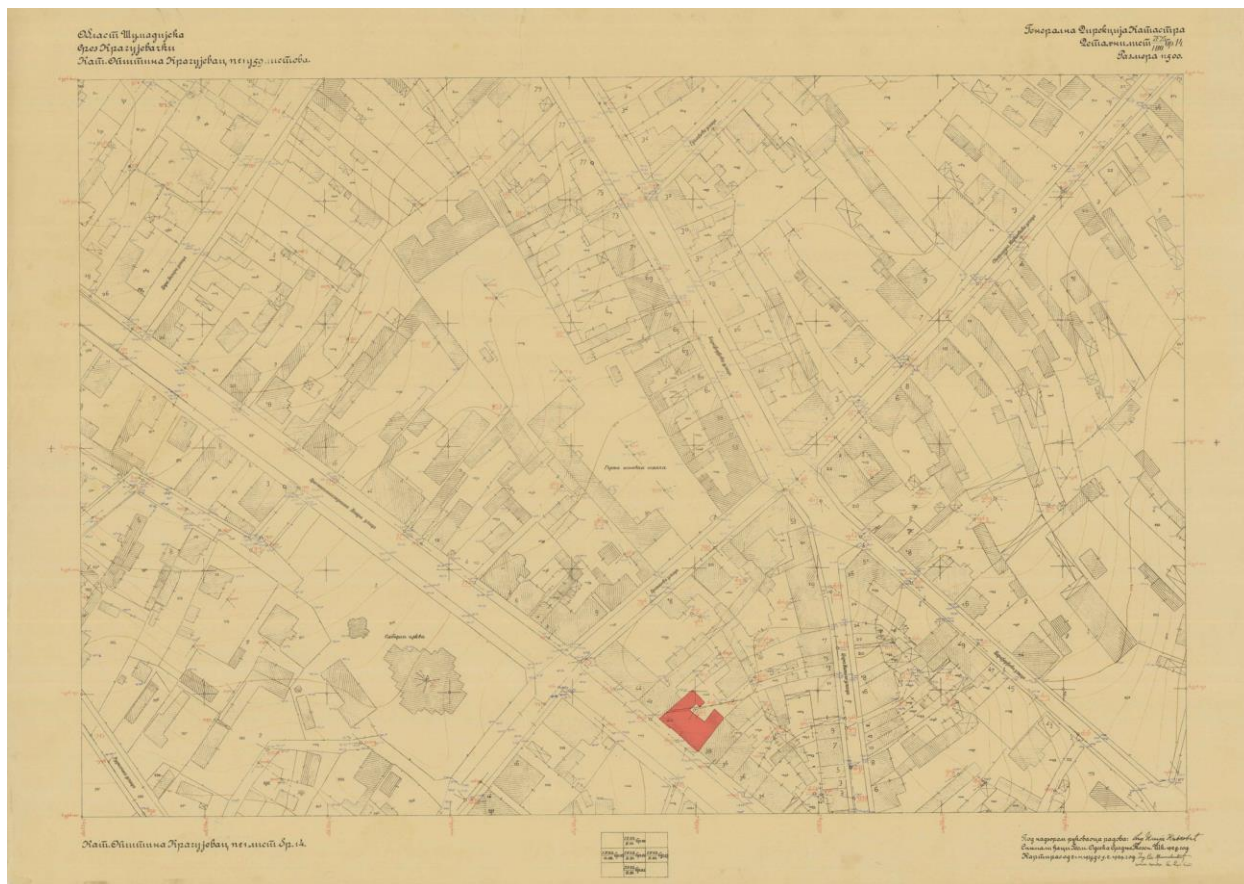
Sl. 121. Izlog prodavnice novina Jovana Stojanovića, privatna kolekcija Zvonka Markovića

Sl. 122. Fotografija iz Elaborata o staroj gradskoj arhitekturi Kragujevca, Zavod za zaštitu spomenika kulture u Kragujevcu, 1971. god.

Sl. 123. Ulična fasada objekta okrenuta ka ulici Kralja Aleksandra, Zavod za zaštitu spomenika kulture u Kragujevcu, 1971. god.

Sl. 124. Pozicija parcele objekta Riste Golića, Kat. Opština Kragujevac n 21, list br. 14, Dokument dobijen od Javnog preduzeća Urbanizam Kragujevac

3.6.5 Knjižara „Napredak” Bogoljuba Maksića

Prvi podatak o osnivanju Knjižare „Napredak” nalazimo u „Šumadijskom poletu” iz 1929. godine gde u oglasu piše: „Novo – otvorena Knjižara „Napredak” Kragujevac – Kralja Aleksandra ul. br. 38”¹⁶⁷. Delovanje ove knjižare nastavilo se i u međuratnom periodu gde u oglasu iz 1939. godine u „Odjeku Šumadije” pored niza navedenik artikala kojim je raspolagala kao što su: omladinske i dečije knjige, naliv pera, albumi za fotografije, poezija, spomenari, patent olovke, crtači i pisači đlački pribor u ovom prostoru nudi još jednu delatnost, a to je izrada vizitkarti odnosno posetnica.¹⁶⁸ Lokal je zadržao prvobitnu namenu koja je prostor za knjižaru dok su se vlasnici istih menjali u godinama nakon Drugog svetskog rata. Poslednji korisnik koji je zadržao stolariju i prvobitni ritam otvora bila je knjižara „Svetlost” kod koje su portali još uvek bili od drvenih elemenata.

Objekat se sastoji iz prizemlja, dva sprata i mansardnog dela. Prema svojim stilskim karakteristikama objekat se ne može svrstati ni u jedan stil jer poseduje vise elemenata koji su proizvoljno uklopljeni. Objekat je podignut u međuratnom periodu.

Objekat je podignut od opeke. Fasada objekta je simetrična u pogledu dekorativnih elemenata koji nisu bogati u estetskom smislu. Na levoj i desnoj strani gornjeg dela fasade nalaze se pilastri sa kanelurama. Prizemni deo zauzima lokal koji poseduje dva izloga i centralni ulaz u lokal dok se sa desne strane nalaze vrata koja vode u unutrašnji stambeni deo objekta. Prvi sprat odvojen je od prizemlja horizontalnim vencem iznad koga se nalaze četiri dvokrilna prozora sa nadprozornicima. Na središnjem delu drugog sprata nalazi se balkon na koji se izlazi dvoma dvokrilnim vratima. Balkon je podupret sa tri konzole. Iznad prozora na drugom spratu nalazi se izražen venac iznad koga su četiri mansardna prozora. Na podkrovnom vencu nalazi se atika. Krov objekta je dvovodan, na drvenoj konstrukciji dok je sam krov pokriven opekom.

Objekat je stambeno-poslovnog karaktera.

---

¹⁶⁷ Šumadijski polet, Kragujevac, 1929. god. br. 1, str. 1.

¹⁶⁸ Odjek Šumadije, Kragujevac, 1939. god. br. 1, str. 10.

Sl. 125. Reklama za novo – otvorenu Knjižaru „Napredak“, „Šumadijski pokret“, 1929. god. br. 1, str. 1, Narodna biblioteka „Vuk Karadžić“, Kragujevac

Sl. 126. Reklama za povlašćenu Knjižaru „Napredak“ Bogoljuba L. Maksića, „Odjek Šumadije“, 1939. god. br. 1, str. 10, Narodna biblioteka „Vuk Karadžić“, Kragujevac

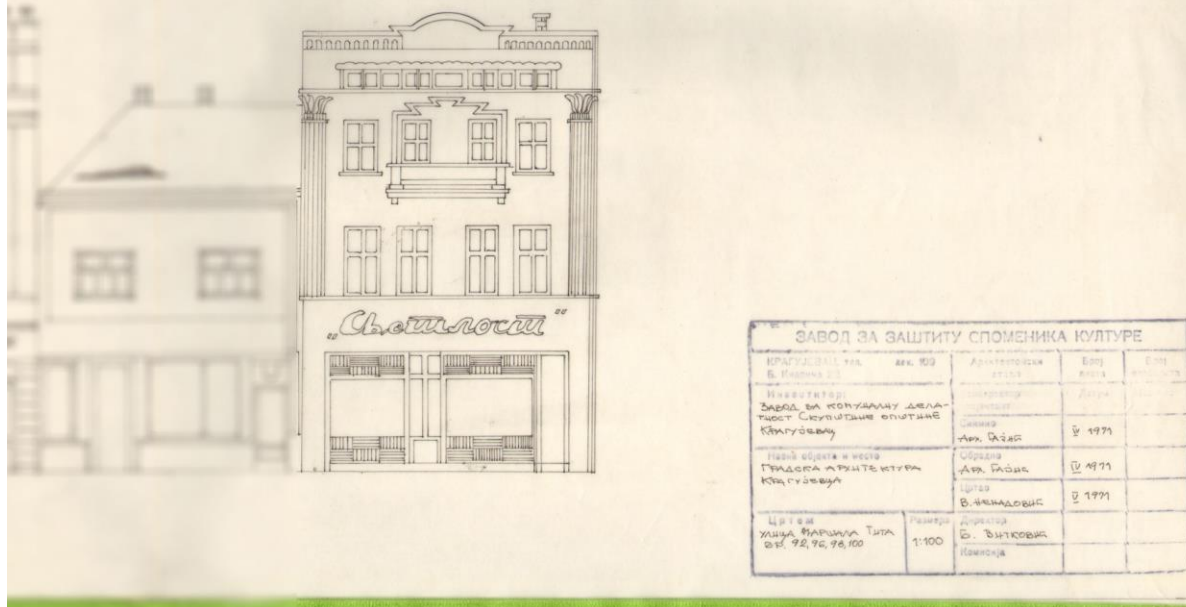
Sl. 127. Izlog knjižare „Napredak”, Bogoljuba Maksića, privatna kolekcija Dejana Lekića

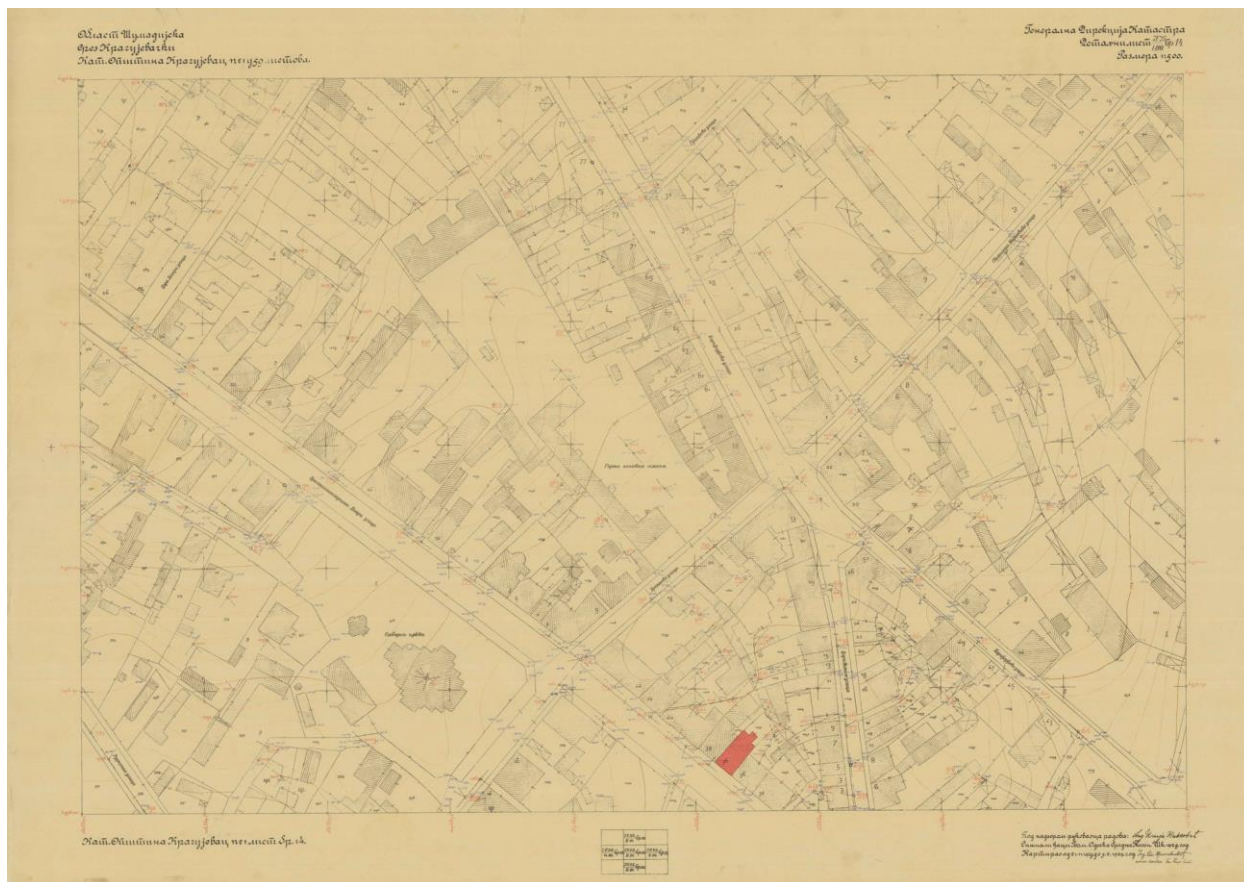
Sl. 128. Izlog knjižare „Napredak”, Bogoljuba Maksića, privatna kolekcija Zvonka Markovića

Sl. 129. Fotografija iz Elaborata o staroj gradskoj arhitekturi Kragujevca, Zavod za zaštitu spomenika kulture u Kragujevcu, 1971. god.

Sl. 130. Fasada objekta okrenuta ka ulici Kralja Aleksandra, Zavod za zaštitu spomenika kulture u Kragujevcu, 1971. god.

Sl. 131. Pozicija parcele knjižare „Napredak” Bogoljuba Maksića, Kat. Opština Kragujevac n 21, list br. 14, Dokument dobijen od Javnog preduzeća Urbanizam Kragujevac

3.6.6 Objekat Save Nikolića abadžije

Objekat u ulici Kralja Aleksandra br. 2 nastao je na zahtev Save Nikolića abadžije iz Kragujevca 1931. godine i poseduje prizemlje i sprat.¹⁶⁹ Predračun projekta proračunat je od strane Braće S. Vuletića, gvoždara i građevinara iz Kragujevca.¹⁷⁰ Prema svojim stilskim karakteristikama objekat je najbliži eklektičnom pristupu u arhitekturi. Fasada objekta projektovana je u betonu. Prizemlje objekta namenjeno je lokalima sa velikim izlozima uokvirenim drvenim ramovima. Objekat poseduje dva zaobljena ugaona dela u čijim zonama prvog sprata se nalaze balkoni na koje se izlazi dvokrilnim vratima koja vode iz salona stambenih jedinica. Na dužem delu prizemnog dela fasade nalazi se centralno ulaz koji vodi u stambeni deo objekta. Iznad prvog sprata u visini krova nalazi se krovni venac sa atikom koja je delimično ukrašena kolonetama. Na ugaonom delu okrenutom ka raskrsnici nalazi se istaknuti deo kružnog oblika zasveden kupolom. Objekat je stambeno-poslovnog karaktera. Objekat koji je bio u vlasništvu porodice Nikolić nije bio njihov dom već je predstavljao prostor koji su vlasnici davali u zakup drugim firmama, trgovcima itd. Za obrađivani istorijski period najkarakterističnija su dva zakupca koja su koristila prizemni deo objekta namenjen lokalima. Prvi deo dućanskog prostora koji je ujedno i najveći lokal u sklopu prizemlja objekta zauzimala je prodavnica obuće „Peko”. Prodavnica obuće „Peko” raspolagala je sa različitim vrstama obuće, kao što su sobne cipele, gumena roba itd.¹⁷¹ Prodavnica „Peko” postojala je na istoj lokaciji od početka nastanka objekta do 2000-tih godina što je čini trgovinom koja se sa svojom inicijalnom namenom i nazivom firme najduže zadržala u jednom prostoru.¹⁷² Drugi zakupac koji se nalazio u dućanskom prostoru do ovog je Albert Fišer koji je prema „Vođu za Kragujevac” iz 1938. godine bio jedini prodavac bicikala u Kragujevcu.

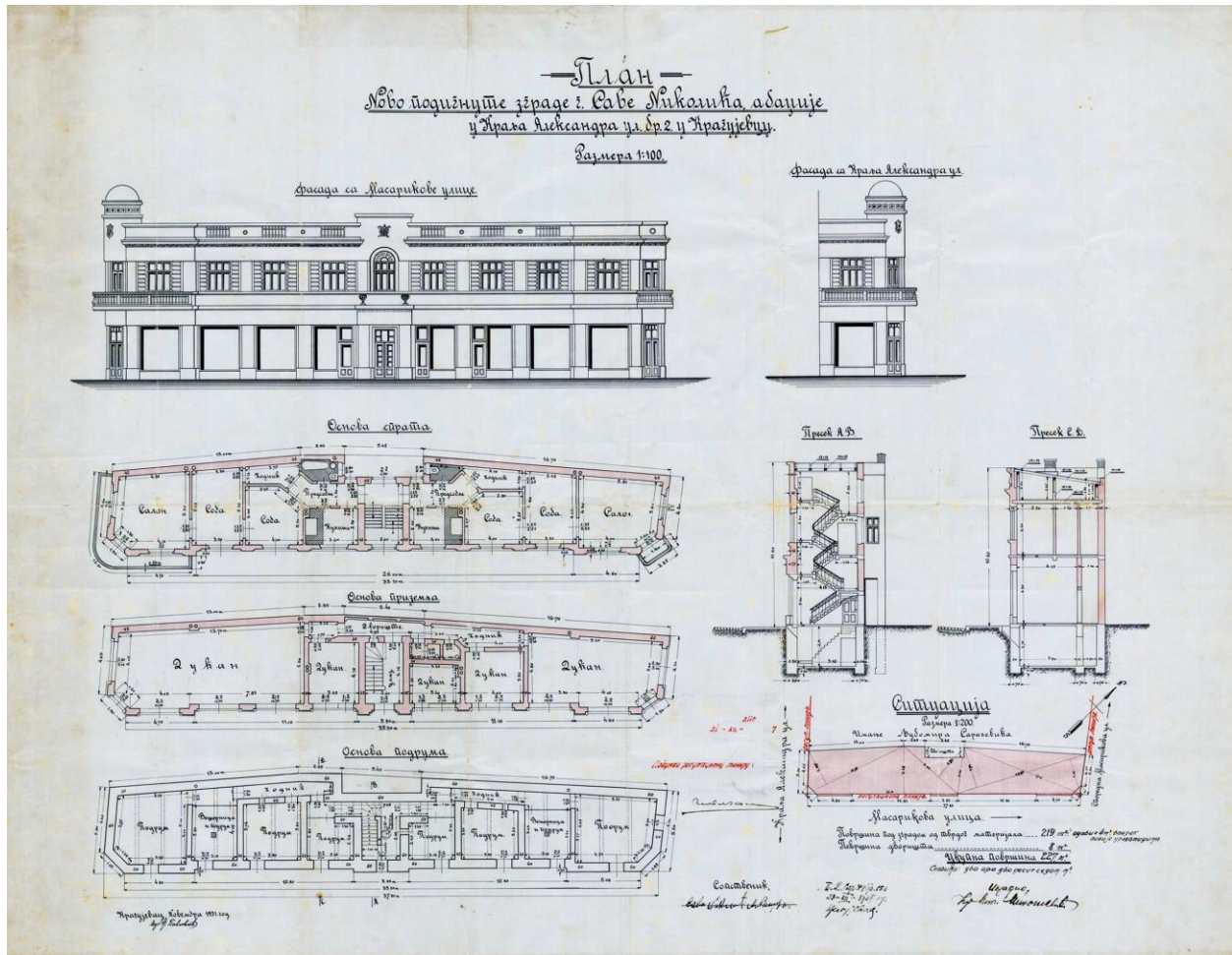
---

¹⁶⁹ Podatak preuzet iz Obračuna koji je u porodičnom vlasništvu unuka Save Nikolića, Save Nikolić za navedeni objekat.

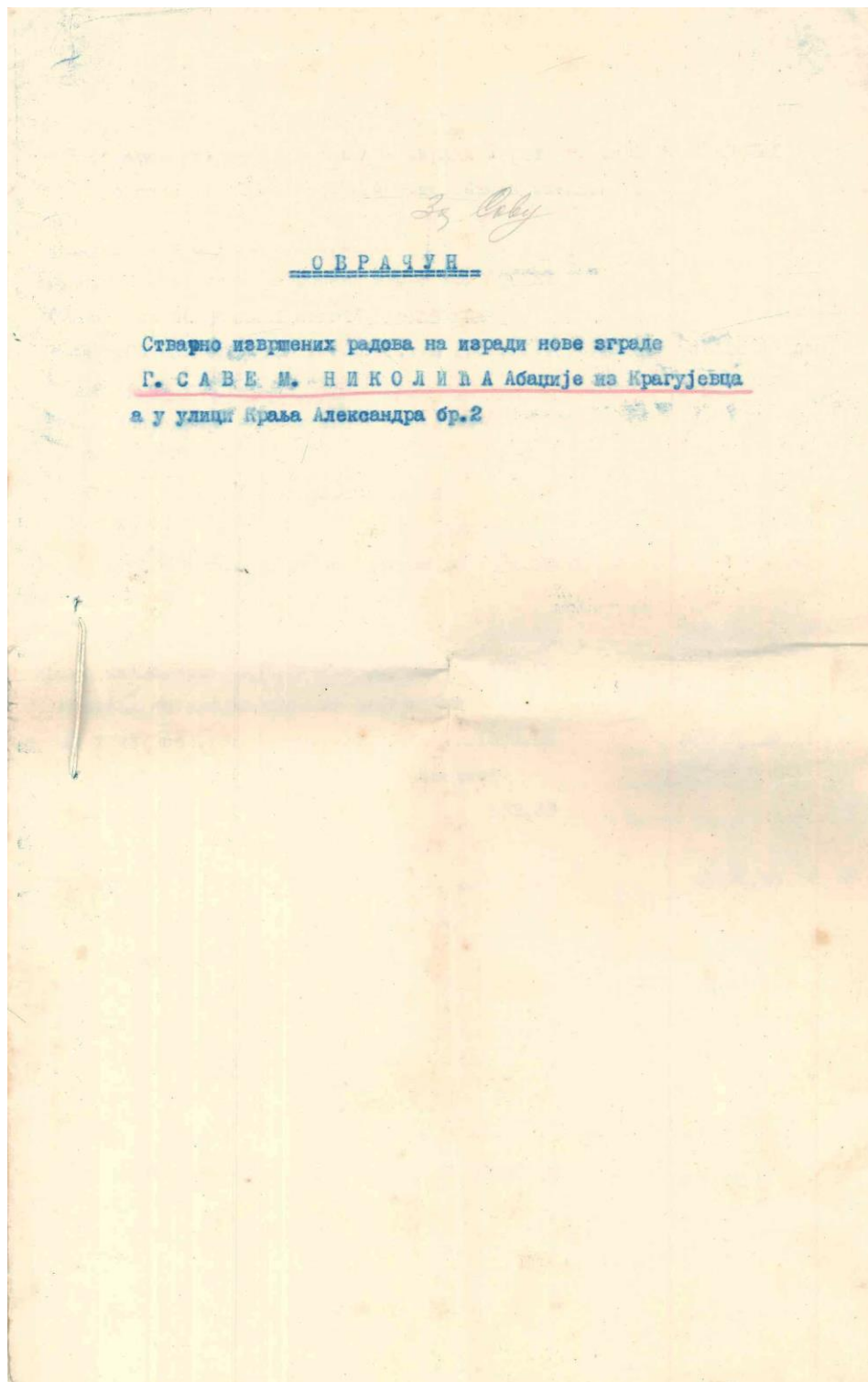
¹⁷⁰ Ibidem

¹⁷¹ Odjek Šumadije, Kragujevac, 1939. god. br. 1, str. 11

¹⁷² Informacije dobijene u intervjuu sa Savom Nikolić, unukom Save Nikolića abadžije.

Sl. 132. Plan za Novo podignutu zgradu g. Save Nikolića abadžije u ulici Kralja Aleksandra br. 2 u Kragujevcu, plan je u vlasništvu porodice Nikolić.

Sl. 133. Obračun za Novo podignutu zgradu g. Save Nikolića abadžije u ulici Kralja Aleksandra br. 2 u Kragujevcu, naslovna strana, obračun je u vlasništvu porodice Nikolić

О Б Р А Ч У Н.

Стварно извршених радова на изградњи зграде г. САВЕ М. НИКОЛИЋА
Абације из Крагујевца а у Улици Краља Александра Бр.2

I. ЗЕМЉАНИ РАДОВИ.

1. По тачки 1 предмера копање земље м3. 806.27
плаћа се по тачки 1 погодб.предрачуна
од 1.00 м3.по.....20.00 16125.40 дин. ✓

II. Зидарски радови

2. По т.2 предмера бетонирање у раз. 1:6
м3. 272.73
плаћа се по тач.2 погодб.предрачуна
од 1 м3. по.....300.00 81819.00 " ✓

3. по тач. 3 предмера зидања циглом м3. 385.10
плаћа се по т.3.погод.предрачуна
од 1 м3. по..... 325.00 125157.50 " ✓

4. по тач.4.пред. арм.бетона м3. 103.08
плаћа се по т.4.погодбеног предрачуна
од 1 м3. по .....1000.00 103080.00 " ✓

5. по тач. 5 предмера фасада од вештачког
камена м2. 533.69
плаћа се по т.5.погод.предрачуна
од 1 м2. по .....80.00 42695.20 " ✓

6. по тач.6 предмера малтерисање зида
од стране комшије м2. 253.05
плаћа се по тач.6 погод.предрачуна
од 1 м2 по..... 10.00 2530.50 " ✓

7. по тач. 7 предмера малтерисање зидова
подрума и плафона м2 806.48
плаћа се по т.7 погод.предрач.од 1 м2..18.00 14516.64 " ✓

За пренос Динара ---- 385924.24 ✓

Sl. 134. Обрачун за Novo podignutu zgradu g. Save Nikolića abadžije u ulici Kralja Aleksandra br. 2 u
Kragujevcu, list 1, obračun je u vlasništvu porodice Nikolić

	Од преноса Динара.....	385924.24	Дин. ✓
8.	По тач.8 предмера малтерисање зидова приземља и на спрату м2. 1380.11 плаћа се по тач.8 погодбеног предрачуна од 1 м2 по.....	15.00	20701.65 " ✓
9.	по тач. 9 предмера израда кошулице у размери 1:2 м2. 195.26 плаћа се по т. 9 погодб. предрачуна од 1 м2 по.....	15.00	2928.90 " ✓
10.	по тач.10 предмера израда кошулице на бијолошкој јами и балконима м2. 52.23 плаћа се по т.10 погодбеног предрачуна од 1 м2 по.....	40.00	2089.20 " ✓
11.	По тач.11 предмера израда терацо м2. 14.69 плаћа се по т.11 погодбеног предрачуна од 1 м2. по.....	70.00	1028.30 " ✓
12.	по тач. 12 предмера израда и намештање арм.бетонских степеница од вештач.камена комада .....27 плаћа се по т.12 погодбеног предрачуна од 1 комада по.....	150.00	4050.00 " ✓
13.	по тач.13 предмера набавка и намештање керамичких плочица м2. 11.25 плаћа се по тач.13 погодбеног пред- рачуна од 1 м2 по.....	250.00	2812.50 " ✓
14.	по тач.14 предмера малтерисање плафона са летвисањем и кречењем м2 170.80 плаћа се по тачки 14 погодбеног предрачуна од 1 м2 по.....	45.00	7686.00 " ✓
<u>III. ДРВОДЕЉСКИ РАДОВИ</u>			
15.	по тач.15 предмера израда таванске конструкције са кара таваном м2. 191.44 плаћа се по тач.15 погодбеног пред- рачуна од 1 м2. по.....	70.00	13400.00 - " 0.80
	<u>За пренос Динара</u>		<u>440620.79</u>

Sl. 135. Обрачун за Novo podignutu zgradu g. Save Nikolića abadžije u ulici Kralja Aleksandra br. 2 u Kragujevcu, list 2, obračun je u vlasništvu porodice Nikolić

	Од преноса Динара	440620.79
16 по тачки 16 предмера израда		
кровне конструкције м2.	191.44	
плаћа се по тач.16 погод-		
беног предрачуна Од 1 м2. по.....45.00		8614.80 ✓дин.
17. по тач. 17 предмера израда патоса		
шиф боден у дућанима и у собама на		
спрату м2.	294.24	
плаћа се по тач.17 погодбеног		
предрачуна од 1 м2. по.....65,00		19125.60 ✓ "
18. по тач. 18 предмера израда дашчане		
оплате за опшивање лимом м2.	196.37	
плаћа се по тач.18 погодбеног пред-		
рачуна од 1 м2. по 23.00		4516.51 " ✓
19. по тачки 19 погодб.предрачуна није ништа рађено.		
20. " " 20 " " " " "		
<u>IV. ДИМАРСКИ РАДСВИ/</u>		
21 по тачки 21 предмера опшивање крова		
поцинкованим лимом са израдом иксн и		
увала м2.	242.11	
плаћа се по тач.21 погодбеног		
предрачуна од 1 м2 по.....60.00		14526.60 " ✓
22. по тачки 22 погодбеног предрачуна није ништа рађено.		
23. по тач.23 предмера израда одводних		
цеви ф 15 с/м. М1.	20.30	
плаћа се по тачки 23 погодбеног		
предрачуна од 1 м1. по.....30.00		609.00 " ✓
24. по тачки 24 предмера опшивање		
бакарисаним лимом м2.	39.95	
плаћа се по тачки 24 погодбеног		
предрачуна од 1 м2. по.....70.00		2796.50 ✓
	<u>За пренос Динара</u>	<u>490809.80</u>

Sl. 136. Обрачун за Novo podignutu zgradu g. Save Nikolića abadžije u ulici Kralja Aleksandra br. 2 u Kragujevcu, list 3, obračun je u vlasništvu porodice Nikolić

		Од преноса Динара	490809.80
25.	по тачки 25 предмера опшивање бакарисаним лимом гезимса испод прозора м1.	46.55	
	плаћа се по тачки 25 погодбеног предрачуна од 1 м1. по.....	20.00	931.00 дин. ✓
<u>V. ГВОЗЂАРСКИ РАДОВИ.</u>			
26.	по тачки 26 предмера израда и на- мештање гвоздених гелендера на степеницама кгр.	498.500	
	плаћа се по тачки 26 погодбеног предрачуна од 1 кгр. по.....	12.00	5982.00 " ✓
27.	по тачки 27 предмера и погодбеног пре- драчуна није рађено, већ је израђено 9 комада прозора са гвозденим реше- ткама а за исту суму од динара		2430.00 " ✓
28.	по тачки 28 предмера набавка и и намештање димњачких вратанца и то:		
	а) једноструких комада	11	
	б) дуплих "	4	
	плаћа се по тач. 28 погодбеног пред- рачуна, а) једникрилна по	35.00	385.00 " ✓
	б) дупла "	40.00	160.00 " ✓
29.	по тач. 29 предмера израда и намештање штупцова са розетнама за димњаке комада 14 плаћа се по тачки 29 погодбеног предрачуна од 1 комада по	20.00	280.00 " ✓
<u>VI. СТОЛАРСКИ РАДОВИ</u>			
30.	по тачки 30 предмера израда и намештање прозора са застакливањем, оковом и фар- бањем, плаћа се по тачки 30 погодбеног предрачуна од комада и то:		
	а) дупли дванајестокрилни.		
	1.60X2.00 комада 10 по.....	1250.00	12500.00 " ✓
		<u>За пренос Динара</u>	<u>513477.80</u>

Sl. 137. Обрачун за Novo podignutu zgradu g. Save Nikolića abadžije u ulici Kralja Aleksandra br. 2 u Kragujevcu, list 4, obračun je u vlasništvu porodice Nikolić

		Од преноса Динара		513477.80
б)	једноструки шесто крилни			
	1.60 X 2.00 комада	2	по 750.00	1500.00 Дин. ✓
в)	дупли четворо крилни			
	0.80 x 2.00 комада	1	по 800.00	800.00 " ✓
	0.75 x 2.00 "	2	" 800.00	1600.00 " ✓
	0.60 x 2.00 "	1	" 500.00	500.00 " ✓
г)	дупли осмо крилни "	2	" 800.00	1600.00 " ✓
д)	једноструки дво крилни			
	0.50 x 1.50 комада	2	" 300.00	600.00 " ✓
	0.30 x 1.50 "	1	" 250.00	250.00 " ✓
31.	по тачки 31 предмера израда			
	унутрашњих врата са застакли-			
	вањем, оковом и фарбањем плаћа се по			
	тачки 31 погодбеног предрачуна од			
	комада и то:			
а)	унутрашња двокрилна врата			
	1.25 x 2.25 комада	8	по 1200.00	9600.00 " ✓
б)	унутрашња једно крилна врата			
	0.85 x 2.25 комада	1	по 850.00	850.00 " ✓
	0.95 x 2.25 "	3	" 900.00	2700.00 " ✓
в)	једно крилна пуна			
	0.75 x 2.25 комада	2	" 750.00	1500.00 " ✓
г)	двокрилна улазна			
	1.25 x 2.25 "	2	" 1200.00	2400.00 " ✓
д)	једно крилна на дућанима			
	по погодбеном предрачуну			
	тачка 31 б. 0.85 x 2.50 "	1	" 800.00	800.00 " ✓
	" " 0.95 x 2.60 "	3	" 800.00	2400.00 " ✓
ђ)	двокрилна улазна			
	1.25 x 2.60 "	1	" 900.00	900.00 " ✓
е)	Хрстова дво крилна улазна			
	плаћа се по тач. 32 в погод.			
	предрачуна, величине			
	1.35 x 3.20 "	1	" 3250.00	3250.00 " ✓
	1.20 x 3.45 "	2	" 3300.00	6600.00 " ✓
ж)	једно крилна нужничка	2	" 750.00	1500.00 " ✓
	по погод. предрач. тач. 31 б.			
			<u>За пренос Динара</u>	<u>552327.80</u>

Sl. 138. Обрачун за Novo podignutu zgradu g. Save Nikolića abadžije u ulici Kralja Aleksandra br. 2 u Kragujevcu, list 5, obračun je u vlasništvu porodice Nikolić

		од преноса Динара 552327.80	
32. по тачки 32 предмера израда			
а) излога на главном дућану од			
хрстовине са паркетираним			
патосом, има комада	4		
плаћа се по тач. 32 погодбеног			
предрачуна од комада по	6500.00	26000.00	дин.
б) Израда осталих излога од хрстовине			
са улазним вратима и потребним			
футером, крилима и патосом од чамови-			
не плаћа се по тачки 32 б погодбеног			
предрачуна и то :			
2.80 x 3.10 има комада 5 по.....	6000.00	30000.00	✓ "
2.50 x 3.10 " " 1 "	5000.00	5000.00	✓ "
33. по тачки 33 предмера израда и на-			
мештање ручице за гелендер има м1. 18.48			
плаћа се по тачки 33 погод. предра-			
чуна од 1 м1 по.....	40.00	739.20	✓ "
<u>VII. РАЗНИ РАДОВИ</u>			
34. по тачки 34 предмера израда			
асвалтне изолације м2.	29.22		
плаћа се по тач. 34 погодбеног			
предрачуна од 1 м2 по.....	50.00	1461.00	✓ "
35. по тачки 35 предмера израда баца			
на крову има комада	4		
плаћа се по тач. 35 погодбеног			
предрачуна од комада по ..	300.00	1200.00	✓ "
36. по тачки 36 предмера набавка			
каде и пећи за купатило комад 1			
плаћа се по тачки 36 погодбеног			
предрачуна од комада (комплет)	4000.00	4000.00	✓ "
37. по тачки 37 предмера набавка и			
намештање Енглеских клозета комада 4			
плаћа се по тачки 37 погодбеног пред-			
рачуна од комада по.....	1000.00	4000.00	✓ "
38. по тачки 38 предмера набавка			
и намештање чесмених ноља комада 2			
плаћа се по тач. 38 погод. предрачуна по	400.00	800.00	✓ "
		<u>800.00</u>	
		<i>За пренос динара 626028.00</i>	

Sl. 139. Обрачун за Novo podignutu zgradu g. Save Nikolića abadžije u ulici Kralja Aleksandra br. 2 u Kragujevcu, list 6, obračun je u vlasništvu porodice Nikolić

Од преноса Динара 626028.00		
39. по тач. 39 предмера набавка и намештање керамичких цеви ф 15 с/м. м1.19.00 плаћа се по тач. 39 погод. предрачуна од 1 м1. по.....110.00		2090.00 ✓ дин.
40. по тач. 40 предмера израда и намештање балустера комада 125 плаћа се по тач. 40 погод. предрачуна од комада по 75.00		9375.00 ✓ "
41. по тач. 41 предмера израда и намештање орнаментa -украса комада 2 плаћа се по тач. 41 погодбеног пред- рачуна од комада по.....300.00		600.00 ✓ "
42. по тачки 42 предмера израда и на- мештање розетна на атици комада 4 плаћа се по тач. 42 погодбеног пред- рачуна од комада по.....50.00		200.00 ✓ "
43. по тачки 43 предмера израда и на- мештање вазна комада 2 плаћа се по тач. 43 погод. предрачуна од комада по 400.00		800.00 ✓ "
44. по тач. 44 предмера израда дела горњег еркера комада 1 плаћа се по тач. 44 погод. предрачуна 2000.00		2000.00 ✓ "
45. по тач. 45 предмера израда асфалтне изолације бијолошке јаме, није рађено.		
46. по тачки 46 предмера спровод воде из биолошке јаме (од зграде до Општинског канала) м1 25.00 плаћа се по тачки 46 погодбеног пред- рачуна од 1 м1 по 130.00		3250.00 ✓ "
47. по тачки 47 предмера израда бунара пречника 1 мет. (унутрашња мера) м1 8.00 плаћа се по тач. 47 погод. предрачуна од 1 м1 по ,.....550.00		4400.00 ✓ "
<u>За пренос Динара</u>		<u>648743.00</u>

Sl. 140. Обрачун за Novo podignutu zgradu g. Save Nikolića abadžije u ulici Kralja Aleksandra br. 2 u Kragujevcu, list 7, obračun je u vlasništvu porodice Nikolić

			Од преноса Динара 648743.00
48.	по тач.48 предмера израда корита од армираног бетона у биолош.јами ком.1		
	плаћа се по тач.48 погод. предрачуна динара	300.00	Динара
49.	по тачки 49 предмера набавка и намештање камена са циглом у биолош. јами м3 1.28		
	плаћа се по тачки 49 погод.предрачуна од 1 м3 по динара	200.00	256.00 ✓ "
50.	по тач.50 предмера израда преграда од летава у подруму м2 27.22		
	плаћа се по тачки 50 погод. предрачуна од 1 м2 по.....	25.00	680.50 ✓ "
51.	по тач.51 предмера намештање угаоног гвозда на ивици тротоара није рађено на ивици степеника за таван м1 19.		
	плаћа се по тач.51 погод.предрачуна од 1 м1 по.....	15.00	285.00 ✓ "
52.	по тачки 52 предмера набавка и намештање шкотских цеви ф 50 м/м.М1 15.00		
	плаћа се по тач.52 погод.предрачуна од 1 м1 по.....	50.00	750.00 ✓ "
53.	по тачки 53 предмера набавка и намештање аутоматске инсталације за водовод комплет 1.		
	плаћа се по тачки 53 погодбеног предрачуна за цео комплет	20.000	20000.00 ✓ "
54.	по тач.54 предмера израда бетонских степеница за подрум комада 15		
	плаћа се по тач.54 погодбеног предрачуна од комада по.....	60.00	900.00 ✓ "
		<u>Свега Динара</u>	<u>671.914.50</u>
	Одбија се погодбени попуст 1.092 % Динара.....		<u>7.337.30</u>
		<u>Остаје Динара</u>	<u>664.577.20</u>

Sl. 141. Обрачун за Novo podignutu zgradu g. Save Nikolića abadžije u ulici Kralja Aleksandra br. 2 u Kragujevcu, list 8, obračun je u vlasništvu porodice Nikolić

		Од преноса Динара 664.577.20	
VIII. НАКНАДНИ НЕ ПРЕДВИЂЕНИ РАДОВИ			
55.	по тач.55 предмера израда прозора на горњем степеништу комада	1	
	плаћа се по тач.55 погод.предрачуна дин.		500.00 ✓
56.	по тачки 56 предмера израда таванских прозора има комада	4	
	плаћа се од комада по	100.00	400.00 ✓
57.	по тач.57 предмера израда улазних врата за подрум комада	1	
	плаћа се од комада по.....	750.00	750.00 ✓
58.	по тачки 31_a предмера израда дуплих четворо крјлиних врата на балконима 1,25 X 2.80 комада	2	
	плаћа се од комада по.....	1900.00	3.800.00 ✓
59.	по тачки 31 предмера израда врата у подрумима од летава комада	4	
	плаћа се од комада по.....	120.00	480.00 ✓
60.	по тачки 58 предмера израда врата за улаз на таван има комада	2	
	плаћа се од комада по.....	750.00	1.500.00 ✓
31.	по тач.59 предмера набавка и намештање ливених цеви ф 15 с/м. има м1	19	
	плаћа се од 1 м1 по.....	170.00	3.230.00 ✓
32.	по тачки 60 предмера израда степеница за таван има комада	17	
	плаћа се од комада по.....	80.00	1.360.00 ✓
33.	по тачки 61 предмера израда бунара испод 8 м1 дубине са копањем, шпрајцовањем, зидањем, набијањем шљунка и осталим радом		
	плаћа се од 1м1 8.50 м1 по.....	550.00	4.675.00 ✓
34.	по тач.62 предмера за додатак цеви и набавку помоћног апарата за пумпање воде због велике дубине, плаћа се паушално		1.560.00 ✓
		<u>За пренос Динара 682.832.20</u>	

Sl. 142. Обрачун за Novo podignutu zgradu g. Save Nikolića abadžije u ulici Kralja Aleksandra br. 2 u Kragujevcu, list 9, obračun je u vlasništvu porodice Nikolić

		Од преноса Динара	682.832.20
65.	по тачки 63 предмера израда и намештање гвоздених носача за балконе са бушењем и заливањем цементом зидова кгр.	245.-	
	плаћа се од кгр. по.....	10.00	2.450.00 ✓
66.	по тачки 64 предмера преправка врата и намештање челичних роле- тни са сандуцима комада 4 израђено бесплатно		
67.	по тачки 65 предмера преправка кровне конструкције по захтеву г. Савином са додатком нове грађе м2	191.44	
	плаћа се од м2 по динара.....	5.00	957.20 ✓
68.	по тачки 66 предмера израда сливника са решеткама у перионицама комада 2 израђено бесплатно		
69.	по тачки 67 предмера израда сливника на улици за спровод воде из биолошке јаме има комада 2 израђени бесплатно		
70.	по тачки 68 предмера израда гвоздених прозора у атици комада	2	
	плаћа се од комада по.....	50.00	100.00 ✓
71.	по тачки 69 предмера набавка и намештање писоара у приземљу комада 1 израђено бесплатно		
72.	по тачки 70 предмера набавка и намештање "РЕКС"пећи већих комада 2 по 1860.00		3.720.00 ✓
	" " " " 4 " 1540.00		6.160.00 ✓
	За дућан " 1 500.00		500.00 ✓
73.	по тач.71 предмера гарнитура чункова за пећи комада 7 по 76.00		532.00 ✓
74.	по тач.72 предмера инсталација електричног осветљења, за 32 сијаличка места израђено бесплатно.		
75.	по тачки 73 предмера пробијање отвора и намештање гвоздених решетки због светлости у подруму израђено бесплатно		
<u>За пренос Динара</u>			<u>697.251.40</u>

Sl. 143. Обрачун за Novo podignutu zgradu g. Save Nikolića abadžije u ulici Kralja Aleksandra br. 2 u Kragujevcu, list 10, obračun je u vlasništvu porodice Nikolić

Од преноса Динара 697.251.40

76. по тачки 27 предмера израђен гвоздени прозор са дебел и стаклом на улазу степеника, ради осветљавања подрума, израђен бесплатно
77. за разлику у цени за намештено матирано стакло на свима изложима првог дућана и то само изнутра има мат стакла 16.75 м² плћа се разлика од 1 метра по 20.00..... 335.00

IX. ТРОШКОВИ (у готову новцу)

78. за ослобођење зграде од порезе за 10 година, издато таксе на молбе и уверења као и дијурну Општинским и Техничког Одељења Инжињерима Динара 1.081.00

79. по тачки 15 овог обрачуна погрешно обрачунато и стављено мање за Дин. 0.80 ..... 0.80

Свега Динара 698.668.20

И словима Шес стотина деведесети осам Хиљада Шес стотина шесет и осам Динара и 20/100

28 Марта 1932 год.

Крагујевац

Овај обрачун извели

Грађевинари

Браћа С. Вулетић

Ђеђор С. Вулетић

Износ окончане суме по горњем изводу Динара 698.668.20

Примљено од г. Саве Николића почев од 22-VII-1931 год.

па до 27-X-1932 год. (на које смо суме издали писмене

потврде) износи укупно Динара..... 454.242.50

Ресто нашег примања Динара 244.424.70

Две стотине четрдесети четири Хиљаде четири стотине двадесет и четири и 70/100

25 Новембра 1932 год.

Крагујевац

Грађевинари

Браћа С. Вулетић

Ђеђор С. Вулетић

Sl. 144. Обрачун за Novo podignutu zgradu g. Save Nikolića abadžije u ulici Kralja Aleksandra br. 2 u Kragujevcu, list 11, obračun je u vlasništvu porodice Nikolić

Sl. 145. Građevinar i gvožd̄ar Vuletić ispred radnje sa kumom Dušanom S. Pavlovićem, trgovcem i ugotiteljem iz Kragujevca, privatna kolekcija Milana A. Źivaljevića

Гвожђарско Браварсна Радња
Браће С. Вулешића

Препоручује своје стовариште целокупне гвожђарске
 робе нарочито окова за грађевину у свима сортама, фарбе и фир-
 неиза

СТАКЛА ЗА ПРОЗОРЕ

у свима величинама са веома ниским ценама како на комад та-
 ко и на сандуку.

Прима у израду све браварске радове, све послове
 израђује на време и тачно по поруџбини.

Цене веома солидне а услуга брза и тачна.

Sl. 146. Oglas za „Gvoždarsko bravarsku radnju Braće S. Vuletića”, „Narodna sloboda”, 1910. god. br. 29. str. 4, Narodna biblioteka „Vuk Karadžić”, Kragujevac

Гвожђарска — и — Браварска Радња
Браће С. Вулетића - Крагујевац
 Главна ул. бр. 56

Гвожђарска радња има на свом стоваришту сву у опште робу, која у делокруг гвожђарски припада као и
 Демпери за лагере и цилиндере парних машина. Зонтина за мазање патоса. Стакла и Кита прозорског, Окова са-
 ковског за врата и проворе. Фарбе, Фирнава и Лакова. Четака за фарбање, Врши набавку: Трегера за грађевине
 Челичне Ролетне за врата и излоге најфинијег квалитета.

РАДЊА БРАВАРСКА

Прима у израду све послове зната Браварског као: гвоздене Ограде, Балконе, Каније све грађевинске
 радове, лимане Крчи и Шредњаке (шпорете) у свима величинама, специјално израђа Прскалице за лозу.

Израда брза тачна и солидна, са умереном ценом (11)

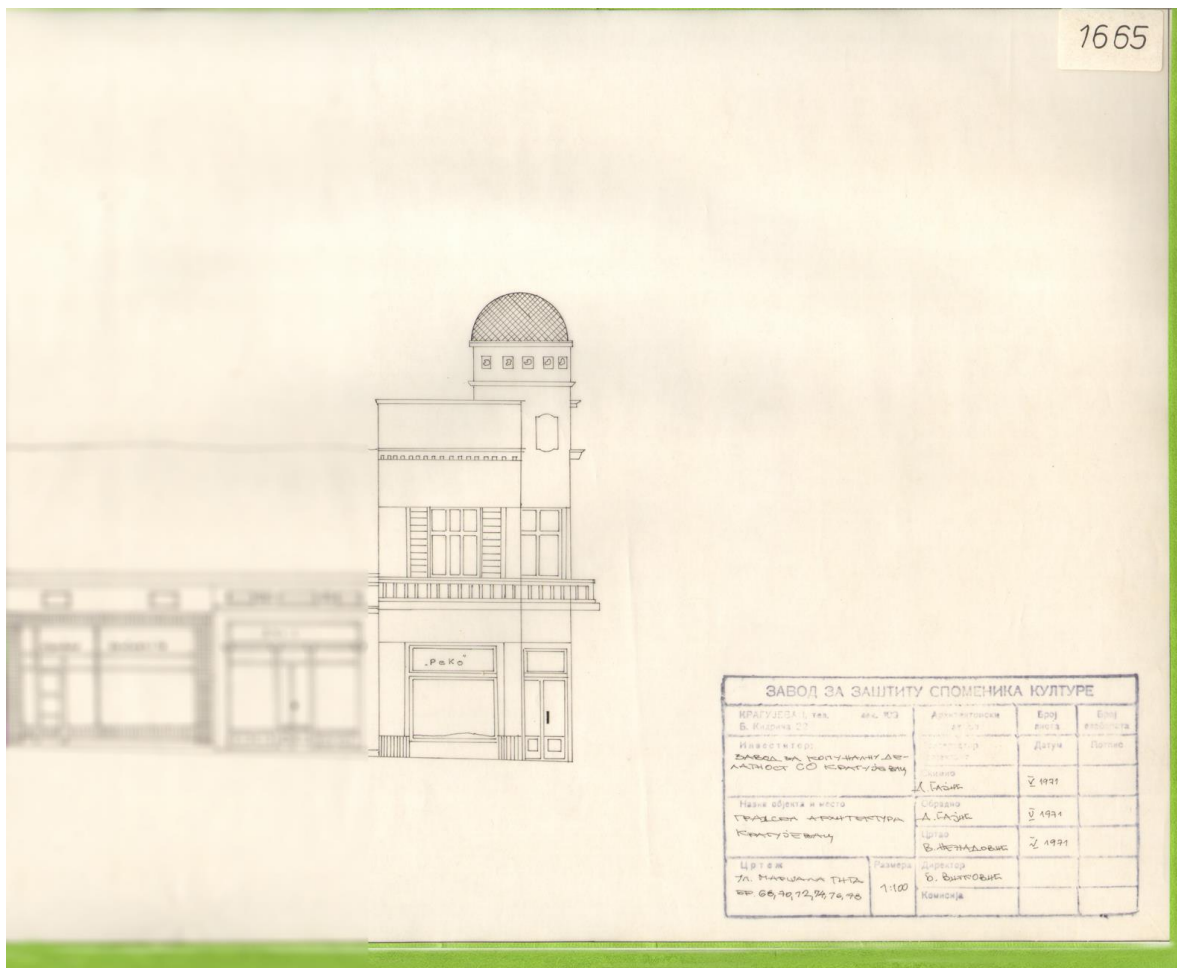
штампа „**НОВО ВРЕМЕ**“ — Синоше Павтелића Крагујевац. Одговор иуредник Живојин Миладиновић Вишњићева 12

Sl. 147. Oglas za „Gvoždarsku i bravarsku radnju Braće S. Vuletića”, „Novi pokret”, 1925. god. br. 3. str. 4, Narodna biblioteka „Vuk Karadžić”, Kragujevac

Sl. 148. Pozicija parcele objekta Save Nikolića (označena žutim pravougaonikom), detalj sa Generalnog regulacionog plana Kragujevca iz 1936. god. JP Urbanizam Kragujevac

Sl. 151. Ulična fasada objekta okrenuta ka ulici Kralja Aleksandra, Zavod za zaštitu spomenika kulture u Kragujevcu, 1971. god.

Рекс

Препоручује за БОЖИЋ
свој велики избор:
собних ципела
као и
гумене робе
марке

Тре-Торн и Трапез

НОСИТЕ ЦИПЕЛЕ

ORIGINAL GOODYEAR WELT
Рекс
BEST QUALITY

Sl. 152. Reklama za prodavnicu obuće „Peko”, „Odjek Šumadije”, 1939. god. br. 1, str. 11, Narodna biblioteka „Vuk Karadžić”, Kragujevac

Sl. 153. Izlog Prodavnice obuće „Peko”, privatna kolekcija Dejana Lekića

Sl. 154. Fotografija iz Elaborata o staroj gradskoj arhitekturi Kragujevca, Zavod za zaštitu spomenika kulture u Kragujevcu, 1971. god.

3.6.7 „Pomodna trgovina „Kod Beograđanina”” ili Palata Milana Nikolića

„Pomodna trgovina „Kod Beograđanina”” nalazila se u sklopu objekta koji je podignut 1912. godine od strane poznatog kragujevačkog trgovca Milana Nikolića i predstavlja jedan od najreprezentativnijih primera arhitekture koja oslikava ekonomski polet Srbije sa početka 20. veka. Godine 1924. u „Šumadijskom radikal” nalazimo novi naziv za ovu trgovinu „Trgovina Simovića i Jovovića, pređe Kod Beograđanina”.

Trgovina „Kod Beograđanina” završno sa godinom 1934. vođena je od strane trgovaca Dragomira Simovića nekadašnjeg trgovačkog pomoćnika Milana Nikolića i Jovovića, a raspolagala je sa ženskim mantilima, svilenim tkaninama, muškim štofovima, Borssalino šeširima, galanterijskom robom itd.¹⁷³

Sl. 155. Reklama za „Trgovinu kod „Beograđanina” Simovića i Jovovića”, „Javno mnjenje”, 1934. god. br. 13, str. 4, Narodna biblioteka „Vuk Karadžić”, Kragujevac

¹⁷³ Javno mnjenje, Kragujevac, 1934. god. br. 13, str. 4.

Sl. 156. Pogled na ugaoni deo „Trgovine „Kod Beograđanina””, privatna kolekcija Dejana Lekića

Od godine 1935. u listu „Javno mnjenje” nalazimo novu informaciju koja se tiče promene naziva trgovine, a ujedno i vlasništva koje ostaje samo na trgovcu Simoviću (predsednik opštine u Kragujevcu od 1938-1939. god.)¹⁷⁴, pa tako u oglasu za muške štofofe piše „Trgovina kod „Beograđanina” Drag. J. Simovića”¹⁷⁵, a kasnije 1937. trgovini se dodaje još jedan epitet, tako da je naziv glasio „Pomodna trgovina kod „Beograđanina” Dragomira J. Simovića”¹⁷⁶. Iako su se vlasnici trgovina menjali primarni naziv koji je nastao pri osnivanju objekta „Kod Beograđanina” nalazio se u sklopi svih naziva do Drugog svetskog rata.

---

¹⁷⁴ Radovanović, B. (2017). *Istorija Kragujevca od najstarijih vremena do 1944. godine*. Kragujevac: Boriša Radovanović. 602.

¹⁷⁵ Javno mnjenje, Kragujevac, 1935. god. br. 10, str. 3.

¹⁷⁶ Narodna samouprava, Kragujevac, 1937. god. br. 64, str. 4.

по
сова (зграда Р. Голића у дво-
ришту свакога дана.)

ега
но-
на.
по-
ал-
њи
ри
ућ-
ба-
по-
ин-
и
на-

Штофова

за мушка одела
и прибора добила
је у великом из-
бору трговина код
„Београђанина“
Драг. Ј. Симовића

Кроз Крагујевац

Sl. 157. Reklama za „Trgovinu kod „Beograđanina” Drag. J. Simovića”, „Javno mnjenje”, Kragujevac, 1935. god. br. 10, str. 3, Narodna biblioteka „Vuk Karadžić”, Kragujevac

Изузетна прилика

Услед велике економске кризе и редукције чиновничких и радничких плата закључно сам да у свом делокругу помогнем грађанству па из тог разлога чиним

Велико снижење цена од 15 јуна до 5 јула о. г.

како би свако био у могућности снабдети себе и своју породицу јефтиним ценама у артиклима

ШТОФ, СВИЛА, ПЛАТНО, ГАЛАНТЕРИСКА И ДРУГА РОБА

Преглед робе и цене слободан без обавезе на куповину.

Помодна трговина код »БЕОГРАЂАНИНА« Драгомира Ј. Симовића

Sl. 158. Oglas za „Pomodnu trgovinu kod „Beograđanina” Dragomira J. Simovića”, „Narodna samouprava”, 1936. god. br. 27, str. 4, Narodna biblioteka „Vuk Karadžić”, Kragujevac

Prema načinu na koji je fasada oblikovana i komponovana uviđa se velika sličnost sa Palatom porodice Vučo u Beogradu koju je projektovao arhitekta Dimitrije T. Leko. Obzirom da je arhitekta u godinama nastanka Palate Milana Nikolića bio u Kragujevcu, smatra se da bi ovaj objekat mogao da bude njegovo delo.¹⁷⁷

Objekat poseduje prizemlje i sprat. Fasada objekta bogato je dekorisana drugostepenom plastikom koja se može pripisati art nouveau stilu. U prizemnom delu objekta nalazi se lokal sa velikim drvenim portalima, dekorativno obrađenim. Prizemni deo fasade obrađen je malterom sa naglašenom horizontalnom podelom. Objekat poseduje jedan zasečen ugaoni deo okrenut prema raskrsnici na kome se nalazi lučno zasveden ulaz u lokal objekta. Na kraju dužeg dela fasade prizemlja nalazi se ulaz u stambeni deo objekta. Prvi sprat odvojen je od prizemlja horizontalnim vencem u čijoj visini na kraćem delu fasade se nalazi balkon od kovanog gvožđa. Na balkon se izlazi kroz vrata do kojih se nalazi prozor. Prozorski otvori različito su obrađeni, većina njih su ravni dok su oni koji se nalaze na ugaonom delu kao i levo i desno od njega lučno zasvedeni. Iznad prozora nalazi se jako profilisan krovni venac sa otvorima za ventilaciju tavana. Na ugaonom delu nalazi se zasveden deo u obliku četvrtaste kupole. Na vrhu objekta nalaze se tri dekorativno obrađene atike od kojih se dve nalaze duž duže fasade i na kojima je navedena godina izgradnje objekta na kraćem delu fasade nalazi se veća atika skromnije ornamentike. Objekat poseduje drvenu krovnu konstrukciju koja je pokrivena crepom.

Objekat je stambeno-poslovnog karaktera.

---

¹⁷⁷ Trifunović, V. (2008). *Građenje Kragujevca u kneževini i kraljevini Srbiji*. Kragujevac. 173.

Sl. 159. Razglednica Dom „Beograđanina”, privatna kolekcija Dejana Lekića

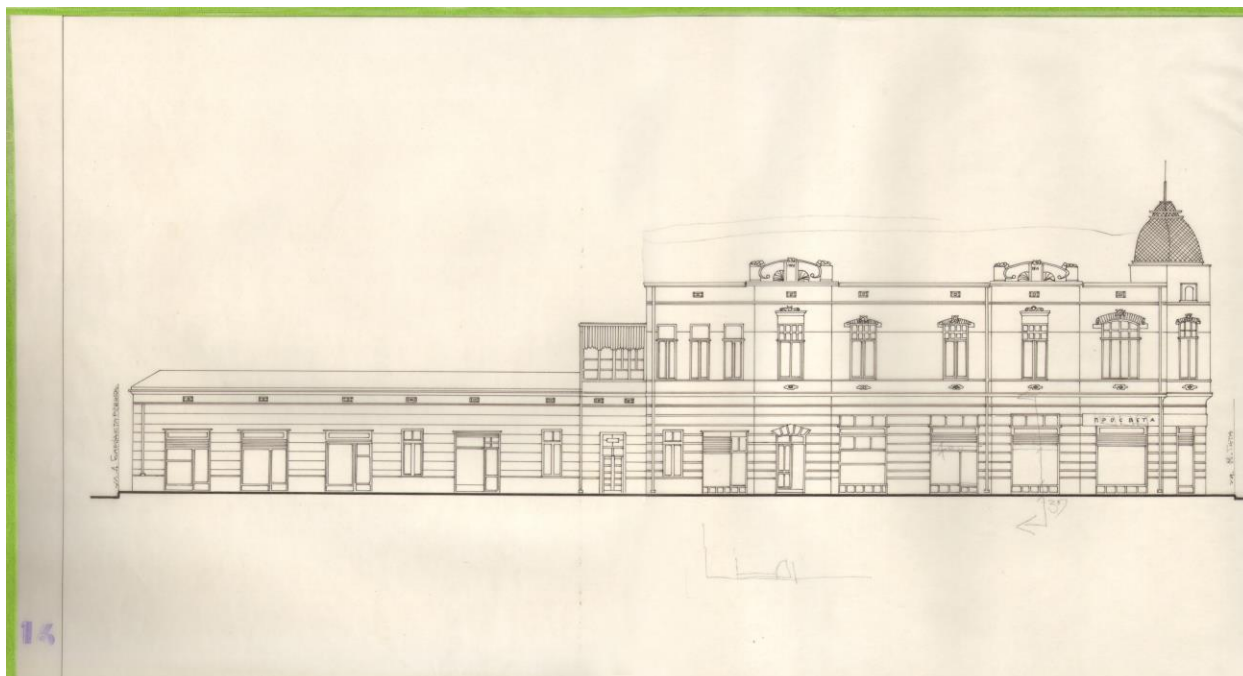

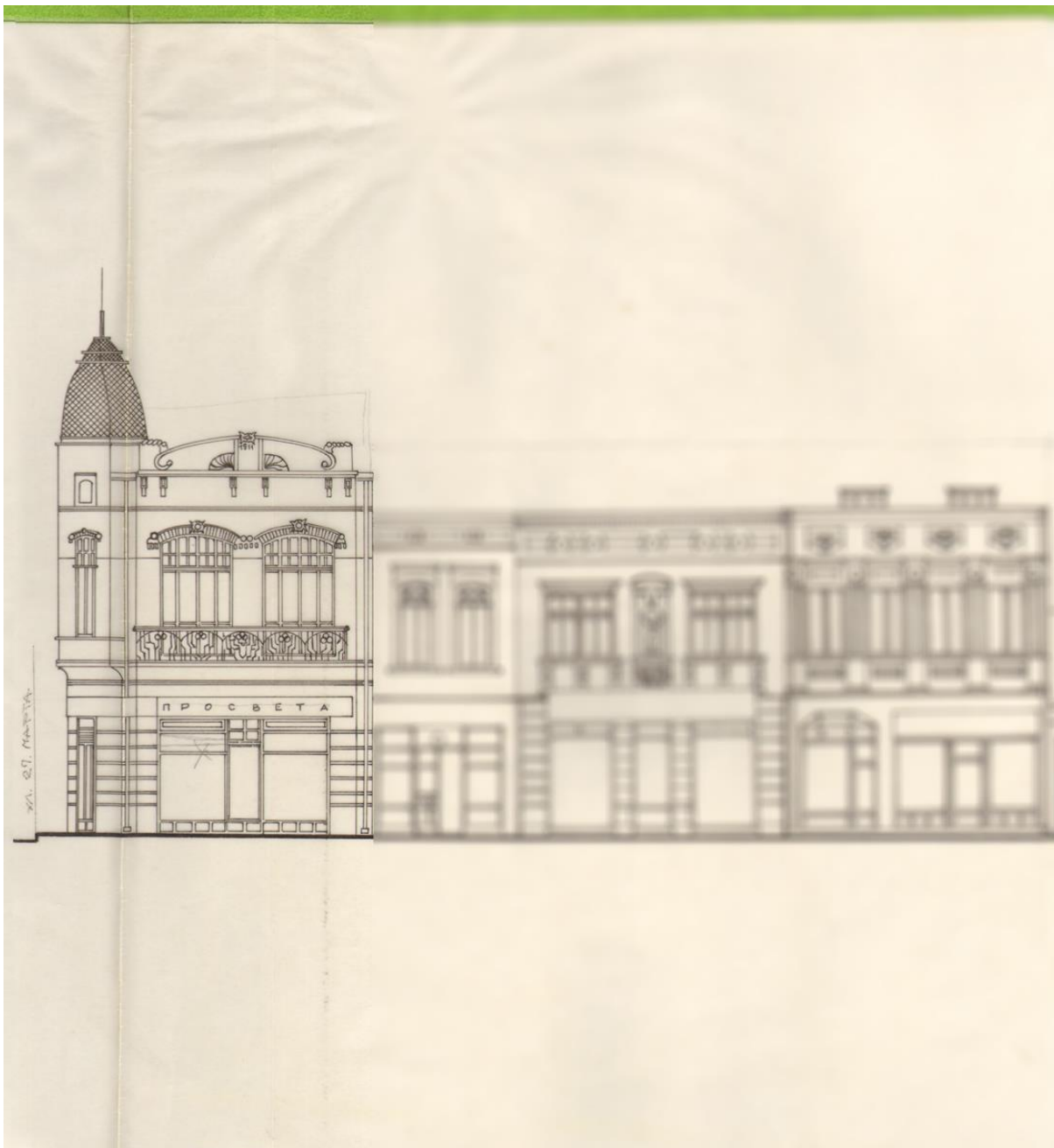
Sl. 160. Fotografija iz Elaborata o staroj gradskoj arhitekturi Kragujevca, Zavod za zaštitu spomenika kulture u Kragujevcu, 1971. god.

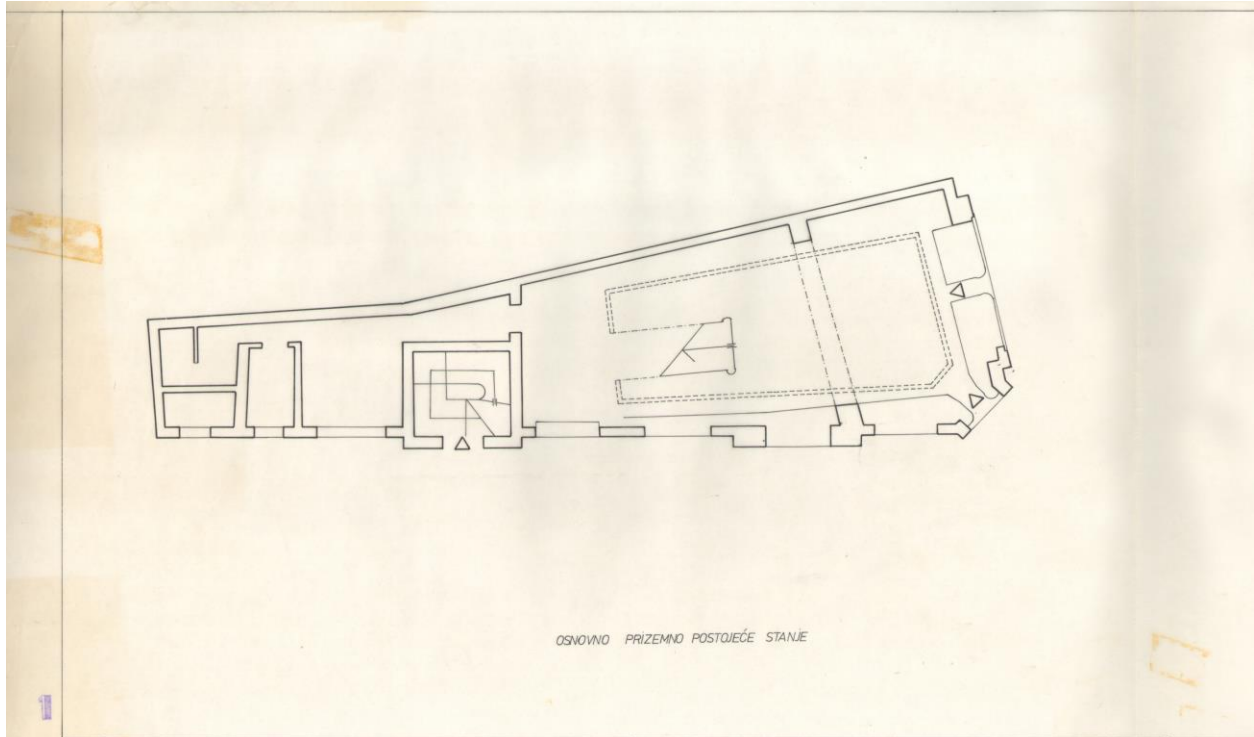
Sl. 161. Pozicija parcele Palate Milana Nikolića (označena žutim trapezom), detalj sa Generalnog regulacionog plana Kragujevca iz 1936. god. JP Urbanizam Kragujevac

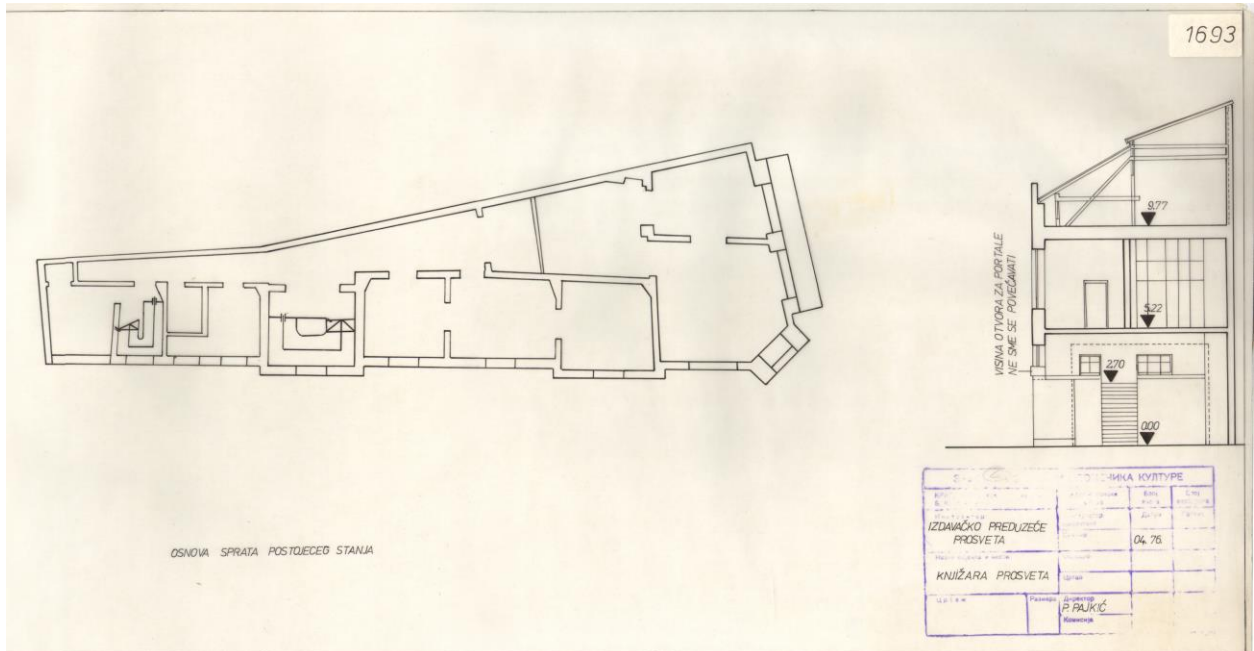
Sl. 162. Fasada objekta okrenuta ka Masarikovoj ulici, Zavod za zaštitu spomenika kulture u Kragujevcu, 1971. god.

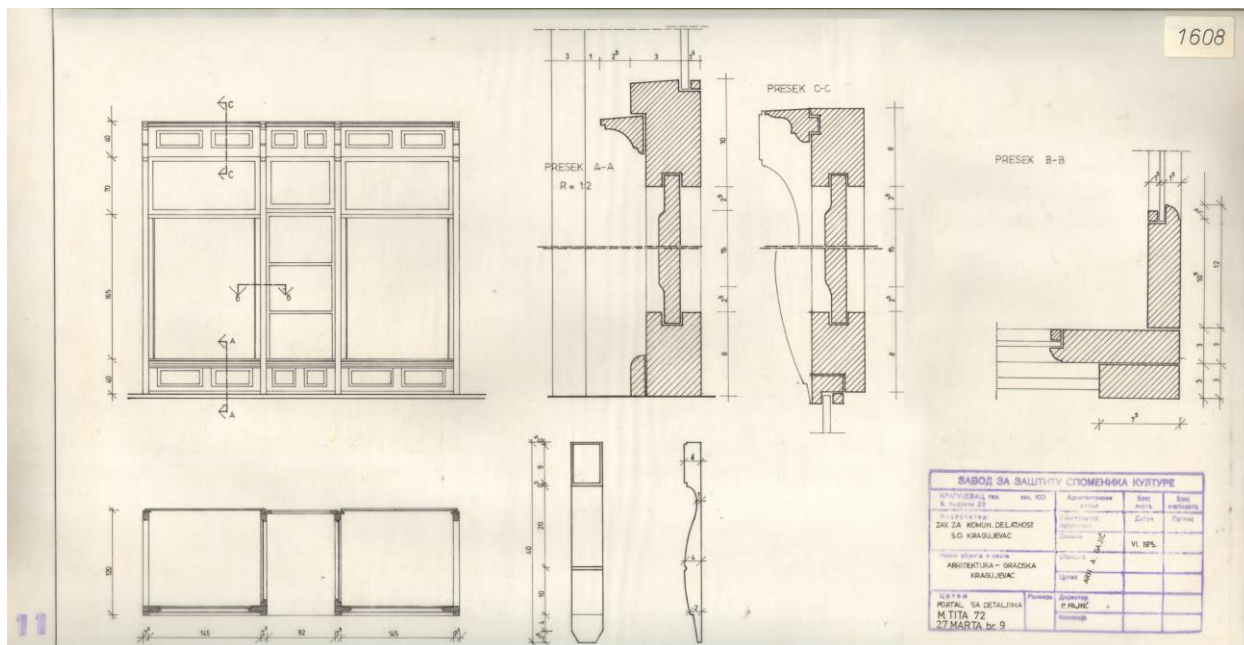
Sl. 163. Fasada objekta okrenuta ka ulici Kralja Petra, Zavod za zaštitu spomenika kulture u Kragujevcu, 1971. god.

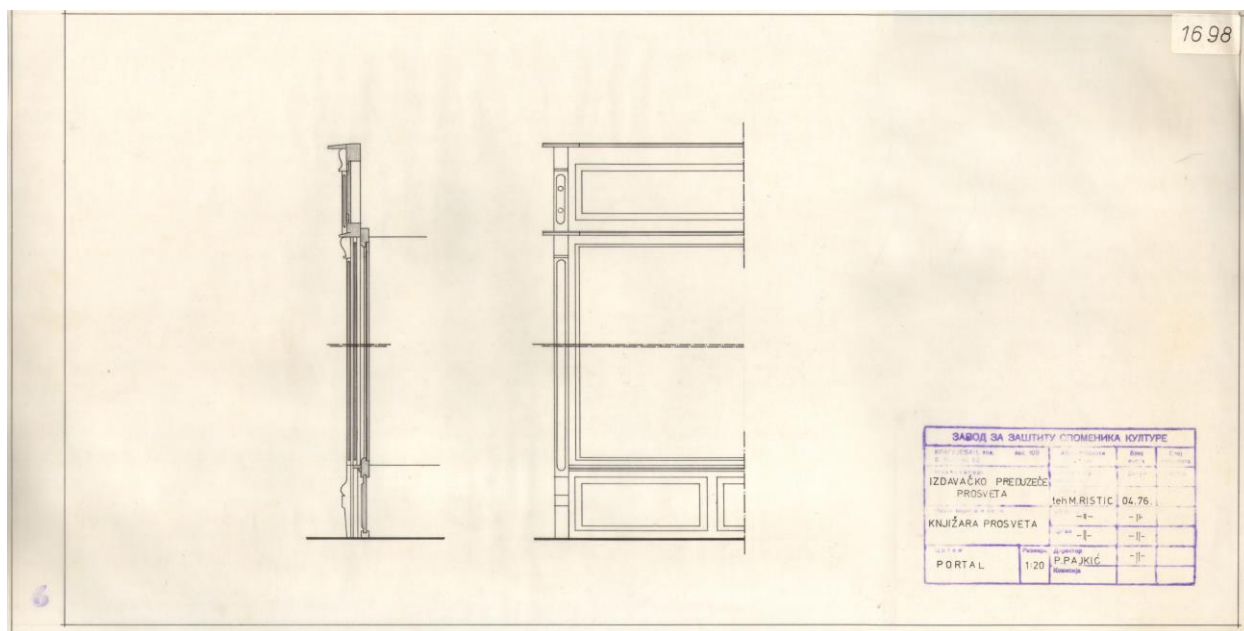
Sl. 164. Osnova prizemlja objekta, Zavod za zaštitu spomenika kulture u Kragujevcu, 1971. god.

Sl. 165. Osnova sprata i presek objekta, Zavod za zaštitu spomenika kulture u Kragujevcu, 1971. god.

Sl. 166. Izgled i detalji portala, Zavod za zaštitu spomenika kulture u Kragujevcu, 1971. god.

Sl. 167. Izgled i detalji portala, Zavod za zaštitu spomenika kulture u Kragujevcu, 1971. god.

3.6.8 Zgrada sa Atlasima – Pomodna trgovina Koste Jakovljevića

Objekat je nastao 1915. godine i zahvata usku ugaonu parcelu u okviru jezgra grada.¹⁷⁸ Prve pisane informacije o „Trgovini Koste Jakovljevića” nalazimo u listu „Javno mnjenje” 1934. godine gde u oglasu stoji naveden naziv „Pomodna trgovina Koste Jakovljevića”¹⁷⁹. U „Vođu kroz Kragujevac” iz 1938. godine nalazimo malo izmenjen naziv trgovine, pa u oglasu stoji „Poznata trgovina Koste Jakovljevića i sinova”¹⁸⁰. „Pomodna trgovina Koste Jakovljevića i sinova” raspolagala je sa robom iz Francuske gde su se mogli naći veliki izbor mantila za dame, zatim odela, mantili i trenčkoti za gospodu i radnike kao veliki izbor odela za decu.¹⁸¹ U ovom obliku trgovina je zauzimala kompletno prizemlje objekta.

---

¹⁷⁸ (1971). *Elaborat o staroj gradskog arhitekturi Kragujevca*, Kragujevac: Zavod za zaštitu spomenika kulture u Kragujevcu. 43.

¹⁷⁹ Javno mnjenje, Kragujevac 1934. god. br. 13, str. 4.

¹⁸⁰ Dragičević, B. V. (1938). *Vođ kroz Kragujevac*. Kragujevac: Štamparija Šumadija, A. Jovanovića. 80

¹⁸¹ Javno mnjenje, Kragujevac, 1934. god. br. 13, str. 4.

За наступајућу пролетњу и летњу сезону спремили смо

За даме велики избор мантлова, модерног кроја — последње париске моде, којима ће се цене кретати од 250 до 1.800 дин. те према томе постарали смо се да можемо послужити и задовољити сваку муштерију.

За господу и раднике спремили смо велики избор одела, мантлова, тренчкота и т. д. Одећа по цени од 250 дин. па се креће до 900 дин., која су израђена од првокласног штофа и цугера, а израда је као наруџбина.

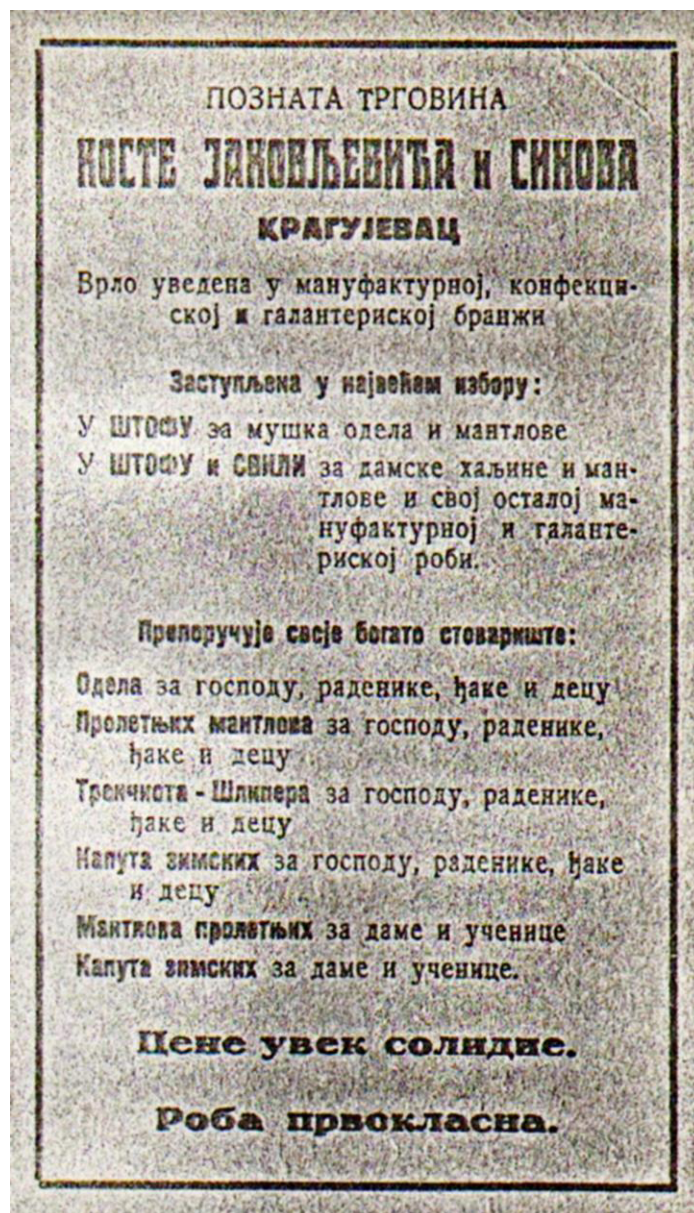
За децу ванредно леп и велики избор одела за Врбицу. Ти малишани и ђаци добиће код нас спорт и маринска одела са дугим панталонама и биће мали капетани за ниску цену од 70 до 300 дин.

Наш избор и наше цене биће излагане у изложима те ће укус сваке муштерије бити задовољен.

Помодна трговина Косте Јаковљевића и Синова

Sl. 168. Oglas za „Pomodnu trgovinu Koste Jakovljevića i Sinova”, „Javno mnjenje”, Kragujevac 1934. god. br. 13, str. 4, Narodna biblioteka „Vuk Karadžić”, Kragujevac

Sl. 169. Oglas za „Poznatu trgovinu Koste Jakovljevića i Sinova”, „Vođ kroz Kragujevac”, 1938, Kragujevac, Štamparija Šumadija, A. Jovanovića, str. 80, Narodna biblioteka „Vuk Karadžić”, Kragujevac

Preteča ove trgovine bila je „Pomodna trgovina kod Jakovljevića”, vlasnika Miloja K. Jakovljevića koja je trgovala 1925. godine tekstilom u manjem delu lokala u Zgradi sa Atlasima.¹⁸²

¹⁸² Arhiva etnološke zbirke Narodnog muzeja u Kragujevcu.

Sl. 170. Fotografija „Pomodne trgovine kod Jakovljevića”, digitalna kolekcija Narodnog muzeja u Kragujevcu

Objekat oslikava aktuelni uticaj srednjeevropske arhitekture tog perioda. Zdanje se sastoji iz prizemlja i sprata dok u fasadnom delu okrenutom prema ulici Kralja Aleksandra Karađorđevića objekat poseduje i mansardni deo. Objekat je podignut od opeke. Ulična fasada objekta bogato je ukrašena drugostepenom plastikom u malteru. Ovo je objekat sa najviše geometrijskih ornamenata u gradu.¹⁸³ Prizemni deo objekta namenjen je lokalima. Prvi lokal obuhvata ugao dve ulice i u njega se ulazi vratima centralno postavljenim na sam ugao objekta. Do ovog lokala se nalaze dvokrilna vrata koja vode ka spratnom unutrašnjem delu objekta. Lokali se nastavljaju celom dužinom Masarikove ulice sledećim redosledom, manji lokal sa izlogom i jednokrlnim ulaznim vratima, veći lokal koji se u fasadnom delu sastoji iz četiri bloka, velikog izloga, zatim dvokrilnih ulaznih vrata sa dva manja izloga i druga dva bloka velikih izloga, nakon ovih lokala objekat se završava sa još jednim manjim lokalom koji sačinjavaju jednokrlna vrata i manji izlog. Izlozi koji su sačuvali svoj autentični izgled poseduju drvene ramove. Spratni deo objekta razgraničen je od prizemlja horizontalnim vencem koji se prostire celom dužinom. Ugaoni deo fasade na prvom spratu poseduje balkon od kovanog gvožđa koji drži dve figure Atlasa. Balkon se nalazi na armirano betonskoj ploči koja je možda najstarija u Kragujevcu.¹⁸⁴ „*Stilski neprimereni ovoj zgradi oni su ipak doprinis njenoj reprezentativnosti. Antičke figure su preko renesanse i eklektičkih stilova dospele do XX veka. Ta dva Atlasa daju izvesnu notu početku pešačke zone Kragujevca*“.¹⁸⁵ Ostali spratni deo fasade objekta prekrivaju drveni prozori sa bogatom profilacijom. Krov objekta je dvovodan dok je sama konstrukcija drvena. Na ugaonom delu krov objekta poseduje kube. Objekat je stambeno-poslovnog karaktera. Lokali objekta uvek su bili korišćeni kao trgovački prostori.

---

¹⁸³ Trifunović, V. (2008). *Građenje Kragujevca u kneževini i kraljevini Srbiji*. Kragujevac. 170.

¹⁸⁴ Ibidem

¹⁸⁵ Trifunović, V. (2003). *Arhitektura o Kragujevcu*, Kragujevac: Direkcija za urbanizam i izgradnju Kragujevac. 54.

Sl. 171. Fotografija pogrebne povorke sa pogledom na „Trgovinu Koste Jakovljevića i sinova”, privatna kolekcija Dejana Lekića

Sl. 172. Fotografija sa protesta sa pogledom na „Trgovinu Koste Jakovljevića i sinova”, privatna kolekcija Dejana Lekića

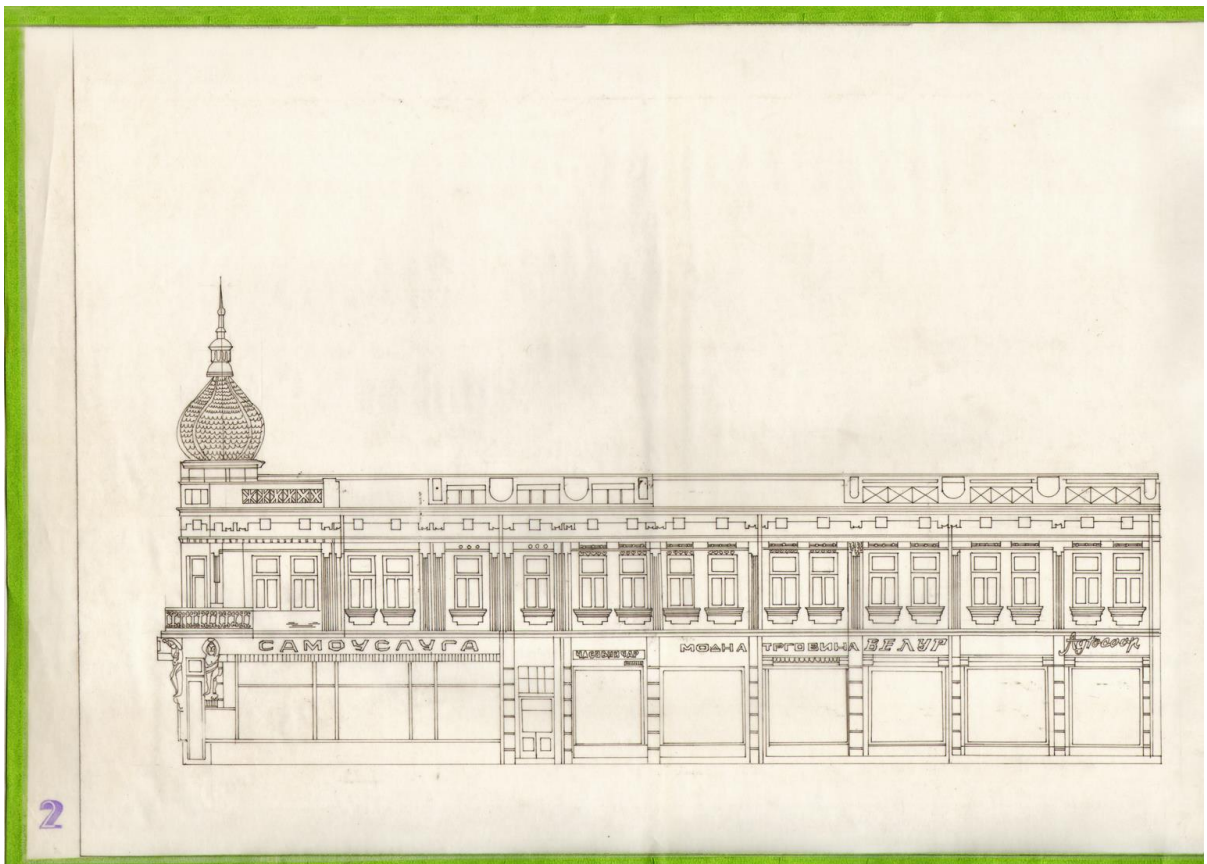
Sl. 173. Fotografija povorke sa pogledom na „Trgovinu Koste Jakovljevića i sinova”, privatna kolekcija Dejana Lekića

Sl. 174. Fotografija iz Elaborata o staroj gradskoj arhitekturi Kragujevca, Zavod za zaštitu spomenika kulture u Kragujevcu, 1971. god.

Sl. 175. Pozicija parcele objekta Pomodne trgovine Koste Jakovljevića i sinova (označena žutim pravougaonikom), detalj sa Generalnog regulacionog plana Kragujevca iz 1936. god. JP Urbanizam Kragujevac

Sl. 176. Ulična fasada objekta okrenuta ka Masarikovoj ulici, Zavod za zaštitu spomenika kulture u Kragujevcu, 1971. god.

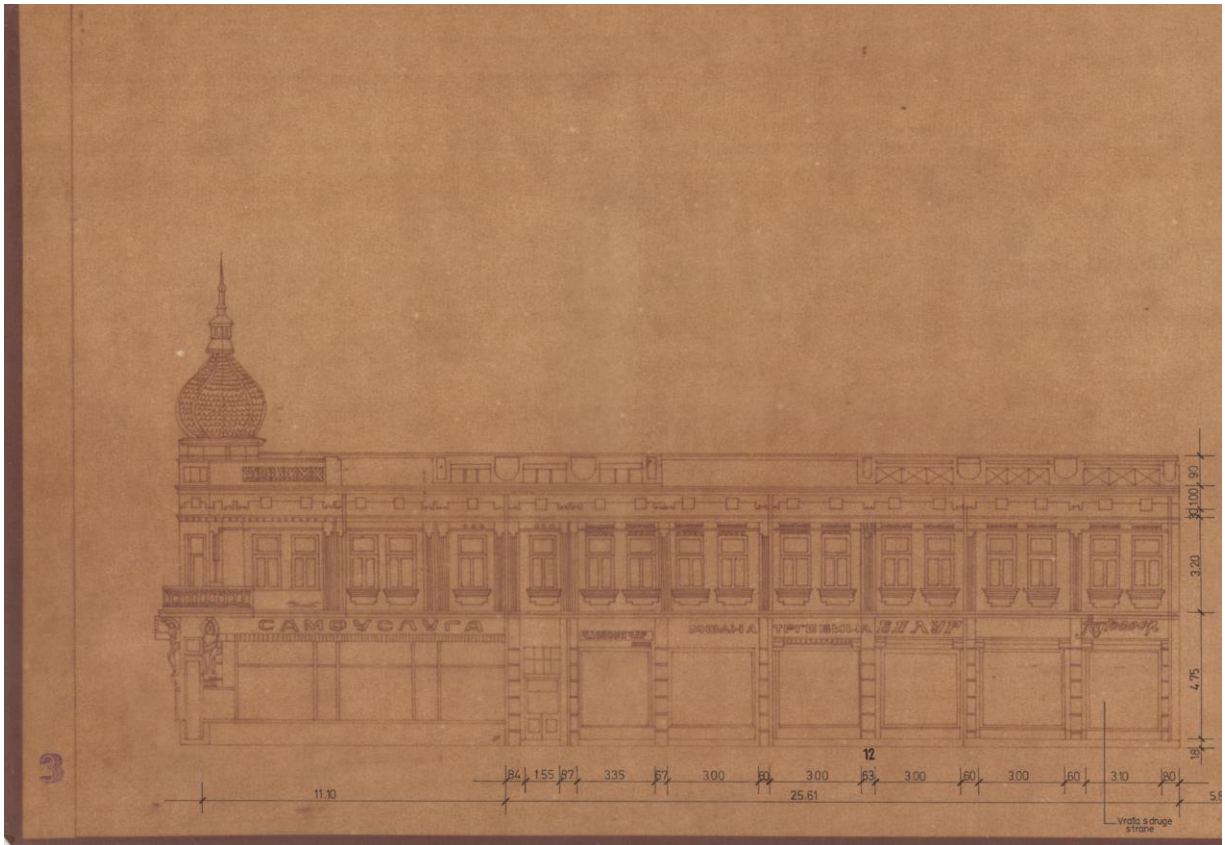

1652

БАЗИС ЗА ЗАШТИТУ СПОМЕНИКА КУЛТУРЕ					
ИЗДАЈИ	Тема	арх. бр.	Дизајнерски	Ерај	
Број	Име	Датум	Писац	Вид	
1	ЗАШТИТА И РЕСТАУРАЦИЈА ДИ- МАНСКОГ СРПСКОГ ПРАВОСЛАВНОГ САМОУСЛУЖБНОГ ЦРКВНОГ ОБЈЕКТА	1971	А. Гашић	Д	1970
2	РЕСТАУРАЦИЈА И РЕКОНСТРУКЦИЈА ГРАДСКОГ АРХИТЕКТОНА КРАГУЈЕВЦА	1971	А. Гашић Б. Арсенијевић	Д	1970
3	ПРОЈЕКТ ОБЈЕКТА ЗА П. ТИПА УП. БР. 050/71	1971	Б. Вукотић Квикија	Д	1971

Sl. 177. Ulična fasada objekta okrenuta ka ulici Kralja Petra, Zavod za zaštitu spomenika kulture u Kragujevcu, 1971. god.

Sl. 178. Ulična fasada objekta okrenuta ka Masarikovoj ulici sa dimenzijama otvora, Zavod za zaštitu spomenika kulture u Kragujevcu, 1971. god.

3.6.9 „Pomodna manufakturna, platnarska i galanteriska radnja M.S. Mitrović i Drugovi”

Prve informacije o „Pomodnoj manufakturnoj, platnarskoj i galanteriskoj radnji M.S. Mitrović i Drugovi” nalazimo u listu „Nova zadruga” iz 1901. godine.¹⁸⁶ U oglasu iz 1903. godine „Pomodna manufakturna, platnarska i galanteriska radnja M.S. Mitrović i Drugovi” menja svoj naziv u „Trgovina M.S. Mitrović i Drugovi” i nabraja širok asortiman artikala kojima raspolaže: velikim izborom svilenog fula „Kraljice Drage”, francuskim platnom za veš rublje, vezom u novim mustrama, češkim zefirom itd.¹⁸⁷ Tradicija ovog objekta nastavila je sa svojim delovanjem i u toku međuratnog perioda gde na fotografiji Sokolske povorke iz 1933. godine na fasadi i dalje vidimo natpis M.S. Mitrović i Drugovi.¹⁸⁸

---

¹⁸⁶ Nova zadruga, Kragujevac, 1901. god. br. 6, str. 4.

¹⁸⁷ Nova zadruga, Kragujevac, 1903. god. br. 23, str. 5.

¹⁸⁸ Podatak preuzet sa fotografije iz privatne kolekcije.

ПОМОДНА МАНУФАКТУРНА, ПЛАТНАРСКА И ГАЛАНТЕРИСКА РАДЊА

М. С. МИТРОВИЋА И ДРУГОВА

КРАГУЈЕВАЦ
КНЕЗ МИХАЈЛОВА УЛИЦА БРОЈ 52 И 45

Препоручује своју добро сортирану радњу за ову сезону, у разној роби а нарочито: Кидфе и Атлаза талијанског за либадета, признатог као најбољи.

Свиле за аљине и блузе у врло лепим десенима и бојама: као и црне у великом избору; и једна врста (waseh. seide) за прање.

Свиле за украс аљина у свима бојама и разним квалитетима штофова за женске аљине, модерни у свима бојама као и црни у великом избору.

Батиста новог француског (фулар) за женске блузе и аљине у врло лепим, десенима и бојама.

За прилику, сатена, никета, фулара, клот и десенираног за кошуљице и блузе женске сатина са свиленим глатком француски у свима бојама.

Сатина у боји дупла ширина у главицу за сукње (жицоне), оките (лацуца) најновијег за женске аљине: као у свиле бортна, шипрен штофу и златним бортнама и дугмадма и т. д.

Цица, зефира, сатина у постојаним бојама у врло лепим муструма и добром квалитету.

Пилета бело и у боји велики избор.

Цвилуха за душеке и (ролетне) завесе.

За јоргане, тлаза широког, сатина вушеног, и дамска у једној ширини.

Платна, Шифона, за веш и дупла ширина за чаршаве.

Вежа и уметка у великом избору.

Чилке за детне батистене и никетске аљине.

Фула свиленог у свима бојама као и француски к 35. Сунцобрана женски у лепим модерним бојама, као и црни кишо-сунцобрана у великом избору и јевтином ценом.

Блуза женски готови свилени, зефирски, сатински, бечка израда.

Сукања (Жицона) свилени, сатински и т. д. у врло лепим бојама.

Машне женске од крена ново. Рукавица кожни и свилени у лепим бојама и беле.

За гоеноду, лепих теснира, краватив рукавица кошуља, како неглави тако и са месаним преима беле и у боји, крагне модерне, мандетне беле и у боји, обућа женски, мушки, дечији црни и жути у разним фазонима, на дугмад шпир, цуг и т. д.

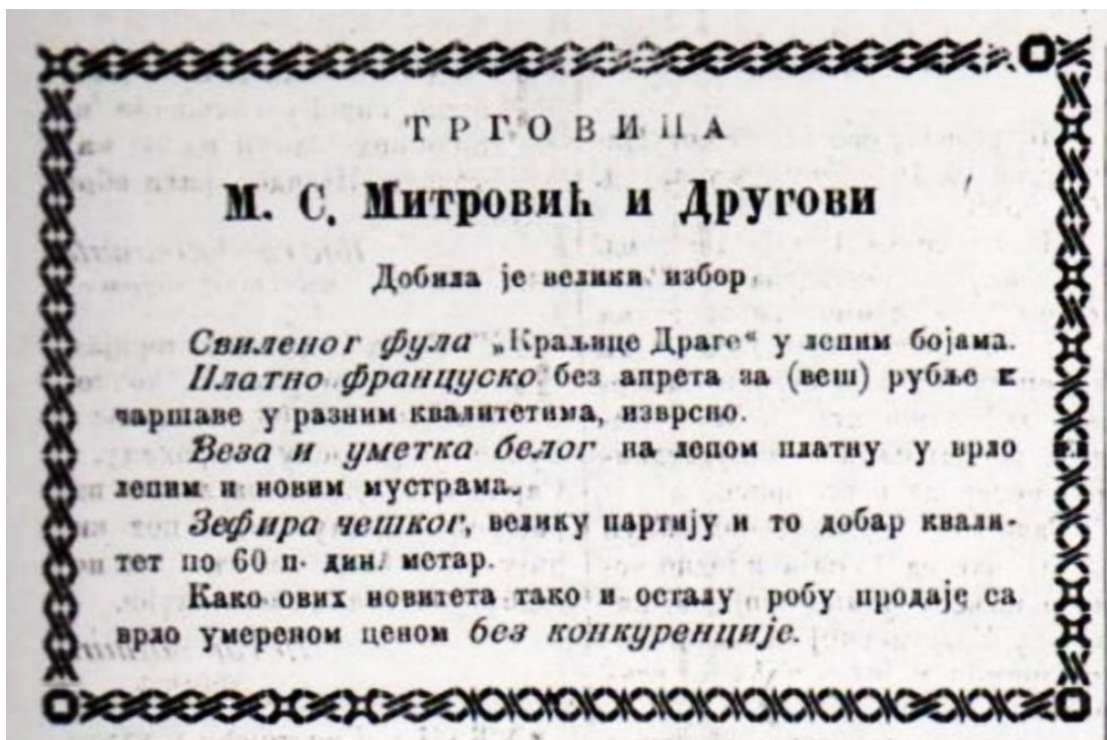
Лепих ствари за поклоне у великом избору златни дијамански и брилијански ствари, као грана, колије минђуша, претенова и т. д. и то све са гаранцијом. Сиреме за удаваче у великом избору, за девере кумове и старосвате увек леп избор и јевтино.

Поред тога лепи, столица, огледала, разни за зид и на ногама (тоалет) и т. д.

Роба је набављена на првих руку, а у опште је доброг квалитета, а цене су међу тим врло ниске, тако да је искључена свака конкуренција.

Муштре, на захтев вац Крагујевца шаљемо бесплатно.

Sl. 180. Oglas za „Pomodno Manufakturnu, platnarsku i galanterijsku radnju M. S. Mitrovića i Drugova”, „Nova zadruga”, 1901. god. br. 6, str. 4, Narodna biblioteka „Vuk Karadžić”, Kragujevac

Sl. 181. Oglas za „Trgovinu M. S. Mitrović i Drugovi“, „Nova zadruga“, 1903. god. br. 23, str. 5,
Narodna biblioteka „Vuk Karadžić“, Kragujevac

Objekat je podignut u periodu između dva svetska rata i poseduje stilske odlike građanske arhitekture tog perioda. Objekat je podignut od opeke. Fasada objekta je simetrično projektovana u malteru sa bogatom drugostepenom plastikom koja je livena i naknadno postavljana na objekat. U prizemlju objekta nalazi se lokal sa dva simetrična portala i ulaznim vratima centralno orjentisanim u odnosu na osu objekta. Između izloga i ulaza kao i na ivičnim delovima prizemnog dela fasade nalaze se pilastri. Bočni pilastri ukrašeni su imitacijom pravougaonih tesanika od maltera. Prvi sprat bogat je dekorativnim elementima. U centralnom delu nalazi se niša sa skulpturom. Niša je uokvirena kanelurisanim pilastrima iznad kojih se nalazi timpanon. Levo i desno od centralne niše nalaze se po dva dvokrilna prozora. Ispod krovnog venca nalazi se pet simetrično raspoređenih kružnih otvora koji su predviđeni za ventilaciju tavana. Krov objekta poseduje drvenu konstrukciju. Na krovu objekta nalaze se dva kružna prozora koja su služila za osvetljenje mansarde.

Objekat je stambeno-poslovnog karaktera.

Sl. 182. Delimičan pogled na „Trgovinu M.S. Mitrović i Drugovi”, privatna kolekcija Dejana Lekića

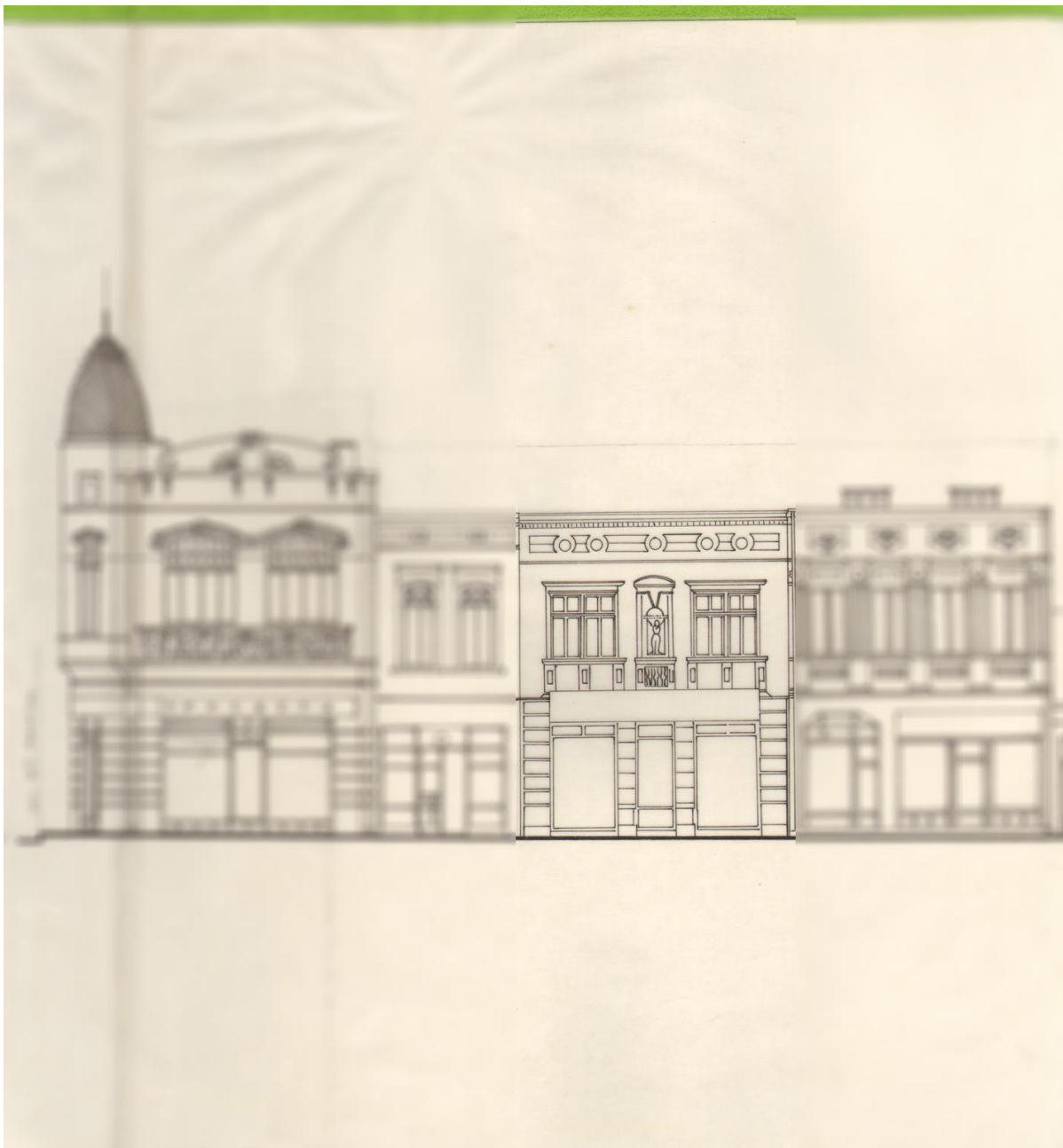

Sl. 183. Fotografija iz Elaborata o staroj gradskoj arhitekturi Kragujevca, Zavod za zaštitu spomenika kulture u Kragujevcu, 1971. god.

Sl. 184. Pozicija parcele objekta Trgovine M.S. Mitrović i Drugovi (označena žutim pravougaonikom), detalj sa Generalnog regulacionog plana Kragujevca iz 1936. god. JP Urbanizam Kragujevac

Sl. 185. Fasada objekta okrenuta ka ulici Kralja Petra, Zavod za zaštitu spomenika kulture u Kragujevcu, 1971. god.

3.6.10 „Trgovina Bogoljuba V. Nešića” i „Voskarska radnja Milenka Jevtića”

Prvi pisani podatak o nastanku „Manufaktorne radnje Bogoljuba Nešića” nalazimo u „Putovođi kroz Kragujevac” iz 1925. godine gde se navodi da je radnja preseljena od 1. septembra u sopstevnu zgradu.¹⁸⁹ „Trgovina Bogoljuba V. Nešića” obuhvatala je dve radnje koje su bile smeštene jedna do druge u prizemnoj zoni lokala. U manjem lokalu nalazila se voskarska radnja Milenka Jevtića dok se u većem lokalu nalazila tekstilna „Trgovina Bogoljuba V. Nešića”. Ova trgovina funkcionisala je i u međuratnom periodu što svedoče fotografije na kojima se vide pomenuti izlozi trgovina.¹⁹⁰

Objekat poseduje prizemlje i sprat i podignut je od opeke.¹⁹¹ U prizemlju objekta nalaze se dva lokala. Levi lokal poseduje jedan izlog i ulaz u lokal, dok je drugi lokal projektovan sa dva simetrična izloga između kojih je ulaz u objekat. Prvi sprat odvojen je od prizemlja horizontalnim vencem. Na fasadi prvog sprata nalaze se četiri dvokrilna prozora sa nadprozornicima simetrično raspoređena. Prozori su predvojeni pilastrima sa kanelurama iznad kojih je plastika floralnih motiva. Iznad ovih otvora nalazi se jako profilisan krovni venac. Na vrhu objekta nalaze se dva mansardna prozora koja služe za osvetljenje. Dvovodna krovna konstrukcija je drvena prekrivena biber-crepom.

Objekat je stambeno-poslovnog karaktera.

---

¹⁸⁹ Uredio Anđelković, Bož. St. (1925). *Putovođa kroz Kragujevac*, Kragujevac: Nova štamparija „Šumadija” A. Jovanovića – Kragujevac. 96

¹⁹⁰ Zbirka fotografija Zavoda za zaštitu spomenika kulture u Kragujevcu i privatna kolekcija fotografija iz međuratnog perioda.

¹⁹¹ (1971). *Elaborat o staroj gradskog arhitekturi Kragujevca*, Kragujevac: Zavod za zaštitu spomenika kulture u Kragujevcu. 43.

Sl. 186. Oglas za „Manufakturnu radnju Bogoljuba Nešića”, „Putovođa kroz Kragujevac”, 1925. god. Bož. St. Anđelković, Štamparija Šumadija A. Jovanovića str. 96, Narodna biblioteka „Vuk Karadžić”, Kragujevac

Sl. 187. Izlog „Trgovine Bogoljuba V. Nešića” i „Voskarske radnje Milenka Jevtića”, fotografija iz digitalne kolekcije Zavoda za zaštitu spomenika kulture u Kragujevcu

Sl. 188. Pogled na bočnu stranu „Trgovine Bogoljuba Nešića”, privatna kolekcija Dejana Lekića

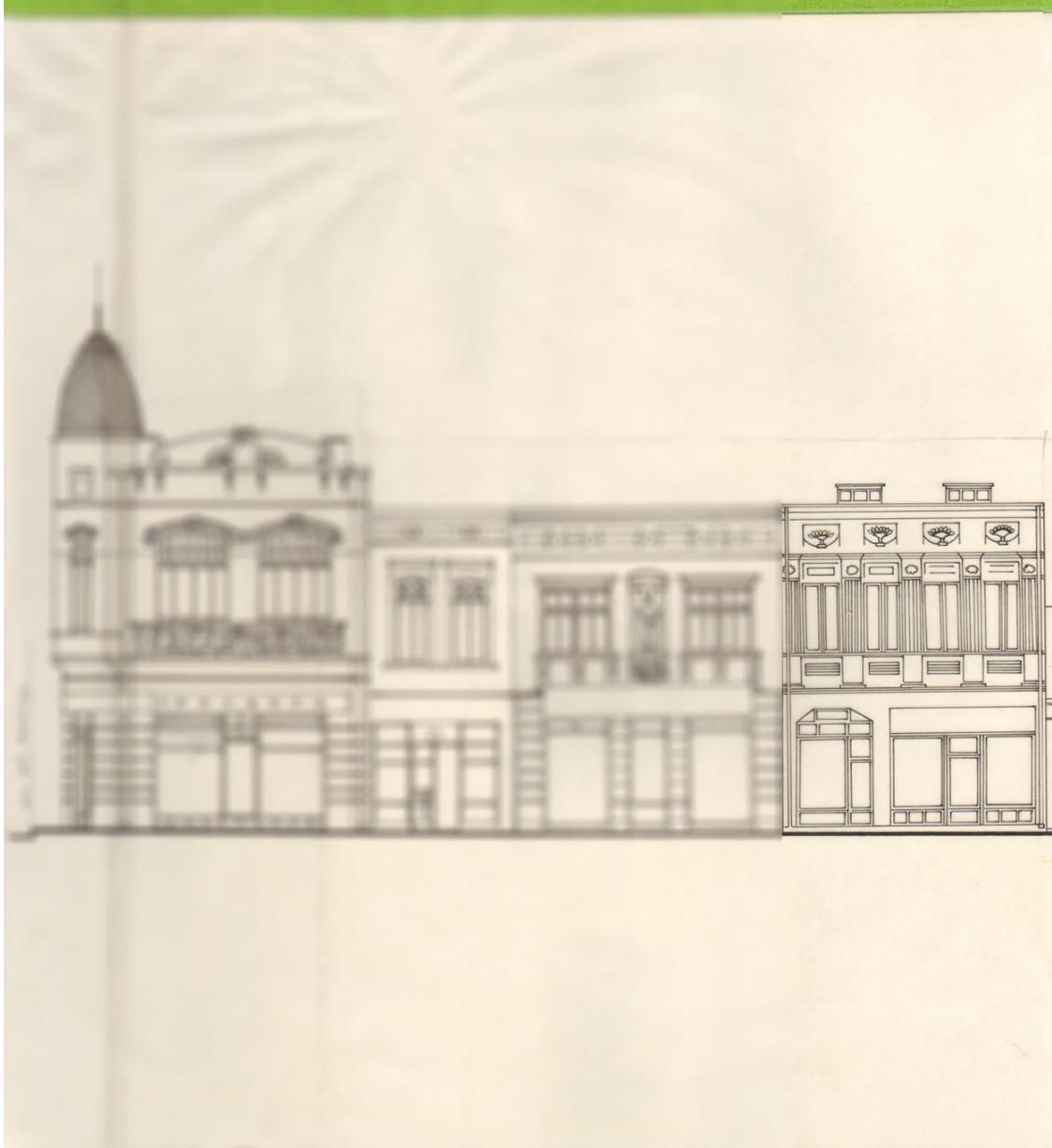

Sl. 189. Fotografija iz Elaborata o staroj gradskoj arhitekturi Kragujevca, Zavod za zaštitu spomenika kulture u Kragujevcu, 1971. god.

Sl. 190. Pozicija parcele objekta „Trgovine Bogoljuba V. Nešića” i „Voskarske radnje Milenka Jevtića” (označena žutim pravougaonikom), detalj sa Generalnog regulacionog plana Kragujevca iz 1936. god. JP Urbanizam Kragujevac

Sl. 191. Ulična fasada objekta okrenuta ka ulici Kralja Petra, Zavod za zaštitu spomenika kulture u Kragujevcu, 1971. god.

3.6.11 Pomodna trgovina Timotija A. Vučkovića

Objekat „Moskva” podignut je u periodu od 1911-1912. godine kao vlasništvo trgovca Vlaja Nikolića i zauzima ugaoni blok koji je nastao prosecanjem ulice koja spaja pešačku zonu i objekat Okružnog načelstva.

Pomodna trgovina Timotija A. Vučkovića¹⁹² osnovana je 1911. godine u Kragujevcu. Tako u oglasu za ovu trgovinu u listu Narodna sloboda iz 1911. godine stoji opis „Novo otvorena pomodna trgovina Timotija A. Vučkovića”.¹⁹³ U daljem tekstu oglasa stoji da je trgovina raspolagala sa velikim izborom manufakturne i platnarske robe iz inostranstva gde su se mogli naći štofovi za kostime i haljine, somot za bluze, platna, tepih gobleni, vunice, šeširi, kišobrani, haljinice za devojčice itd.

Спреме за удаваче, младожење, нумове и старе свате

НОВО ОТВОРЕНА ПОМОДНА ТРГОВИНА
ТИМОТИЈА А. ВУЧКОВИЋА

Крагујевац Кнез Мих: ул. бр. 36

Добила је за наступајућу сезону у великом избору мануфактурне и платнарске робе из првих зветских фабрика и продаваће са врло солидном и јевтином ценом.

ШТОФОВА зимских за костиме и хаљине, СВИЛЕ и СОМОТА за блузе, АТЛАЗА талијанског за бунде, ШТОФ парчета, ШНИР парчета белх и у боји ПЛАТНА у свима ширинама, ЧАРШАФА, ЗАВЕСА жакетских, ТЕПИХА гоблена и жакетских. МОЛДОНА вунених, ВУНЕ и ВУНИЦЕ за чарапе, ШАЛОВА од штофа, ВУНИЦЕ ПАЛЕТО, КАЦЕНЕ СУ ВЕОМА ЈЕВТИНЕ ТАКО ДА ИСКЉУЧУЈУ СВАКУ КОНКУРЕНЦИЈУ.

ПУТА од плаша, СОМОТА и енглеског ШТОФА, париских женских ШЕШИРА, ШЕШИРА мушких штофани „Хабигови“, Паница, и „Вилма“ КОШУЉА мушких и женских, ШЛОФУЈАНКИ и УНТЕРЦИГЕРА, МАШЛИЈА, ШТАПОВА, КИШОБРАНА, БЛУЗА од сомота и штофа, ХАЉИНИЦА за девојнице.

МУСТРЕ НА ЗАХТЕВ ШАЉЕМ БЕСПЛАТНО С поштовањем
Тимотије А. Вучковић

2—25

Сувања штофани за 8 дин.

Ауфунца и штикерација за кројавање знатан попуст

Велини избор штофа за костиме за 2, 2.50 дин. метар

Штампање Радомир Јанковић

Sl. 192. Oglas za novo otvorenu „Pomodnu trgovinu Timotija A. Vučkovića”, „Nardna sloboda”, 1911. god.br. 66, str. 4, Narodna biblioteka „Vuk Karadžić”, Kragujevac

¹⁹² Timotije A. Vučković, jedan od deset članova upravnog odbora trgovačkog udruženja od 1919-1926. god. Fotografija iz zbirke Narodnog muzeja u Kragujevcu, inv. br. 5262.

¹⁹³ Narodna sloboda, Kragujevac, 1911. god. br. 66, str. 4.

Već 1919. godine u Kragujevačkom glasniku nalazimo da je objekat promenio lokaciju u Glavnoj ulici br. 64. a što predstavlja dućanski prostor objekta Vlaje Nikolića okrenut prema pešačkoj zoni.¹⁹⁴ Ako analiziramo fotografije uočićemo da je ovaj lokal jedno vreme bio prostor poznate trgovine kod Demajorovića koji se u periodu dok je Trgovina Timotija A. Vučkovića nalazila u ovom objektu locirao preko puta nje.

Sl. 193. Oglas za „Pomodnu trgovinu Timotija A. Vučkovića”, „Kragujevački glasnik”, 1919. god.br. 22, str. 4, Narodna biblioteka „Vuk Karadžić”, Kragujevac

Od godine 1921. trgovina menja svoj naziv u „Manufakturna – Galanterijska trgovina Timotija A. Vučkovića”¹⁹⁵ koji zadržava do kraja svog postojanja.

Predstave pešačke zone odnosno Glavne ulice ili prikaz Draškovićeve ulice jedni su od vrlo zastupljenih motiva na razglednicama i fotografijama u periodu između dva rata. U skladu sa tim Trgovina Timotija A. Vučkovića se često nalazila u sastavu ovog materijala.

Objekat predstavlja odjek bečke i peštanske secesije koja se ogleda u bogatoj dekorativnoj plastici na tri fasade objekta.

¹⁹⁴ Kragujevački glasnik 1919. god. br. 22, str. 4.

¹⁹⁵ Šumadijski glasnik 1921. god. br. 6, str. 4.

Sl. 194. Oglas za „Manufakturnu – Galanterijsku trgovinu Timotija A. Vučkovića”, „Šumadijski glasnik”, 1921. god. br.6, str. 4, Narodna biblioteka „Vuk Karadžić”, Kragujevac

Prizemlje objekta namenjeno je lokalima. Fasada prizemnog dela oskudnije je dekoracije sa masivnim četvrtastim portalima načinjenim od drvenih elemenata u čijim gornjim zonama se nalazi ornamentalna dekoracija od kovanog gvožđa. Na ugaonim delovima prizemnog dela fasade nalaze se ulazi u lokale koji se sastoje od dvokrilnih vrata lučno zasvedenih. Isti tip ulaza nalazi se i na centralnom delu duže fasade i pravcu ispod erkera prvog sprata. Nasuprot prizemlju objekta spratna etaža daleko je reprezentativnija u svojoj dekoraciji. Spratni deo fasade obiluje floralnim i apstraktnim motivima izvedenim u malteru koji su u najvećoj meri skoncentrisani na središnjem delu koji je zbog toga najistaknutiji. Spratnost je istaknuta horizontalnim vencem koji se pruža celom dužinom objekta. Na središnjem delu prvog sprata na najdužoj fasadi nalazi se balkon od kovanog gvožđa u čijem sklopu se nalaze dvokrilna vrata i dva prozora. Levo i desno od balkona nalaze se erkeri. Na zasečenim uglovima objekta nalaze se imitacije erkera gde se kod ugla okrenutom prema pešačkoj zoni nalazi ljudska figura u niši oivičenoj potkovičastom ornamentikom iznad čijeg vrha je kupola.

Objekat poseduje široku atiku sa jednostavnim krovnim vencem. Prozori gornjeg sprata različitih su dimenzija, od kojih su neki ukrašeni timpanonskim natprozornicima. Bočne fasade takođe poseduju manje balkone koji se oslanjaju na male volutne konzole. Objekat je stambeno-poslovnog karaktera.

Sl. 195. Fotografija povorke sa pogledom na „Trgovinu kod Demajorovića”, privatna kolekcija Dejana Lekića

Sl. 196. Razglednica Draškovićeve ulice, 1927. godina, inv. br. 2824, P. Nikolic, Narodni muzej u Kragujevcu

Sl. 197. Razglednica Draškovićeve ulice, 1927. godina, kolorizovana, privatna kolekcija Dejana Lekića

Sl. 198. Fotografija Draškovićeve ulice sa zatvorenim trgovinama, Privatna kolekcija Dejana Lekića

Sl. 199. Razglednica Glavne ulice u Kragujevcu, privatna kolekcija Dejana Lekića

Sl. 200. Razglednica Draškovićeve ulice u Kragujevcu, privatna kolekcija Dejana Lekića

Sl. 203. Pozicija parcele „Pomodne trgovine Timotija A. Vučkovića”, Kat. Opština Kragujevac n 21, list br. 22, Dokument dobijen od Javnog preduzeća Urbanizam Kragujevac

3.6.12 Gradska tržnica

Početak 20. veka stočna pijaca - „marveni trg” je premeštena sa desne obale Lepenice, gde se vekovima nalazila na prilazu Kamene ćuprije. Tamo je ucrtana i na Kanicovom planu iz 1897. godine. Već na planu Kragujevca iz 1909. godine na tom mestu je „opštinski plac”, a „vaga i koševi” se nalaze na prostoru između ulica Dušanove, Kosančičeve, Topličine i Drinčičeve. Tu su stočna pijaca funkcionisala sledećih pola veka, do izgradnje novog gradskog centra.¹⁹⁶

Objekat Gradske tržnice nalazi se u sklopu Miloševog venca i podignut je 1928. god. prema projektu arhitekta Đorđa Kovaljevskog, koji je radio Generalni regulacioni plan Beograda. Pristup objektu projektovan je dobro sa svih uličnih frontova, kao i unutrašnja komunikacija u objektu. U sklopu tržnice nalazi se veliki popločani prostor koji je predviđen za postavljanje pokretnih tezgi i sezonsku prodaju. Konstruktivno i funkcionalno objekat oslikava duh moderne arhitekture dok fasada nosi eklektički izraz sa elementima klasicizma. Ovo se ogleda u kolonadama stubova sa jonskim kapitelima, polukalotama na krajevima, klasičnim timpanonima i polukružnim atikama. Objekat je projektovan kao simetrična bazilikalna građevina sa polurotondama na krajevima.

Objekat čine podrum - skladišni prostor, prizemlje - poslovno-trgovinski prostor i sprat koji je namenjen kancelarijskom prostoru.

Sa čeonu strane zgrade podrum je predviđen za namirnice i visine je 3,60m, a njegova unutrašnjost podeljena je drvenim pregradama od letava u 7 odeljenja. Celom dužinom zadnje strane predviđen je podrum koji je osposobljen i uređen za instaliranje frigorifičnog uređaja (uređaj za hlađenje). U ovim prostorijama izolacija je sprovedena na sledeći način: U spoljašnjem zidu od 100 cm ostavljena je jedna međuzidna praznina od 25 cm za nabijanje šljakom, na isti način rešen je i zadnji zid, ukupne debljine od 80 cm, sa međuzidnim prostorom za šljaku od 20 cm. Sa spoljne strane zidovi su premazani izolacionim slojem od tera. Po istoj metodi su izrađeni betonski plafon i

---

¹⁹⁶ Trifunović, V. (2004). *Urbanizam Kragujevca 20. vek Knjiga prva: period od 1878. do 1974. godine*. Kragujevac. 82.

patos, sa slojem nabijene šljake između betonskih ploča. Prostor za hlađenje je visine 2 m, a dužine 49,7 m. Ceo prostor podeljen je na 14 odeljenja. U podrum vode dva stepeništa raspoređena na krajevima zgrade, a za spuštanje i dizanje namirnica predviđen je lift.

Prizemlje objekta sastoji se od hola, sa 34 prodavnice, koje su raspoređene na prednjoj, zadnjoj i čeonim stranama. U glavnoj dvorani hola predviđeno je dovoljno mesta za postavljanje tezgi, koje bi mogle da zauzmu okvirnu površinu od 125m². Tezge su trebalo da budu projektovane prema vrsti namirnica. Sva vrata, prozori i izlazi predviđeni su da svojom veličinom zadovoljavaju potrebe osvetljenja objekta. Svi prozori i izlazi su zastakljeni osim ulaznih vrata koja su od jakog pleha i profilisanog gvožđa. Patos hola i svi ulazi prekriveni su keramičkim pločicama. Zidovi su građeni od cigala uzidanih u armiranu betonsku stubnu konstrukciju. Zidovi prodavnica okrečeni su masnom farbom u visini od 1,75 m. Krovna konstrukcija iznad hola je od gvožđa.

Na prvom spratu na dvema čelnim stranama predviđen je po jedan sektor za kancelarije za marvenog lekara i za upravnika pijace.¹⁹⁷

Iza glavne hale sagrađen je paviljon u kome se nalazilo i građevinsko odeljenje opštine.¹⁹⁸

Povezivanje Kragujevca sa glavnom železničkom stanicom ubrzalo je ekonomski razvoj grada jer je Kragujevac kao poslednja stanica na železničkoj pruzi postao sabirno i izvozno mesto za jedan veliki deo okolne teritorije. Na pijacu u Kragujevcu stizali su poljoprivredni proizvodi iz svih krajeva. U Kragujevcu, kao najvećem izvozničkom mestu u zemlji osnivane su mnoge izvozničke firme koje su trgovale sa velikim evropskim privrednim centrima u Austro-Ugarskoj, Francuskoj, Turskoj, Italiji i Egiptu.¹⁹⁹

---

¹⁹⁷ Milovanović, Đ. tekst „Objekti”, Kragujevac: Zavod za zaštitu spomenika kulture, 5-7.

¹⁹⁸ Kragujevac i Šumadija od 1914. do 1941. godine, Rusi – graditelji u Kragujevcu 1920-1951. g. Veroljub Trifunović, Istorijski arhiv Šumadije, 2014. str. 88.

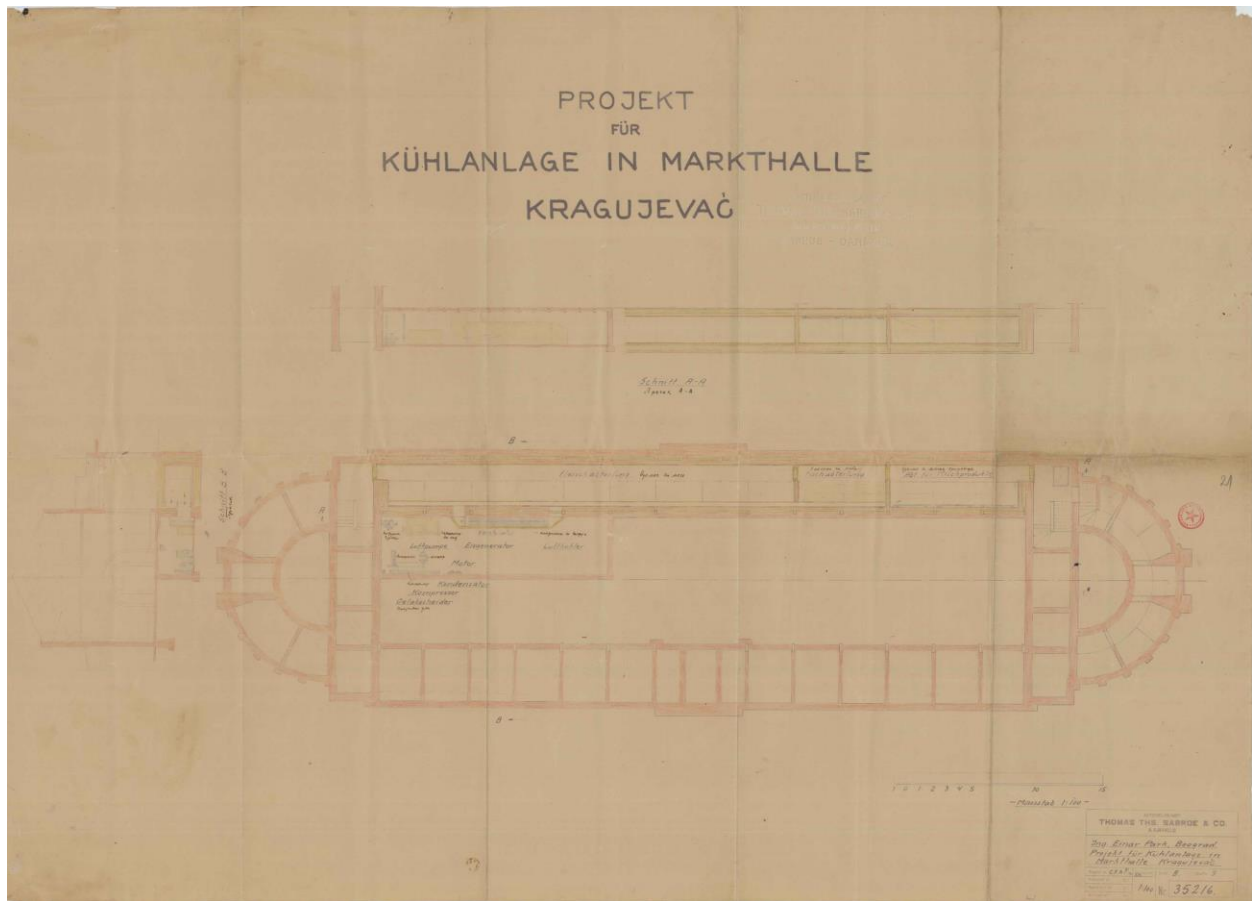
¹⁹⁹ Bakić, D. (1972). *Pet vekova Kragujevca*. Kragujevac: Narodna biblioteka „Vuk Karadžić”. 151.

Sl. 204. Fotografija Gradske tržnice kragujevačkog fotografa Černea, IAŠK b.b.

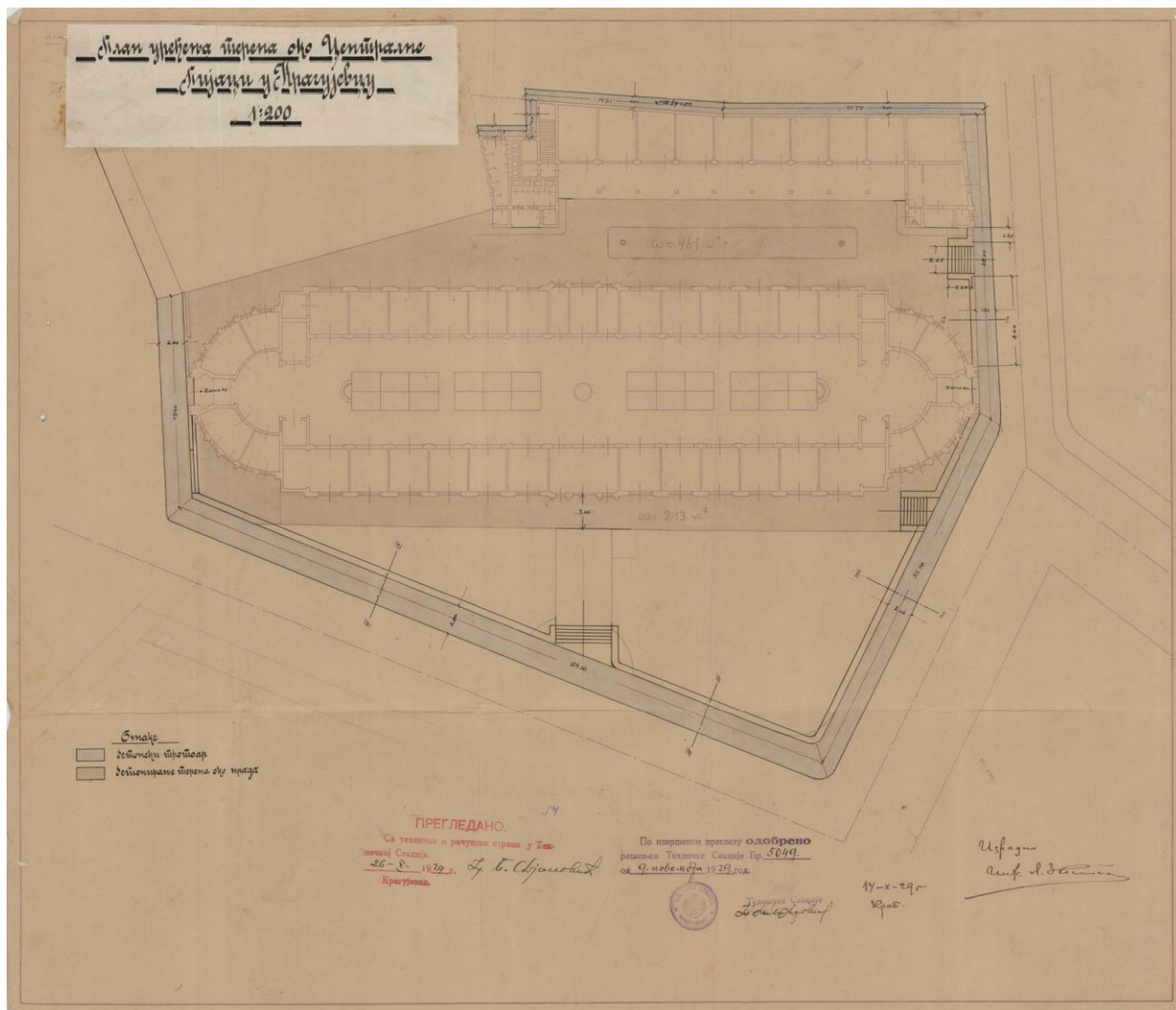

Sl. 205. Pozicija parcele Gradske tržnice (označena crvenim kvadratom i brojem 12.), detalj sa Generalnog regulacionog plana Kragujevca iz 1936. god. JP Urbanizam Kragujevac

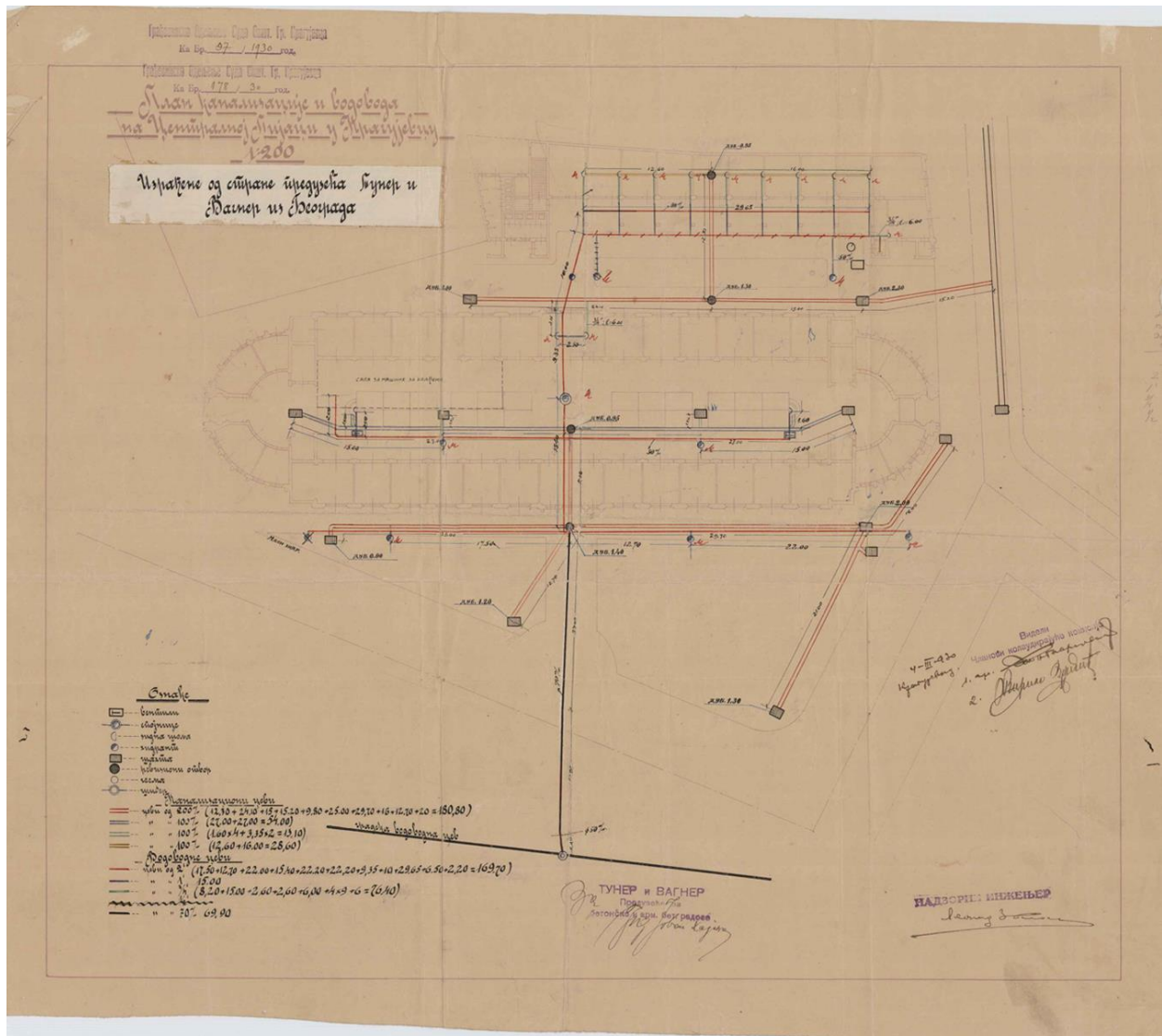

Sl. 206. Projekt für kühlange in markthalle Kragujevac, Poglavarstvo grada Kragujevca, 1839-1936, br. kutije XXVI, Istorijski arhiv Šumadije, Kragujevac

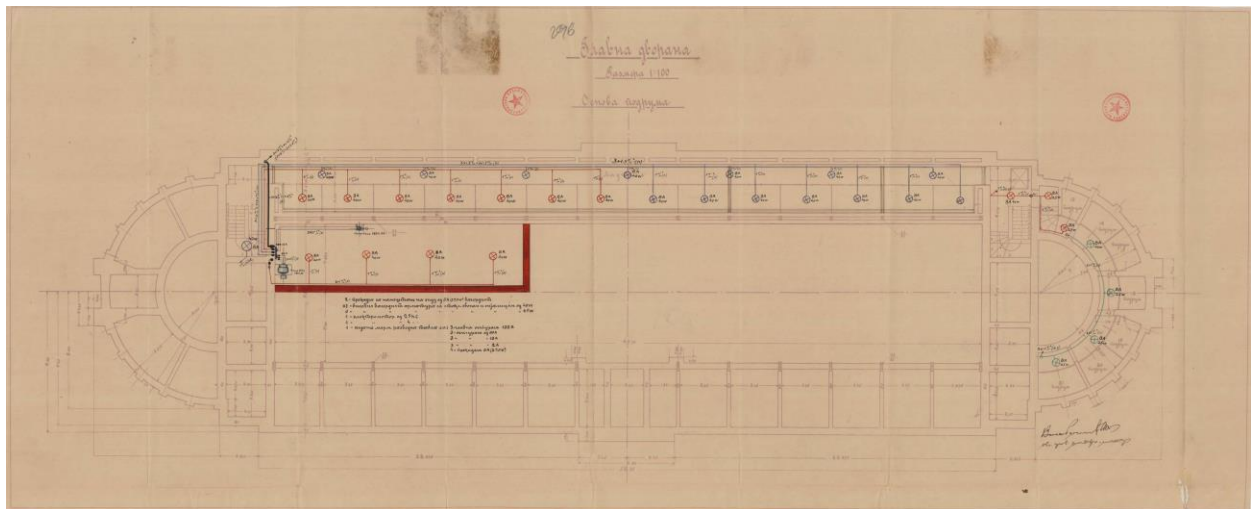

Sl. 207. Plan uređenja terena oko Centralne Pijace u Kragujevcu, Poglavarstvo grada Kragujevca, 1839-1936, br. kutije XXVI, Istorijiski arhiv Šumadije, Kragujevac

Sl. 208. Plan kanalizacije i vodovoda na Centralnoj Pijaci u Kraгујевцу, Poglavarstvo grada Kraгујевца, 1839-1936, br. kutije XXVI, Istorijски arhiv Šumadije, Kraгујevac

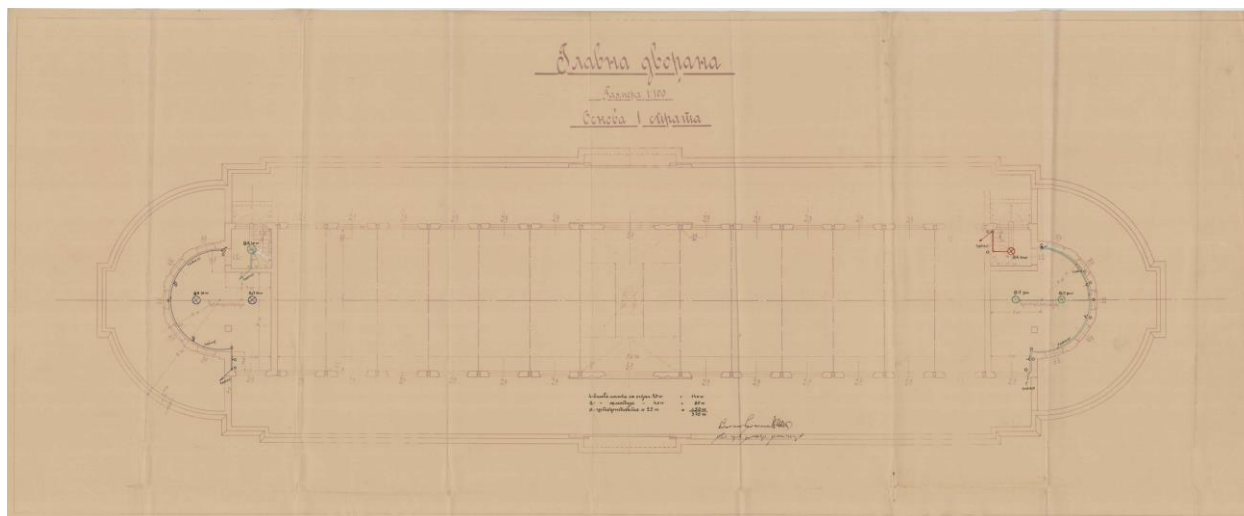

Sl. 210. Osnova podruma, Glavne dvorane gradske tržnice, Poglavarstvo grada Kragujevca, 1839-1936, br. kutije XXVI, Istorijski arhiv Šumadije, Kragujevac

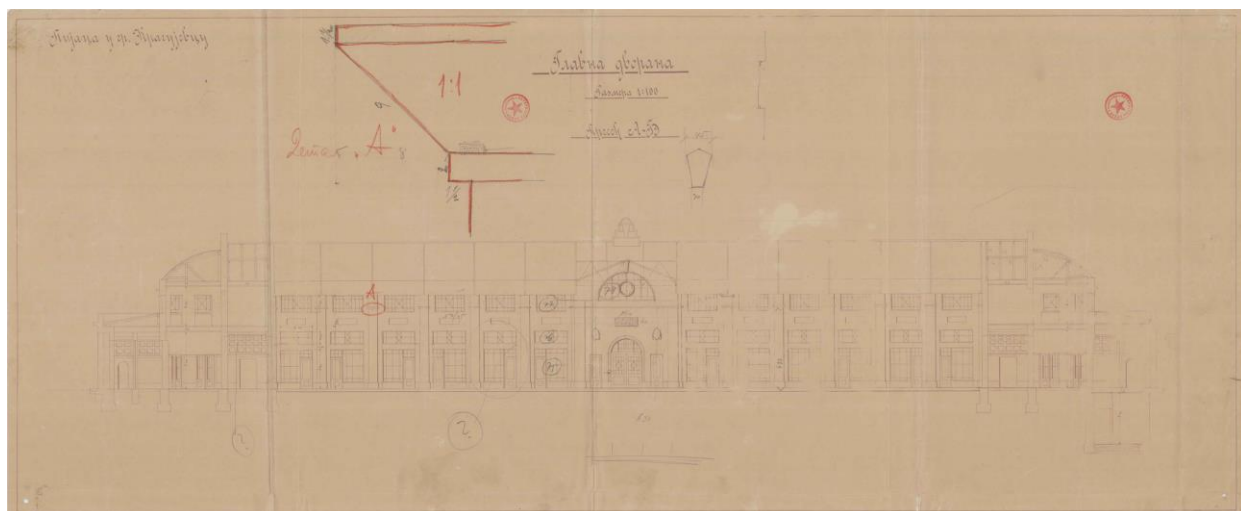

Sl. 211. Osnova prizemlja, Glavne dvorane gradske tržnice, Poglavarstvo grada Kragujevca, 1839-1936, br. kutije XXVI, Istorijski arhiv Šumadije, Kragujevac

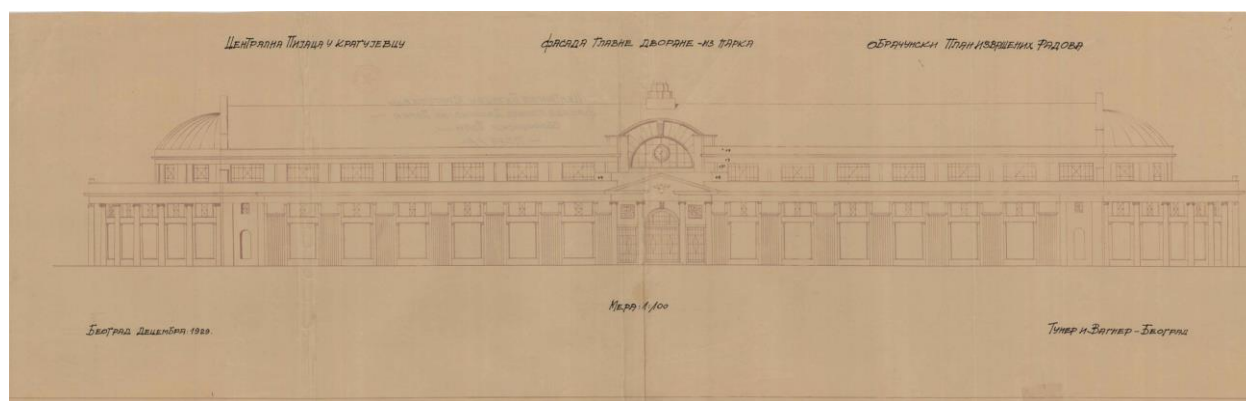

Sl. 212. Osnova I sprata, Glavne dvorane gradske tržnice, Poglavarstvo grada Kragujevca, 1839-1936, br. kutije XXVI, Istorijski arhiv Šumadije, Kragujevac

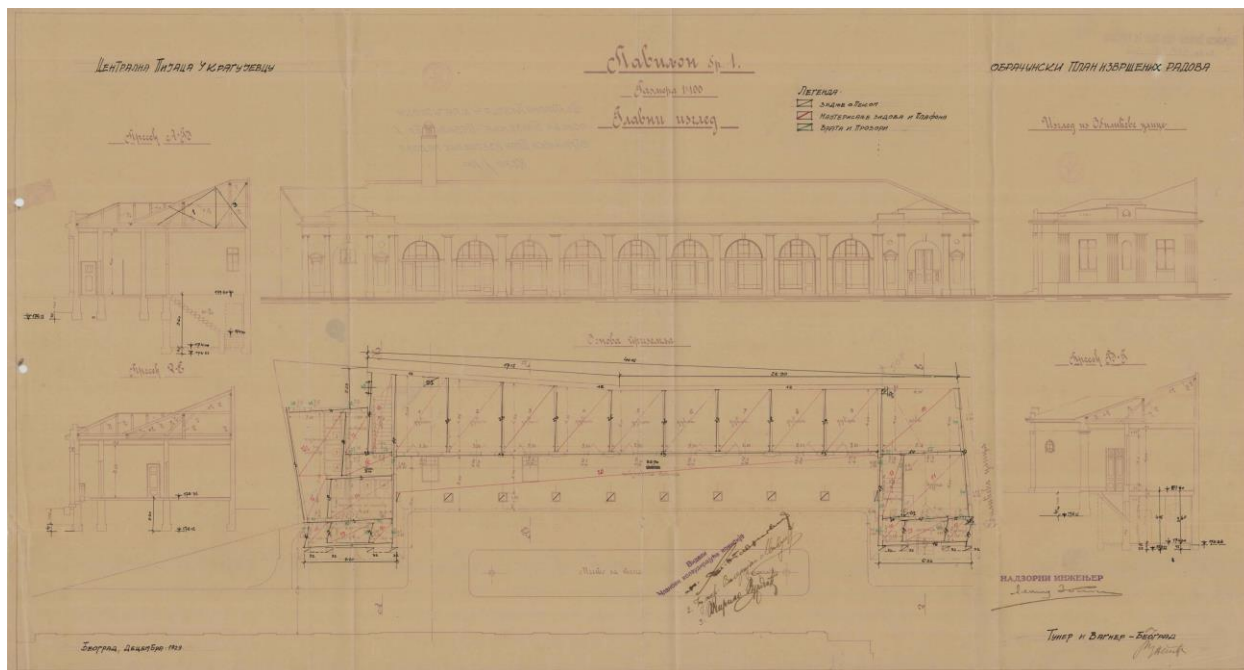
Sl. 214. Presek A-B, Glavna dvorana gradske tržnice, Poglavarstvo grada Kragujevca, 1839-1936, br. kutije XXVI, Istorijski arhiv Šumadije, Kragujevac

Sl. 215. Fasada glavne dvorane – iz parka, Centralna pijaca u Kragujevcu, Poglavarstvo grada Kragujevca, 1839-1936, br. kutije XXVI, Istorijski arhiv Šumadije, Kragujevac

Sl. 217. Glavni izgled Paviljon br. 1, Centralna pijaca u Kragujevcu, Poglavarstvo grada Kragujevca, 1839-1936, br. kutije XXVI, Istorijski arhiv Šumadije, Kragujevac

3.7 Ulica Cara Nikole - zona zanatskih radnji i radionica

Kao jedan od najvećih centara obnovljene Srbije i sedište „vrhovnog kneza”, Kragujevac je bio mesto sa velikim brojem zanatsko-trgovačkih radnji. Za vreme turske vladavine Srbijom u Kragujevcu zanatske radnje su bile raspoređene glavnom čaršijom (od Kamenog mosta do Krsta). Roba se izlagala na ćepencima koje je posedovala svaka radnja dok su vlasnici objekta najpre bili Turci, a nakon njih Srbi, Cincari i Jevreji. Čaršijom su se mogle videti mnoge zanatlije kao što su abadžije (krojači koji su obrađivali grubo sukno), tufegdžije (majstori koji su proizvodili puške i noževe), mumdžije (svećari), asurdžije (izrađivali su asure za spavanje), kazandžije (kazane), aščije (kuvari), kalajdžije (majstori koji su topili kalaj), čarudžije (opančari), kujundžije, nalbante (potkivači), ćeramidžije, užari, sapundžije, grnčari, kaldrmdžije i dr. Nakon oslobođenja Kragujevca od turske vladavine, pored starih zanata javljaju se i novi prema uredbi kneza Miloša Obrenovića koji je naređivao da se u grad pozivaju strani majstori i zanatlije. Dolaskom novih zanatlija bilo je moguće podmiriti potrebe grada i obezbediti korisnicima brže i kvalitetnije usluge. Svaki od zanata imao je svoj esnaf pa je tako postojao kovački esnaf, papudžijski esnaf, mutavdžijski esnaf itd.²⁰⁰

Godine 1904. u Kragujevcu je bilo 420 zanatlija svih vrsta zanata od kojih je 29 bilo strane narodnosti.²⁰¹

Razvojem jezgra grada trgovački objekti osvajali su sve veći prostor u okviru centralne zone grada. Gradska čaršija je i dalje svojim centralnim delom bila linearnog tipa ali su pored glavne ulice na značaju dobile i bočne ulice koje su se nalazile sa njene leve i desne strane. Jedna od karakterističnih ulica poznata kao ulica gde su pozicionirane bile trgovačke, a posebno zanatske radnje bila je ul. Cara Nikole.

Većina objekata u ul. Ive Lole Ribara, nekada Cara Nikole, datira sa kraja XIX i početka XX veka. Ovi objekti svedoče o počecima novog načina gradnje građanske kuće i prelaska na nove konstruktivne koncepcije. Počinje da se gradi od tvrdog materijala - opeke, javljaju se polulučno zasvedeni prozori, a takođe i svodovi u podrumima. Ovaj

---

²⁰⁰ Radovanović, B. (1996). *Stari Kragujevac*. Kragujevac: PIP „Krug”. 157.

²⁰¹ Bakić, D. (1972). *Pet vekova Kragujevca*. Kragujevac: Narodna biblioteka „Vuk Karadžić”. 151.

novi uticaj ogleda se kako u unutrašnjem rasporedu prostorija tako i u spoljašnjem izgledu zgrada kao i obradi pojedinih detalja kao što su profilisane strehe dekorativno obrađene. Arhitektura nastala u ovoj prostornoj celini projektovana je pod uticajem Austro-Ugarske, oslobođena tipičnih istočnjačkih manira. Objekti u ovoj ulici su uglavnom prizemne i spratne zgrade. U prizemnim zgradama, zanatske radnje i prodavnice su smeštene do ulice, a zadnji deo je služio za stanovanje. Kod spratnih zgrada, radnje i prodavnice su smeštene u prizemlju dok je sprat služio za stanovanje.²⁰²

Današnja ulica Ive Lole Ribara osim po još nekim arhitektonskim odlikama potpuno gubi na svojoj autentičnosti i ne može se sagledati kao jedinstvena celina koja pripada zanatskim delatnostima.

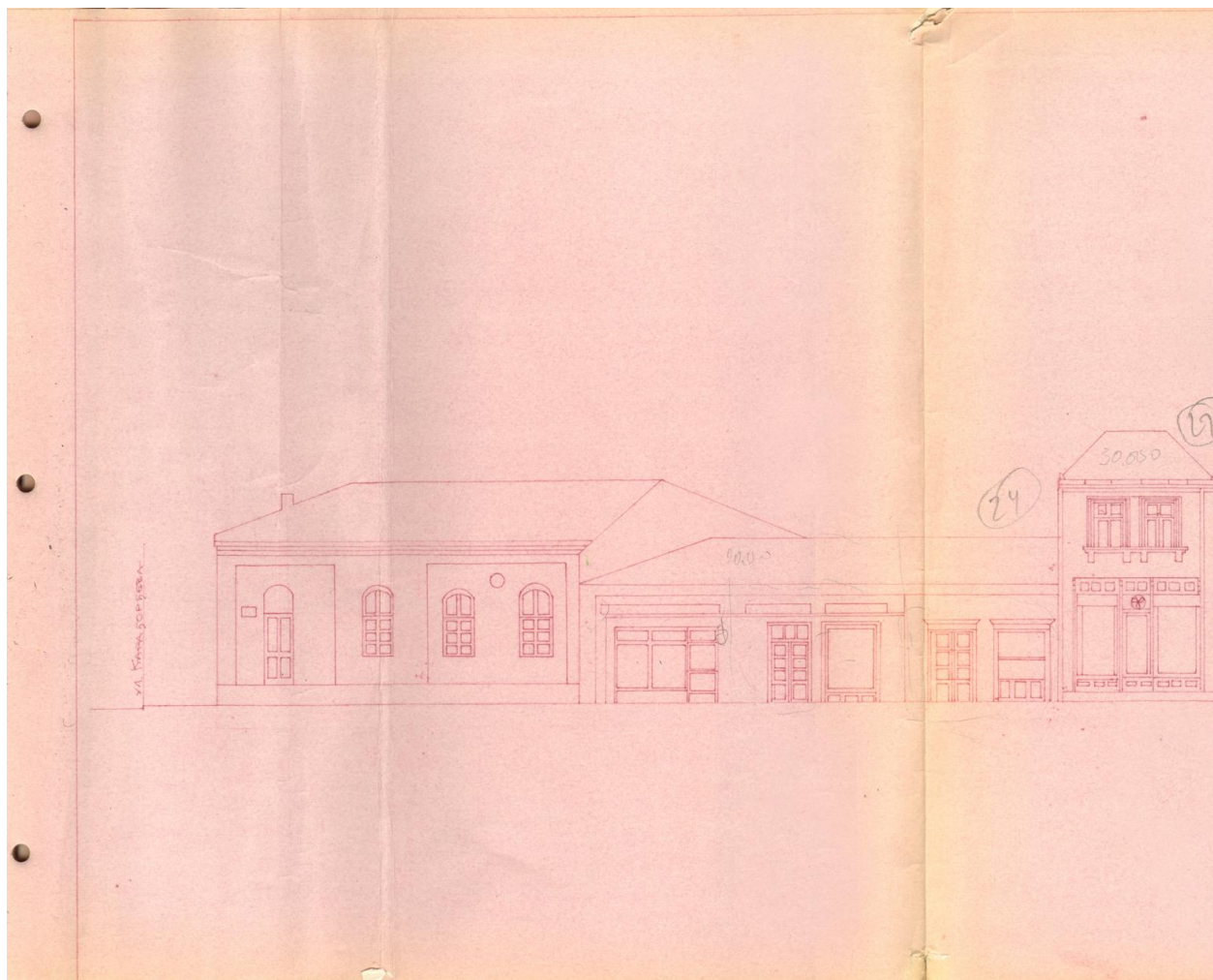
²⁰² CD dokumentacija za GP Kragujevca 2015. godine

Sl. 219. Fasade na regulacionoj liniji u ulici Ive Lole Ribara (objekti na strani ulice od susreta ulice Ive Lole Ribara i ulice Kralja Aleksandra ka objektu Hotela Gušić), Zavod za zaštitu spomenika kulture u Kragujevcu, 1971. god.

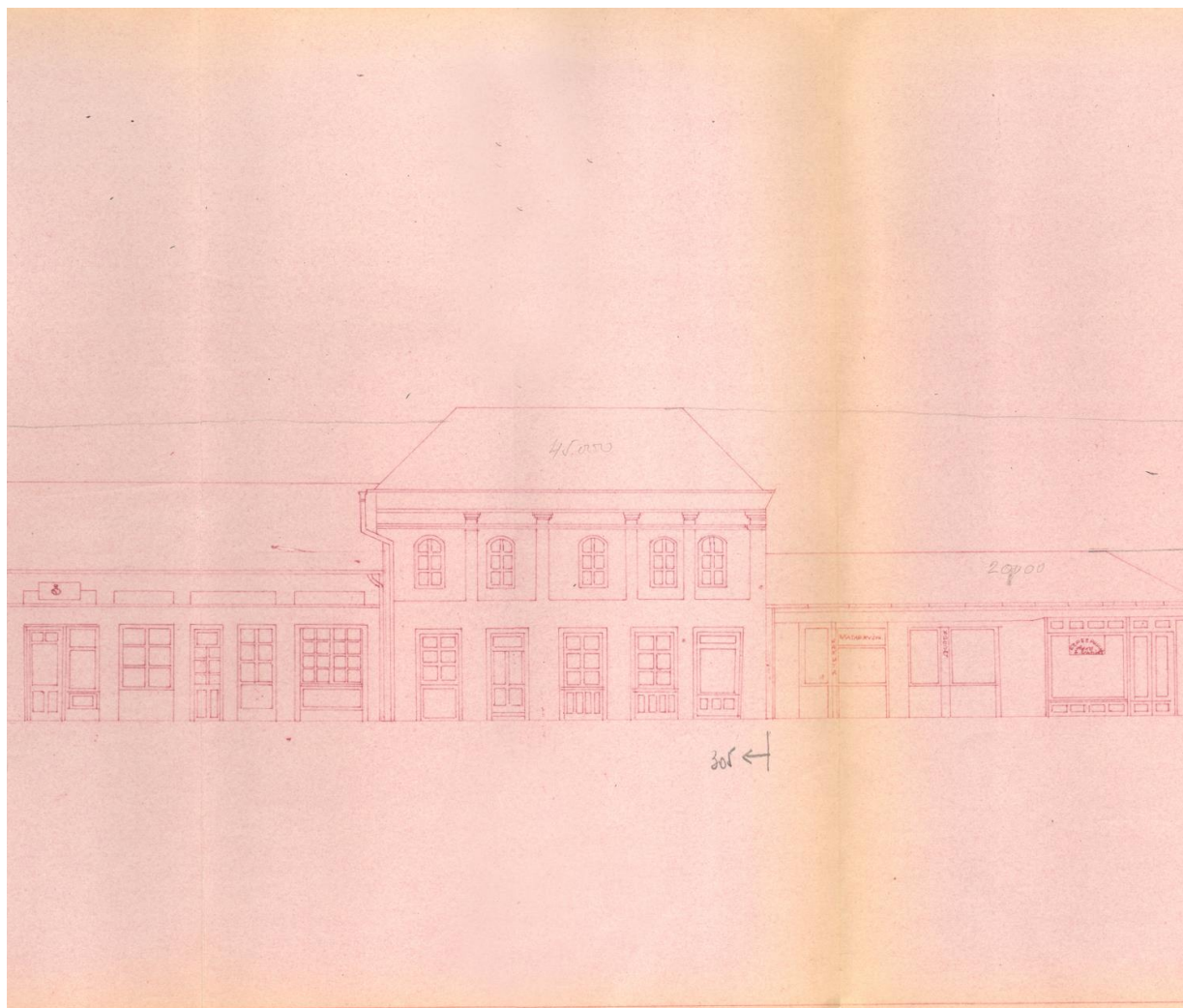

Sl. 221. Fasade na regulacionoj liniji u ulici Ive Lole Ribara (objekti na strani ulice od susreta ulice Ive Lole Ribara i ulice Svetozara Markovića ka objektu Alekse J. Obradovića), Zavod za zaštitu spomenika kulture u Kragujevcu, 1971. god.

Sl. 222. Fasade na regulacionoj liniji u ulici Ive Lole Ribara (objekti na strani ulice od susreta ulice Ive Lole Ribara i ulice Svetozara Markovića ka objektu Alekse J. Obradovića), Zavod za zaštitu spomenika kulture u Kragujevcu, 1971. god.

Sl. 223. Fasade na regulacionoj liniji u ulici Ive Lole Ribara (objekti na strani ulice od susreta ulice Ive Lole Ribara i ulice Svetozara Markovića ka objektu Alekse J. Obradovića), Zavod za zaštitu spomenika kulture u Kragujevcu, 1971. god.

Sl. 224. Fotografija iz Elaborata o staroj gradskoj arhitekturi Kragujevca, Zavod za zaštitu spomenika kulture u Kragujevcu, 1971. god.

Sl. 225. Fotografija iz Elaborata o staroj gradskoj arhitekturi Kragujevca, Zavod za zaštitu spomenika kulture u Kragujevcu, 1971. god.

Sl. 226. Fotografija iz Elaborata o staroj gradskoj arhitekturi Kragujevca, Zavod za zaštitu spomenika kulture u Kragujevcu, 1971. god.

Sl. 227. Fotografija iz Elaborata o staroj gradskoj arhitekturi Kragujevca, Zavod za zaštitu spomenika kulture u Kragujevcu, 1971. god.

Sl. 228. Izgled ulice Ive Lole Ribara danas

O tome koliko je bitno obratiti pažnju na modernizaciju i osavremenjavanje starih zanata govori i tekst objavljen u Jugoslovenskom dnevniku 1931. godine u Kragujevcu.

„Pre rata se tvrdo verovalo da će zanati morati propasti i da će ih potpuno zameniti fabrička proizvodnja. I danas mnogi u to veruju. Čak se ukazuje na manje zanate, koji su gotovo iščezli. I u Kragujevcu ima ljudi, čiji su se zanati izgubili. Ali postoji tendencija u svima zemljama, pa tako i kod nas, da se zanati podižu i da se zgodno prenošenje energije električnom strujom, iskoristi za podizanje zanata, pošto se radnje prilagode savremenoj tehnici.

Ipak u Kragujevcu se radi 45 raznih zanata. Evo kako stoje pojedini zanati:”²⁰³

²⁰³ Jugoslovenski dnevnik, Kragujevac, 1931. god. br. 96, str. 35.

Tabela 1: Nazivi zanata i prikazi broja majstora i radnika

	Zanati	br. majstora	br. radnika		Zanati	br. majstora	br. radnika
1.	Građevinarski	14	4	14.	Pekarski	65	52
2.	Zidar. Tesački	25	12	15.	Berberski	35	42
3.	Časovničarski	10	8	16.	Opančarski	54	65
4.	Dimničarski	2	6	17.	Sedlarski	4	10
5.	Limarski	12	22	18.	Stolarski	18	34
6.	Kovački II	25	10	19.	Kovački I	16	11
7.	Abadžiski	30	57	20.	Voskarski	6	3
8.	Kolar-kačarski	15	11	21.	Lončarski	3	2
9.	Bravarski	20	36	22.	Mesar - Kobasičarski	75	52
10.	Ćurčiski	8	4	23.	Poslastičarski	15	12
11.	Krojački	26	48	24.	Fotografski	4	6
12.	Potkivački	12	8	25.	Bojadžiski	9	2
13.	Obučarski	31	68				

Izvor: „Jugoslovenski dnevnik”, 1931. god. br. 96 str. 35

Koliko je stanje majstora u Kragujevcu postalo teško za dalji opstanak govori i tekst o Prvoj stolarskoj zadruzi osnovanoj 1937. god. u Kragujevcu u Odjeku Šumadije iz 1938. god. U ovom tekstu nakon navedenih imena majstora stoji: „Sve su ovo majstori koji nisu mogli samostalno da rade te su se udružili i ovako udruženi oni čine prvu stolarsku zadrugu koja izrađuje sve drvene umetnosti.”²⁰⁴

²⁰⁴ Odjek Šumadije, br. 17, god. 1938. god. str. 3.

Sl. 229 i 230. Izgled stolarske zadruge „Ideal”, privatna kolekcija Maše Šekularac

ВЕСТИ

ЗБОР УДРУЖЕНЕ ОПОЗИЦИЈЕ У КРАГУЈЕВЦУ

27 овог м-ца одржане се збор Блока Народних Споруазума за Крагујевац и срезове Крагујевачки и Гужански и Гужански на Сточној пијаци у Кра-

гујевцу у 10 часова. На истом збору говорили сви кандидати на листи доктора Жачека, за през Крагујевачки и срез Гужански.

ПРЕМЕСТАЈ

Г. Стеван Милеусић, капетан I кл., премештен је из Крагујевца на службу у Географски институт за Београд.

КОНФЕРЕНЦИЈА Г. МИЛАН МИЛОШЕВИЋА У МРЧАЈЕВЦИМА

Прошле недеље 20 ов. м-ца одржана је конференција У. О. на којој су говорили г. Радиша Поштић, из Мрчајевца, г. Ђедротије Стојановић из Острве и г. Милан Милошевић, инж. из Крагујевца.

КРАГУЈЕВАЧКИ МЕСАРИ

Прославили су своју славу др. Архангела Михаила 21 ов. м-ца у хотел „Македонија“ на ивичи свечан начин домаћин славе био је г. Воја Павићевић, а домаћин славе се прикључио г. Ђорђе Павићевић.

КРАГУЈЕВАЧКИ МЕСАРСКИ РАДНИЦИ

Прославили су своју славу др. Архангела Михаила на ивичи свечан начин у хотел „Лазар“, домаћин славе био је г. Љубомир Јаковљевић, док се домаћинство примио за идућу годину г. Милан Миладиновић.

ОБДРУЖИЦА САВЕЗА ПРИВАТНИХ НАМЕШТЕНИКА

На својој седници од 17 ов. м-ца на захтев свих чланова управе уважена је оставка на председнички положај друга Михајла Весовића. Дужност председника вршиће друг Живко Стаменковић п. председник.

ДР. МИЛОСАВ ЈЕЛИЧИЋ ЛЕКАР ПОДНЕО ЈЕ ОСЕТЉКУ НА ДРЖАВНУ СЛУЖБУ

Ових дана изашао је указ о премештају г. др. Милосаве Јеличића лекара из Крагујевца како овим премештајем г. др. Јеличић, из места где је оправдан за г. др. Јеличић поднео оставку на досадашњу државну службу Бавовинског лекара.

НИКАДА СУ ОШТРИ СУКОБИ

Међу управним чланцима оведа. Женског друштва нико је остало без председнице. Председница овога донећемо опет извештај.

ВЕНЧАЊЕ

Г. Тадија Јелисављевић, и г-ца Милева Панчић, венчање се у недељу 27 ов. м-ца у 7 часова ујутру у ова. Новој цркви. Честитање у цркви.

СМРТ МИЛЕВЕ ОБРАДОВИЋ

После краћег боловања преминула је Милева Обрадовић, у својој 51 год. свога живота. Сахрана поч. Милеве извршена је 22 ов. м-ца уза учешће великог броја грађанства на ова. гробљу.

„ОДЈЕК ШУМАДИЈЕ“

Као „Божини“ број, који ће изаћи на 12 страна, улустриран изаћи ће 5 јануара 1939 год. За овај број примаће се радо од пошт. читаоца, а могу бити писани из свих грана науке. Овим позивамо ценење читаоце да своје радове (ко хоће давати) прелазу г. Александру В. Гајићу, глав. сарад. О. Ш. сваког дана код „Шибалића“, до 25 децембра 1938 год. Као и огласи.

Ако хоћеш да сазнаш шта је демократија и каква су њена начела купи „Нолу Гвич“, суботом од Аде В. Гајића сар. Н. Р. у локалу У. О. код „Шибалића“.

Један заборављен херој — Ослободилац Крагујевца

Приликом прославе двадесетогодишњице од уласка Српске војске у Београд као и приликом пре неки дан прослава и помен ратницима 11 пешадског пука који су пали у борбу 1914-1918 год. Па увиђајући једно дужно признање, које је град Крагујевац заслужио дати свом ослободилацу који је први ушао у Крагујевац као вођа коњицке патроле овдашњи коњички потпоручник Михаило М. Симић. Многима је у сећању тај дан уласка п. поручника Симића у Крагујевац. И на жалост тог заборављеног хероја нисмо видели у нашим редовима, нити је никакво јавно признање дато од стране нас Крагујевчана. Зашто се град Крагујевац не би одужио свом ослободилацу? Зашто се не би могла нека ново пројектована улица у Крагујевцу, назвати именом Михајла Симића, која би опомињала нова поколења како је се некад гинуло за слободу и јединство? Зашто се не би одужили овим скромним изразом захвалности п. поручнику Симићу? Без обзира на политичке подвојени — знајући да је Михајло Симић заробљени радикал од рођења па до гроба, како он сам вели. Данас је Михајло Симић резервни коњички капетан I класе, а иначе оре и копа као и сви земљорадници у Рајковцу — срез Опленачки.

У једном од наредних бројева О. Ш. донећемо и слику овога заборављеног хероја као и негову утиске приликом уласка у Крагујевац 1918 год. дочеку и изгледу Крагујевца онда.

Јесте ли прочитали?

Да су Немци из окупираних чехословачких утврђења пренели 1200 топова на своју западну границу према Француској.

Да Јапански војници не желе триумфе ни победе, него траже да се врате својим кућама.

У Америци је изнесен предлог да се из Сједињених Америчких држава истрају сви Немци да би се направило место за прогане Јевреје из Немачке.

Цицварић „дупа“ у „Балкану“ да је Петар Живковић 1903 год. кад је отворио дворску кавију официрима-завереницима био толико пијан да је једва погодио кључем у браву.

РЕПЕРТОАР Народног позоришта Дунавске бановине

- У суботу 26 о. м. ПРИЗНАЊЕ (вечења)
- У недељу 27 о. м. БРАЋА КАРАМАЗОВА (дневна) НА ЛЕЂИМА ЈЕЖА (вечења)
- У уторак 29 о. м. ПУТ ОКО СВЕТА (вечења)
- У четвртак 1 тек. м. ПРИЗНАЊЕ

Квартовна конференција У. О.

У уторак 29 ов. м-ца одржане се квартална Конференција У. О. За квартал лепењички у Врениној кафани у 6.30 часова по подне. Говорници г. г. Драгољуб Миловановић „Бена“, Никола Николић, Јован Рапацаић, Славоко Јовановић, Драгутин Савовић.

Нови лист

У суботу 26 ов. м-ца излази први број позоришног листа који уређује г. Првослав Васиљевић, књижевник из Крагујевца. Лист је посвећен позоришним питањем а излазиће сваке суботе на 8 страна. цена 1 дин.

Венчање

Г-ца Радомила Н. Мејца и г. Милошевић Ј. Новца, дипломирани правник, венчање се 27 ов. месеца у 8 часова у Старој крагујевачкој цркви. Честитање у цркви. Нарочитих позивница неће бити. Телеграм: Мејца - Милошевић.

Обавештења ради јавности

Изајвљујемо да летци који су ових дана растурани по улицама Крагујевца и слати поштом, па како су исти непотписани са ивице стране, па је онда гледно да је ово једна врста подметана са непознате стране, јер садржина истих никакво не одговара стварности. Иван Бастић, шеф уреда Већ се ушло у траг растурачима гадних летак и противу њих биће поднета тужба суду. Др. Мих. Меровић, шеф лекара Молим да се горња изјава истините ради оштампапе у првом наредном броју овога листа. Иван Бастић, Др. Мих. Меровић

Прва столарска задруга „Идеал“

Крагујевачка прва столарска задруга „Идеал“ основана је 8 децембра 1937 године од десет чланова и то г. г. Крста Ђорђевић, Божидар Милошевић, Александар Димитријевић, Марисав Милошевић, Тихомир Станковић, Сава Славковић, Богољуб Стефановић, Живојин Петровић, Велимир Здравковић и Љубомир Милаковић. Све су ово мајстори који нису могли самостално да раде те су се удружили и овако удружени они чине прву столарску задругу која израђује све дрвене уметности. М. Р. П.

Пажња!

Моле се лица, која имају новач на штедњу код овдашње Уједињене банке, па не могу да га на пута тражења добију ни у најмањим сумма, да се јаве Андреји говчићу, Ветеринарском пуковнику ради споразума, како би могли и којим путем доћи до своје, од уста одвојене уштеђевине.

Крале Александра 23

Sl. 231. Tekst o prvoj stolarskoj zadrugi „Ideal“, „Odjek Šumadije“, br. 17, god. 1938. god. str. 3.

Jedan od retkih zanatskih objekata u ovoj ulici je „Zlatara Đani” čiji je vlasnik postao član ULUPUDS-a od 1995. godine, kao prvi dizajner nakita i juvelir. Ova zlatara teži ka tome da u svojim radovima pronađe savršenu ravnotežu između tradicionalnog i modernog. Izuzetno interesantan rad koji se može videti u ovoj zlatari je delo Katarine Čudić ćerke zlatara Slavoljuba Galića Đanija koja je nastavila da se bavi porodičnom tradicijom. Pored ostalih inspiracija u delima Katarine Čudić možemo da sagledamo uticaj srednjovekovne Srbije u periodu između 12. i 15. veka.

Sl. 322. Nakit Katarine Čudić, Ring AN04, <http://www.katarinacudic.com/product/viewProduct/256>, avgust, 2019. god.

Sl. 233. Nakit Katarine Čudić, Fence Ring FR09, <http://www.katarinacudic.com/product/viewProduct/256>, avgust, 2019.

Sl. 234. Nakit Slavoljuba Galića Đanija, MC 1 2 3, R1 40 i mc 138,
http://www.djani.co.rs/view_product.php?id=1164&categ=12, avgust, 2019.

1. Model pravilnika o zaštiti postojećih elemenata objekata i obnovi fasada i enterijera trgovačkih objekata u Kragujevcu

Kako smo se iz prethodnog teksta uverili u značaj i vrednost trgovačkih objekata u Kragujevcu potrebno je u skladu sa tim sprečiti njihovu dalju devastaciju. Kako bi razumeli na koji način je najbolje pristupiti analizi i postaviti mere zaštite najbolje je analizirati već uspešne primere ovog principa u svetu.

4.1 Analiza primera postojećih zaštićenih tradicionalnih trgovačkih objekata u svetu

Zaštita i revitalizacija trgovačkih objekata i trgovačkih celina u gradovima širom sveta uspešno je rešena određenim merama zaštite regulisanim zakonskim okvirima ili uspešnim vođstvom pojedinih zanatlija i trgovaca.

Kako uspešno dati predlog pravilnika koji reguliše zaštitu i upotrebu trgovačkih objekata u okviru jezgra grada kroz dalji tekst rada sagledaćemo i analiziraćemo uspešno sprovedene primere trgovačkih objekata u svetu.

Kroz dalji tekst biće sagledani delovi gradova u Barseloni, Bolonji, Edinburgu i Madridu koji su ostali autentični i kao takvi predstavljaju izvesne turističke atrakcije.

4.1.1 Barselona

Kao što je već navedeno u prethodnom tekstu rada, Barselona je jedan od najboljih svetskih primera očuvanja trgovačko-zanatskih objekata pretvorenih u istorijsku i umetničku baštinu koja je uvršćena u turističku atrakciju grada Barselone.

Kako bi se sprovela što bolja selekcija, a potom i kategorizacija objekti su podeljeni u tri grupe, a za svaku od njih formiran je određeni katalog sa značajnim informacijama.

U prvu kategoriju svrstani su objekti od velikog značaja, drugu kategoriju sačinjavaju objekti od značaja dok se u poslednju treću kategoriju svrstavaju objekti koji poseduju određeni stepen zanimljivosti. Zbog obima ovih kataloga u daljem tekstu biće analiziran samo jedan primer iz kategorije objekata od velikog značaja, a informacije koje se nalaze u katalogu biće taksativno navedene.

- Naziv objekta;
- Lokacija objekta;
- Naselje;
- Katastarski broj;
- Plan objekta;
- Tip objekta;
- Spratnost objekta;
- Epoha u kojoj je objekat nastao – godina;
- Stilski pravac kome pripada objekat;
- Autor projekta;
- Kategorija kojoj objekat pripada – prema podeli na tri pomenute kategorije;
- Datum revizije objekta;
- Opis objekta;
- Eksterijer objekta + fotografija;
- Enterijer objekta + fotografija;
- Intervencije;
- Istorijske činjenice;
- Bibliografija;

- Fotografije, planovi, reklame, oglasi i ostali material vezan za objekat.

FARMÀCIA FERRER ARGELAGUET (ANTIGA FARMÀCIA ROBERT)		228
FARMÀCIA FERRER ARGELAGUET (ANTIGA FARMÀCIA ROBERT) [228]		
C Roger de Llúria 74		
DADES GENERALS		
Denominació	FARMÀCIA FERRER ARGELAGUET (ANTIGA FARMÀCIA ROBERT)	
Adreça	C Roger de Llúria 74 78	
Districte/Barri	Eixample / la Dreta de l'Eixample	
Ref. Cadastral	40860 / 025	
Planejament	SEIXAMPL Ordenança de rehabilitació i millora de l'Eixample de Barcelona	
Qualificació	13E(p) Subzona de la zona de densificació urbana Eixample. Protegit	
PEPPA 2000	B edifici i establiment	
	EDIFICI	ESTABLIMENT
Tipus	entre mitgeres	únic
N. plantes actual	PB+4P	PB
Època	1904-06	1906
Estil	Modernista	Modernista
Autor	Ignasi Raventós i Amiguet, m. d'o.	Josep Vidal i Vidal, pintor i escenògraf (atribuït)
CATEGORIA: E1: Establiment de gran interès.		
DATA REVISIÓ: Desembre 2015.		
		
Exterior	Interior	
<p>DESCRIPCIÓ</p> <p>Establiment que ocupa el local únic, de planta baixa, de l'edifici afrontat al carrer Roger de Llúria 74-78. Disposa de dues obertures a la dreta del portal de veïns. Presenta elements tangibles d'interès patrimonial a l'exterior i l'interior, que corresponen a la decoració de la farmàcia Robert, de l'any 1906, amb alguns elements posteriors.</p> <p>ELEMENTS TANGIBLES D'INTERÈS</p> <p>EXTERIORS</p> <p>El tancament vidrat de fusta amb rètol integrat i el llindar d'una sola peça de marbre blanc, de l'interior de les obertures, així com les dues vitrines de fusta sobreposades en els brancals, que són posteriors.</p> <p>En les dues obertures el tancament és idèntic, amb sòcol i emmarcat de fusta de roure envernissat de línies ondulants i vidre retolat a l'àcid, amb porta batent central (ara no s'utilitza la porta de la dreta) amb un motiu vegetal i el mot Robert amb lletra lligada en diagonal i amb una tarja superior, amb la paraula FARMÀCIA, on el marc és paral·lel a l'arc del forat arquitectònic i inclou relleus vegetals.</p> <p>INTERIORS</p> <p>Tots els elements de la decoració modernista original, que es conserven quasi íntegrament en la botiga (cel ras, paviment, armaris de les parets i mobles) i parcialment en la rebotiga (armaris, tancament vidrat i paviment).</p> <p>En la sala de vendes:</p> <ul style="list-style-type: none"> - el cel ras amb dos sectors laterals amb garlandes i altres relleus de guix, ara pintats de blanc, i una gran pintura central amb la representació de un temple en "trompe-l'oeil" obert al cel, executat pel pintor i escenògraf, natural de Sitges, Josep Vidal i Vidal. A aquest autor se li atribueix el disseny de tota la decoració de la botiga així com de les etiquetes amb que es comercialitzaven els productes de la casa (amb garlandes modernistes bicolors i un medalló amb la cara d'un personatge barbut en un laboratori); - el trasdosat de la façana amb aplacat de fusta, aplomat amb la fusteria dividit per lesenes amb cartela superior que recolza el calaix de persiana; - les vitrines de les parets laterals i frontal de fusta pintada imitant roure vetejat, amb dos nivells de portes amb decoració d'inspiració naturalista, separats per una banda contínua horitzontal on es s'inicien els muntants tornejats que recolzen la cornisa i fris amb una successió d'arcs decorats amb cascalls en relleu; - l'obertura d'accés a la rebotiga, en el centre de la paret frontal, amb marc de fusta amb arc i tarja superior amb un vitrall amb elements de vidre catedral envoltant un vidre i dibuixat a l'àcid amb el nom del fundador i l'any en que es va obrir; - el taulell, amb sòcol de fusta protegit per una xapa, frontal de fusta amb motlures sobreposades i sobre de marbre i la cadira de fusta amb motius similars; - el paviment de rajola hidràulica, fabricat per Mosaicos Escofet, que dibuixa una catifa sobre fons gris combinant una mostra pel perímetre i dues en el centre. <p>En la rebotiga:</p> <ul style="list-style-type: none"> - les prestatgeries de fusta de les parets laterals i frontal i el tancament amb vidre imprès que hi ha per sobre d'aquesta, amb un traçat que reproduceix esquemàticament les composició i les formes utilitzades en la botiga; - el paviment de les mateixes característiques el de la botiga. 		
Ajuntament de Barcelona	Pla Especial de Protecció del Patrimoni Arquitectònic, Històric-Artístic i Paisatgístic dels Establiments Emblemàtics de la Ciutat de Barcelona	
	55	

SI. 35. Primer zaštićenog objekta iz prve kategorije kataloga, str. 1.

<https://bcnroc.ajuntament.barcelona.cat/jspui/handle/11703/91773>, septembar, 2018. god.

INTERVENCIIONS

Les intervencions que afectin àmbits amb els elements descrits partiran del coneixement aportat per un estudi històric, i justificaran la solució adoptada tant per els elements a protegir com per a l'eliminació o addició d'altres.

Qualsevol intervenció a realitzar a l'establiment haurà d'atendre als seus valors patrimonials, amb especial atenció a la composició, materials i cromatisme adoptats.

Les intervencions asseguraran la restauració dels elements tangibles descrits : a l'exterior els elements que formen la façana de l'establiment ; a l'interior, els elements descrits que constitueixen la decoració i el mobiliari modernista.

Les intervencions proposaran l'eliminació dels elements no adequats, sobreposats incoherents, e n particular el rètol de metacrilat de façana, els focus i les creus lluminoses.

L'establiment haurà de conservar els rètols existents. Si cal afegir nova retolació, aquesta es col·locarà de manera que no interfereixi amb els elements catalogats, o be aprofitar les dues vitrines dels bancals.

NOTÍCIES HISTÒRIQUES

1906 Josep Robert i Soler, d'una família d'americans de Sitges, trasllada el seu domicili a un edifici acabat d'inaugurar i, en planta baixa, obre la farmàcia amb un laboratori a la rebotiga, amb sortida al carrer València, on s'elaboraven magnèsies i altres reconstituents.

A l'interior els armaris estaven pintats de granat i els ornaments que representen cascals de daurat.

1932 la farmàcia i el laboratori passen al seu fill Josep Robert i Mestre.

1936 al començar la guerra civil la família Robert marxa i la farmàcia és col·lectivitzada.

1947 la farmàcia es traspasa a Maria Ferrer Argelagué que conserva i cuida tots els elements que s'hi conserven (els propietaris anteriors s'havien emportat el banc que hi havia davant del taulell i molts dels pots modernistes de porcellana blanca i flascons de vidre). Es decapa la fusta dels tancaments exteriors per deixar el color del roure natural i la de l'interior, que estava pintada de gris i plata, es pinta en color roure imitant les vetes. En el cel ras es manté el color blanc dels relleus que, segurament, havien estat policromats.

El laboratori es trasllada a l'Avda. Mare de Déu de Montserrat i uns anys després es ven al grup Ferrer Salat.

2012 a la mort de Maria passa a ..

BIBLIOGRAFIA

Baluard de Sitges 31-3-1906 notícia sobre la inauguració

MACKAY, 1962: "Lista de las principales tiendas modernistas existentes en 1961. L'Auria 74. FARMÀCIA ROBERT."

BANCELLES-PERMANER, 2006. p.107 "Farmàcia FERRER ARGELAGUET".

FAVÀ-AMORÓS, 2007. p. 113

PUIG, 2009. p.12.

<http://issuu.com/emblematics/docs/farmacias-modernistas-modificado>

LÓPEZ, 2010: "Plantas i flors representades: acant, heura, cascall, maduixera i rosa."
"...destaquen les representacions del cascall a la part superior dels armaris"

<http://www.poblesdecatalunya.cat/element.php?e=3238>

http://www.rutadelmodernisme.com/default.aspx?idioma=es&contenido=boby_guapo_spersempres.htm

<https://sites.google.com/site/barcelonamodernista/farmacia-ferrer-argelagué>

<https://www.google.com/maps/@41.3945833,2.1669795,3a,75y,295.44h,97.71t/data=!3m1!1e1!3m3!1sNPW6raQBqCAAQXL9NlJAI2e0!3e11>

photo sphere Gemma Gifra

DOCUMENTACIÓ

AMCB Eix-9998/1904 projecte edifici

<http://w151.bcn.cat/opac/doc?q=recordIdentifier:1@483880&start=0&sort=fecha>

SI. 236. Primer zaštićenog objekta iz prve kategorije kataloga, str. 2.

<https://bcnroc.ajuntament.barcelona.cat/jspui/handle/11703/91773>, septembar, 2018. god.

SI. 237. Primer zaštićenog objekta iz prve kategorije kataloga, str. 3.

<https://bcnroc.ajuntament.barcelona.cat/jspui/handle/11703/91773>, septembar, 2018. god.

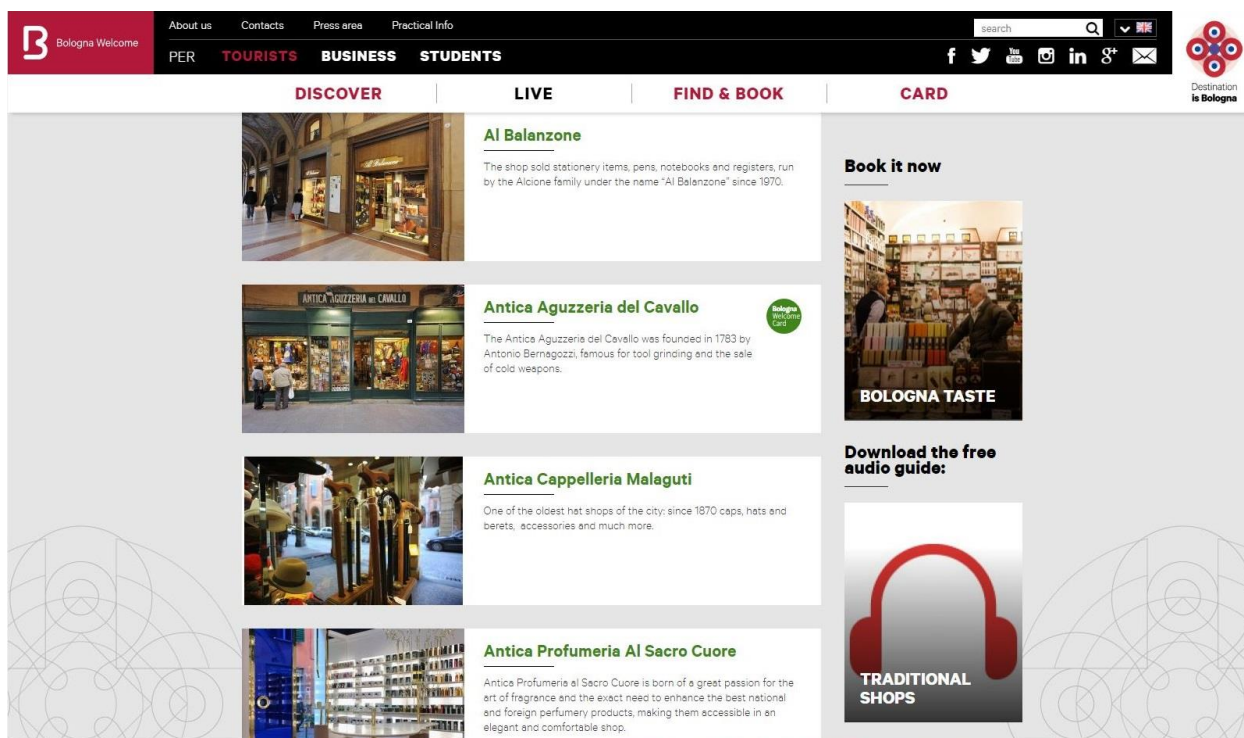
Sl. 238. Primer zaštićenog objekta iz prve kategorije kataloga, str. 4.

<https://bcnroc.ajuntament.barcelona.cat/jspui/handle/11703/91773>, septembar, 2018. god.

Pored tri kataloga, svaki za po jednu kategoriju u sklopu ovih uredbi nalazi se još dokumenata koji kompletiraju, dopunjuju i razjašnjavaju određene probleme zaštite i zajedno čine jednu celinu.

4.1.2 Bolonja

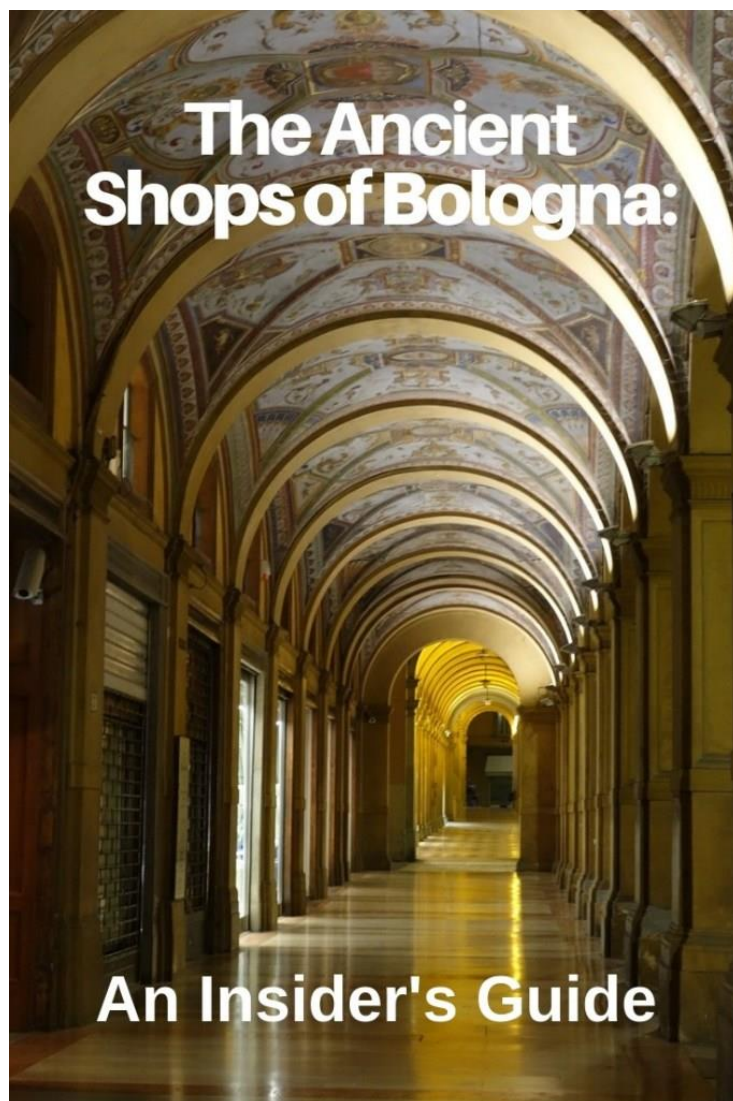
Kada govorimo o jakoj tradiciji i trgovačkim i zanatskim objektima kao takvima Bolonja predstavlja nezaobilaznu kulturnu i istorijsku lokaciju. Bolonja poseduje internet stranicu koja je posvećena različitim znamenitostima i dobrima tog grada kako bi posetiocima na najbolji način prikazala sve što ovaj grad može da ponudi. Stranica je podeljena po kategorijama od kojih svaka ima drugačiju temu. Zanimljiva kategorija za proučavanje ovog rada je kategorija posvećena trgovinama. U ovoj kategoriji se nalazi podkategorija tradicionalne trgovine.²⁰⁵

Sl. 239. Prikaz internet stranice posvećene trgovačkim i zanatskim objektima u Bolonji, https://www.bolognawelcome.com/en/home/live/shopping/store-categories/traditional-shops/s/model_Luoghi/lingua_en/categoria_108/page_0/, septembar, 2019. god.

²⁰⁵ https://www.bolognawelcome.com/en/home/live/shopping/store-categories/traditional-shops/s/model_Luoghi/lingua_en/categoria_108/page_0/, septembar, 2019. god.

Brojne su internet stranice i vodiči koji su uvrstili ove objekte kao primere nezaobilaznih turističkih destinacija. Jedna od njih je i internet stranica „More time to travel” koja je posvetila jednu od svojih članaka Insajderovom vodiču pod naslovom „Drevne trgovine Bolonje”.²⁰⁶

Sl. 240. Insajderov vodič „Drevne trgovine Bolonje”, <https://www.moretimetotravel.com/an-insiders-guide-to-the-ancient-shops-of-bologna/>, septembar, 2019. god.

---

²⁰⁶ <https://www.moretimetotravel.com/an-insiders-guide-to-the-ancient-shops-of-bologna/>, septembar, 2019. god.

4.1.3 Edinburg

Slično kao kod primera grada Bolonje i Edinburg poseduje internet stranicu preko koje nudi spektar turističkih atrakcija grada. U delu koji je posvećen kupovini oni pored savremenih modnih brendova nude promovišu i lokacije na kojima se mogu naći tradicionalne prodavnice koje nude proizvode vezane za tradiciju Škotske. U Edinburgu se nalaze tri ovakve ulice, The Royal Mile, High Street i Canongate.²⁰⁷

Jedan od tradicionalnih objekata u ovom delu grada je i Cadenhead's Whisky prodavnica u Edinburgu. Tradicija ovih alkoholnih proizvoda datira iz 1842. godine. Na internet stranici ovog Brenda ispod logo znaka stoji da je ovo najstarija škotska nezavisna punionica pića.²⁰⁸

Sl. 241. Izlog Cadenhead's Whisky prodavnice u Edinburgu,

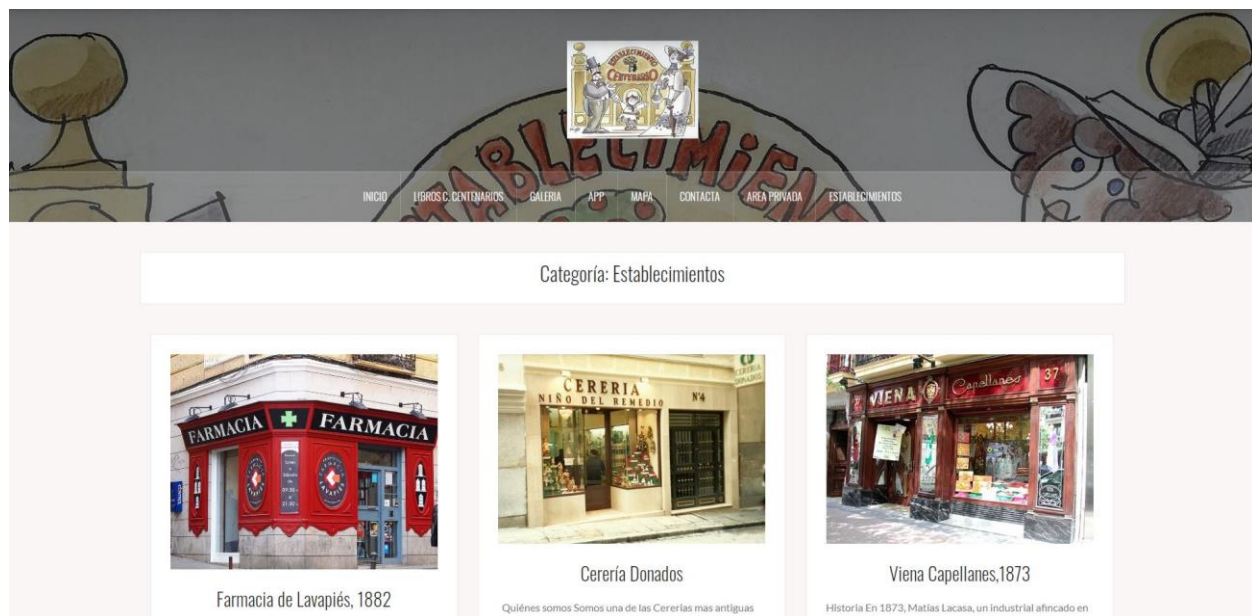
<https://www.facebook.com/CHWSEdinburgh/photos/a.251610088348786/251610108348784/?type=1&th eater/>, septembar, 2019. god.

²⁰⁷ <https://edinburgh.org/things-to-do/activities/shopping/>, septembar, 2019. god.

²⁰⁸ <https://www.cadenhead.scot/about-us/the-history-of-cadenheads/>, septembar, 2019. god.

4.1.4 Madrid

Madrid je još jedan grad koji je u svoju turističku ponudu uvrstio trgovačke, zanatske i ugostiteljske objekte. Ovaj grad poseduje posebnu internet stranicu na kojoj se može naći galerija sa fotografijama trgovina, ugostiteljskih i zanatskih objekata kao i segment koji prikazuje svaki pojedinačni objekat sa kratkim istorijatom, lokacijom objekta, kontaktom i internet stranicom te trgovine, radnje i sl.²⁰⁹

Sl. 242.. Prikaz internet stranice posvećene trgovačkim, zanatskim i ugostiteljskim objektima u Madridu, <http://centenariosmadrid.org/category/establecimientos/>, septembar, 2019. god.

Još jedna interesantna kategorija na ovoj stranici je zbirka četiri online knjige pod nazivom „Vodič kroz stogodišnje prodavnice Madrida i, 2, 3, 4” koje detaljnije govore o svakom objektu pojedinačno, prikazujući njihov originalni logo znak, logotip odnosno naziv, lokaciju objekta i fotografije enterijera i fasada istih.²¹⁰

²⁰⁹ <http://centenariosmadrid.org/category/establecimientos/>, septembar, 2019. god.

²¹⁰ <http://centenariosmadrid.org/libros-centenarios/>, septembar, 2019. god.

- 11 Farmacia Deleuze**
 C/ San Bernardo, 39, 28013 Madrid
 Tl: 91 542 09 13
- 24 La Bola**
 C/ Bola, 5, 28013 Madrid
 Tl: 91 541 71 64
- 28 Petit Palace Posada del Peine**
 C/ Peñal, 17, 28012 Madrid
 Tl: 91 515 94 50

PLANOS

FARMACIA DELEUZE
DESDE 1780

Procede de la época de Carlos III, cuando en ella podía encontrarse a los hombres de ciencia en la rebotica mezclando sus hierbas y ungüentos.
Destaca por la decoración de estilo barroco en su interior que hace que se asemeje más a una estancia palaciega que a una botica.
El espacio rectangular está ocupado por seis hornacinas con adornos de estilo rococó que contienen tarros y botaneros de gran belleza procedentes de la Fábrica del Buen Retiro. Los lienzos de las paredes y la araña del techo son de gusto francés, mientras que la rebotica, de fines del XIX, es de estilo modernista.
Su propietario, don Alberto Deleuze en 1947 restaura la fachada para recuperar su decoración original, transformándose una de sus dos puertas en escalera.

It dates from the time of Charles III, when its back room was filled with men of science mixing their herbs and ointments.
Highlights include the Baroque-style interior decoration, which gives it an appearance more reminiscent of a palace than a pharmacy.
The rectangular space is occupied by six niches with Rococo-style decoration, containing remarkable medicine jars from Buen Retiro factories. The paintings on the walls and the chandelier hanging from the ceiling are in French style, while the back room, dating from the late 19th century, are in Art Deco style.
In 1947, the proprietor, Alberto Deleuze, refurbished the facade to restore its original decoration, transforming one of its two doors into a shop window.

Los lienzos de las paredes y la araña del techo son de gusto francés.

The paintings on the walls and the chandelier hanging from the ceiling are in French style.

LA BOLA
DESDE 1870

Sus famosos cocidos eran de tres tipos (de más a menos barato).
Its famous cocidos came in three types (increasing in price).

En 1870, Cándida Santos, una asturiana conocida como "La Rayada", convirtió una vieja botillería en un restaurante famoso por su cocido. Se dice que era el preferido de la Familia Real, guisado sobre un fogón de ascuas de encina.
Sus famosos cocidos eran de tres tipos (de más a menos barato); el de obreros y empleados era el más sencillo y el más templatano.
El de estudiantes, a media mañana, incluso carne de gallina y el de las dos de la tarde, especial para políticos y periodistas, era el más completo, ya que llevaba carne y tocino.
Por este restaurante, donde la 4ª Generación, sigue sirviendo el cocido en el tradicional puchero de barro, han pasado personajes como Ava Gardner, José Antonio Primo de Rivera o Manuel Aznar, y sirvió de escenario para, al menos, una docena de películas.

In 1870, Cándida Santos, an Asturian known as "La Rayada", converted an old refreshment bar into a restaurant famous for its cocido (chickpea stew), said to be the favorite of the Royal Family, cooked on an oven of oak embers.
Its famous cocidos came in three types (increasing in price): the one for workers and employees was the simplest and the one served earliest.
The one for students, served mid-morning, included chicken and the one served at two o'clock in the afternoon, especially for politicians and journalists, was the most complete and included meat and sausages.
This restaurant, where the family's 4th generation continues to serve cocido in its traditional ceramic bowl, has seen such clients as Ava Gardner, José Antonio Primo de Rivera or Manuel Aznar, and it has been used as the setting for, at least, a dozen movies.

Fundado a principios de siglo XVII.
It was founded at the beginning of the 17th century.

Petit Palace Posada del Peine
DESDE 1610

Probablemente uno de los hoteles más antiguos de España y el más antiguo de Madrid.
Fundado a principios del siglo XVII con intención de dedicarse a dar alojamiento a los huéspedes y forasteros que llegaban a la Corte, aprovechando la ubicación, ya que allí estaba la parada principal de las diligencias.
En el siglo XIX, se amplía con la casa contigua que daba a la calle de Postas, de ahí la dirección actual y su gran tamaño. La ubicación del cuarto a alquilar dependía del poder adquisitivo de los inquilinos. Así, las habitaciones que daban a la calle eran más caras, pero más espaciaosas, cómodas y ventiladas que las del interior. Tras numerosas reformas, se hace cargo de ella la cadena High Tech, que reabrió a finales del verano de 2005 con el nombre de Hotel Petit Palace Posada del Peine.

Probably one of the oldest hotels in Spain and the oldest in Madrid.
It was founded at the beginning of the 17th century with the aim of accommodating guests and visitors who came to the Court, taking advantage of the location, because the stagecoach had its main stop here.
In the 19th century, it was enlarged with the adjoining building that overlooked Calle de Postas, giving rise to its current address and considerable size. The location of the rented room depended on guests' wealth. Accordingly, the rooms that overlooked the street were more expensive but more spacious, comfortable and ventilated than those facing the interior. After a number of refurbishments, it was taken over by the High Tech chain, who reopened it at the end of summer in 2005, under the name Hotel Petit Palace Posada del Peine.

Sl. 243. Prikaz objekata na stranicama knjige „Vodič kroz stogodišnje prodavnice Madrida i”, <https://issuu.com/disenoscavallanti/docs/1>, septembar, 2019. god

4.1.5 London

Sačuvane trgovačke i zanatske objekte možemo naći i u Londonu. U ovom gradu se nalaze predivni primeri sačuvanih enterijera i fasada objekata koji podržavaju i zajedno grade autentičnu sliku tradicije koja datira počevši od 19. veka do danas. Neki od ovih objekata su prodavnica slikarskih boja „L. Cornelissen & Son”²¹¹ iz 1855 god. zatim prodavnica čaja „Twining”²¹² koja je najstarija u Londonu, traje već 300 godina, parfimerija „Penhaligon’s”²¹³ koja datira iz 1870. god. itd.²¹⁴

Sl. 244. Enterijer prodavnice slikarskih boja L. Cornelissen & Son,

<https://www.facebook.com/L.Cornelissenandson/photos/p.869524716515555/869524716515555/?type=1&theater>, septembar, 2019. god

²¹¹ <https://www.cornelissen.com/>, septembar, 2019. god.

²¹² <https://www.twining.co.uk/about-twinings/flagship-store-london-216-strand>, septembar, 2019. god.

²¹³ <https://www.penhaligons.com/>, septembar, 2019. god.

²¹⁴ <https://www.fodors.com/world/europe/england/london/experiences/news/15-of-londons-oldest-shops-that-you-can-still-visit-today>, septembar, 2019. god.

4.2 Analiza Građevinskog pravilnika za grad Kragujevac iz 1937. god.

Godine 1936. Poglavarstvo grada Kragujevca propisuje građevinski pravilnik za grad Kragujevac koji se primenjuje na uređenje, podizanje, izgrađivanje, proširivanje, asanaciju, podizanje i održavanje, prepravku svih vrsta građevina kao i zaštitu javnih građevinskih interesa u Kragujevcu.

Građevinski pravilnik za grad Kragujevac iz 1936. godine sadržao je sledeće odeljke:

1. Propise o gradilištu;
2. Propise o izvođenju građevina;
3. Propise o bezbednosti na građevinama;
4. Bliže odredbe o izdavanju građevinske dozvole građevinskom odboru i nadzor nad građenjem;
5. Postupak;
6. Završne odredbe.²¹⁵

Za tekst ovog rada i istraživanja posebno su važna dva odeljka. U Drugom odeljku tu spadaju članovi: 23. Podnožja/ sokl/ i rizaliti, 25. Dućanski izlozi i ormani za izloge, 28. Prozori na uličnoj liniji, 29. Ulazi i ulazna vrata/ kapija, 36. Prozori, 46. Trgovačke i zanatske radnje u zgradama za stanovanje i 60. III. Estetski propisi.²¹⁶

Ovim pravilnikom regulisan je veliki broj odrednica koje definišu estetiku jednog objekta i daju rešenja za njegovo dalje održavanje.

---

²¹⁵ Građevinski pravilnik za grad Kragujevac, str. 1, Oznaka fonda: 12.3/5, Naziv fonda: Poglavarstvo grada Kragujevca, Broj kutije: XXVI, Istorijski arhiv Šumadije, Kragujevac

²¹⁶ Građevinski pravilnik za grad Kragujevac, Oznaka fonda: 12.3/5, Naziv fonda: Poglavarstvo grada Kragujevca, Broj kutije: XXVI, Istorijski arhiv Šumadije, Kragujevac

Ређено 18. новембра 1936. год. у
Градском поглаварству града Крагујевца

- XI. Бр. 38059.

По предмету израде и одобрења грађевинског правилника за град Крагујевца, а према предлозима Министарства грађевина од 14. августа 1936. год. Број: 30824. и предлогу Претседника број: 37821./936. године градско Веће је

О Д Л У Ч И Н Е:

На основу §§ 3,6, Грађевинског Закона и § 90. Закона о градским Општинама Поглаварство града Крагујевца прописује овај

ГРАЂЕВИНСКИ ПРАВИЛНИК ЗА ГРАД КРАГУЈЕВАЦ.

Чл.1.

П Р И М Е Н А.

Уређење Крагујевца /подизање, изграђивање, проширење, асанација и т.д./ подизање, одржавање, преправка свих врста грађевина као и заштита јавних грађевинских интереса у Крагујевцу, врши се по првом делу грађевинског Закона, овом Правилнику, регулационом плану и Уредби о његовом извођењу.

Чл.2.

П О Ј А М Г Р А Ђ Е В И Н Е.

Под грађевином у смислу § 2. Грађевинског Закона разумеју се: зграде свих врста, улице, путеви, тргови, вртови, паркови, игралишта, гробља, сламалишта, сајмишта, аеродроми, мостови, пропуси, насипи, откопи, кејови, канали, ограде, огласне табле и стубови, киосци, железнице, трамваје, поштанско-телеграфско и телефонске и друге инсталације, дизалице, лифтови, централна или етажна грејана и т.д./као и опште уређење које их се у јавном интересу, у колико су у вези са уређењем и уличним грађевинским постројењима и у колико за њих не важи одредбе посебних закона.

Чл.3.

САДРЖИНА ГРАЂЕВИНСКОГ ПРАВИЛНИКА.

- 1./ По §6. Грађевинског Закона, грађевински Правилник одређује:
  1. најмање површине градилишта и размер искоришћења према врсти насеља,
  2. најмање дужине лица и фронтва појединих градилишта наулицама и трговима и међусобну удаљеност зграда у дворштима,
  3. положај дворшта и светларника као величину светларника и њихов однос према озицима површинама,
  4. прописи о извођењу појединих елемената зграда и др. грађевина и уопште одредбе о техничким, хигијенским, естетским и безбедносним условима за све врсте грађевина,
  5. заштиту суседних односа, јавних предмета и налазама /ископина/,
  6. ближе одлуке о организацији и дужности грађевинског Одбора, давању регулационих и нивелационих линија и надзору над грађењем.
- 2./ У колико овај Правилник не садржи прописе о извесним врстама грађевина за њих не се донети посебним правилницима.

І. ОДЕЉАК.

ПРОПИСИ О ГРАДИЛИШТУ.

Чл.4.

ГРАДИЛИШТЕ.

- 1./ Као градилиште у смислу Грађевинског Закона има се сматрати свако земљиште, плац или терен на коме се може градити и које испуњава услове прописане Грађевинским Законом, овим Правилником и Уредбом о извођењу регулационог плана.
- 2./ У смислу § 47. Грађевинског Закона градилиште постаје:

./.

4.3 Analiza postojećih zakona i mera zaštita za grad Kragujevac

Kako bi pristupili formiranju predloga pravilnika koji reguliše zaštitu trgovačkih objekata u Kragujevcu, potrebno je prvenstveno razmotriti i analizirati postojeće mere zaštite koje obuhvataju ove objekte u gradu Kragujevcu.

Godine 1970. Zavod za zaštitu spomenika kulture u Kragujevcu izdao je dokument pod nazivom „Zaštita stare gradske arhitekture u Kragujevcu”. Ovaj dokument zalagao se za izradu studije koja bi prikazala vrednost i značaj spomenika i objekata u okviru jezgra grada. U zaključnom delu ovog dokumenta navodi se sledeće:

„...intenzivan privredni život odražavao se isto tako burno i na društveni razvoj grada koji sve više prima obeležja jednog modernog srednjeevropskog grada. Nekadašnja palanka sa krivudavim i prljavim ulicama počinje da se urbanizuje, Lepenica se reguliše, prosecaju se nove ulice i grad dobija savremeni izgled.

Ovaj period ostavio je niz značajnih arhitektonskih ostvarenja nesumnjivo kulturne i istorijske vrednosti. Moderni uticaji secesije i domaćeg neoromantizma ostavili su vidne tragove u formiranju kragujevačkog urbanog jezgra. Umesto orijentalne čaršije izrasta moderan grad, koji po svojoj kompoziciji, skladnosti i naglašenoj intimnosti predstavlja jednu izvanrednu celinu.

Zahvaljujući sticaju okolnosti veliki broj objekata iz ovog perioda intenziviranog rasta Kragujevca očuvan je do naših dana. Delovi nekadašnjeg trgovačkog centra u ulici M. Tita, od robne kuće „Moskva” pa poviše nove crkve i u ulici 27. marta od ženske pijace do zgrade Okružnog suda, kao i delovi susednih ulica nisu mnogo narušeni novijim dogradnjama i oni predstavljaju prave oaze zanimljive arhitekture poslednjih godina prošlog i prvih godina našeg stoleća. Ove značajne umetničke celine jednim radikalnim restauratorsko-konzervatorskim zahvatom mogu da se prilagode zahtevima naših dana, a da ujedno očuvaju svoj autentični izgled.

Mišljenja smo da je ovo zadnji trenutak kada treba energično pristupiti zaštiti ovog nasleđa, jer je ono jednim delom već okrnjeno primitivnim i nestručnim rekonstrukcijama. To naročito važi za prizemlja gde su veliki, nefunkcionalni i neestetски izlozi od aluminijuma i stakla, jako pokvarili opšti utisak harmonije i elegancije fasada. Hitnost zadatka povećava i sve veća zainteresovanost vlasnika za raznim

adaptacijama, koje ukoliko se ne obave stručno u potpunosti će uništiti dragocene ostatke starog Kragujevca.”²¹⁷

Pored navedenih jasnih stavova i obrazloženja o značaju trgovačkih objekata lociranih u okviru jezgra grada u daljem tekstu navode se jasni koraci koje je potrebno navesti kako bi se sproveda adekvatna zaštita ovih objekata. Kroz ove korake navedeno je i sledeće: „1.

- Terensko ispitivanje centra grada/ ul. M. Tita, 27 marta, Lole Ribara, Crveni barjak, deo Karađorđeve, Lenjinova/
- Izbor i utvrđivanje spomenika kao pojedinačnih objekata i kao urbanističkih celina
- Kategorizacija spomenika po važnosti i značaju
- Utvrđivanje konstruktivnog stanja
- Ispitivanje mogućnosti buduće namene
- Idejni predlog za formiranje uže i šire zaštićene okoline pojedinih objekata i celina
- Izrada izveštaja o rezultatima terenskog rada.

2.

- Arhitektonsko snimanje izabranih spomenika u razmeri 1:100 ili 1:50
- Istorijat i opis ovih objekata / arhivski i bibliografski podaci, stare fotografije, crteži, gravire/
- Obrazloženje značaja objekata kao spomenika
- Idejni predlog za eventualnu rekonstrukciju
- Fotografska dokumentacija o predloženim spomenicima.

3.

- Spremanje opšte i detaljne dokumentacije, definisanje spomenika i urbanističkih celina na geodetskim osnovama, izrada obrazloženja i donošenje akta o pravnoj zaštiti sa upisom u registar.

---

²¹⁷ (1970). Zaštita stare gradske arhitekture u Kragujevcu, Kragujevac: Zavod za zaštitu spomenika kulture Kragujevac. 4-5.

4.

- Izrada idejnog predloga za urbanističko uređenje pojedinih spomenika i urbanističkih celina u razmeri 1:500 ili 1:1000 sa predlogom namene objekta, opisom i tehničkim obrazloženjem,

Navedeni idejni i urbanistički predlozi poslužiće za zahteve i za gradnju kod urbanističke službe grada.

U slučaju potrebe će biti diferencirani za užu i za širu zonu spomenika.

5.

- Izrada upustava za zaštitu spomenika kulture i za izvršenje predloga za rekonstrukciju i za urbanističko uređenje okoline.”²¹⁸

Godinu dana nakon ovog dokumenta u decembru 1971. godine Zavod za zaštitu spomenika kulture izdao je Elaborat o staroj gradskog arhitekturi Kragujevca. U ovom elaboratu zastupljeni su svi važni trgovački i zanatski objekti u okviru jezgra grada Kragujevca. Elaborat poseduje fotografije snimljenog stanja, tehničke crteže (gde neki prikazuju samo frontalnu odnosno uličnu fasadu objekta dok su kod nekih objekata dati i prikazi osnova i određeni detalji fasada ili drugo).

Ovaj elaborat nije sadržao priloge koji bi prikazali izvorno stanje objekata, detaljnu istoriju objekta kao ni predloge za dalju rekonstrukciju. Zavod za zaštitu spomenika kulture u daljem periodu nije formirao detaljan pravilnik kojim bi se regulisala zaštita ovih objekata tako da je usledila njihova devastacija i po upozorenju iz prvog dokumenta Zavoda nestručna i neestetska adaptacija.

Godine 2003. pristupljeno je izradi arhivske tehničke dokumentacije zaštićenih objekata kulture primenom digitalne fotografije gde je snimljen samo jedan deo trgovačkih i zanatskih objekata uključujući: „Pomodnu trgovinu Koste Jakovljevića i sinova”, „Pomodnu trgovinu Milovana Pavlovića”, „Pomodnu trgovinu kod „Beograđanina””, „Poslastičarnica Riste Golića” i „Prodavnica novnina Jovana Stojanovića”, tri trgovačka objekta u ul. Kralj Aleksandra 6a-10, „Manufakturna radnja Alekse J. Obradovića”, „Pomodnu trgovinu Timotija A. Vučkovića” i Objekat Save Nikolića abadžije.

---

²¹⁸ Ibidem 5-6.

Osim ovog snimanja foto dokumentacije Zavod za zaštitu spomenika kulture nije oformio konkretne pravilnike koji bi regulisali zaštitu i arhivsku građu za svaki trgovački objekat u okviru jezgra grada kako je bilo predviđeno koracima iz dokumenta Zavoda iz 1970. god.

4.4 Analiza problema nesagledavanja veze fasada – enterijer

Nakon Drugog svetskog rata dolazi do postepenog narušavanja prvobitnog izgleda fasada trgovačkih i ugostiteljskih objekata u okviru jezgra grada. Ove promene dešavaju se bez regulacije koja je odobrena zakonskim okvirima jer do formiranja iste nije došlo (kao što je već navedeno u prošlom poglavlju). Kroz dalji istorijski period i tranziciju sistema nije došlo do poboljšanja izgleda fasada objekata i formiranja novih pravilnika već se izgled fasada još više deformisao dok je ono što je ostalo autentično dalje težilo devastaciji.

Sa druge strane kada govorimo o enterijerima objekata njihov izgled još je rapidnije nestajao nego primarni punkt identiteta, fasada. Ovaj fenomen javljao se iz više razloga. Prvenstveno elementi koji su najviše dominirali enterijerom bili su produkti kojim je objekat raspolagao. Trgovci su se trudili da sa istima dekorišu svoje objekte i njihovim različitim kompozicijama formiraju primamljivu sliku za kupca. Tako je estetika produkta o kojoj se nesumnjivo vodilo računa, predstavljala ne samo dobro osmišljen marketinški potez već je služila i kao dekorativna komponenta koja je gradila sliku enterijera.

Sa druge strane obloge koje su korišćene pri obradi podova i zidova postepeno su posle Drugog svetskog rata zamenjivani drugim materijalima. Danas su autentični materijali zadržani samo na nekim objektima i to u sklopu eksterijera uglavnom zbog finansijskog stanja vlasnika ili nezainteresovanosti istog za dalji život objekta.

Tako je sam izlog objekta prvenstveno narušen stolarijom koja je promenjena na većini trgovačkih objekata i koja je potpuno promenila koncept onoga što je objekat prvenstveno govorio.

Sl. 246 i 247. Izlozi zanatskih i trgovačkih objekata u Kragujevcu koji nisu podlegli modernim adaptacijama

Sl. 248. Izlog objekta u Masarikovoj ulici u Kragujevcu koji nije podlegao modernim adaptacijama

Sl. 249. Izlog objekta u Masarikovoj ulici u Kragujevcu koji nije podlegao modernim adaptacijama

Sl. 250. Izlog zanatskog objekata u Ive Lole Ribara ulici u Kragujevcu koji nije podlegao modernim adaptacijama

Ipak glavni problem koji nalazimo kada govorimo o adekvatnom izgledu trgovačkih objekata u okviru jezgra grada je nesagledivost veze između enterijera i fasade objekta. Tretiranje adaptacija i rekonstrukcija koje su se vršile na ovim objektima sprovedene su u različitim periodima i prilagođavane su bile aktuelnim odnosno globalnim trendovima, ukusu vlasnika i njegovom materijalnom stanju. Tako ni jedan enterijer objekta ne čini autentičnu estetski prihvatljivu celinu sa ostatkom fasade objekta.

Ovaj problem je najsagledljiviji u donjim zonama objekata, prizemljima odnosno izlozima istih. Ovaj problem se javlja u dva oblika. Prvi oblik je pozicioniranje loše dizajniranih reklama i naziva objekata koji se postavljaju na fasadu objekta gde god postoji prostora za njih odnosno tamo gde svaki pojedinačni vlasnik smatra da je tako najbolje. Ovi natpisi u mnogo slučajeva ostaju na fasadi objekta i kada bi taj brend ili trgovina napustili prostor lokala objekta. Tako fasada objekta postaje preplavljena različitim natpisima koji potpuno preuzimaju estetiku prizemnog dela objekta. Sa druge strane sam dizajn natpisa trgovina deluje konfuzno, ne pruža dovoljno informacija korisniku, svojim različitim koloritom konkuriše lepoti fasade objekta i ne povezuje se sa estetikom enterijera.

Sl. 251. Prikaz prizemlja fasada objekata preplavljenih različitim reklamnim natpisima u ulici Kralja Aleksandra Karađorđevića u Kragujevcu

Još jedan od problema koji ugrožava sagledivost donje zone fasade objekta je neregulisano postavljanje tendi i nadstrešnica. Tende i nadstrešnice se postavljaju u širokom spektru različitih boja koje su definitivno konkurentne pastelnim nijansama fasada objekata. Ovi elementi ostaju uvek u položaju zaklanjanja i zaštite, za razliku od tendi koje su nekada postavljane na objekte i koje su se blagovremeno podizale. Boje ovih tendi su nekada bile neutralne tako da su se jednostavno uklapale u izgled i koncept celog objekta i tako svojim izgledom nisu narušavale lepotu objekta. Sa funkcionalne strane tende su postavljane tako da pruže zaštitu velikom površinom pešačkog dela u vidu krovnog pokrivača ne smanjujući pri tome vizuru pešaka. Savremene tende poseduju bočne strane i time smanjuju vizuru izloga koju potrošač može da sagleda hodajući trotoarom.

Sl. 252. Prikaz prizemlja fasade objekta koji u svom sklopu poseduje tri različita tipa dizajniranih tendi

Sl. 253. Prikaz tendi na trgovačkim objektima početkom 20. veka u Kragujevcu, privatna kolekcija Dejana Lekića

Sl. 254 i 255. Prikaz prizemlja fasade objekta Riste Golića u Kragujevcu, gde je još uvek zadržan stari sistem tendi

Da bi bolje razumeli vezu između enterijera i fasade objekta u dalja dva poglavlja razmotrićemo na koji način je fasada predstavljala primarni punkt identiteta trgovačkog objekta i kako je enterijer uticao na njeno formiranje.

4.4.1 Fasada kao primarni punkt prezentacije identiteta objekta

Fasada trgovačkog objekta predstavljala je ogledalo onoga što se dešavalo u „kući”. Ovu poruku koju je objekat prenosio na potrošača pratio je sve pređašnje navedene marketingške elemente. Trgovci koji su bili imućni stanovnici gradova u datom istorijskom periodu ulagali su svoja materijalna dobra kako bi objekat na što bolji način prezentovao njihovo ime i privukao potrošače svojom velelepnošću.

Donji deo fasade objekta gde se nalazio izlog često je bio najinteresantniji deo objekta, a ujedno je posedovao i sve potrebne informacije za jednog korisnika. Iz ovih razloga izlozi objekta sa svojom bližom okolinom korišćeni su i u reklamne svrhe. Ovakav primer nalazimo kod reklame za Kolonijalno delikatesnu radnju Nastasa Baržu i Ilije Dimitrijevića u Kragujevcu.²¹⁹

Ako anliziramo kompoziciju ovog dela fasade objekta i čitamo ih kao informacije možemo da izdvojimo četiri glavne komponente:

1. Naziv objekta – koji je najdominatnije izražen na fasadi objekta;
2. Tekst o tome čime objekat raspolaže;
3. Bogato dekorisan i opremljen izlog objekta;
4. Figuru obično vlasnika objekta.

U skladu sa ovim pri sagledavanju fasade kao primarnog punkta prezentacije identiteta objekta podrazumevaćemo sve navedene elemente.

Pozicioniranje naziva objekta iako je bilo zakonski regulisano, dizajnirano jasno i svedeno bilo je postavljano uglavnom na neutralnoj pozadini i dominiralo je kompozicijom. Naziv objekta svojom pozicijom ujedno je činio i okvir, ram izloga i portala. „Težinu” nazivu objekata davale su i životne pozadine njihovih vlasnika pa je i samo podsećanje na njihova imena davalo značaj trgovini i ulivalo poverenje kupcima o kvalitetu proizvoda.

---

²¹⁹ Javno mnjenje, 1935. god. br. 19. str. 4.

СВЕ ШТА ЗАХТЕВАТЕ

од колонијално-бакалске радње:

Свежу,
по
квалитету
најбољу
а по
цени
најјефтинију
робу
можете
добити
у

Колонијалној трговини

Настаси Баржу и Илије Димитријевића

Телефон бр. 51

Крагујевац

Чек. рачун бр. 5155₁

ПРЕПОРУЧУЈЕ:

Бадема, лешника, сувог грож-
ђа, смокава, чишћених ораха,
одличног брашна за развла-
чење чај и све врсте колони-
јалне робе.

Све врсте риба, јегуља, па-
стрмки, сарага, одличних сар-
дина, свежих маслинки, ма-
слиновог зејтина са и без
мириса.

Sl. 256. Izgled izloga kolonijalno-bakalske radnje Nastasi Baržu i Ilije Dimitrijevića u Kragujevcu, „Javno mnjenje“, 1935. god. br. 19. str. 4

Druga važna informacija za kupce predstavlja dalji opis trgovine prvenstveno svrstavanje iste u određenu kategoriju, bakalska radnja, pomodna trgovina, galanterijska radnja, kolonijalna trgovina itd. Drugi deo teksta koji daje detaljnije informacije za kupce odnosi se na navođenje čime sve trgovina raspolaže, kod primera navedene kolonijalno bakalske radnje čitamo natpis „glavno stovarište svih vrsta riba”.²²⁰

Izgledu svakog izloga poklanjana je posebna pažnja. Trgovci su se trudili da se u sklopu izloga nalaze svi njihovi najprepoznatljiviji proizvodi. Oni su bili ujedno i reklamni materijal i dekorativni element. Pored proizvoda kojim je trgovina raspoalagala u izlozima objekata nalazili su se i buketi cveća, ostali reklamni materijal i cene određenih proizvoda. Sve ove elemente uokviravala je stolarija koja je sama po sebi predstavljala dekorativni element. Tako svaka kompozicija u izlogu izgledala je kao slika u posebno dizajniranom drvenom ramu. Ova stolarija imala je različitu strukturu i gravuru dok je na određenim delovima imala i posebne dekorativne elemente koji su imitirali kapitele grčkih stubova ili druge secesijske motive.

Da je izlog pripadao primarnom punktu prezentacije onoga šta se dešava u kući govori i tekst oglasa modno manufakturne i galanterijske trgovine Stevana Pantelića u Kragujevcu gde kaže: „Gospođe i Gospodo! Pre nego što kupite sebi haljinu i odelo potrudite se do gornje radnje: STEVAN PANTELIĆ i pogledajte **izlog**, i u radnji izložene najmodernije stvari za letnju sezonu.”²²¹ Interesantno je primetiti veličinu slova naziva trgovine koja je svakako dominantna u odnosu na sav ostali tekst oglasa i koji se dva puta ponavlja na stranici oglasa koji zauzima prostor celokupnog novinskog lista.

---

²²⁰ Javno mnjenje, 1935. god. br. 19. str. 4.

²²¹ Odjek Šumadije, 1939. god. br.4, str. 4.

Модно мануфактурна и галантериска трговина
СТЕВАН ПАНТЕЛИЋ

Крагујевац Престононаследника Петра број 18

Госпође и Господо!

Пре него што купите себи хаљину и одело
 потрудите се до горње радње:

СТЕВАН ПАНТЕЛИЋ

и прегледајте излоге, и у радњи изложене нај-
 модерније ствари за летњу сезону као:

Мушког штофа за одела, иберцигере и тренчкоте.

Женског штофа за хаљине, мантиле, костиме и трокаре.

Свиле у свим бојама и најмодернијим деснима.

Платна за јорганске и душечне чаршаве, као и за јастуке.

Цвилица за душеке и за ролетне.

Свиле у брукату и у глат бојама за јоргане.

Сатена у свим бојама за јоргане.

Делина памучног и вуненог за хаљине.

Пуплина, зефира и батиста за мушке кошуље.

Готових душека, јоргана, завеса, прекривача, ћебади и тепиха.

Цицела „Мира“ женских, мушких и дечијих.

Мушких шешира у свим бојама и фазонама.

Мушких кошуља, чарапа и машини у свим квалитетима.

Женских свилених конбинезона и спаваћица у свим бојама.

Женских чарапа свилених и памучних.

Женских кожних ташни најмодернијих.

Амрела мушких и женских.

Марамница мушких и женских.

Цемпера мушких и женских у свим фазонама.

НА 10-ТО МЕСЕЧНУ ОТПЛАТУ

Шивањих и писањих машина, бициклова и моторбициклова на дугорочну отплату.

Sl. 257. Oglas modno manufakturne i galanterijske trgovine Stevana Pantelića u Kraгујевцу, „Odjek Šumadije“, 1939. god. br.4, str. 4.

Sl. 258. Izlog modno manufakturne i galanterijske trgovine Stevana Pantelića u Kragujevcu, „Odjek Šumadije”, 1939. god. br.4, str. 4.

Snimanje fotografija nije bila svakodnevna pojava pa su tako trgovci koristili priliku da zabeleže trenutak stojeći ili sedeći ispred svojih objekata, sami ili sa porodicom i prijateljima. Na taj način upotpunili bi priču koju trgovina šalje kako o samoj sebi tako i o svom vlasniku.

Primer ovakve kompozicije možemo sagledati na fotografijama trgovca i hotelijera Dušana S. Pavlovića. Dušan S. Pavlović bio je vlasnik dve trgovine, kolonijalno-delikatesne trgovine Dušana S. Pavlovića i kolonijalne radnje Dušana S. Pavlovića kao i hotela „Masarik” u ul. Masarikovoj u Kragujevcu.

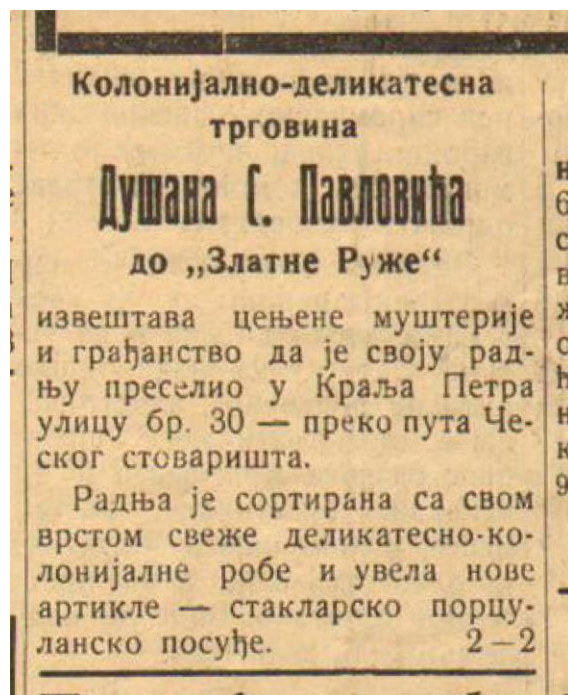

Sl. 259. Dušan S. Pavlović ispred svoje kolonijalno-delikatesne trgovine do „Zlatne ruže”, Dušan S. Pavlović prvi sa leva od trojice u sredini fotografije, privatna kolekcija Milana A. Živaljevića (unuk Dušana S. Pavlovića)

Sl. 260. Dušan S. Pavlović ispred svoje kolonijalno-delikatesne trgovine do „Zlatne ruže” (izlog sa spuštenim zastorima), Dušan S. Pavlović drugi sa leva, privatna kolekcija Milana A. Živaljevića

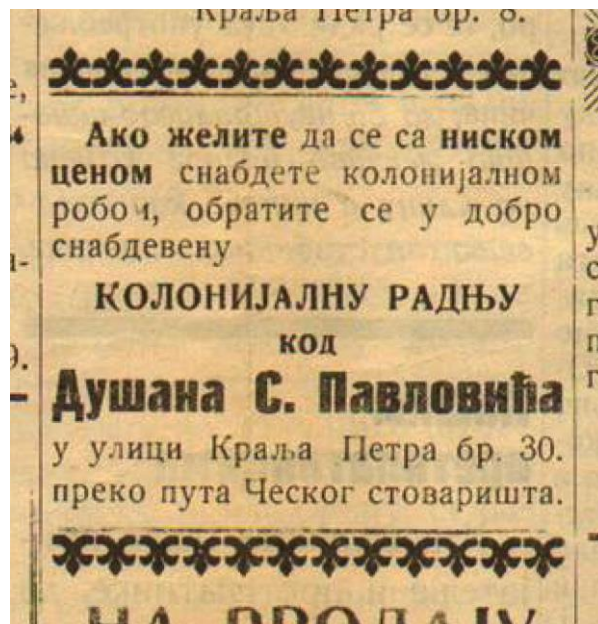
Sl. 261. Reklama za kolonijalno-delikatesnu trgovinu Dušana S. Pavlovića, „Javna reč”, 1936. god. br. 3. str. 4, Kragujevac, Narodna biblioteka „Vuk Karadžić”, Kragujevac

Sl. 262. Reklama za kolonijalno-delikatesnu trgovinu Dušana S. Pavlovića, „Javno mnjenje”, 1934. god. br. 50. str. 4, Kragujevac, Narodna biblioteka „Vuk Karadžić”, Kragujevac

Sl. 263. Dušan S. Pavlović ispred svoje kolonijalne radnje preko puta Češkog stovarišta, privatna kolekcija Milana A. Živaljevića

Sl. 264. Reklama za „Kolonijalnu radnju Dušana S. Pavlovića”, „Narodna samouprava”, 1936. god. br. 26. str. 4, Kragujevac, Narodna biblioteka „Vuk Karadžić”, Kragujevac

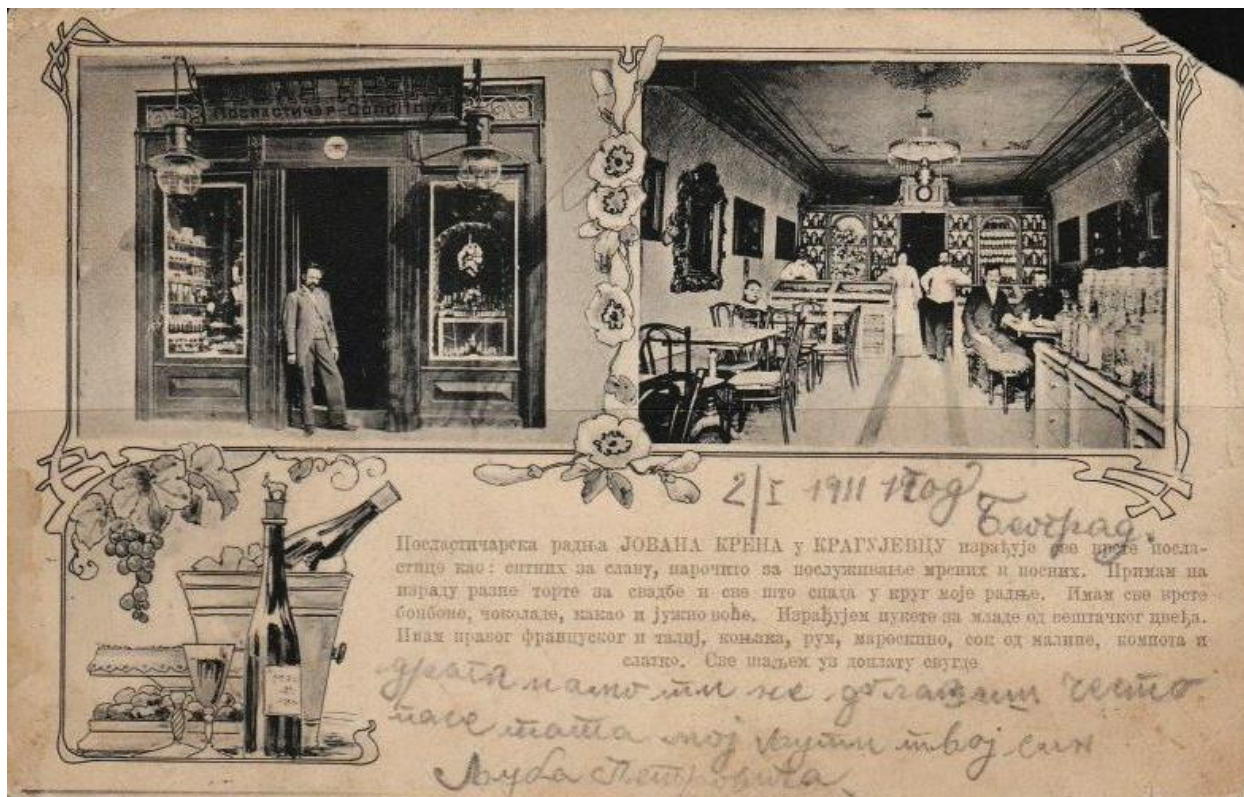
Sl. 265. Dame ispred Foto „Zore”, Kragujevac, privatna kolekcija Dejana Lekića

4.4.2 Uticaj dizajna enterijera na oblikovanje i spoljnu kompoziciju fasade

Kao što smo videli u dosadašnjem tekstu trgovački objekti funkcionisali su kao potpuno estetski kompaktna celina. Ova estetika pratila je sve komponente objekta i priču koju je kuća nosila sa sobom. Najplastičnija veza između enterijera i fasade su portali i izlozi. Izlozima objekata odnosno njihovoj dekoraciji poklanjana je posebna pažnja. U izlozima objekata bili su dekorisani i na interesantne načine postavljeni predmeti sa kojima je objekat raspolagao. Prema svedočenjima savremenika tog perioda svaki izlog predstavljao je mali galerijski prostor za sebe.

Kao što je već spomenuto u poglavlju koje govori o „Pomodnoj trgovini Alekse J. Obradovića”, vrata trgovina uvek su bila širom otvorena za vreme radnog vremena. Tako, prolazeći pored objekta kupac bi mogao već velikim delom da bude privučen onime što vidi kroz otvorena vrata. Zbog toga, trgovci su se trudili da svojim enterijerima prate dizajn onoga čime raspolažu i da taj dizajn najbolje prezentuje iste.

Ako pogledamo neke od razglednica iz obrađivanog perioda možemo da uvidimo da pri predstavljanju na prostoru jedne razglednice podjednako mesta zauzima kako fasada tako i enterijer objekta. Ako uporedimo jednu ovakvu razglednicu razglednicom iz istog istorijskog perioda sa drugim evropskim gradom, Bečom, uvidećemo da je Srbija pa i Kragujevac sa njom pratila sve aktuelne svetske trendove i tehnologije.

Sl. 266. „Poslastičarska radnja Jovana Krena” u Kragujevcu,

<https://www.limundo.com/kupovina/Kolekcionarstvo/Razglednice/Srbija-i-YU-do-1945/Kragujevac-Poslasticarska-radnja-Jovana-Krena-/45586361>, avgust 2019. god.

гијама за
 гли у ви
 10¹/₂ ча
 ових ста
 што смо
 ке имало
 што је ово
 ом демо
 дана киш
 неколико
 било.
 посећен од
 гога дана
 вића тр
 а „Брани
 конгреса
 у нашим
 ибелешке
 ослом био
 тно збор.

храни теглеће волове са зеленом кукурузном храном е
 тога горње напомене саопштавамо читаоцима у намери
 да и остале привреднике покренемо на производњу ове
 врете зелене сточне хране. * * *

О Г Л А С И

О Г Л А С

Од данас на унапред сваког дана празником и
 радним даном биће моја радња снабдевена у свако
 доба извреним сладоледом.

ЈОВАН КРЕН
 посластичар.

15.1-3

Sl. 267. Oglas za „Poslastičarsku radnju Jovana Krena” u Kragujevcu, „Nova zadruga”, 1901. god. br. 10. str. 3, Kragujevac, Narodna biblioteka „Vuk Karadžić”, Kragujevac

Sl. 268. Izgled enterijera i eksterijera jednog kafea u Beču, Narodni muzej u Kragujevcu, inv. br. 5214-198

Projektovanju enterijera pristupalo se tako da elementi budu kvalitetni i u skladu sa svetskim trendovima i normama u datom istorijskom periodu. Drvo je bilo vodeći element pri projektovanju i korišćeno je ne samo kao konstruktivni element već i u dekorativne svrhe. U ovom periodu počinje i razvoj vodećeg brenda „Tonet” nameštaja pa se tako u velikom broju enterijera i delova eksterijera mogu sagledati čuvene „Tonet” stolice u različitim oblicima.

Najsagledljivija veza upotrebe istog materijala i stila javljala se na stolariji koja je korišćena na fasadama objekata i drvenim elementima na nameštaju u enterijerima objekata.

Primer ovakvog objekta bila je Apoteka „Jakševac”. U današnjem izlogu Apoteke 1. Maj kako je Kragujevčani zovu, upravo prema datumu kada je na ovom mestu otvorena od strane Jakševca, nalaze se ostatci odnosno delovi originalnog enterijera ovog objekta. Ovo je ujedno i možda jedini objekat koji nije menjao svoju namenu od svog nastanka do danas i takođe enterijer koji je najduže zadržao svoj primarni izgled.

Sl. 269 i 270. Izgled izloga apoteke 1. Maj u Kragujevcu, nekada Apoteka „Jakševac”

Sl. 271. Izgled enterijera jedne apoteke u Kragujevcu, Istorijski arhiv Šumadije, Kragujevac, in. br. IAŠ K
1 III-39

Sl. 272. Izgled enterijera jedne apoteke u Barseloni, <http://finestresdelamemoria.org/el-personal-de-la-farmacia>, avgust, 2019. god.

Sl. 273. Izgled enterijera jedne apoteke u Barseloni, <http://finestresdelamemoria.org/el-personal-de-la-farmacia>, avgust, 2019. god.

Sl. 274. Izgled enterijera jedne apoteke u Barceloni, <http://finestresdelamemoria.org/el-personal-de-la-farmacia>, avgust, 2019. god.

Sl. 275. Izgled enterijera jedne apoteke u Barseloni, <http://finestresdelamemoria.org/el-personal-de-la-farmacia>, avgust, 2019. god.

Kada govorimo o vezi između enterijera i izloga odnosno fasade, bitno je napomenuti paravane koji se danas postavljaju u međuprostoru između izloga i prostora enterijera trgovine. Ovi paravani onemogućavaju pogled u unutrašnjost objekta i predstavljaju izlog kao celinu za sebe. Ako analiziramo izloge u periodu do Drugog svetskog rata

možemo da sagledamo da je u mnogo slučajeva dekorativnost izloga bila postavljena tako da kompozicija izloga iza sebe dozvoljava da se sagleda i unutrašnjost ostatka objekta. Ovakav primer nalazimo na fotografiji u sklopu oglasa obućarskog salona „Argus”, u Kragujevcu.

Sl. 276. Izgled enterijera obućarskog salona „Argus”, „Odjek Šumadije”, 1939. god. br. 29. str. 4

**ОБУЋАРСКИ САЛОН
„АРГУС“**

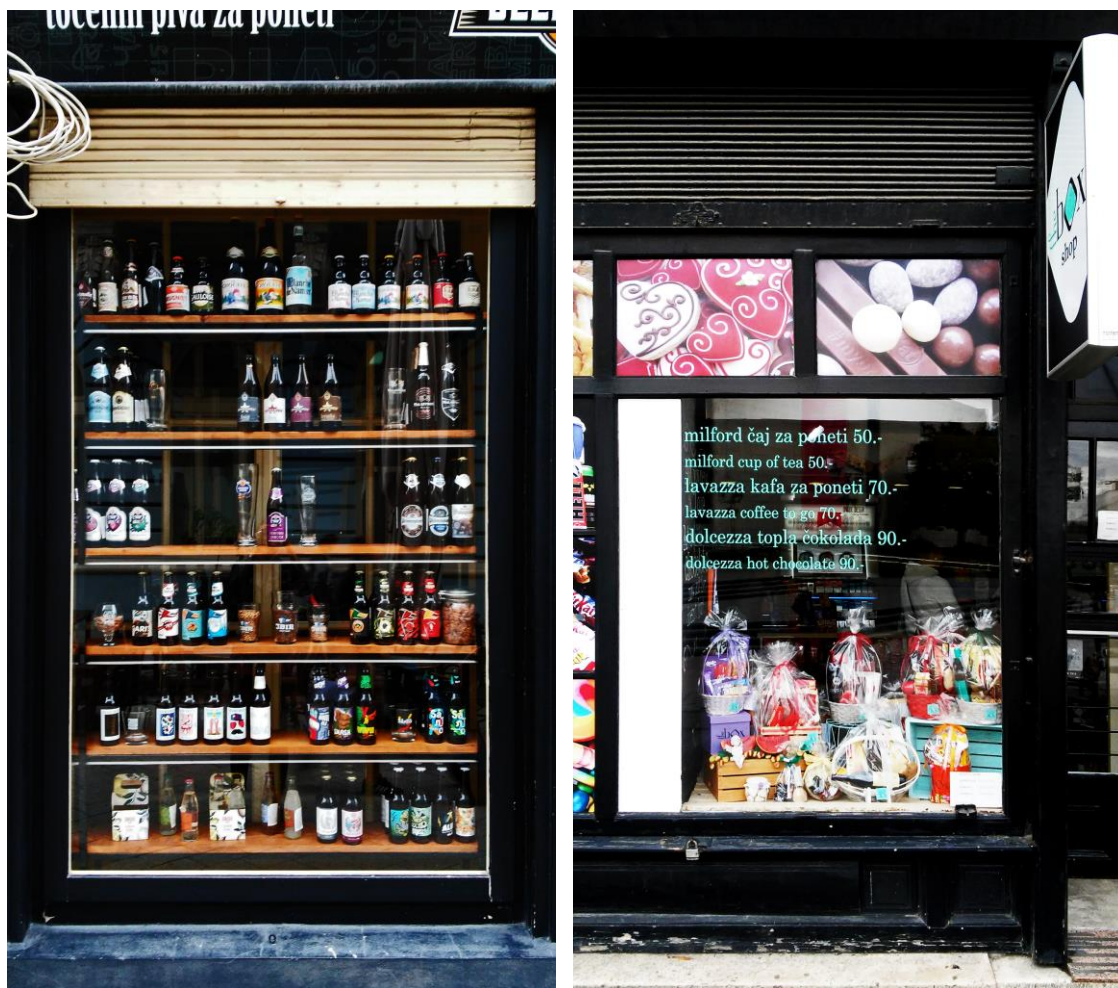
Краља Александра 26

Препоручује цењ. грађанств
израду све врсте најмодерније
ручне обуће коју израђује по на
модернијим журналним и са нај
већом тачношћу.

Цене солидне

Sl. 277. Izgled oglasa obućarskog salona „Argus”, „Odjek Šumadije”, 1939. god. br. 29. str. 4

Sa druge strane, izlozi koji svojim dizajnom i načinom prezentacije artikala asociraju na one iz perioda do Drugog svetskog rata još uvek se zahvaljujući savremenim trendovima (uticaju potrebe za autentičnim vizuelnim pričama koje bi se našle na društvenim mrežama i sličnim platformama) mogu naći u urbanijim gradovima Srbije.

Sl. 278 i 279. Primeri izgleda izloga trgovina u Novom Sadu

4.5 Analiza potreba stanovništva u pogledu upotrebne namene objekata

Prema Lafevrovu možemo da razlikujemo tri različita pojma prostornih karakteristika društva. Prvi pojam koji se odnosi na reprezentaciju prostora usko je povezan sa **kodifikacijom prostora** (odnosno ideologijom u skladu sa kojom je prostor oblikovan) u funkciji reprodukcije socijalnog poretka, kao i na fizički aspekt prostora kao objektizovane reprezentacije moći. Pod drugim pojmom autor podrazumeva **reprezentacione prostore** koji su sklopljeni od kompleksnih simbola i imidža koji stvaraju stanovnici i korisnici neposredno življenog prostora stvarajući smisao svom svakodnevnom životu. Ovako definisan prostor se prvenstveno „oseća” pa tek potom promišlja, čime se ukazuje na nemogućnost pune racionalizacije načina na koji ljudi doživljavaju i sagledavaju prostor. Poslednji, treći pojam definisan je **prostornim praksama** odnosno načinom na koji ljudi obavljaju svakodnevne aktivnosti unutar granica socijalne i prostorne realnosti.²²²

Prema ovome očuvanje tradicionalnih vrednosti i tradicije najbliže je identifikovati sa reprezentacionim prostorima. U svetlu navedenog trgovačke i zanatske objekte samostalno ili u sklopu celine jezgra grada potrebno je tretirati kao kompleks različitih simbola koji kao takvi stvaraju autentičnost tradicionalnog prostora.

Zbog ovoga u daljem tekstu jezgro grada pod koje podrazumevamo usku celinu fundusa (centar grada/ downtown) iz kojeg se grad dalje razvijao posmatraćemo kao najverodostojniju sliku koja govori o tradiciji mesta.

U skladu sa svim prethodno navedenim kada je reč o trgovačkim odnosno zanatskim objektima, možemo da razlikujemo dva oblika namene trgovačkih i zanatskih objekata kao prenosioca tradicije.

Prvi oblik odnosio bi se na identitet samog objekta i istoriju koja je vezana za njega. Kod ovog principa arhitektura objekta ali i drugi elementi koji je prate (otvori, ornamentika, pozicioniranje reklamnog materijala, postavljanje originalnih naziva i istorijata inicijalnih trgovina na same objekte itd.) bili bi nosioci tradicionalnog jezgra grada.

---

²²² Petrović, M. (2009). *Transformacija gradova ka depolitizaciji urbanog pitanja*. Beograd: Institut za sociološka istraživanja, Filozofskog fakulteta u Beogradu. 10.11.

Drugi oblik prenošenja tradicije u sklopu trgovačkih i zanatskih objekata odnosio bi se na ono što se trenutno plasira u okviru samog objekta, nevezano za to da li je u direktnoj vezi sa prvobitnom namenom i identitetom objekta. U ovom slučaju prizmele objekta koje je prošlo kroz tranzicije različitih režima i koje je izgubilo svoj inicijalni identitet zbog svoje pozicije u okviru jezgra grada služi kao prostor prezentacije tradicionalne kulture kroz različite proizvode lokalnog stanovništva.

Savremeno društvo sve više prepoznaje da trgovački objekat pored neophodne funkcionalnosti mora da poseduje i autentičnost koja se ogleda kako u asortimanu i dizajnu samih proizvoda tako i njegovom plasiranju koje se ogleda podjednako u reklamnom segmentu i brendiranju tako i vizuelnom identitetu samog objekta odnosno prostora u kome se proizvod plasira.

Vizuelna zasićenost različitim informacijama i porukama kao i doba „masovnog” i globalnog u 21. veku okreće savremenog čoveka ka potrazi za autentičnošću i povratku tradicionalnim vrednostima. Ova težnja se ogleda u različitim poljima gde tradicija i kultura mesta traži da se reflektuje u svakodnevnom životu pojedinca.

Prezentovanje tradicije i kulture mesta može se vršiti putem trgovačkih i ugostiteljskih objekata kroz više načina. U nastavku rada će biti obrađena tri vida prezentovanja tradicionalnih autentičnih proizvoda jedne kulture.

- Samostalni trgovački/ zanatski objekat, prezentovanje jednog tipa autentičnog proizvoda;
- Samostalni trgovački/ zanatski objekat, prezentovanje većeg broja više različitih autentičnih tradicionalnih proizvoda (Concept Store);
- Arhitektonska celina u okviru grada koja poseduje niz trgovačkih i zanatskih objekata koji kao celina prenose tradiciju i autentičnost mesta.

Ako analiziramo društvene mreže kao prostor svakodnevne razmene informacija i novosti možemo da sagledamo veliki broj korisnika koji se vraća porodičnim zanatima i dalje ih razvija i prilagođava u duhu vremena i savremenih potreba. Sa druge strane sve veći broj porodičnih manufaktura počinje različite proizvodne linije preko kojih se neguje tradicija i kultura. Ovakve primere možemo pronaći sve više u Srbiji, u nastavku teksta biće nabrojano samo par primera.

Ercegovac

Trgovački objekat Ercegovac šeširi osnovan je 1927. godine od strane Vojislava Ercegovca na Terazijama kao „Prodavnica i glavno stovarište ženskih šešira Ercegovac”. Poslednjih par godina ovaj brend je prilagođen novim potrebama i ukusu savremene generacije devojaka i žena, a vođen je od strane praunuke Isidore Todorović koja čuva tradiciju i jedinstvenu notu svojih predaka. U proizvodnji šešira koriste se isključivo prirodni materijali najvišeg kvaliteta. Letnji šeširi izrađuju se od pletene ili štepane slame dok se zimski proizvode od zečije dlake i presovane vune. Pored šešira ova manufaktura proizvodi i mašne i trake za kosu, turbane, šubare, tokice, ukrase za venčanje, kape, kačkete i berete.²²³

Sl. 280. Izlog prodavnice „Ercegovac”, 1927. godine u Beogradu, <https://ercegovac-hats1927.com/online/>, avgust, 2019. god.

²²³ <https://ercegovac-hats1927.com/>, april 2019.

ЕРЦЕГОВАЦ

БЕОГРАД • 1927

ПОЧЕТNA STRANA

PROIZVODI

O NAMA

DIZAJNIRAJTE ŠEŠIR

ERCEGOVAC I PRIJATELJI

KONTAKT

Za narudžbine izvan
Republike Srbije,
kontaktirajte nas! Kontakt

90% POPUSTA ZA SVAKI
TREĆI PROIZVOD!

Akcesoari (0)

Šeširi (89) ▾

FILTER Cena: 5,900 RSD —
19,000 RSD

ELEONORA
10,500.00 RSD

ELEONORA 1
10,500.00 RSD

ELEONORA 12
10,500.00 RSD

ELEONORA 2
10,500.00 RSD

ELEONORA 4
10,500.00 RSD

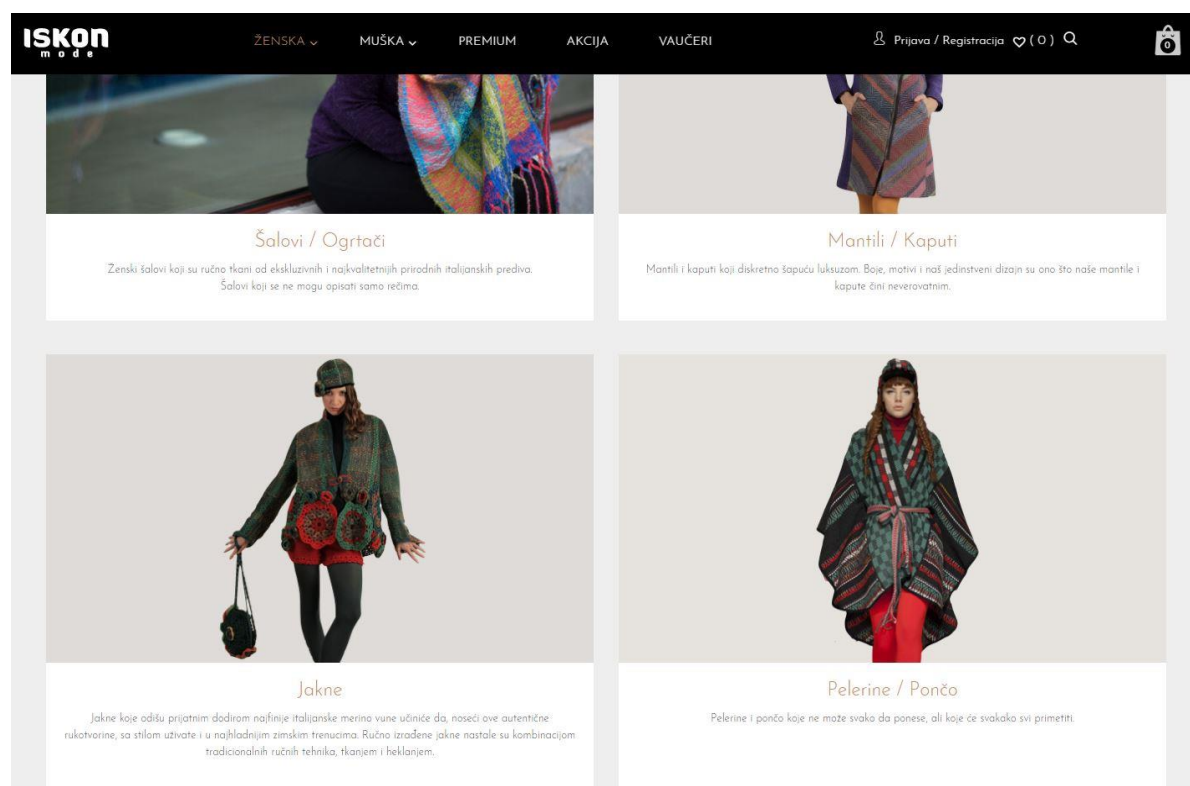

ELEONORA 7
10,500.00 RSD

Sl. 281. Internet stranica Ercegovac šešira danas, <https://ercegovac-hats1927.com/shop/>, avgust, 2019.
god.

ISKON mode

Ideja za pokretanje *ISKON mode* nastala je iz lične potrebe za originalnom odevnom kombinacijom za venčanje. Želja za autentičnom venčanicom, koja je u skladu sa tradicionalnim odevanjem a nije narodna nošnja, odvela je daleko osnivače ISKON mode brenda. Savremeno u tradiciji i tradicionalno u modernim odevnim kombinacijama, a sve od probranih i visokokvalitetnih prirodnih materijala i odnegovanim osećajem za meru. Do sada je kroz *ISKON mode* prošlo oko pedeset različitih manjih udruženja, zadruga, porodičnih manufaktura i pojedinačnih proizvođača koji su verovali u ideju da spoj modernosti i tradicije može biti zajednički imenitelj za sve proizvode.²²⁴

Sl. 282. Internet stranica brenda Iskon mode, <https://iskonmode.rs/product-category/zenska/>, avgust, 2019. god.

²²⁴ <https://iskonmode.rs/o-nama/>, april 2019.

Makadam Belgrade

Makadam Koncept prodavnica na Kosančićevom vencu u Beogradu u sklopu objekta nudi veliki izbor različitih dizajnerskih autentičnih proizvoda. Na ovoj lokaciji mogu se pronaći prirodna kozmetika, tradicionalni predmeti poput pirotskih ćilima i jastučnica, posuđe, knjige, umetnički predmeti, nakit itd. Osnivačica ovog trgovačkog objekta kaže da je Makadam nastao kao odgovor turistima da na jednom mestu mogu da osete autentičnost i različitost lokalne kulture i nasleđa.²²⁵

Sl. 283. Izgled enterijera „Makadam” prodavnice, <https://makadam.rs/pages/bistro>, avgust, 2019. god.

²²⁵ <https://makadam.rs/pages/about> april 2019.

Sl. 284. Izgled nekih od proizvoda koji se mogu naći u „Makadam” prodavnici, <https://makadam.rs/pages/about>, avgust, 2019. god.

Parfimerija „Sava”

Parfimerija „Sava” je autentično mesto gde se još jedino u Srbiji mogu naći ručno pravljeni parfemi. Nenad Jovanov, radi u objektu u ulici Kralja Petra u Beogradu autentičnom enterijeru koji su formirali njegovi roditelji. Ovde se mogu videti mnogobrojne bočice, plastične i kartonske ručno oslikane kutijice, staklene bočice sa pumpicama, ogledala, porodični suveniri itd. Pored ovih predmeta izlog i enterijer krase i porodične fotografije roditelja koji su i započeli ovaj posao. Svaki parfem načinjen u ovom objektu stvoren je na isti način kao i pre 60 godina. Pored poznatih svetskih

brendova ovde možete dobiti i autentičan parfem osmišljen u Savinoj laboratoriji kao što je čuvena „Beogradska noć”.²²⁶

---

²²⁶ <https://www.011info.com/bilo-jednom-u-beogradu/parfimerija-sava-mali-beogradski-vremeplov>, avgust, 2019. god.

Sl. 285. Izlog parfimerije „Sava” noću

Sl. 286. Bočice i porodične uspomene u izlogu parfimerije „Sava”

Sl. 287. Izlog parfimerije „Sava” danju

Bombondžija Bosiljčić

Bombondžijska radnja Bosiljčić jedina je u Beogradu ove vrste iako ih je pre rata postojalo više od sto. Ovaj posao započeo je Branislav Bosiljčić koga je danas nasledio sin Vladimir Bosiljčić. Vladimir je nakon odlaska u penziju posvetio svoje vreme pravljenju bombona i ratluka. U radnji su zadržani stari predratni kalupi, modle, stari recepti dok su jedino modernizovane mešalice i seckalice kojima su dodati motori jer su se pre ove radnje obavljale ručno.²²⁷

Kada govore o svojim proizvodima na internet stranici ovih zanatlija stoji sledeće: „Glavni proizvod Bosiljčića je ratluk. Dok je njihov deda čitavog života radio samo dve vrste ratluka, sa ružom i orasima, Branislav i Živorad trenutno ih imaju dvanaest – sa orasima, vanilom, divljom pomorandžom, mangom... Ljudi su ih pitali, naročito od kada je Turska postala popularna destinacija, da li mogu da naprave ratluk sa pistaćima ili ananasom, kakav su tamo probali. "Pošto radimo sa malim količinama, možemo da ispunimo svaku želju mušterije, na primer da ratluk bude zelene boje sa ukusom ruže. Možemo da napravimo još pet vrsta, ali je problem mali prostor u kome radimo, svega 28 kvadrata, pa dodajemo otprilike jednu novu vrstu godišnje", kažu Bosiljčići. Osim ratluka, prave sve ono što podseća na prošlost – nekoliko vrsta tvrdih bombona sa ukusom mentola, jagode, maline, žele bombone, lizalice, krive i ravne luše... Mlečne karamele, koje se još uvek mešaju ogromnom varjačom a onda seku na kockice, takođe su im jedan od specijaliteta. Sa svojim mušterijama imaju prisan odnos, jer većinu poznaju godinama. Onima koji ne mogu sami da dođu u radnju zbog bolesti ili godina, poput devedesetogodišnjeg gospodina koji je i najstarija mušterija, ratluk odnose kući.”²²⁸

Pri kraju ove stranice oni zaključuju priču o svojoj tradiciji rečima: „Bosiljčići se nadaju da bolja vremena za njihovo zanimanje ipak dolaze, i da će ljudi shvatiti da je i tradicija nešto što se može ponuditi kao jedna od atrakcija ovog grada. Stranci ih često slikaju, interesantan im je starinski način rada i proizvodi bez konzervansa i hemijskih

---

²²⁷ http://www.ratluk-bosiljicic.co.rs/poslednje_bombond_ij.html, avgust, 2019. god.

²²⁸ Ibidem

jedinjenja. U maju su dobili nagradu povodom 160 godina zanatstva u Srbiji i 150 godina zanatske komore Beograda, kao zaslužna zanatska radnja koja je očuvala tradiciju.”²²⁹

Sl. 288. Izlog radnje bombondžije Bosiljčić

---

²²⁹ Ibidem

Sl. 289. Neki od proizvoda radnje Bosiljčić

Sl. 290. Neki od proizvoda radnje Bosilčić

Interesantan primer povratka tradiciji predstavlja inicijativa „The Craftsmanship, Create a World – Build to Last.”²³⁰ Organizatori ove inicijative trude se da podrže ljude širom celog sveta koji se bave različitim zanatima. Njihov moto je kako navode da „Prikažu ljude koji su posvećeni vraćanju principima zanatstva kao što su lepota, izvrsnost i izdržljivost koji vode ka boljem svetu.”

Sl. 291. Rasklopivi štapovi za ribolov, dizajnirani od strane Yukari Iwatanija, <https://craftsmanship.net/our-second-annual-artisanal-gift-guide/>, avgust, 2019. god.

Potreba za autentičnošću i tradicijom i danas postoji. Očuvanjem ovih vrednosti razvijaju se i druge grane kao što su, turizam, ekonomija, kultura itd. Gradovi u Srbiji poseduju veliki potencijal u vidu trgovačkih i zanatskih objekata koji su u svojoj primarnoj funkciji služili ovim delatnostima. Zbog tranzicije i različitih režima kroz koje je

²³⁰ <https://craftsmanship.net/the-initiative/overview/>, avgust, 2019. god.

Srbija prolazila ovi objekti postaju mesta masovne kulture i udaljuju se od svoje tradicije i lokalne kulture. Jedna od interesantnih zona koja poseduje kapacitet povratka ka korenima tradicije je nekadašnja zona zanatskih radnji i radionica u današnjoj ulici Ive Lole Ribara (nekada Cara Nikole) u Kragujevcu.

Kada govorimo o potrebama i željama stanovništva pre svega Kragujevčana, jer je u radu izvršena analiza njihovog rada, na facebook stranici „Kragujevac kroz kviz”²³¹ vrlo često se mogu naći komentari sugrađana koji govore o njihovoj svesti i žalom za zapuštenim jezgrom grada i gubitkom identiteta grada.

Milica Lukovic

Tačno je da se sve ne sruši odjednom. Samo smo mi i oni pre nas zaboravili koliko je vežno sačuvati identitet grada. To više nemamo.

3d Like Reply

Александар Шуки Стојановић

Kamo sreće da imamo stari deo Kragujevca i da se hvalimo po lepoti a mi imamo ruglo od starog dela grada

3d Like Reply

231

https://www.facebook.com/groups/121127684708841/?multi_permalinks=1358576487630615&notif_id=1567101637064214&notif_t=group_activity

Marija Pašalić Dunjić

Права је штета што нико нема слуха да сачува део архитектуре старог града. Данашњи Крагујевац је шарада свега и свачега.

12w Like Reply

Sl. 292. Komentari Kraгујевчана о старом делу града,

<https://www.facebook.com/photo.php?fbid=2275905256006219&set=g.121127684708841&type=1&theater&ifg=1>, avgust, 2019. god.

Aleksandar Petrovic Slika iz vremena postavke koja najbolje govori o lokaciji.

Like · Reply · 32w

Danko Mihailovic Ispod SDK

Like · Reply · 32w

Aleksandar Petrovic Danko Mihailovic

Like · Reply · 32w

Zorica Jansen Jasna lokacija

Like · Reply · 32w

Zorica Jansen Bilo bi Divno kad bi sve te stare prodavnice u centru ovako lokalizovali. Kraгујевачка група Kkk je prava riznica starog Kraгујевca.

Like · Reply · 32w

Sl. 293 i 294. Komentari Kraгујевчана о старом делу града,

<https://www.facebook.com/photo.php?fbid=2209370669326345&set=g.121127684708841&type=1&theater&ifg=1>, avgust, 2019. god.

Zbog previše velikog broja fasada koje su devastirane u Kragujevcu, bilo bi potrebno da se u skladu sa budućim pravilnicima i zakonima pristupi rekonstrukcijama frontova objekata kako bi se povratio autentični duh gradskog jezgra. Kada govorimo o pozitivnim primerima enterijera i fasada objekata koji se oslanjaju na tradiciju trgovine i njen istorijat pomenućemo trgovine „Soko Štark”.

Soko Štark

Istorija ove trgovine počinje 1922. godine kada je francuski oficir Danijel S. Pesmažu osnovao firmu za uvoz i uzvoz „Loui” S.A. – u Zemunu koja se bavila uvozom čokoladnih proizvoda. Prvi proizvod koji je ovaj osnivač stvorio bila je čokolada „Roda” koja je preteča današnje čokolade za jelo i kuvanje „Menaž”. Godine 1931. Jevrejsko akcionarsko društvo je osnovalo pekaru „Soko” na čelu sa predsednikom društva Holenderom i direktorom Fišerom, Jevrejima dok je glavni majstor bio pekar iz poznate bečke pekare „Anker brot peckerei”. U ovoj prvoj parnoj pekari bilo je zaposleno stotinak radnika. Godine 1966. pekara „Soko” i fabrika čokolade i bombona „Nada Štark” integrisale su se u fabriku keksa, čokolade i bombona „Soko – Nada Štark” koja je preteča današnje moderne fabrike.²³²

Štarkove prodavnice danas dizajnirane su sa estetskim osvrtom na istorijski period sa početka njihovog razvitka. Enterijeri objekta vidljivi su kroz izloge prodavnica i zajedno formiraju autentičnu celinu. Dizajn ovih objekata tipiziran je u svim gradovima sa malim razlikama u projektu zbog prilagodljivosti prostoru i poziciji lokala. Trgovina inspiraciju za dekoraciju enterijera i izloganalazi i u praznicima, pa tako dodaje elemente koji asociraju na ove periode i inspirišu kupce.

---

²³² <http://www.stark.rs/o-nama/4/istorija/>, septembar, 2019. god.

Sl. 295. Štarkova prodavnica u Knez Mihajlovoj ulici u Beogradu

Sl. 296. Štarkova prodavnica u Knez Mihajlovoj ulici u Beogradu

Sl. 297 i 298. Štarkova prodavnica u Jevrejskoj ulici u Novom Sadu

Sl. 299 i 300. Štarkova prodavnica u Jevrejskoj ulici u Novom Sadu snimljena u toku trajanja dekoracije posvećene polasku u školu

Sl. 301 i 302. Dekoracija u izlogu Štarkove prodavnice u Jevrejskoj ulici u Novom Sadu posvećena polasku u školu

4.6 Analiza problema promenljivosti estetskih kriterijuma

Kao problem pri konstantnosti očuvanja autentičnog vizuelnog identiteta i estetike objekta javlja se kompleksnost promenljivosti potreba savremenog čoveka u pogledu upotrebe prostora i njegove stalne potrebe ka različitim estetskim kriterijumima. Problem namene trgovačkog prostora u zavisnosti je od potreba lokalnog stanovništva kao primarnih korisnika prostora i povezivanju tih potreba sa prvobitnim identitetom i tradicijom prostora kao osnovom za masovno prezentovanje lokalne kulture i vizuelnog identiteta grada svim drugim korisnicima.

Prema određenim sthvatanjima kada govorimo o urbanoj politici fokus posmatranja gradskog prostora se premešta sa političko-ekonomske ka kulturno-estetskoj dimenziji istog, dok se osnovna debata pomera sa pitanja kako redizajnirati grad da se postigne jednakost i socijalna pravda ka izražavanju diverzifikovanog identiteta.²³³ Autorka Mina Petrović dalje navodi šest koraka koji dovode do strateškog urbanog menadžmenta u čijem skupu se nalazi dokumentacija koja predstavlja skup mogućih opcija za preduzimanje određenih akcija.

1. Planiranje kroz razvojne strateške korake koji dozvoljavaju, ukoliko je neophodno, reviziju ciljeva i sredstava njihovog sprovođenja;
2. Pomak pravila koja definišu šta treba činiti ka odrednicama šta treba postići, čime se veći značaj daje rezultatima nego sredstvima;
3. Promena principa prostorne specijalizacije prostornom kompleksnošću;
4. Transfer od kolektivnih ka individualnim servisima (ne predstavlja nestanak javnih bolnica, univerziteta, transporta već menja način realizacije ovih sadržaja);
5. Pomak od favorizovanja opšteg interesa ka identifikovanju procedure definisanja konkretnih problema i uslova pregovaranja (od organizacionih pravila ka pravilima koordinacije);

---

²³³ Petrović, M. (2009). *Transformacija gradova ka depolitizaciji urbanog pitanja*. Beograd: Institut za sociološka istraživanja, Filozofskog fakulteta u Beogradu. 52.

6. Prelaz od vladanja ka upravljanju (za razliku od modernog planiranja koje podrazumeva značajni primat političke moći, danas ideja urbanog upravljanja obuhvata konsultovanje svih zainteresovanih strana).²³⁴

Nakon Drugog svetskog rata i dolaska socijalističkog sistema na vlast dolazi do postepene transformacije trgovačkih objekata odnosno njihove arhitekture. Najuočljivije promene se uviđaju na otvorima fasada gde dolazi do promene stolarije i dimenzija samog otvora. Namene objekata u većini ostaju posvećene trgovini i ugostiteljstvu.

Ovakve promene se javljaju u periodu socijalizma zbog zastupljenosti totalizacije odnosno dominacije ekonomije nad politikom. Partijska hijerarhija preuzima reorganizovanje društvenih odnosa u područjima ekonomije i politike tako da ukidanjem pluralizma ekonomske moći kapitala dolazi i do ukidanja potrebe za posredničkom agencijom kakva je država.²³⁵

---

²³⁴ Ibidem 53.

²³⁵ Ibidem. 57.

4.7 Predlog Pravilnika o zaštiti trgovačkih objekata sa prelaza iz 19. u 20. vek u Kragujevcu

Predlog Pravilnika o zaštiti trgovačkih objekata sa prelaza 19. u 20. vek. u Kragujevcu zasniva se na uputstvima i predlozima o estetskim normama i kriterijumima koje mora da zadovolji trgovački objekat da bi bio deo autentične celine gradskog jezgra Kragujevca.

Kako što je već u pređašnjoj analizi navedeno jezgro grada Kragujevca u mnogome je prošavši kroz periode tranzicije pretrpelo drastične estetske promene. Obzirom na to da je dosta objekata srušeno, a na ostatku onih koji još uvek postoje većinski uništena donja zona, odnosno prizemlje objekta, neophodno je zaštititi ono što je još uvek autentično i započeti sa osnivanjem baze dokumentacije koja daje bliže informacije o ovim objektima.

Pošto je donja zona objekata u stalnoj funkciji, većinski od strane trgovačkih i ugostiteljskih delatnosti potrebno je navesti i kriterijume prema kojima bi se budući korisnici morali voditi kako bi jezgro grada postalo estetski prihvatljivo.

Pojam zaštićenog trgovačkog objekta

Pod pojmom zaštićenog trgovačkog objekta podrazumevamo trgovačke objekte locirane u okviru najužeg gradskog jezgra koje definišemo kroz sledeće ulice navedene prema Generalnom regulacionom planu za grad Kragujevac iz 1936. godine, a definisane prema Vođu za grad Kragujevac iz 1938. godine: Ulica Brankova („Počinje od Muške gimnazije a završava se u Karađorđevoj do hotela „Gušić”. – Kvar Varoški”²³⁶

---

²³⁶ Dragičević, B. V. (1938). *Vođ kroz Kragujevac*. Kragujevac: Štamparija Šumadija, A. Jovanovića.

), Ulica Vilsonova („Počinje od početka Masarikove ulice pored kafane „Park”, Nove tržnice i završava se u ulici Kralja Aleksandra kod trgovine Milovana Pavlovića. – Kvart Varoški”²³⁷), Ulica Dečanska („Počinje iz ulice Masarikove, od pivnice „Masarik” a završava se u Vilsonovoj kod Nove pijace. – Kvart Varoški”²³⁸), Ulica Draškovićeve („Počinje iz ul. Kralja Petra od Trgovine „Zlatna Ruža” a završava se kod zgrade Okružnog suda. – Kvart Varoški”²³⁹), Ulica Jelene Radojkić („Počinje iz Krađorđeve ul. – sokače pored Požarnog doma, a završava se u ulici Masarikovoj. – Kvart Varoški”²⁴⁰), Ulica Karađorđeva („Počinje iz ulice Kralja Petra od novog Zanatskog doma i hotela „Palas”, a završava se u ulici Vojvode Putnika kod kafane „Paligorić”. – Kvart Varoški”²⁴¹), Ulica Kralja Aleksandra („Počinje od ugla Kr. Petra i Masarikove sve do Nove crkve gde se završava u ulici Prest. Petra. – Kvart Varoški”²⁴²), Ulica Kralja Petra („Počinje od Donjeg betonskog mosta i apoteke Stankovića Momira a završava se na uglu Masarikove i Kralja Aleksandra. – Kvart Varoški”²⁴³), Ulica Masarikova („Počinje od zgrade Gradskog poglavarstva, a završava se u ulici Dušanovoj kod Ekspoziture Okružnog ureda. – Kvart Varoški”²⁴⁴), Ulica Cara Nikole („Počinje iz ulice Kralja Aleksandra od kafane „Zadruga”, a završava se kod hotela „Gušić” u Karađorđevnoj ul. – Kvart Varoški.”²⁴⁵).

4.7.1 Promotivni materijal

Objave, nazivi i oznake svih vrsta kao npr: nazivi trgovačkih objekata, table sa artiklima koji se prodaju u objektima, cenovnici, reklame i sl. mogu se postavljati na fasadama

---

²³⁷ Ibidem

²³⁸ Ibidem

²³⁹ Ibidem

²⁴⁰ Ibidem

²⁴¹ Ibidem

²⁴² Ibidem

²⁴³ Ibidem

²⁴⁴ Ibidem

²⁴⁵ Ibidem

objekata isključivo na mestima posebno za to određenim. Svi navedeni oblici reklamnog sistema moraju biti napisani u skladu sa važećim pravilima srpskog jezika. Nepravilno napisani i postavljeni reklamni sistemi biće bez upozorenja uklonjeni sa postavljenih pozicija. Pre postavljanja svakog elementa na fasadi dokumentacija sa dizajnom ovih elemenata mora se priložiti na odobrenje komisiji posebno za to određenoj.

Osnovni problem pri dizajniranju promotivnog materijala predstavlja sagledavanje arhitekture trgovačkog objekta. Promotivni materijal mora biti podređen arhitekturi objekta odnosno svojim dizajnom ne sme degradirati estetiku objekta.

Preporuka pri dizajniranju promotivnog materijala je korišćenje priložene baze podataka i dizajniranje promotivnog materijala sa asocijacijom i posebnim osvrtom na autentični promotivni materijal prvobitnih trgovina koje su se tu nalazile. Ove savremene intervencije mogu se ogledati u korišćenju istog fonta, ilustracije, stila ili ornamentike koja se nalazila kao dekorativni element oko samog oglasa.

4.7.1.1. Pozicioniranje naziva trgovine

Pozicioniranje naziva trgovine mora biti postavljeno tako da ne narušava arhitekturu objekta. Ovo podrazumeva sledeće: Naziv trgovine ne sme da prekriva ni jedan dekorativni element fasade, plastiku, pilastre i sl. U koliko postoji plošan prostor iznad izloga trgovine, tabla sa nazivom trgovine postavlja se na ovom delu. Naziv trgovine mora biti naveden u skladu sa aktuelnim pravopisom srpskog jezika. Svaka trgovina koja prema svom obliku fasada spada u grupu trgovačkih objekata sa blok fasadom može imati samo jedan dominantan natpis naziva trgovine dok se kod trgovina koje spadaju u trgovačke objekte sa ugaonom fasadom natpis može naći po jedan na jednom i drugom uglu fasade.

4.7.1.2 Konzolni nosači

Konzolne nosače je preporučeno dizajnirati od metala ili drveta i mogu biti udaljeni na nosaču najviše do 100 cm. Donja ivica konzolne reklame ne sme biti niža od 3 m u odnosu na trotorar.

4.7.2 Fasada

Lica objekata moraju se održavati u čistom i ispravnom stanju u svim njenim elementima. Saniranje fasada i njenih elemenata vrši se po potrebi korisnika i konsultovanju sa nadležnim organima, dok se krećenje kompletne fasade objekta preporučuje najkasnije na svakih 4 godine.

4.7.2.1 Boja fasade

Lica fasada moraju biti obrađena u skladu sa odgovarajućim arhitektonskim standardima. Pri odabiru kolorita objekta korisnik ili vlasnik objekta mora dostaviti željenu šemu kolorita sa konkretnim predlozima komisiji formiranoj od strane članova Zavoda za zaštitu spomenika kulture i JP Urbanizma Kragujevac na usvajanje. U koliko je moguće nadležne institucije su dužne da izvrše ispitivanja i ustanove bazičan kolorit objekta. Ako nije moguće ustanoviti kolorit ovim metodom komisija je dužna da ustanovi koji kolorit najbolje čini estetsku celinu gradskog jezgra.

4.7.3 Tende i nadstrešnice

Tende i nadstrešnice na objektima moraju biti definisane u dva pogleda. Kolorit same tende mora biti jednobrazan iz spektra od bele do svetlo bež nijanse. Pri usvajanju kolorita tende korisnik objekta dužan je da dostavi uzorke komisiji formiranoj od strane članova Zavoda za zaštitu spomenika kulture i JP Urbanizma Kragujevac na usvajanje. Materijal pri izradi tendi mora biti platnenog odnosno tekstilnog karaktera. Prvenstveno reklamni sistem se može naći jedino na frontalnom delu tende i to apliciran crnom bojom. Veličina reklamnog elementa mora biti u skladu sa veličinom tende i takođe priložena u vidu tehničke dokumentacije imenovanoj komisiji. U koliko na objektima postoje mehanizmi koji i dalje mogu da funkcionišu u sklopu sistema tendi potrebno je prvenstveno obnoviti iste.

Predložene optimalne dimenzije:

Maksimalna širina - 480 cm;

Maksimalni izbačaj ka pešačkoj stazi - 140 cm;

Nagib tende – 0° - 90°.

RODOS

DROP AWNING WITH ARMS

Drop awning with spring arms for balcony or window installation. Maximum dimensions: 480 cm width 300 cm height and 140 cm projection.

Max. širina / max width	480cm	
Max. izbačaj / max projection	140cm	
Max visina / max height	300cm	
Nagib / Angle	0 - 90°	
Osovina / roller tube	f63, f70	
Dimenzije mehanizma / brackets	107x115mm	
Platno / fabric	AKRIL	
Pokretanje / drive	Manual/Motor	
Otpornost na vodu / water resistance	1	
Otpornost na vetar / wind resistance	2	

www.prestige.co.rs

Sl. 303. Primer adekvatne tende za izloge trgovačkih objekata (<http://prestige.co.rs/download/pdf/tende-rodos.pdf>, oktobar 2019. god.)

4.7.4 Dizajn i dekoracija izloga

Dizajn i dekoracija izloga mora odgovarati arhitekturi trgovačkog objekta odnosno ne sme narušavati estetiku objekta. Preporučuje se korišćenje autentičnih elemenata odnosno artikala pri dekoraciji izloga.

U budućnosti, drugi deo pravilnika koji predstavlja bazu podataka označava preporuku da se za trgovačke objekte koji i danas postoje osmisle u određenim zonama izloga memorije na autentične trgovine i njihove vlasnike. Ovo mogu biti svojevrsne galerije u pojedinačnim delovima izloga koje će predstavljati oživaljavanje primarnog identiteta objekata.

4.7.5 Stolarija

Stolarija trgovačkog objekta prilikom svake naredne rekonstrukcije mora biti izrađena od drveta ili gvožđa. U koliko u dokumentaciji pravilnika postoji izgled originalne stolarije objekta rekonstrukcija se treba uraditi da bude vizuelno slična autentičnoj. Otvore trgovina u koje spadaju prozori i vrata potrebno je pri narednim rekonstrukcijama povratiti na mere koje su predviđene pri prvobitnom projektovanju objekata.

4.7.6 Upotrebna namena objekta

Trgovački objekti u najužem već definisanom jezgru grada se preporučuju da budu prvenstveno iznajmljeni manufakturnim trgovinama i zanatskim delatnostima koje utiču na očuvanje kulturne i umetničke baštine kao i tradicije kako grada Kragujevca tako i nacije. U ovu grupu objekata spadale bi različite trgovine domaćih proizvoda i artikala koji se proizvode na lokalitetu Republike Srbije. Preporučeno je prednost pri izdavanju dati delatnostima čije radno vreme traje do 20 h (izdavanje prostora bankama i sličnim delatnostima smanjuje dnevni ciklus života jezgra grada).

4.7.7

Digitalna arhiva - biblioteka

Za vreme trajanja javnog uvida dokumentacija koja čini integralni deo poglavlja 4.7.7. Digitalna arhiva - biblioteka biće dostupna na sledećem link-u <https://photos.app.goo.gl/DMz5LLsC1dC5V95i6>, nakon prestanka trajanja javog uvida uz štampanu verziju doktorske disertacije kao integralni deo ovog poglavlja biće dostavljena i dva dvd-a sa fajlovima koji čine Digitalnu arhivu.

5. Zaključna razmatranja

5.1 Mogućnost primene dobijenih rezultata i doprinos istraživanja

Kroz sistematičnu analizu u radu je dat sažet prikaz razvoja najznačajnijih trgovačkih objekata u jezgru grada gde je obrađena njihova istorijska podloga ali i sintetizovan kompletan dostupan materijal o istim počevši od njihovog nastanka do danas. Ovim je stvorena jedintvena baza podataka koja može da služi kao polazna tačka istraživanja ili bazični obrazac za druga mesta i objekte.

Putem ove analize biće sagledan prikaz transformacije gradskog jezgra Kragujevca obzirom na stav iznesen u hipotezi 1 koji govori o dominantnosti trgovačkih objekata u formiranju istog.

Rezultati istraživanja od posebnog su značaja za razvoj savremene arhitekture i urbanog dizajna pogotovo u oblasti unutrašnje arhitekture i grafičkog dizajna. Rezultati istraživanja prikazuju vezu između grafičkog dizajna, unutrašnje arhitekture i arhitektonskog projektovanja samog objekta što govori o interdisciplinarnosti istraživanja. U skladu sa ovim rad ima poseban doprinos u sagledavanju veza između arhitekture, medija i politike i samom ulogom koju su mediji imali na građenje i transformaciju jezgra.

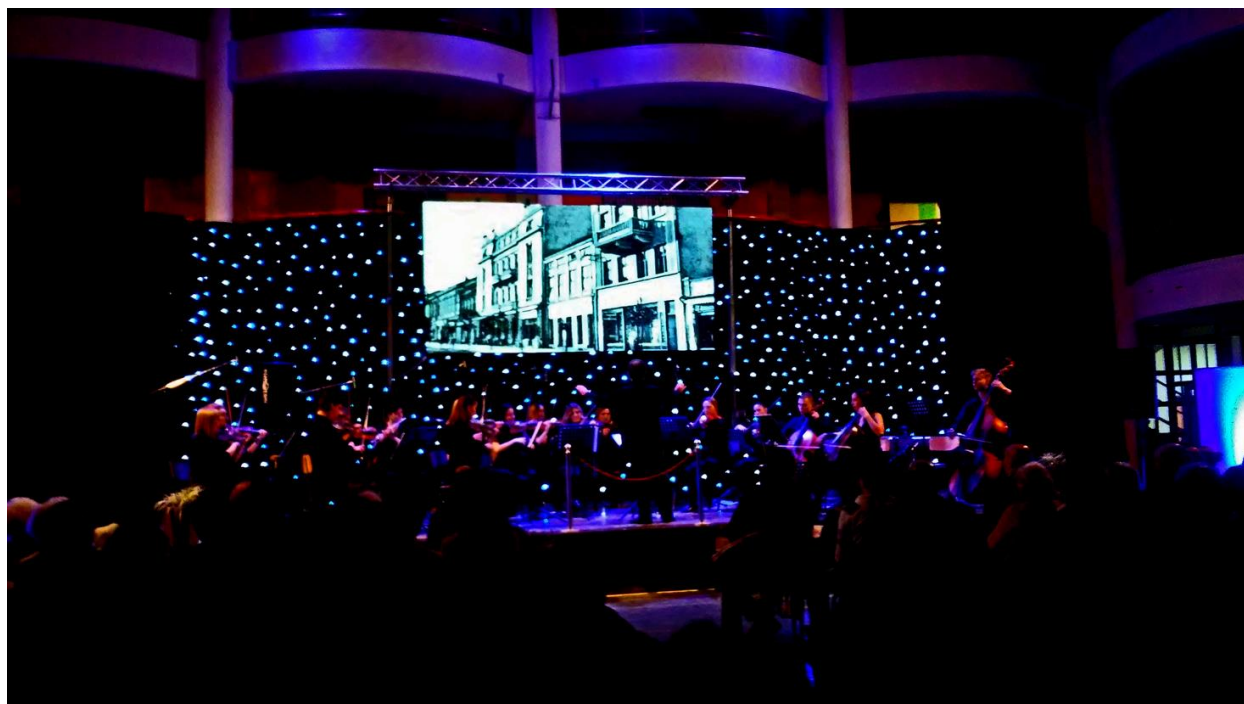
Krajnji doprinos istraživanja zasniva se na ideji formiranja modela pravilnika kojim bi se determinisali načini upotrebe objekata kao i pravila pri njihovom projektovanju i adaptaciji shodno upotrebnoj nameni.

Istraživanje prikazano u radu može da predstavlja polaznu tačku ili bazu podataka pri određenim projektima koji zahtevaju istorijsku i arhitektonsku analizu kao što su film, pozorišne scenografije itd.

Sl. 304. Prikaz kolonijalne radnje „Ilić”, u seriji „Jedne letnje noći”,
<https://www.youtube.com/watch?v=rLPKT3lxqk8&t=2343s>, jul 2019. god.

Slična primena istraživanja može biti sprovedena i u sklopu različitih festivala i sličnih manifestacija. Ovakav primer već je bio korišćen pri održavanju muzičke manifestacije „200 godina posle” u Kragujevcu koji je bio pripremljen u čast dva veka od proglašenja Kragujevca za prvu prestonicu moderne Srbije i obeležavanju Dana državnosti. Dok su se izvodile muzičke numere u pozadini scene menjale su se slike starog Kragujevca, od kojih su najzastupljeniji prikazi bili oni koji su pokazivali trgovačke objekte Kragujevca.

Sl. 305. Fotografija koncerta „200 godina posle” u Drugoj kragujevačkoj gimnaziji u Kragujevcu, 2018. god.

Sl. 306. Fotografija koncerta „200 godina posle” u Drugoj kragujevačkoj gimnaziji u Kragujevcu, 2018. god.

Posebna važnost istraživanja odnosi se na predlog da se grad razvija kroz raspoloživa sredstva koja nude širi spektar mogućnosti od trenutno upotrebljenih. Sagledavanje trgovačkih objekata kao prostora prezentacije u pogledu turizma nudi i mogućnost održivog razvoja lokalnog stanovništva što obuhvata zapošljavanje širokog spektra stručnjaka u različitim oblastima.

6. Literatura

6.1 Knjige:

Anđelković. Bož. St. (1925). *Putovođa kroz Kragujevac*. Kragujevac: Štamparija A. Jovanovića.

Bakić, Dragoljub. (1972). *Pet vekova Kragujevca*. Kragujevac: Narodna biblioteka „Vuk Karadžić”.

Barthes, Roland. (1990). *The Fashion System*. Los Angeles, CA: University of California Press Berkeley and Los Angeles, California.

Borovnjak, Đurđija. (2007). *Arhitektura i urbanizam Gornjeg Milanovca (1853-1941) Sa osvrtom na graditeljstvo Čačka, Kraljeva i Kragujevca*. Čačak: Narodni muzej Čačak.

Brkić, Staniša. Minić, Milomir. (2011). *Jevreji u Kragujevcu, prilog istoriji jevreja u Srbiji*, Kragujevac:Krug. 73

Vidakov Zirojević, Željko. (2002). *Večni Mir, monografija o kragujevačkim grobljima*. Beograd: Tropical print. Muzej rudarsko – takovskog kraja – Gornji Milanovac.

Veblen, Torsten. (1966). *Teorija dokoličarske klase*. Beograd: Kultura.

Vernet, David. de Wit, Leontne (2007). *Boutiques and other Retail spaces*. Taylor and Francis e-Library.

Vitković, Blagoje. (1970). *Zaštita stare gradske arhitekture u Kragujevcu*. Kragujevac: Zavod za zaštitu spomenika kulture u Kragujevcu.

Vujaklija, Milan. (1980). *Leksikon stranih reči i izraza*. Beograd: Prosveta Beograd.

Gel. Jan. (2010). *Cities for People*. Washington D. C.: Island Press.

Dragičević, B. V. (1938). *Vođ kroz Kragujevac*. Kragujevac: Štamparija Šumadija, A. Jovanovića.

Dobrović, Nikola. (1971). *Savremena arhitektura 5*. Beograd: Zavod za izdavanje udžbenika Socijalističke Republike Srbije.

Erdei, Ildiko. (2012). *Čekajući Ikeu, Potrošačka kultura u postsocijalizmu i pre njega*. Beograd: Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu.

Ilić, Stanko. (1955). *Psihologija potrošača*. Beograd: Izdavačka agencija „Draganić”.

- James T. Karla. L. Murray. (2010). *Store Fronts, The Disappearing Face of New York*. Berkeley: Gingko Press, Inc.
- Kostić, Kosta N. (1904). *Stara srpska trgovina i industrija, Studija iz kulturne istorije srpskog naroda u srednjem veku*. Beograd: Štamparija Svetozara Nikolića.
- Kostić, Kosta N. (1899). *Trgovački centri i Drumovi po srpskoj zemlji u srednjem i novom veku*. Beograd: Štamparija D. Dimitrijevića.
- Lazić, Slobodan. (2014). *Abisinija – Kragujevačka Atlantida*. Kragujevac: Skver.
- Lapčević, Dragiša. (1926). *Naša stara trgovina*. Beograd: Štamparija „Mirotočivi”.
- Leković, Veljko. (2012). *Kragujevački aeromitinzi*. Kragujevac: Koraci.
- Majls, Luis. *Arhitektura: Elementi arhitektonskog stila*. Beograd: Mono Manjana. 2009.
- Maldini, Slobodan. (2012). *Leksikon arhitekture i umetničkog zanatstva*. Beograd: Službeni glasnik.
- Macura, Vladimir. (1984). *Čaršija i gradski centar*. Niš. Kragujevac: Iro „Gradina” i Niro „Svetlost”.
- Miladinović, Mihailo Đ. Rajičić, Miodrag K. (1935). *Opšta istorija s istorijom trgovine i kulture*. Beograd: Izdanje kreditne i pripomoćne zadruge profesorskog društva.
- Milovanović, Đorđe. *Arhitektura Kragujevca (Sredina 19 – sredina 20. veka) tokovi i obeležja*. neobjavljen rad.
- Petrović, Mina. (2009). *Transformacija gradova ka depolitizaciji urbanog pitanja*. Beograd: Institut za sociološka istraživanja, Filozofskog fakulteta u Beogradu.
- Popović, Miroslav. D. (1956). *Kragujevac i njegovo privredno područje*. Beograd: Srpska akademija nauka.
- Radić, Borivoje. Pajkić, Predrag. (2007). *Znamenitosti Šumadije*. Kragujevac: Grafostil.
- Radovanović, Boriša. (2017). *Istorija Kragujevca od najstarijih vremena do 1944. godine*. Kragujevac: Interprint.
- Radovanović, Boriša. (1996). *Stari Kragujevac*. Kragujevac: PIP „Krug”.
- Rakonjac, Milovan. *Kragujevac na dlanu*. Kragujevac: Grafički centar „Interagent”.
- Savić, Toma. (2015). *Dva veka industrije Kragujevca*. Udruženje „Kragujevac – naš grad”. Kragujevac: „Prizma”.
- Spasić, Ivana. Backović, Vera. (2017). *Gradovi u potrazi za identitetom*. Beograd: Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu.

- Spiro, Kostof. (2017). *The City Shaped: Urban Patterns and Meaning Through History*. China: Thames and Hudson Ltd, C&C Offset Printing Co., Ltd.
- Stefanović, Milivoje. (2013). *Kragujevački leksikon, Leksikoni gradova Srbije*. Beograd: JP Službeni glasnik i Grad Kragujevac.
- Schor, Juliet B. Holt, Douglas B. (2000). *The Consumer Society Reader*. New York. The New Press.
- Tadić, Borivoje. (2013). *Kragujevački leksikon*. Beograd: JP Službeni glasnik i Grad Kragujevac.
- Todić, Milanka. Pištalo, Vladimir. (2010). *Kupite nešto i ovde*. Beograd: Službeni glasnik.
- Trifunović, Veroljub. (2008). *Građenje Kragujevca u kneževini i kraljevini Srbiji*. Kragujevac: Koraci.
- Trifunović, Veroljub. (2009). *Interbellum, arhitektura o međuratnom Kragujevcu*. Kragujevac: Koraci.
- Trifunović, Veroljub. (2004). *Urbanizam Kragujevca 20. vek, Knjiga prva: period od 1878. do 1974. godine*. Kragujevac: Direkcija za urbanizam i izgradnju Kragujevac.
- Urošević, D. R. A. (1937). *Trgovina Južne Srbije do kraja XVIII veka*. Skoplje: Štamparija „Južna Srbija”.
- Foster, Hal. (2006). *Dizajn i zločin (I druge polemike)*. Ljubljana: Tiskarna Ljubljana.
- Cicović, A. (2019). (završni rad), *Istorijat tabloidne štampe na srpskom jeziku*. Istočno Sarajevo: Filozofski fakultet, Univerzitet u istočnom Sarajevu.
- Šćepanović, Vladislav. (2010). *Medijski spektakl i destrukcija: estetika destrukcije i spektakularizacija stvarnosti: 11 septembar kao medijski fenomen*. Beograd: Univerzitet umetnosti u Beogradu, Javno preduzeće „Službeni glasnik”.

6.2 Članci iz naučnih časopisa:

- Vladimir, Barović. *Uticaj oca srpskog novinarstva Dimitrija Davidovića na nastanak i razvoj rubriciranja i žurnalističkih žanrova u srpskoj štampi*. Novi Sad: Univerzitet u Novom Sadu, Filozofski fakultet – Odsek za žurnalistiku. 227.
- Trifunović, V. (1985). *Graditelji Kragujevca*. Staništa 193-196.

Kanic, Felis. (1981). *Od Čuprije preko Kragujevca za Beograd*. Koraci. 1-2, 3-4.

6.3 Članci iz zbornika sa konferencija:

Trifunović, Veroljub. (2010). *Promena graditeljskih obrazaca u Kragujevcu u XIX veku*. Kragujevac u drugoj polovini dvadesetog veka. Naučni skup. Kragujevac, Srbija, 297-316.

Trifunović, Veroljub. (2014). *Kragujevac i Šumadija od 1914. do 1941. godine, Rusi – graditelji u Kragujevcu 1920-1951*. Istorijski arhiv Šumadije, Kragujevac, Srbija, 88.

Andrejić, Živojin. (2014). *Kragujevac i Dunavska banovina Kraljevine Jugoslavije*. Kragujevac i Šumadija od 1914. do 1941. godine. Istorijski arhiv Šumadije, Kragujevac. Naučni skup, 71.

6.4 Dokumentacija i građa nadležnih institucija:

Građevinski pravilnik za grad Kragujevac, Oznaka fonda: 12.3/5, Naziv fonda: Poglavarstvo grada Kragujevca, Broj kutije: XXVI, Istorijski arhiv Šumadije, Kragujevac. Elaborat o staroj gradskoj arhitekturi Kragujevca. Zavod za zaštitu spomenika kulture u Kragujevcu. (1971)

Vitković, Blagoje. (1970). *Zaštita stare gradske arhitekture u Kragujevcu*. Kragujevac: Zavod za zaštitu spomenika kulture u Kragujevcu.

Milovanović, Đorđe. tekst Objekti. Kragujevac: Zavod za zaštitu spomenika kulture.

6.5 Časopis i novine:

Beogradske opštinske novine, 20. februar 1931. god. br. 4.

Javna reč, 1936. god. br. 3. str. 4, Kragujevac, Narodna biblioteka „Vuk Karadžić”, Kragujevac.

Javno mnjenje, 21. januar 1924. god. Narodna biblioteka „Vuk Karadžić”, Kragujevac.

Javno mnjenje, 1934. god. br. 13, str. 4, Narodna biblioteka „Vuk Karadžić”, Kragujevac.

Javno mnjenje, 1934. god. br. 15, str. 5, Narodna biblioteka „Vuk Karadžić” Kragujevac.

Javno mnjenje 1934. god. br. 50. str. 4, Kragujevac, Narodna biblioteka „Vuk Karadžić”, Kragujevac.

Javno mnjenje, 1935. god. br. 10, str. 3, Narodna biblioteka „Vuk Karadžić” Kragujevac.

Javno mnjenje, 1935. god. br. 16. str. 4, Narodna biblioteka „Vuk Karadžić” Kragujevac.

Javno mnjenje, 1935. god. br. 9, str. 4, Narodna biblioteka „Vuk Karadžić” Kragujevac.

Javno mnjenje, 1935. god. br. 19. str. 4, Narodna biblioteka „Vuk Karadžić” Kragujevac.

Javno mnjenje, 1937. god. br. 2, str. 4, Narodna biblioteka „Vuk Karadžić”, Kragujevac.

Jagodić, Miloš. (2010). *Kragujevac u drugoj polovini 19. veka u svetlu statistike*. Istorijski časopis, knj. LIX.

Jugoslovenski dnevnik 1931. god. br. 96, str. 35, Narodna biblioteka „Vuk Karadžić” Kragujevac.

Kragujevački glasnik 1919. god. br. 22, str. 4, Narodna biblioteka „Vuk Karadžić”, Kragujevac.

Micković, Tamara. (2012). *Arhitektonska plastika sa motivima antičke Grčke u Beogradu*, tekst je publikovan na sajtu Centra za altern društvo i kulturno delovanje.

Narodna samouprava 1936. god. br. 26. str. 4, Kragujevac, Narodna biblioteka „Vuk Karadžić”, Kragujevac

Narodna samouprava, 1937. god. br. 64, str. 4, Narodna biblioteka „Vuk Karadžić”, Kragujevac.

Narodna samouprava, 1937. god. br. 90, str. 3. 5, Narodna biblioteka „Vuk Karadžić”, Kragujevac.

Narodna sloboda, 1910. god. br. 29. str. 3, Narodna biblioteka „Vuk Karadžić”, Kragujevac.

Narodna sloboda, 1910. god. br. 29. str. 4, Narodna biblioteka „Vuk Karadžić”, Kragujevac.

Narodna sloboda, Kragujevac, 1911. god. br. 66, str. 4, Narodna biblioteka „Vuk Karadžić”, Kragujevac.

Narodna sloboda, Kragujevac, 1927. god. br.1, str. 4, Narodna biblioteka „Vuk Karadžić”, Kragujevac.

Nova zadruga, 1901. god. br. 6, str. 4, Narodna biblioteka „Vuk Karadžić”, Kragujevac.

Nova zadruga, 1901. god. br. 10. str. 3, Kragujevac, Narodna biblioteka „Vuk Karadžić”, Kragujevac.

Nova zadruga, 1901. god. br. 24, str. 97, Narodna biblioteka „Vuk Karadžić”, Kragujevac.

Narodna zadruga, 1902. god. br. 37. str. 4, Narodna biblioteka „Vuk Karadžić”, Kragujevac.

Nova zadruga, Kragujevac, 1903. god. br. 23, str. 5, Narodna biblioteka „Vuk Karadžić”, Kragujevac.

Novi pokret, 1920. god. br. 8, str. 4, Narodna biblioteka „Vuk Karadžić”, Kragujevac.

Novi pokret, 1921. god. br. 39. str. 4, Narodna biblioteka „Vuk Karadžić”, Kragujevac.

Novi pokret, 1925. god. br. 3, str. 4, Narodna biblioteka „Vuk Karadžić”, Kragujevac.

Odjek Šumadije, 1938. god. br. 7. str. 3, Narodna biblioteka „Vuk Karadžić”, Kragujevac.

Odjek Šumadije, Kragujevac, 1938. god. br. 10, str. 4, Narodna biblioteka „Vuk Karadžić”, Kragujevac.

Odjek Šumadije, 1939. god. br. 1. str. 10, Narodna biblioteka „Vuk Karadžić”, Kragujevac.

Odjek Šumadije, 1939. god. br. 26, str. 6, Narodna biblioteka „Vuk Karadžić”, Kragujevac.

Odjek Šumadije, 4. jun 1939. god. br. 13, str. 3, Narodna biblioteka „Vuk Karadžić”, Kragujevac.

Odjeka Šumadije, 1941. god. br. 2, str. 6, Narodna biblioteka „Vuk Karadžić”, Kragujevac.

Opštinske novine, Službeni organ Gradskog poglavarstva grada Kragujevca, br. 60, 5. septembar 1937. god. Narodna biblioteka „Vuk Karadžić”, Kragujevac.

Opštinske novine, 15. maj 1935. god. br. 5, str. 3, Narodna biblioteka „Vuk Karadžić”, Kragujevac.

Opštinske novine, 5. jul 1935. god. br. 9, str. 1, Narodna biblioteka „Vuk Karadžić”, Kragujevac.

Opštinske novine, 5. septembar 1935. god. br. 14, str. 1, Narodna biblioteka „Vuk Karadžić”, Kragujevac.

Opštinske novine, 5. januar 1939. god. br. 82-82, str. 7, Narodna biblioteka „Vuk Karadžić”, Kragujevac.

Šumadijska demokratija, Kragujevac, 1924. god. br. 2, str. 4, Narodna biblioteka „Vuk Karadžić”, Kragujevac.

Šumadijska demokratija, 1924. god. br. 2, str. 4, Narodna biblioteka „Vuk Karadžić”, Kragujevac.

Šumadijska demokratija, 1924. god. br. 16, str. 4, Narodna biblioteka „Vuk Karadžić”, Kragujevac.

Šumadijska demokratija, 1925. god. br. 23, str. 3, Narodna biblioteka „Vuk Karadžić”, Kragujevac.

Šumadijski glasnik, 1921 god. br. 5. str. 4, Narodna biblioteka „Vuk Karadžić”, Kragujevac.

Šumadijski glasnik 1921. god. br. 6, str. 4, Narodna biblioteka „Vuk Karadžić”, Kragujevac.

Šumadijski polet, 1929. god. br. 1, str. 1, Narodna biblioteka „Vuk Karadžić”, Kragujevac.

Šumadijski radikal, 1922. god. br. 2. str. 4, Narodna biblioteka „Vuk Karadžić”, Kragujevac.

Šumadijski radikal 1924. god. br. 5, str. 4, Narodna biblioteka „Vuk Karadžić”, Kragujevac.

Šumadijski radikal, 1927. god. br. 3. str. 3, Narodna biblioteka „Vuk Karadžić”, Kragujevac.

6.6 Internet stranice:

<https://issuu.com/rutadelsemblematics>, mart 2019.

<http://www.rutadelsemblematics.cat/>, mart 2019.

<https://www.facebook.com/rutadelsemblematics/>, mart 2019.

https://www.bolognawelcome.com/en/home/live/shopping/store-categories/traditional-shops/s/model_Luoghi/lingua_en/categoria_108/page_0/, mart 2019.

https://www.artsy.net/article/artsy-editorial-130-year-old-paint-shop-invented-pastels-picasso?utm_source=facebook&utm_medium=social&utm_campaign=sm-editorial-evergreen&utm_content=fb-1-the-french-chemist-that-pioneered-new-forms-of-paint-for-picasso-and-cezanne, april 2019.

<https://edinburgh.org/things-to-do/activities/shopping>, april 2019.

<https://studenti.rs/skripte/objekti-trgovine/>, april 2019.

<https://www.geometarsrbija.rs/wp-content/uploads/2014/11/POJMOVI-URBANIZAM.pdf>, april 2019.

<https://www.youtube.com/watch?v=K3gro8A61sA>, april 2019.

<https://ercegovac-hats1927.com//>, maj 2019.

<https://iskonmode.rs/o-nama/>, maj j 2019.

<https://makadam.rs/pages/about>, maj 2019.

<https://www.youtube.com/watch?v=rLPKT3lxqk8&t=2343s>, jul 2019.

<https://www.nbkg.rs/digital.html>, jul 2019.

<https://www.limundo.com/kupovina/Kolekcionarstvo/Razglednice/Srbija-i-YU-do-1945/Kragujevac-Poslasticarska-radnja-Jovana-Krena-/45586361>, avgust 2019. god.

<http://finestresdelamemoria.org/el-personal-de-la-farmacia>, avgust, 2019. god.

<http://finestresdelamemoria.org/>, avgust, 2019. god.

https://arca.bnc.cat/arcabib_pro/ca/publicaciones/numeros_por_mes.do?idPublicacion=722&anyo=1920, avgust, 2019. god.

https://arca.bnc.cat/arcabib_pro/ca/catalogo_imagenes/grupo.do?path=1421409, avgust, 2019. god.

https://arca.bnc.cat/arcabib_pro/ca/catalogo_imagenes/grupo.do?path=1421401, avgust, 2019. god.

<https://craftsmanship.net/the-initiative/overview/>, avgust, 2019. god.

<https://craftsmanship.net/our-second-annual-artisanal-gift-guide/>, avgust, 2019. god.

<https://ercegovac-hats1927.com/o-nama/>, avgust, 219. god.

<https://ercegovac-hats1927.com/shop/>, avgust, 2019. god.

<https://iskonmode.rs/product-category/zenska/>, avgust, 2019. god.

<https://makadam.rs/pages/bistro>, avgust, 2019. god.

<https://makadam.rs/pages/about>, avgust, 2019. god.

<https://www.011info.com/bilo-jednom-u-beogradu/parfimerija-sava-mali-beogradski-vremeplov>, avgust, 2019. god.

http://www.ratluk-bosiljic.co.rs/poslednje_bombond_ij.html, avgust, 2019. god.

<http://www.katarinacudic.com/product/viewProduct/256>, avgust, 2019. god.

<http://www.katarinacudic.com/product/viewProduct/256>, avgust, 2019. god.

http://www.djani.co.rs/view_product.php?id=1164&categ=12, avgust, 2019.

https://www.facebook.com/groups/121127684708841/?multi_permalinks=1358576487630615&notif_id=1567101637064214&notif_t=group_activity, avgust, 2019. god.

<https://www.facebook.com/photo.php?fbid=2275905256006219&set=g.121127684708841&type=1&theater&ifg=1>, avgust, 2019. god.

<https://www.facebook.com/photo.php?fbid=2209370669326345&set=g.121127684708841&type=1&theater&ifg=1>, avgust, 2019. god.

<http://www.stark.rs/o-nama/4/istorija/>, septembar, 2019. god.

<https://bcnroc.ajuntament.barcelona.cat/jspui/handle/11703/91773>, septembar, 2018. god.

<http://centenariosmadrid.org/category/establecimientos/>, septembar, 2019. god.

<http://centenariosmadrid.org/libros-centenarios/>, septembar, 2019. god.

<https://issuu.com/disenoscavallanti/docs/1>, septembar, 2019. god.

https://www.bolognawelcome.com/en/home/live/shopping/store-categories/traditional-shops/s/model_Luoghi/lingua_en/categoria_108/page_0/, septembar, 2019. god.

<https://www.penthaligons.com/>, septembar, 2019. god.

<https://www.fodors.com/world/europe/england/london/experiences/news/15-of-londons-oldest-shops-that-you-can-still-visit-today>, septembar, 2019. god.

<https://www.twinings.co.uk/about-twinings/flagship-store-london-216-strand>, septembar, 2019. god.

<https://www.cornelissen.com/>, septembar, 2019. god.

<https://www.facebook.com/L.Cornelissenandson/photos/p.869524716515555/869524716515555/?type=1&theater>, septembar, 2019. god

<https://edinburgh.org/things-to-do/activities/shopping/>, septembar, 2019. god.

<https://www.facebook.com/CHWSEdinburgh/photos/a.251610088348786/251610108348784/?type=1&theater/>, septembar, 2019. god.

<https://www.cadenhead.scot/about-us/the-history-of-cadenheads/>, septembar, 2019. god.

<https://shop.borsalino.com/en/womans-collection/fall/winter>, septembar, 2019. god.

7. Indeks ilustracija

Sl. 1. Razglednica „Pozdrav iz Kragujevca”, IAŠ K 1 III-7 Glavna ulica u Kragujevcu posle 1887. god.;

Sl. 2. Generalni regulacioni plan grada Kragujevca iz 1936. godine. Javno preduzeće Direkcija za Urbanizam, Kragujevac;

Sl. 3. „Beogradske opštinske novine”, 20. februar 1931. god. br. 4, digitalna arhiva Biblioteke grada Beograda;

Sl. 4. i 5. Spisak trgovačkih radnji za kragujevački okrug od 17. septembra 1920. god. (prednja stranica i poledina spiska) Istorijski arhiv Šumadije, Kragujevac, Naziv fonda: Trgovci;

Sl. 6. „Opštinske novine”, Službeni organ Gradskog poglavarstva grada Kragujevca, br. 60, str. 1, Narodna biblioteka „Vuk Karadžić”, Kragujevac;

Sl. 7. Pogled na trgovačke objekte danas u okviru jezgra grada Kragujevca;

Sl. 8. Pogled na trgovačke objekte danas u okviru jezgra grada Kragujevca;

Sl. 9. Oglas za „Pomodnu trgovinu kod „Beograđanina” Dragomira J. Simovića”, Narodna samouprava 1936. god. br. 27, str. 4, Narodna biblioteka „Vuk Karadžić”, Kragujevac;

- Sl. 10. Pismo gospodinu Dragomiru Simoviću od strane Udruženja trgovaca Kragujevac, Istorijski arhiv Šumadije, Kragujevac, Naziv fonda: Tgovci;
- Sl. 11. Tekst o zanatstvu u Kragujevcu, „Jugoslovenski dnevnik”, 1931. god. br. 96. str. 35. Narodna biblioteka „Vuk Karadžić” Kragujevac;
- Sl. 12. Novinski članak o Novoj pijaci u Kragujevcu, Oznaka fonda: 12.3/5, Naziv fonda: Poglavarstvo grada Kragujevca, Broj kutije: XXVI, Istorijski arhiv Šumadije, Kragujevac;
- Sl. 13. Fotografija polaznika kursa autogenog zavarivanja ispred Mašinske radionice i livnice Nedeljka Neše Petrovića u Kragujevcu, Nedeljko Neša Petrović prvi sa leve strane fotografije, privatna kolekcija Olivere Petrović (ćerke Nedeljka Neše Petrovića);
- Sl. 14. Razglednica Okružnog suda, 1917/1918. god., privatna kolekcija Bruna Gašija;
- Sl. 15. Razglednica Ženske gimnazije, 1926. god., privatna kolekcija Bruna Gašija;
- Sl. 16. Oglas za novo otvorenu Drogeriju „Zdravlje” Nićifora Jakševca, „Novi pokret”, Kragujevac, 1921. god. br. 39, str. 4. Narodna biblioteka „Vuk Karadžić”, Kragujevac;
- Sl. 17. Oglas Knjižare „Napredak” Bogoljuba Maksića, „Odjek Šumadije”, Kragujevac, 1939. god. br. 26, str. 6. Narodna biblioteka „Vuk Karadžić”, Kragujevac;
- Sl. 18. Dopis spiska privrednika za učestvovanje na sajmu Društvu za priređivanje sajmova i izložbi, Istorijski arhiv Šumadije u Kragujevcu, kutija Trgovci;
- Sl. 19. Izlged Gradske tržnice, „Jugoslovenski dnevnik”, Kragujevac, 1931. god. br. 95, str. 15. Narodna biblioteka „Vuk Karadžić”, Kragujevac;
- Sl. 20. „Trgovina Koste Jakovljevića i sinova” koja je dužim delom ulične fasade pozicionirana upravno na linearnu gradsku čaršiju;
- Sl. 21. Trgovine pozicionirane uličnim delom fasade dužinom linearne gradske čaršije, centralno na fatografiji Apoteka „Jakševac” i objekat Riste Golića poslastičara;
- Sl. 22. Trgovački objekti sa blok fasadom „Pomodna manufakturna, platnarska i galanteriska radnja M.S. Mitrović” i „Drugovi i „Manufakturna radnja Bogoljuba V. Nešića” i „Voskarska ranja Milenka Jevtića”;
- Sl. 23. Trgovina „Kod „Beograđanina” Drag. J. Simovića” koja zauzima ugaonu parcelu;
- Sl. 24. Fasada „Pomodne trgovine Timotija A. Vučkovića”;
- Sl. 25. Fasada „Pomodne trgovine Timotija A. Vučkovića”;

- Sl. 26. Fasada „Pomodno manufakturne, platnarske i galanteriske radnje M.S. Mitrović i Drugovi”;
- Sl. 27. Atlasi na fasadi „Trgovine Koste Jakovljevića i sinova”;
- Sl. 28. Atlasi na fasadi „Trgovine Koste Jakovljevića i sinova”;
- Sl. 29. Objekat Obrena Jankovića;
- Sl. 30. Objekat Obrena Jankovića;
- Sl. 31. Izlog prodavnice kod Miodraga V. Popovića Miše, privatna kolekcija Dejana Lekića;
- Sl. 32. Izlog Apoteke „Jakševac” danas;
- Sl. 33. Izlog „Trgovine Koste Jakovljevića i sinova” danas;
- Sl. 34. Prozori na bočnoj uličnoj fasadi „Trgovine Koste Jakovljevića i sinova”;
- Sl. 35. Detalj na vratima objekta Riste Golića ;
- Sl. 36. Vrata koja vode u unutrašnjost objekta „Trgovine Koste Jakovljevića i sinova”;
- Sl. 37. Vrata koja vode u unutrašnjost objekta „Trgovine Koste Jakovljevića i sinova”;
- Sl. 38. Oglasna strana lista „La Publicidad”, Barselona 3. januar, 1920. god. str. 7, https://arca.bnc.cat/arcabib_pro/ca/catalogo_imagenes/grupo.do?path=1421409, avgust 2019. god.;
- Sl. 39. Oglasna strana lista „La Publicidad”, Barselona 3. januar, 1920. god. str. 8, https://arca.bnc.cat/arcabib_pro/ca/catalogo_imagenes/grupo.do?path=1421409, avgust 2019. god. ;
- Sl. 40. Oglasna strana lista „La Publicidad”, Barselona 1. januar, 1920. god. str. 2, https://arca.bnc.cat/arcabib_pro/ca/catalogo_imagenes/grupo.do?path=1421401, avgust 2019. god.;
- Sl. 41. Oglasna strana lista „Novi pokret”, 1920. god. br. 8. str. 4 Narodna biblioteka „Vuk Karadžić”, Kragujevac;
- Sl. 42. Naslovna strana lista Javno mnjenje povodom stogodišnjice srpske štampe, 21. januar 1924. god. Narodna biblioteka „Vuk Karadžić”, Kragujevac
- Sl. 43. Račun Nove Štamparije „Šumadija”, A. Jovanovića u Kragujevcu, Istorijski arhiv Šumadije u Kragujevcu, kutija Trgovci;
- Sl. 44. Spisak novo-otvorenih radnji u Kragujevcu, „Opštinske novine”, 15. maj 1935. god. br. 5, str. 3, Narodna biblioteka „Vuk Karadžić”, Kragujevac;

- Sl. 45. Novo-otvorena pekarska radnja i prodavnica hleba Trifuna Ćuka;
- Sl. 46. Oglas za novu i modernu lukzuznu pekarnicu Trifuna Ćuka u Kragujevcu, „Javno mnjenje”, 1937. god. br. 2, str. 4, Narodna biblioteka „Vuk Karadžić”, Kragujevac;
- Sl. 47. Tekst „Finansije grada Kragujevca” gde su prikazani trgovački objekti u Kragujevcu, „Jugoslovenski dnevnik”, 11-14. april 1931. god. br. 96, str. 37, Narodna biblioteka „Vuk Karadžić”, Kragujevac;
- Sl. 48. Oglasna stranica u listu „Šumadijski glasnik”, 24. mart 1921. god. br. 6, str. 4, Narodna biblioteka „Vuk Karadžić”, Kragujevac;
- Sl. 49. Priložak sa Azbučnim glasačkim spiskovima za senatore i poslanike narodne skupštine za godinu 1901. „Nova zadruga”, br. 24, str. 97, Narodna biblioteka „Vuk Karadžić”, Kragujevac;
- Sl. 50. Saopštenje građanima grada Kragujevca od strane Predsednika gradske opštine Alekse J. Obradovića, Opštinske novine, 5. septembar 1935. god. br. 14, str. 1, Narodna biblioteka „Vuk Karadžić”, Kragujevac;
- Sl. 51. Saopštenje građanima grada Kragujevca od strane Predsednika gradske opštine Drag. Simovića, „Opštinske novine”, 5. januar 1939. god. br. 82-82, str. 7, Narodna biblioteka „Vuk Karadžić”, Kragujevac;
- Sl. 52. Pojavljivanje Drag. Simovića u novinama kao člana Nadzornog odbora Šumadijskog oblasnog kola jahača „Knez Mihailo”, „Odjek Šumadije”, 4. jun 1939. god. br. 13, str. 3, Narodna biblioteka „Vuk Karadžić”, Kragujevac;
- Sl. 53. Oglas trgovine porodice Demajorović iz Kragujevca, „Narodna zadruga”, 1902. god. br. 37. str. 4, Narodna biblioteka „Vuk Karadžić”, Kragujevac;
- Sl. 54. Poziv na oglašavanje u listu „Šumadijski radikal”, „Šumadijski radikal”, 1927. god. br. 3. str. 3, Narodna biblioteka „Vuk Karadžić”, Kragujevac;
- Sl. 55. Oglas za Trgovinu kod „Beograđanina” Drag. J. Simovića u Kragujevcu, „Narodna samouprava”, 1936. god. br. 27 str. 4.;
- Sl. 56. Oglas za „Trgovinu Timotija A. Vučkovića” u Kragujevcu, „Šumadijska demokratija”, 1924. god. br. 2.;
- Sl. 57. Oglas za „Gvoždarsku galanteriju Instalacioni i elektrotehnički materijal. Dragoljuba Jov. Đorđevića” u Kragujevcu, „Javno mnjenje”, 1935. god. br. 16. str. 4.;

- Sl. 58. Oglas za „Pomodnu trgovinu Koste Jakovljevića i Sinova”, Štamparija Šumadija, A. Jovanovića, str. 80, Vođ kroz Kragujevac 1938, Kragujevac;
- Sl. 59. Oglas za „Trgovinu Timotija A. Vučkovića u Kragujevcu”, „Šumadijska demokratija”, Kragujevac, 1924. god. br. 2, str. 4.;
- Sl. 60. Oglas za „Pomodnu trgovinu Milovana Pavlovića” u Kragujevcu, „Šumadijska demokratija”, Kragujevac, 1925. god. br. 23, str. 3.;
- Sl. 61. Oglas za „Trgovinu Timotija A. Vučkovića” u Kragujevcu, „Šumadijska demokratija”, Kragujevac, 1923. god. br. 141, str. 4.;
- Sl. 62. Oglas za „Trgovinu Timotija A. Vučkovića” u Kragujevcu, „Šumadijska demokratija”, Kragujevac, 1924. god. br. 14, str. 4.;
- Sl. 63. Razglednica Šetalište u Kragujevcu, privatna kolekcija Dejana Lekića;
- Sl. 64. Oglas za „Trgovinu Zdravka Arnautovića”, „Narodna samouprava”, Kragujevac, 1937. god. br. 90, str. 3.;
- Sl. 65. Oglas za Parfimeriju „Vera”, „Javno mnjenje”, Kragujevac, 1934. god. br. 15, str. 5.;
- Sl. 66. Upravni odbor trgovačkog udruženja za grad Kragujevac i oblast, Narodni muzej Kragujevac, in br. 5262;
- Sl. 67. Objava o novoizabranom predsedniku opštine Kragujevac kazandžiji g. Milošu Stevanoviću, „Odjek Šumadije”, Kragujevac, 1939. god. br. 15, str. 1.;
- Sl. 68. Dopis udruženju trgovaca u Kragujevcu od strane Trgovačke komore u vezi spiska kandidata za počasnog sudiju Okružnog suda, Istorijski arhiv Šumadije u Kragujevcu, kutija Trgovci;
- Sl. 69. Spisak kandidata za počasnog sudiju Okružnog suda, Istorijski arhiv Šumadije u Kragujevcu, kutija Trgovci;
- Sl. 70. Uputstvo o stavljanju natpisa nad radnjama, „Opštinske novine”, 5. jul 1935. god. br. 9, str. 1, Narodna biblioteka „Vuk Karadžić”, Kragujevac;
- Sl. 71. Memorandum „Pomodno – Manufakturne Platnarske i Galanterijske Trgovine Timotija A. Vučkovića”, Kragujevac – Memorandum sa ilustracijom, Istorijski arhiv Šumadije u Kragujevcu, kutija Trgovci;

- Sl. 72. Memorandum „Pomodno – Manufaktorne Platnarske i Galanterijske Trgovine Timotija A. Vučkovića”, Kragujevac – Memorandum sa pečatom trgovine, Istorijski arhiv Šumadije u Kragujevcu, kutija Trgovci;
- Sl. 73. Memorandum „Pomodno – Manufaktorne Platnarske i Galanterijske Trgovine Timotija A. Vučkovića”, Kragujevac – Tipografski rešen memorandum, prednja strana, Istorijski arhiv Šumadije u Kragujevcu, kutija Trgovci;
- Sl. 74. Memorandum „Pomodno – Manufaktorne Platnarske i Galanterijske Trgovine Timotija A. Vučkovića”, Kragujevac – Tipografski rešen memorandum, poledina, Istorijski arhiv Šumadije u Kragujevcu, kutija Trgovci;
- Sl. 75. Pečat „Pomodno Manufaktorne Galanterijske Trgovine Mijaila J. Blagojevića”, Istorijski arhiv Šumadije u Kragujevcu, kutija Trgovci;
- Sl. 76. Razglednica ugla ulice Kralja Petra i Masarikove gde se vidi Zgrada sa Atlasima, privatna kolekcija Dejana Lekića;
- Sl. 77. Ugovor o radu Koste Jakovljevića i sinova iz Kragujevca sa Blagojem Stefanovićem, Istorijski arhiv Šumadije u Kragujevcu, kutija Trgovci;
- Sl. 78. Razglednica ulice Kralja Petra u Kragujevcu, 1936. godina, Izdanje Knjižare Napredak - Kragujevac, inv. br. 3646, Narodni muzej u Kragujevcu;
- Sl. 79. Oglas za galanterijsku robu u „Pomodnoj trgovini Timotija A. Vučkovića u Kragujevcu”, „Novi pokret”, 1920. god. br. 8, str. 4.;
- Sl. 80. Oglas „Trgovine Timotija A. Vučkovića u Kragujevcu”, „Šumadijski radikal” 1924. god. br. 5, str. 4.;
- Sl. 81. Oglas za „Manufaktornu radnju Alekse J. Obradovića”, „Novi pokret”, Kragujevac, 1920. god. br. 8, str. 4. Narodna biblioteka „Vuk Karadžić”, Kragujevac;
- Sl. 82. Oglas za „Manufaktornu Trgovinu Alekse J. Obradovića”, „Šumadijski radikal”, Kragujevac, 1922. god. br. 2, str. 4. Narodna biblioteka „Vuk Karadžić”, Kragujevac;
- Sl. 83. Oglas za stovarište „Manufaktorne i Galanterijske robe Alekse Obradovića i Ko.” „Putovođa kroz Kragujevac”, 1925 Bož. St. Andjelković, Štamparija Šumadija A. Jovanovića str. 67. Narodna biblioteka „Vuk Karadžić”, Kragujevac;
- Sl. 84. Fotografija Alekse Obradovića sa suprugom Ružom, privatna kolekcija Ivane Obradović, unuke Alekse Obradovića;

- Sl. 85. Izlog „Manufakturne radnje Alekse J. Obradovića”, privatna kolekcija Dejana Lekića;
- Sl. 86. Fotografija iz Elaborata o staroj gradskoj arhitekturi Kragujevca, Zavod za zaštitu spomenika kulture u Kragujevcu, 1971. god.;
- Sl. 87. Ulična fasada objekta, Zavod za zaštitu spomenika kulture u Kragujevcu, 1971. god.;
- Sl. 88. Fotografija iz Elaborata o staroj gradskoj arhitekturi Kragujevca, Zavod za zaštitu spomenika kulture u Kragujevcu, 1971. god.;
- Sl. 89. Ulična fasada objekta, Zavod za zaštitu spomenika kulture u Kragujevcu, 1971. god.;
- Sl. 90. Reklama „Trgovine kod „Beograđanina” Simovića i Jovovića”, „Prva Sumadijska demokratija”, 1928. god. br. 15. str. 4, Kragujevac, Narodna biblioteka „Vuk Karadžić”, Kragujevac;
- Sl. 91. Reklama za „Borsalino” šešire kod Simovića i Jovovića, „Narodna Sloboda”, 1927. god. br. 1. str. 4, Kragujevac, Narodna biblioteka „Vuk Karadžić”, Kragujevac;
- Sl. 92. Internet stranica sa aktuelnom kolekcijom „Borsalino” šešira za jesen 2019. god. <https://shop.borsalino.com/en/womans-collection/fall/winter>, septembar, 2019. god. ;
- Sl. 93. Reklama za delikatesnu trgovinu „Tasić”, „Odjek Šumadije”, 1938. god. br. 10. str. 4, Kragujevac, Narodna biblioteka „Vuk Karadžić”, Kragujevac;
- Sl. 94. Izlog „Kolonijalno delikatesne trgovine Tasić”, privatna kolekcija Dejana Lekića;
- Sl. 95. Oglas za novootvorenu Mlekaru „Goč”, „Odjek Šumadije”, 1938. god. br. 7. str. 3, Kragujevac, Narodna biblioteka „Vuk Karadžić”, Kragujevac;
- Sl. 96. Reklama za mlekaru „Goč” Dušana Lekića, „Odjek Šumadije”, 1939. god. br. 1. str. 10, Kragujevac 1935. god. br. 18 str. 19. Narodna biblioteka „Vuk Karadžić”, Kragujevac;
- Sl. 97. Izlog mlekare „Goč” Dušana Lekića, privatna kolekcija Dejana Lekića;
- Sl. 98. Enterijer mlekare „Goč” Dušana Lekića, privatna kolekcija Dejana Lekića;
- Sl. 99. Izlog mlekare „Goč” Dušana Lekića, vlasnik Dušan Lekić prvi sa leva na fotografiji, privatna kolekcija Dejana Lekića;
- Sl. 100. Fotografija iz Elaborata o staroj gradskoj arhitekturi Kragujevca, Zavod za zaštitu spomenika kulture u Kragujevcu, 1971. god.;

- Sl. 101. Ulična fasada objekta okrenuta ka ulici Kralja Aleksandra, Zavod za zaštitu spomenika kulture u Kragujevcu, 1971. god.;
- Sl. 102. Pozicija parcele objekta, Kat. Opština Kragujevac n 21, list br. 14, Dokument dobijen od Javnog preduzeća Urbanizam Kragujevac;
- Sl. 103. Obaveštenje o novopodignutom objektu „Apoteke Jakševac” u Kragujevcu, „Jugoslovenski dnevnik”, Kragujevac 1931. god. br. 95 str. 43. Narodna biblioteka „Vuk Karadžić”, Kragujevac;
- Sl. 104. Reklama „Apoteke Dušana Jakševca”, Kragujevac „Putovođa kroz Kragujevac”, 1925. god. Bož. St. Anđelković, Štamparija Šumadija A. Jovanovića, str. 35. Narodna biblioteka „Vuk Karadžić”, Kragujevac;
- Sl. 105. Reklama za pastu za zube „Ideal” braće Jakševac, „Putovođa kroz Kragujevac”, 1925. god. Bož. St. Anđelković, Štamparija Šumadija A. Jovanovića, str. 35. Narodna biblioteka „Vuk Karadžić”, Kragujevac;
- Sl. 106. Razglednica Glavne ulice u Kragujevcu, privatna kolekcija Zvonka Markovića;
- Sl. 107. Recept „Apoteke Luke Jakševca”, privatna kolekcija Zvonka Markovića;
- Sl. 108. Ulična fasada objekta okrenuta ka ulici Kralja Aleksandra, Zavod za zaštitu spomenika kulture u Kragujevcu, 1971. god.;
- Sl. 109. Pozicija parcele apoteke „Jakševac”, Kat. Opština Kragujevac n 21, list br. 14, Dokument dobijen od Javnog preduzeća Urbanizam Kragujevac;
- Sl. 110. Reklama za „Trgovinu Pavlovića i Boranijaševića”, „Novi pokret”, 1920. god. br. 8, str. 4, Narodna biblioteka „Vuk Karadžić”, Kragujevac;
- Sl. 111. Obaveštenje o raskidu partnerstva između Pavlovića i Boranijaševića, „Novi pokret”, 1925. god. br. 3, str. 4, Narodna biblioteka „Vuk Karadžić”, Kragujevac;
- Sl. 112. Razglednica sa pogledom na ulicu Kralja Aleksandra gde se vidi „Pomodna trgovina Milovana Pavlovića”, privatna kolekcija Bruna Gašija;
- Sl. 113. Oglas za artikle u „Pomodnoj trgovini Milovana Pavlovića”, „Javno mnjenje”, 1934. god. br. 15, str. 6, Narodna biblioteka „Vuk Karadžić”, Kragujevac;
- Sl. 114. Fotografija iz Elaborata o staroj gradskoj arhitekturi Kragujevca, Zavod za zaštitu spomenika kulture u Kragujevcu, 1971. god.;
- Sl. 115. Ulična fasada objekta okrenuta ka ulici Kralja Aleksandra, Zavod za zaštitu spomenika kulture u Kragujevcu, 1971. god.;

- Sl. 116. Pozicija parcele „Pomodne trgovine Milovana Pavlovića”, Kat. Opština Kragujevac n 21, list br. 14, Dokument dobijen od Javnog preduzeća Urbanizam Kragujevac;
- Sl. 117. Promotivni material Riste N. Golića,
<https://www.facebook.com/photo.php?fbid=2078113488907419&set=pb.100001263632657.-2207520000.1560358021.&type=3&theater>, jun, 2019. god.;
- Sl. 118. Promotivni material Riste N. Golića,
<https://www.facebook.com/photo.php?fbid=2216863608365739&set=pb.100001263632657.-2207520000.1560357693.&type=3&theater>, jun, 2019. god.;
- Sl. 119. Čestitka „Poslastičarske radnje Riste N. Golića” mušterijama i prijateljima, „Javno mnjenje”, 1934. god. br. 15, str. 5, Narodna biblioteka „Vuk Karadžić”, Kragujevac;
- Sl. 120. Građani ispred izloga „Poslastičarnice Riste Golića”, fotografija iz digitalne kolekcije Zavoda za zaštitu spomenika kulture u Kragujevcu;
- Sl. 121. Izlog „Prodavnice novina Jovana Stojanovića”, privatna kolekcija Zvonka Markovića;
- Sl. 122. Fotografija iz Elaborata o staroj gradskoj arhitekturi Kragujevca, Zavod za zaštitu spomenika kulture u Kragujevcu, 1971. god.;
- Sl. 123. Ulična fasada objekta okrenuta ka ulici Kralja Aleksandra, Zavod za zaštitu spomenika kulture u Kragujevcu, 1971. god.;
- Sl. 124. Pozicija parcele objekta Riste Golića, Kat. Opština Kragujevac n 21, list br. 14, Dokument dobijen od Javnog preduzeća Urbanizam Kragujevac;
- Sl. 125. Reklama za novo – otvorenu Knjižaru „Napredak”, „Šumadijski pokret”, 1929. god. br. 1, str. 1, Narodna biblioteka „Vuk Karadžić”, Kragujevac;
- Sl. 126. Reklama za povlašćenu Knjižaru „Napredak” Bogoljuba L. Maksića, „Odjek Šumadije”, 1939. god. br. 1, str. 10, Narodna biblioteka „Vuk Karadžić”, Kragujevac;
- Sl. 127. Izlog knjižare „Napredak”, Bogoljuba Maksića, privatna kolekcija Dejana Lekića;
- Sl. 128. Izlog knjižare „Napredak”, Bogoljuba Maksića, privatna kolekcija Zvonka Markovića;

Sl. 129. Fotografija iz Elaborata o staroj gradskoj arhitekturi Kragujevca, Zavod za zaštitu spomenika kulture u Kragujevcu, 1971. god.;

Sl. 130. Fasada objekta okrenuta ka ulici Kralja Aleksandra, Zavod za zaštitu spomenika kulture u Kragujevcu, 1971. god.;

Sl. 131. Pozicija parcele knjižare „Napredak” Bogoljuba Maksića, Kat. Opština Kragujevac n 21, list br. 14, Dokument dobijen od Javnog preduzeća Urbanizam Kragujevac;

Sl. 132. Plan za Novo podignutu zgradu g. Save Nikolića abadžije u ulici Kralja Aleksandra br. 2 u Kragujevcu, plan je u vlasništvu porodice Nikolić;

Sl. 133. Obračun za Novo podignutu zgradu g. Save Nikolića abadžije u ulici Kralja Aleksandra br. 2 u Kragujevcu, naslovna strana, obračun je u vlasništvu porodice Nikolić;

Sl. 134. Obračun za Novo podignutu zgradu g. Save Nikolića abadžije u ulici Kralja Aleksandra br. 2 u Kragujevcu, list 1, obračun je u vlasništvu porodice Nikolić;

Sl. 135. Obračun za Novo podignutu zgradu g. Save Nikolića abadžije u ulici Kralja Aleksandra br. 2 u Kragujevcu, list 2, obračun je u vlasništvu porodice Nikolić;

Sl. 136. Obračun za Novo podignutu zgradu g. Save Nikolića abadžije u ulici Kralja Aleksandra br. 2 u Kragujevcu, list 3, obračun je u vlasništvu porodice Nikolić;

Sl. 137. Obračun za Novo podignutu zgradu g. Save Nikolića abadžije u ulici Kralja Aleksandra br. 2 u Kragujevcu, list 4, obračun je u vlasništvu porodice Nikolić;

Sl. 138. Obračun za Novo podignutu zgradu g. Save Nikolića abadžije u ulici Kralja Aleksandra br. 2 u Kragujevcu, list 5, obračun je u vlasništvu porodice Nikolić;

Sl. 139. Obračun za Novo podignutu zgradu g. Save Nikolića abadžije u ulici Kralja Aleksandra br. 2 u Kragujevcu, list 6, obračun je u vlasništvu porodice Nikolić;

Sl. 140. Obračun za Novo podignutu zgradu g. Save Nikolića abadžije u ulici Kralja Aleksandra br. 2 u Kragujevcu, list 7, obračun je u vlasništvu porodice Nikolić;

Sl. 141. Obračun za Novo podignutu zgradu g. Save Nikolića abadžije u ulici Kralja Aleksandra br. 2 u Kragujevcu, list 8, obračun je u vlasništvu porodice Nikolić;

Sl. 142. Obračun za Novo podignutu zgradu g. Save Nikolića abadžije u ulici Kralja Aleksandra br. 2 u Kragujevcu, list 9, obračun je u vlasništvu porodice Nikolić;

Sl. 143. Obračun za Novo podignutu zgradu g. Save Nikolića abadžije u ulici Kralja Aleksandra br. 2 u Kragujevcu, list 10, obračun je u vlasništvu porodice Nikolić;

Sl. 144. Obračun za Novo podignutu zgradu g. Save Nikolića abadžije u ulici Kralja Aleksandra br. 2 u Kragujevcu, list 11, obračun je u vlasništvu porodice Nikolić;

Sl. 145. Građevinar i gvožđar Vuletić ispred radnje sa kumom Dušanom S. Pavlovićem, trgovcem i ugostiteljem iz Kragujevca, privatna kolekcija Milana Živaljevića;

Sl. 146. Oglas za „Gvožđarsko bravarsku radnju Braće S. Vuletića”, „Narodna sloboda”, 1910. god. br. 29. str. Narodna biblioteka „Vuk Karadžić”, Kragujevac;

Sl. 147. Oglas za „Gvožđarsku i bravarsku radnju Braće S. Vuletića”, „Novi pokret”, 1925. god. br. 3. str. 4, Narodna biblioteka „Vuk Karadžić”, Kragujevac;

Sl. 148. Pozicija parcele objekta Save Nikolića (označena žutim pravougaonikom), detalj sa Generalnog regulacionog plana Kragujevca iz 1936. god. JP Urbanizam Kragujevac;

Sl. 149. Situacioni plan, osnova prizemlja i osnova sprata objekta, Zavod za zaštitu spomenika kulture u Kragujevcu, 1971. god.;

Sl. 150. Ulična fasada objekta okrenuta ka Masarikovoj ulici, Zavod za zaštitu spomenika kulture u Kragujevcu, 1971. god.;

Sl. 151. Ulična fasada objekta okrenuta ka ulici Kralja Aleksandra, Zavod za zaštitu spomenika kulture u Kragujevcu, 1971. god.;

Sl. 152. Reklama za prodavnicu obuće „Peko”, „Odjek Šumadije”, 1939. god. br. 1, str. 11, Narodna biblioteka „Vuk Karadžić”, Kragujevac;

Sl. 153. Izlog Prodavnice obuće „Peko”, privatna kolekcija Dejana Lekića;

Sl. 154. Fotografija iz Elaborata o staroj gradskoj arhitekturi Kragujevca, Zavod za zaštitu spomenika kulture u Kragujevcu, 1971. god.;

Sl. 155. Reklama za „Trgovinu kod „Beograđanina” Simovića i Jovovića”, „Javno mnjenje”, 1934. god. br. 13, str. 4, Narodna biblioteka „Vuk Karadžić”, Kragujevac;

Sl. 156. Pogled na ugaoni deo „Trgovine „Kod Beograđanina”, privatna kolekcija Dejana Lekića;

Sl. 157. Reklama za „Trgovinu kod „Beograđanina” Drag. J. Simovića”, „Javno mnjenje”, Kragujevac, 1935. god. br. 10, str. 3, Narodna biblioteka „Vuk Karadžić”, Kragujevac

- Sl. 158. Oglas za „Pomodnu trgovinu kod „Beograđanina” Dragomira J. Simovića”, „Narodna samouprava”, 1936. god. br. 27, str. 4, Narodna biblioteka „Vuk Karadžić”, Kragujevac;
- Sl. 159. Razglednica Dom „Beograđanina”, privatna kolekcija Dejana Lekića
- Sl. 160. Fotografija iz Elaborata o staroj gradskoj arhitekturi Kragujevca, Zavod za zaštitu spomenika kulture u Kragujevcu, 1971. god.;
- Sl. 161. Pozicija parcele Palate Milana Nikolića (označena žutim trapezom), detalj sa Generalnog regulacionog plana Kragujevca iz 1936. god. JP Urbanizam Kragujevac
- Sl. 162. Fasada objekta okrenuta ka Masarikovoj ulici, Zavod za zaštitu spomenika kulture u Kragujevcu, 1971. god.;
- Sl. 163. Fasada objekta okrenuta ka ulici Kralja Petra, Zavod za zaštitu spomenika kulture u Kragujevcu, 1971. god.;
- Sl. 164. Osnova prizemlja objekta, Zavod za zaštitu spomenika kulture u Kragujevcu, 1971. god.;
- Sl. 165. Osnova sprata i presek objekta, Zavod za zaštitu spomenika kulture u Kragujevcu, 1971. god.;
- Sl. 166. Izgled i detalji portala, Zavod za zaštitu spomenika kulture u Kragujevcu, 1971. god.;
- Sl. 167. Izgled i detalji portala, Zavod za zaštitu spomenika kulture u Kragujevcu, 1971. god.;
- Sl. 168. Oglas za „Pomodnu trgovinu Koste Jakovljevića i Sinova”, „Javno mnjenje”, Kragujevac 1934. god. br. 13, str. 4, Narodna biblioteka „Vuk Karadžić”, Kragujevac;
- Sl. 169. Oglas za „Poznatu trgovinu Koste Jakovljevića i Sinova”, „Vođ kroz Kragujevac”, 1938, Kragujevac, Štamparija Šumadija, A. Jovanovića str. 80, Narodna biblioteka „Vuk Karadžić”, Kragujevac;
- Sl. 170. Fotografija „Pomodne trgovine kod Jakovljevića”, digitalna kolekcija Narodnog muzeja u Kragujevcu;
- Sl. 171. Fotografija pogrebne povorke sa pogledom na „Trgovinu Koste Jakovljevića i sinova”, privatna kolekcija Dejana Lekića;
- Sl. 172. Fotografija sa protesta sa pogledom na „Trgovinu Koste Jakovljevića i sinova”, privatna kolekcija Dejana Lekića;

Sl. 173. Fotografija povorke sa pogledom na „Trgovinu Koste Jakovljevića i sinova”, privatna kolekcija Dejana Lekića;

Sl. 174. Fotografija iz Elaborata o staroj gradskoj arhitekturi Kragujevca, Zavod za zaštitu spomenika kulture u Kragujevcu, 1971. god.;

Sl. 175. Pozicija parcele objekta „Pomodne trgovine Koste Jakovljevića i sinova” (označena žutim pravougaonikom), detalj sa Generalnog regulacionog plana Kragujevca iz 1936. god. JP Urbanizam Kragujevac;

Sl. 176. Ulična fasada objekta okrenuta ka Masarikovoj ulici, Zavod za zaštitu spomenika kulture u Kragujevcu, 1971. god.;

Sl. 177. Ulična fasada objekta okrenuta ka ulici Kralja Petra, Zavod za zaštitu spomenika kulture u Kragujevcu, 1971. god.;

Sl. 178. Ulična fasada objekta okrenuta ka Masarikovoj ulici sa dimenzijama otvora, Zavod za zaštitu spomenika kulture u Kragujevcu, 1971. god.;

Sl. 179. Detalj prozorskog para sa gornje linije prozora duže ulične fasade, Zavod za zaštitu spomenika kulture u Kragujevcu, 1971. god.;

Sl. 180. Oglas za „Pomodno Manufakturnu, platnarsku i galanterijsku radnju M. S. Mitrovića i Drugova”, „Nova zadruga”, 1901. god. br. 6, str. 4, Narodna biblioteka „Vuk Karadžić”, Kragujevac;

Sl. 181. Oglas za „Trgovinu M. S. Mitrović i Drugovi”, „Nova zadruga”, 1903. god. br. 23, str. 5, Narodna biblioteka „Vuk Karadžić”, Kragujevac;

Sl. 182. Delimičan pogled na „Trgovinu M.S. Mitrović i Drugovi”, Privatna kolekcija Dejana Lekića;

Sl. 183. Fotografija iz Elaborata o staroj gradskoj arhitekturi Kragujevca, Zavod za zaštitu spomenika kulture u Kragujevcu, 1971. god.;

Sl. 184. Pozicija parcele objekta „Trgovine M.S. Mitrović i Drugovi” (označena žutim pravougaonikom), detalj sa Generalnog regulacionog plana Kragujevca iz 1936. god. JP Urbanizam Kragujevac;

Sl. 185. Fasada objekta okrenuta ka ulici Kralja Petra, Zavod za zaštitu spomenika kulture u Kragujevcu, 1971. god.;

- Sl. 186. Oglas za „Manufakturnu radnju Bogoljuba Nešića”, „Putovođa kroz Kragujevac”, 1925. god. Bož. St. Anđelkovic, Štamparija Šumadija A. Jovanovića str. 96, Narodna biblioteka „Vuk Karadžić”, Kragujevac;
- Sl. 187. Izlog „Trgovine Bogoljuba V. Nešića” i „Voskarske ranje Milenka Jevtića”, fotografija iz digitalne kolekcije Zavoda za zaštitu spomenika kulture u Kragujevcu
- Sl. 188. Pogled na bočnu stranu „Trgovine Bogoljuba Nešića”, privatna kolekcija Dejana Lekića;
- Sl. 189. Fotografija iz Elaborata o staroj gradskoj arhitekturi Kragujevca, Zavod za zaštitu spomenika kulture u Kragujevcu, 1971. god.;
- Sl. 190. Pozicija parcele objekta „Trgovine Bogoljuba V. Nešića” i „Voskarske ranje Milenka Jevtića” (označena žutim pravougaonikom), detalj sa Generalnog regulacionog plana Kragujevca iz 1936. god. JP Urbanizam Kragujevac;
- Sl. 191. Ulična fasada objekta okrenuta ka ulici Kralja Petra, Zavod za zaštitu spomenika kulture u Kragujevcu, 1971. god.;
- Sl. 192. Oglas za novo otvorenu „Pomodnu trgovinu Timotija A. Vučkovića”, „Narodna sloboda”, 1911. god.br. 66, str. 4, Narodna biblioteka „Vuk Karadžić”, Kragujevac
- Sl. 193. Oglas za „Pomodnu trgovinu Timotija A. Vučkovića”, „Kragujevački glasnik”, 1919. god.br. 22, str. 4, Narodna biblioteka „Vuk Karadžić”, Kragujevac;
- Sl. 194. Oglas za „Manufakturnu – Galanterijsku trgovinu Timotija A. Vučkovića,, „Šumadijski glasnik”, 1921. god. br.6, str. 4, Narodna biblioteka „Vuk Karadžić”, Kragujevac;
- Sl. 195. Fotografija povorke sa pogledom na „Trgovinu kod Demajorovića”, privatna kolekcija Dejana Lekića;
- Sl. 196. Razglednica Draškovićeve ulice, 1927. godina, inv. br. 2824, P. Nikolic, Narodni muzej u Kragujevcu;
- Sl. 197. Razglednica Draškovićeve ulice, 1927. godina, kolorizovana, privatna kolekcija Dejana Lekića;
- Sl. 198. Fotografija Draškovićeve ulice sa zatvorenim trgovinama, Privatna kolekcija Dejana Lekića;
- Sl. 199. Razglednica Glavne ulice u Kragujevcu, privatna kolekcija Dejana Lekića;

- Sl. 200. Razglednica Draškovićeve ulice u Kragujevcu, privatna kolekcija Dejana Lekića;
- Sl. 201. Ulična fasada objekta okrenuta ka Draškovićevoj ulici, Zavod za zaštitu spomenika kulture u Kragujevcu, 1971. god.;
- Sl. 202. Ulična fasada objekta okrenuta ka ulici Kralja Petra, Zavod za zaštitu spomenika kulture u Kragujevcu, 1971. god.;
- Sl. 203. Pozicija parcele „Pomodne trgovine Timotija A. Vučkovića”, Kat. Opština Kragujevac n 21, list br. 22, Dokument dobijen od Javnog preduzeća Urbanizam Kragujevac;
- Sl. 204. Fotografija Gradske tržnice kragujevačkog fotografa Černea, IAŠK b.b.;
- Sl. 205. Pozicija parcele Gradske tržnice (označena crvenim kvadratom i brojem 12.), detalj sa Generalnog regulacionog plana Kragujevca iz 1936. god. JP Urbanizam Kragujevac;
- Sl. 206. Projekt für kühlange in markthalle Kragujevac, Poglavarstvo grada Kragujevca, 1839-1936, br. kutije XXVI, Istorijski arhiv Šumadije, Kragujevac;
- Sl. 207. Plan uređenja terena oko Centralne Pijace u Kragujevcu, Poglavarstvo grada Kragujevca, 1839-1936, br. kutije XXVI, Istorijski arhiv Šumadije, Kragujevac;
- Sl. 208. Plan kanalizacije i vodovoda na Centralnoj Pijaci u Kragujevcu, Poglavarstvo grada Kragujevca, 1839-1936, br. kutije XXVI, Istorijski arhiv Šumadije, Kragujevac;
- Sl. 209. Projekat za izgradnju klozeta na centralnoj pijaci u var. Kragujevcu, Poglavarstvo grada Kragujevca, 1839-1936, br. kutije XXVI, Istorijski arhiv Šumadije, Kragujevac;
- Sl. 210. Osnova podruma, Glavne dvorane gradske tržnice, Poglavarstvo grada Kragujevca, 1839-1936, br. kutije XXVI, Istorijski arhiv Šumadije, Kragujevac;
- Sl. 211. Osnova prizemlja, Glavne dvorane gradske tržnice, Poglavarstvo grada Kragujevca, 1839-1936, br. kutije XXVI, Istorijski arhiv Šumadije, Kragujevac;
- Sl. 212. Osnova I sprata, Glavne dvorane gradske tržnice, Poglavarstvo grada Kragujevca, 1839-1936, br. kutije XXVI, Istorijski arhiv Šumadije, Kragujevac;
- Sl. 213. Projekat sale za mašine za pravljenje leda i hlađenje na centralnoj pijaci u Kragujevcu, Poglavarstvo grada Kragujevca, 1839-1936, br. kutije XXVI, Istorijski arhiv Šumadije, Kragujevac;

- Sl. 214. Presek A-B, Glavna dvorana gradske tržnice, Poglavarstvo grada Kragujevca, 1839-1936, br. kutije XXVI, Istorijski arhiv Šumadije, Kragujevac;
- Sl. 215. Fasada glavne dvorane – iz parka, Centralna pijaca u Kragujevcu, Poglavarstvo grada Kragujevca, 1839-1936, br. kutije XXVI, Istorijski arhiv Šumadije, Kragujevac;
- Sl. 216. Glavni izgled Paviljon br. 1, Centralna pijaca u Kragujevcu, Poglavarstvo grada Kragujevca, 1839-1936, br. kutije XXVI, Istorijski arhiv Šumadije, Kragujevac;
- Sl. 217. Glavni izgled Paviljon br. 1, Centralna pijaca u Kragujevcu, Poglavarstvo grada Kragujevca, 1839-1936, br. kutije XXVI, Istorijski arhiv Šumadije, Kragujevac;
- Sl. 218. Zanatski objekti u ulici Cara Nikole, Kat. Opština Kragujevac n 21, list br. 14, Dokument dobijen od Javnog preduzeća Urbanizam Kragujevac;
- Sl. 219. Fasade na regulacionoj liniji u ulici Ive Lole Ribara (objekti na strani ulice od susreta ulice Ive Lole Ribara i ulice Kralja Aleksandra ka objektu Hotela Gušić), Zavod za zaštitu spomenika kulture u Kragujevcu, 1971. god.;
- Sl. 220. Fasade na regulacionoj liniji u ulici Ive Lole Ribara (objekti na strani ulice od susreta ulice Ive Lole Ribara i ulice Kralja Aleksandra ka objektu Hotela Gušić), Zavod za zaštitu spomenika kulture u Kragujevcu, 1971. god.;
- Sl. 221. Fasade na regulacionoj liniji u ulici Ive Lole Ribara (objekti na strani ulice od susreta ulice Ive Lole Ribara i ulice Svetozara Markovića ka objektu Alekse J. Obradovića), Zavod za zaštitu spomenika kulture u Kragujevcu, 1971. god.;
- Sl. 222. Fasade na regulacionoj liniji u ulici Ive Lole Ribara (objekti na strani ulice od susreta ulice Ive Lole Ribara i ulice Svetozara Markovića ka objektu Alekse J. Obradovića), Zavod za zaštitu spomenika kulture u Kragujevcu, 1971. god.;
- Sl. 223. Fasade na regulacionoj liniji u ulici Ive Lole Ribara (objekti na strani ulice od susreta ulice Ive Lole Ribara i ulice Svetozara Markovića ka objektu Alekse J. Obradovića), Zavod za zaštitu spomenika kulture u Kragujevcu, 1971. god.;
- Sl. 224. Fotografija iz Elaborata o staroj gradskoj arhitekturi Kragujevca, Zavod za zaštitu spomenika kulture u Kragujevcu, 1971. god.;
- Sl. 225. Fotografija iz Elaborata o staroj gradskoj arhitekturi Kragujevca, Zavod za zaštitu spomenika kulture u Kragujevcu, 1971. god.;
- Sl. 226. Fotografija iz Elaborata o staroj gradskoj arhitekturi Kragujevca, Zavod za zaštitu spomenika kulture u Kragujevcu, 1971. god.;

- Sl. 227. Fotografija iz Elaborata o staroj gradskoj arhitekturi Kragujevca, Zavod za zaštitu spomenika kulture u Kragujevcu, 1971. god.;
- Sl. 228. Izgled ulice Ive Lole Ribara danas;
- Sl. 229 i 230. Izgled stolarske zadruge „Ideal”, privatna kolekcija Maše Šekularac;
- Sl. 231. Tekst o prvoj stolarskoj zadruzi „Ideal”, „Odjek Šumadije”, br. 17, god. 1938. god. str. 3.;
- Sl. 232. Nakit Katarine Čudić, Ring AN04,
<http://www.katarinacudic.com/product/viewProduct/256>, avgust, 2019. god.;
- Sl. 233. Nakit Katarine Čudić, Fence Ring FR09,
<http://www.katarinacudic.com/product/viewProduct/256>, avgust, 2019.;
- Sl. 234. Nakit Slavoljuba Galića Đanija, MC 1 2 3, R1 40 i mc 138,
http://www.djani.co.rs/view_product.php?id=1164&categ=12, avgust, 2019.;
- Sl. 235. Primer zaštićenog objekta iz prve kategorije kataloga, str. 1.
<https://bcnroc.ajuntament.barcelona.cat/jspui/handle/11703/91773>, septembar, 2018. god.;
- Sl. 236. Primer zaštićenog objekta iz prve kategorije kataloga, str. 2.
<https://bcnroc.ajuntament.barcelona.cat/jspui/handle/11703/91773>, septembar, 2018. god.;
- Sl. 237. Primer zaštićenog objekta iz prve kategorije kataloga, str. 3.
<https://bcnroc.ajuntament.barcelona.cat/jspui/handle/11703/91773>, septembar, 2018. god.;
- Sl. 238. Primer zaštićenog objekta iz prve kategorije kataloga, str. 4.
<https://bcnroc.ajuntament.barcelona.cat/jspui/handle/11703/91773>, septembar, 2018. god.;
- Sl. 239. Prikaz internet stranice posvećene trgovačkim i zanatskim objektima u Bolonji,
https://www.bolognawelcome.com/en/home/live/shopping/store-categories/traditional-shops/s/model_Luoghi/lingua_en/categoria_108/page_0/, septembar, 2019. god.;
- Sl. 240. Insajderov vodič „Drevne trgovine Bolonje”,
<https://www.moretimetotravel.com/an-insiders-guide-to-the-ancient-shops-of-bologna/>, septembar, 2019. god.;

- Sl. 241. Izlog Cadenhead's Whisky prodavnice u Edinburgu, <https://www.facebook.com/CHWSEdinburgh/photos/a.251610088348786/251610108348784/?type=1&theater/>, septembar, 2019. god.;
- Sl. 242. Prikaz internet stranice posvećene trgovačkim, zanatskim i ugostiteljskim objektima u Madridu, <http://centenariosmadrid.org/category/establecimientos/>, septembar, 2019. god.;
- Sl. 243. Prikaz objekata na stranicama knjige „Vodič kroz stogodišnje prodavnice Madrida i”, <https://issuu.com/disenoscavallanti/docs/1>, septembar, 2019. god.;
- Sl. 244. Enterijer prodavnice slikarskih boja L. Cornelissen & Son, <https://www.facebook.com/L.Cornelissenandson/photos/p.869524716515555/869524716515555/?type=1&theater>, septembar, 2019. god.;
- Sl. 245. Građevinski pravilnik za grad Kragujevac, str. 1, Oznaka fonda: 12.3/5, Naziv fonda: Poglavarstvo grada Kragujevca, Broj kutije: XXVI, Istorijski arhiv Šumadije, Kragujevac;
- Sl. 246 i 247. Izlozi zanatskih i trgovačkih objekata u Kragujevcu koji nisu podlegli modernim adaptacijama;
- Sl. 248 Izlog objekta u Masarikovoj ulici u Kragujevcu koji nije podlegao modernim adaptacijama;
- Sl. 249. Izlog objekta u Masarikovoj ulici u Kragujevcu koji nije podlegao modernim adaptacijama;
- Sl. 250. Izlog zanatskog objekata u Ive Lole Ribara ulici u Kragujevcu koji nije podlegao modernim adaptacijama;
- Sl. 251. Prikaz prizemlja fasada objekata preplavljenih različitim reklamnim natpisima u ulici Kralja Aleksandra Karađorđevića u Kragujevcu;
- Sl. 252. Prikaz prizemlja fasade objekta koji u svom sklopu poseduje tri različita tipa dizajniranih tendi;
- Sl. 253. Prikaz tendi na trgovačkim objektima početkom 20. veka u Kragujevcu;
- Sl. 254 i 255. Prikaz prizemlja fasade objekta Riste Golića u Kragujevcu, gde je još uvek zadržan stari sistem tendi;
- Sl. 256. Izgled izloga „Kolonijalno-bakalske radnje Nastasi Baržu i Ilije Dimitrijevića” u Kragujevcu, „Javno mnjenje”, 1935. god. br. 19. str. 4.;

- Sl. 257. Oglas „Modno manufaktorne i galanterijske trgovine Stevana Pantelića” u Kragujevcu, „Odjek Šumadije”, 1939. god. br.4, str. 4.;
- Sl. 258. Izlog „Modno manufaktorne i galanterijske trgovine Stevana Pantelića” u Kragujevcu, „Odjek Šumadije”, 1939. god. br.4, str. 4.;
- Sl. 259. Dušan S. Pavlović ispred svoje kolonijalno-delikatesne trgovine do „Zlatne ruže”, Dušan S. Pavlović prvi sa leva od trojice u sredini fotografije, privatna kolekcija Milana Živaljevića (unuk Dušana S. Pavlovića);
- Sl. 260. Dušan S. Pavlović ispred svoje kolonijalno-delikatesne trgovine do „Zlatne ruže” (izlog sa spuštenim zastorima), Dušan S. Pavlović drugi sa leva, privatna kolekcija Milana Živaljevića;
- Sl. 261. Reklama za „Kolonijalno-delikatesnu trgovinu Dušana S. Pavlovića”, „Javna reč”, 1936. god. br. 3. str. 4, Kragujevac, Narodna biblioteka „Vuk Karadžić”, Kragujeva;
- Sl. 262. Reklama za „Kolonijalno-delikatesnu trgovinu Dušana S. Pavlovića”, „Javno mnjenje”, 1934. god. br. 50. str. 4, Kragujevac, Narodna biblioteka „Vuk Karadžić”, Kragujevac;
- Sl. 263. Dušan S. Pavlović ispred svoje kolonijalne radnje preko puta Češkog stovarišta, privatna kolekcija Milana Živaljevića;
- Sl. 264. Reklama za „Kolonijalnu radnju Dušana S. Pavlovića”, „Narodna samouprava”, 1936. god. br. 26. str. 4, Kragujevac, Narodna biblioteka „Vuk Karadžić”, Kragujevac;
- Sl. 265. Dame ispred Foto „Zore”, Kragujevac, privatna kolekcija Dejana Lekića;
- Sl. 266. „Poslastičarska radnja Jovana Krena” u Kragujevcu, <https://www.limundo.com/kupovina/Kolekcionarstvo/Razglednice/Srbija-i-YU-do-1945/Kragujevac-Poslasticarska-radnja-Jovana-Krena-/45586361>, avgust 2019. god.;
- Sl. 267. Izgled enterijera i eksterijera jednog kafea u Beču, Narodni muzej u Kragujevcu, inv. br. 5214-198;
- Sl. 268. Oglas za „Poslastičarsku radnju Jovana Krena u Kragujevcu”, „Nova zadruga”, 1901. god. br. 10. str. 3, Kragujevac, Narodna biblioteka „Vuk Karadžić”, Kragujevac;

- Sl. 269 i 270. Izgled izloga apoteke „1. Maj” u Kragujevcu, nekada Apoteka „Jakševac”;
- Sl. 271. Izgled enterijera jedne apoteke u Kragujevcu, Istorijski arhiv Šumadije, Kragujevac, in. br. IAŠ K 1 III-39;
- Sl. 272. Izgled enterijera jedne apoteke u Barseloni, <http://finestresdelamemoria.org/el-personal-de-la-farmacia>, avgust, 2019. god.;
- Sl. 273. Izgled enterijera jedne apoteke u Barseloni, <http://finestresdelamemoria.org/el-personal-de-la-farmacia>, avgust, 2019. god.;
- Sl. 274. Izgled enterijera jedne apoteke u Barseloni, <http://finestresdelamemoria.org/el-personal-de-la-farmacia>, avgust, 2019. god.;
- Sl. 275. Izgled enterijera jedne apoteke u Barseloni, <http://finestresdelamemoria.org/el-personal-de-la-farmacia>, avgust, 2019. god.;
- Sl. 276. Izgled enterijera obučarskog salona „Argus”, „Odjek Šumadije”, 1939. god. br. 29. str. 4.;
- Sl. 277. Izgled oglasa obučarskog salona „Argus”, „Odjek Šumadije”, 1939. god. br. 29. str. 4.;
- Sl. 278 i 279. Primeri izgleda izloga trgovina u Novom Sadu;
- Sl. 280. Izlog prodavnice Ercegovac 1927. godine u Beogradu, <https://ercegovac-hats1927.com/o-nama/>, avgust, 2019. god.;
- Sl. 281. Internet stranica Ercegovac šešira danas, <https://ercegovac-hats1927.com/shop/>, avgust, 2019. god. ;
- Sl. 282. Internet stranica brenda Iskon mode, <https://iskonmode.rs/product-category/zenska/>, avgust, 2019. god. ;
- Sl. 283. Izgled enterijera „Makadam” prodavnice, <https://makadam.rs/pages/bistro>, avgust, 2019. god.;
- Sl. 284. Izgled nekih od proizvoda koji se mogu naći u „Makadam” prodavnici, <https://makadam.rs/pages/about>, avgust, 2019. god.;
- Sl. 285. Izlog parfimerije „Sava” noću;
- Sl. 286. Bočice i porodične uspomene u izlogu parfimerije „Sava”;
- Sl. 287. Izlog parfimerije „Sava” danju;
- Sl. 288. Izlog radnje bombondžije Bosiljčić;

- Sl. 289. Neki od proizvoda radnje Bosiljčić;
- Sl. 290. Neki od proizvoda radnje Bosiljčić;
- Sl. 291. Rasklopivi štapovi za ribolov, dizajnirani od strane Yukari Iwatanija, <https://craftsmanship.net/our-second-annual-artisanal-gift-guide/>, avgust, 2019. god.;
- Sl. 292. Komentari Kragujevčana o starom delu grada, <https://www.facebook.com/photo.php?fbid=2275905256006219&set=g.121127684708841&type=1&theater&ifg=1>, avgust, 2019. god.;
- Sl. 293 i 294. Komentari Kragujevčana o starom delu grada, <https://www.facebook.com/photo.php?fbid=2209370669326345&set=g.121127684708841&type=1&theater&ifg=1>, avgust, 2019. god.;
- Sl. 295. Štarkova prodavnica u Knez Mihajlovoj ulici u Beogradu;
- Sl. 296. Štarkova prodavnica u Knez Mihajlovoj ulici u Beogradu;
- Sl. 297 i 298. Štarkova prodavnica u Jevrejskoj ulici u Novom Sadu;
- Sl. 299 i 300. Štarkova prodavnica u Jevrejskoj ulici u Novom Sadu snimljena u toku trajanja dekoracije posvećene polasku u školu;
- Sl. 301 i 302. Dekoracija u izlogu Štarkove prodavnice u Jevrejskoj ulici u Novom Sadu posvećena polasku u školu;
- Sl. 303. Primer adekvatne tende za izloge trgovačkih objekata (<http://prestige.co.rs/download/pdf/tende-rodos.pdf>, oktobar 2019. god.);
- Sl. 304. Prikaz kolonijalne radnje „Ilić”, u seriji „Jedne letnje noći”, <https://www.youtube.com/watch?v=rLPKT3lxqk8&t=2343s>, jul 2019. god.;
- Sl. 305 i 306. Fotografije koncerta „200 godina posle” u Drugoj kragujevačkoj gimnaziji u Kragujevcu, 2018. god.

8. Indeks pojmova i imena

A

Apoteka Jakševac 62, 69, 73, 169, 182, 183,

Obradović, Aleksa 60, 70, 73, 119, 121, 122, 135, 157, 159, 160, 161, 162, 163, 330, 352

B

Barcelona 31, 44, 52, 99, 100, 101, 102, 314, 315, 358, 359, 360, 361,

Bolonja 31, 44, 52, 314, 320, 321, 322

Č

čaršija 5, 43, 69, 72, 294

D

Delikatesna trgovina Tasić 60, 73, 169, 172, 173, 174

dizajn 53, 65, 337, 352, 363, 365, 382, 392, 396, 397

dizajn enterijera 7, 352

dućan 14, 72, 75, 159

dućanski izlog 16, 40, 86, 87

E

Edinburg 31, 44, 314, 322

estetski kriterijumi 20, 21, 31, 32, 33, 34, 45, 99, 388, 390

G

Golić, Rista 27, 69, 71, 73, 94, 169, 195, 196, 197, 198, 202, 330, 341

Gradska tržnica 28, 29, 62, 63, 170, 280, 282, 283, 288, 289, 291

Građevinski pravilnik za grad Kragujevac 15, 16, 17, 18, 33, 44, 86, 87, 91, 93, 143, 326, 327

Grafički dizajn 7, 39

I

identitet 6, 7, 9, 15, 20, 21, 23, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 40, 41, 43, 44, 45, 53, 58, 60, 64, 65, 68, 94, 99, 104, 106, 135, 149, 156, 332, 342, 343, 364, 365, 380, 388, 396

J

Javna reč 22, 106

Javno mnjenje 22, 104, 105, 106, 109, 115, 129, 130, 132, 134, 182, 188, 191, 195, 197, 232, 233, 234, 243, 244, 343, 344, 345, 349

Jakovljević, Kosta 57, 60, 69, 70, 75, 77, 82, 83, 90, 92, 95, 96, 115, 129, 131, 138, 149, 151, 152, 169, 243, 244, 245, 246, 248, 249, 251, 330

Janković, Obren 69, 73, 77, 84, 85, 157, 166

Jugoslovenski dnevnik 22, 27, 28, 48, 63, 106, 115, 116, 182, 183, 306, 307

K

Knjižara „Napredak” 58, 59, 69, 73, 153, 169, 203, 204, 205, 206, 209

Kod „Beograđanina” 24, 60, 69, 70, 75, 115, 129, 130, 135, 169, 170, 171, 232, 233, 234, 236, 330

Kragujevački radnik 106

L

linearna čaršija 5

London 52, 325

M

Madrid 314, 323, 324

Maksić, Bogoljub 58, 59, 69, 73, 203, 204, 205, 206, 209

Manufakturna radnja 24, 58, 62, 68, 69, 70, 73, 74, 77, 81, 157, 159, 160, 163, 169, 256, 257, 263, 264, 330

Manufakturna trgovina 67, 117, 145, 146, 147, 148, 149, 159, 160, 271, 272, 345, 346, 347

Mlekara Goč 172, 174, 176, 177, 178

M.S. Mitrović i Drugovi 70, 73, 74, 77, 81, 169, 256, 257, 258, 259, 261

N

Narodna samouprava 22, 24, 107, 129, 130, 133, 134, 233, 234, 350

Narodna sloboda 22, 107, 166, 169, 171, 255, 270,

Narodni pokret 22, 107

Naziv trgovine 24, 53, 98, 127, 128, 135, 144, 152, 243, 345, 364, 391, 392

Nešić, Bogoljub 24, 58, 70, 73, 74, 169, 263, 264, 265, 266, 268

Nikolić, Sava 69, 70, 75, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 226, 230

Novi pokret 22, 58, 99, 103, 108, 155, 159, 160, 188, 189, 204, 225

Nova zadruga 22, 107, 120, 256, 257, 258, 354

O

Odjek Šumadije 22, 58, 59, 108, 124, 125, 136, 137, 157, 172, 174, 175, 176, 203, 204, 210, 229, 307, 309, 345, 346, 347, 362

Oglas 18, 23, 24, 27, 33, 57, 58, 59, 97, 98, 115, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 144, 152, 155, 156, 160, 161, 174, 191, 203, 225, 233, 234, 243, 244, 245, 256, 257, 258, 264, 270, 271, 272, 316, 345, 346, 354, 362, 392

Oglasne novine 22, 109

Opštinske novine 11, 12, 18, 19, 109, 112, 113, 121, 122, 123, 142

P

Pavlović, Milovan 9, 57, 60, 69, 70, 75, 115, 129, 132, 135, 152, 169, 188, 189, 190, 191, 194, 330

Peko 169, 210, 229, 230,

Polet 22, 111

Pomodna trgovina 24, 57, 60, 62, 69, 70, 75, 77, 79, 80, 126, 129, 131, 132, 135, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 152, 155, 169, 188, 190, 191, 194, 232, 233, 234, 243, 244, 245, 246, 251, 270, 271, 279, 330, 345, 352

Prva Šumadijska demokratija 22, 111, 170

Prodavnica novina Jovana Stojanovića 195, 199, 330

Promotivni materijal 152, 195, 196

S

Simović, Dragomir 24, 25, 26, 60, 75, 111, 117, 121, 123, 124, 125, 129, 130, 135, 170, 171, 232, 233, 234

secesija 6, 14, 15, 55, 56, 76, 78, 163, 166, 271, 345

Š

Šumadijska demokratija 22, 112, 129, 130, 131, 132, 133, 188

Šumadijski glasnik 22, 111, 117, 118, 271, 272

Šumadijski polet 111, 203, 204

Šumadijski radikal 22, 111, 127, 128, 156, 159, 160, 232

T

tradicija 53, 256, 310, 320, 322, 325, 364, 365, 366, 368, 375, 376, 379, 380, 382, 388, 396

Trgovački objekat 6, 7, 8, 9, 13, 15, 20, 21, 22, 23, 24, 27, 29, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 52, 53, 54, 57, 60, 61, 62, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 72, 73, 74, 76, 77, 78, 86, 94, 97, 98, 99, 106, 112, 115, 116, 128, 135, 144, 152, 154, 156, 157, 159, 169, 294, 313, 314, 320, 323, 325, 328, 329, 330, 332, 333, 337, 340, 342, 343, 352, 364, 365, 366, 369, 379, 389, 390, 391, 392, 395, 396, 397, 399, 400

Trgovci 14, 23, 24, 25, 27, 29, 42, 55, 56, 57, 61, 73, 97, 108, 110, 117, 119, 121, 124, 126, 128, 132, 139, 140, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 151, 152, 156, 159, 210, 332, 343, 345, 347, 352

U

Ulica Cara Nikole 10, 70, 73, 169, 294, 296, 380

urbani dizajn 7, 39

V

Vučković, Timotije 69, 70, 75, 77, 79, 80, 111, 117, 169, 270, 271, 272, 279, 330

Z

Zanatstvo 27, 28, 47, 52, 86, 376, 379

Zanat 62, 67, 109, 136, 195, 294, 306, 307, 365, 379

Zanatlije 23, 27, 42, 54, 55, 97, 144, 195, 294, 314, 375

Zanatske radnje 17, 40, 70, 73, 294, 295, 326, 376, 380

9. Popis korišćene tehničke dokumentacije i arhivske građe

Istorijski arhiv Šumadije, Kragujevac

Razglednica „Pozdrav iz Kragujevca”, in. br. IAŠ K 1 III-7;

Izgled enterijera jedne apoteke u Kragujevcu, Istorijiski arhiv Šumadije, Kragujevac, in. br. IAŠ K 1 III-39;

Fotografija Gradske tržnice kragujevačkog fotografa Černea, IAŠK b.b.;

Projekt für kühlange in markthalle Kragujevac, Poglavarstvo grada Kragujevca, 1839-1936, br. kutije XXVI, Istorijiski arhiv Šumadije, Kragujevac;

Plan uređenja terena oko Centralne Pijace u Kragujevcu, Poglavarstvo grada Kragujevca, 1839-1936, br. kutije XXVI, Istorijski arhiv Šumadije, Kragujevac;

Plan kanalizacije i vodovoda na Centralnoj Pijaci u Kragujevcu, Poglavarstvo grada Kragujevca, 1839-1936, br. kutije XXVI, Istorijski arhiv Šumadije, Kragujevac;

Projekat za izgradnju klozeta na centralnoj pijaci u var. Kragujevcu, Poglavarstvo grada Kragujevca, 1839-1936, br. kutije XXVI, Istorijski arhiv Šumadije, Kragujevac;

Osnova podruma, Glavne dvorane gradske tržnice, Poglavarstvo grada Kragujevca, 1839-1936, br. kutije XXVI, Istorijski arhiv Šumadije, Kragujevac;

Osnova prizemlja, Glavne dvorane gradske tržnice, Poglavarstvo grada Kragujevca, 1839-1936, br. kutije XXVI, Istorijski arhiv Šumadije, Kragujevac;

Osnova I sprata, Glavne dvorane gradske tržnice, Poglavarstvo grada Kragujevca, 1839-1936, br. kutije XXVI, Istorijski arhiv Šumadije, Kragujevac;

Projekat sale za mašine za pravljenje leda i hlađenje na centralnoj pijaci u Kragujevcu, Poglavarstvo grada Kragujevca, 1839-1936, br. kutije XXVI, Istorijski arhiv Šumadije, Kragujevac;

Presek A-B, Glavna dvorana gradske tržnice, Poglavarstvo grada Kragujevca, 1839-1936, br. kutije XXVI, Istorijski arhiv Šumadije, Kragujevac;

Fasada glavne dvorane – iz parka, Centralna pijaca u Kragujevcu, Poglavarstvo grada Kragujevca, 1839-1936, br. kutije XXVI, Istorijski arhiv Šumadije, Kragujevac;

Glavni izgled Paviljon br. 1, Centralna pijaca u Kragujevcu, Poglavarstvo grada Kragujevca, 1839-1936, br. kutije XXVI, Istorijski arhiv Šumadije, Kragujevac;

Glavni izgled Paviljon br. 1, Centralna pijaca u Kragujevcu, Poglavarstvo grada Kragujevca, 1839-1936, br. kutije XXVI, Istorijski arhiv Šumadije, Kragujevac;

Građevinski pravilnik za grad Kragujevac, str. 1, Oznaka fonda: 12.3/5, Naziv fonda: Poglavarstvo grada Kragujevca, Broj kutije: XXVI, Istorijski arhiv Šumadije, Kragujevac;

Spisak trgovačkih radnji za kragujevački okrug od 17. septembra 1920. god. (prednja stranica i poledina spiska) Istorijski arhiv Šumadije, Kragujevac, Naziv fonda: Trgovci;

Pismo gospodinu Dragomiru Simoviću od strane Udruženja trgovaca Kragujevac, Istorijski arhiv Šumadije, Kragujevac, Naziv fonda: Trgovci;

Novinski članak o Novoj pijaci u Kragujevcu, Oznaka fonda: 12.3/5, Naziv fonda: Poglavarstvo grada Kragujevca, Broj kutije: XXVI, Istorijski arhiv Šumadije, Kragujevac;

Dopis Društvu za priređivanje sajмова i izložbi spiska privrednika za učestvovanje na sajmu, Istorijski arhiv Šumadije u Kragujevcu, kutija Trgovci;

Račun Nove Štamparije „Šumadija”, A. Jovanovića u Kragujevcu, Istorijski arhiv Šumadije u Kragujevcu, kutija Trgovci;

Dopis udruženju trgovaca u Kragujevcu od strane Trgovačke komore u vezi spiska kandidata za počasnog sudiju Okružnog suda, Istorijski arhiv Šumadije u Kragujevcu, kutija Trgovci;

Spisak kandidata za počasnog sudiju Okružnog suda, Istorijski arhiv Šumadije u Kragujevcu, kutija Trgovci;

Memorandum Pomodno – Manufaktorne Platnarske i Galanterijske Trgovine Timotija A. Vučkovića, Kragujevac – Memorandum sa ilustracijom, Istorijski arhiv Šumadije u Kragujevcu, kutija Trgovci;

Memorandum Pomodno – Manufaktorne Platnarske i Galanterijske Trgovine Timotija A. Vučkovića, Kragujevac – Memorandum sa pečatom trgovine, Istorijski arhiv Šumadije u Kragujevcu, kutija Trgovci;

Memorandum Pomodno – Manufakturne Platnarske i Galanterijske Trgovine Timotija A. Vučkovića, Kragujevac – Tipografski rešen memorandum, prednja strana, Istorijski arhiv Šumadije u Kragujevcu, kutija Trgovci;

Memorandum Pomodno – Manufakturne Platnarske i Galanterijske Trgovine Timotija A. Vučkovića, Kragujevac – Tipografski rešen memorandum, poledina, Istorijski arhiv Šumadije u Kragujevcu, kutija Trgovci;

Pečat Pomodno Manufakturne Galanterijske Trgovine Mijaila J. Blagojevića, Istorijski arhiv Šumadije u Kragujevcu, kutija Trgovci;

Ugovor o radu Koste Jakovljevića i sinova iz Kragujevca sa Blagojem Stefanovićem, Istorijski arhiv Šumadije u Kragujevcu, kutija Trgovci.

Javno preduzeće Direkcija za Urbanizam, Kragujevac

Generalni regulacioni plan grada Kragujevca iz 1936. godine, nije inventarisano;

Pozicija parcele objekta, Kat. Opština Kragujevac n 21, list br. 14, Dokument dobijen od Javnog preduzeća Urbanizam Kragujevac.

Narodni muzej u Kragujevcu

Upravni odbor trgovačkog udruženja za grad Kragujevac i oblast, Narodni muzej Kragujevac, in br. 5262;

Razglednica ulice Kralja Petra u Kragujevcu, 1936. godina, Izdanje Knjižare Napredak Kragujevac, inv. br. 3646;

Razglednica Draškovićeve ulica, 1927. godina, inv. br. 2824, P. Nikolic,

Izgled enterijera i eksterijera jednog kafea u Beču, Narodni muzej u Kragujevcu, inv. br. 5214-198;

Fotografija Pomodne trgovine kod Jakovljevića, digitalna kolekcija Narodnog muzeja u Kragujevcu.

Zavod za zaštitu spomenika kulture Kragujevac

Elaborat o staroj gradskoj arhitekturi Kragujevca, Zavod za zaštitu spomenika kulture u Kragujevcu, 1971. god.;

Građani ispred izloga Poslastičarnice Riste Golića, fotografija iz digitalne kolekcije Zavoda za zaštitu spomenika kulture u Kragujevcu;

Crteži izgleda fasada sa detaljima objekata obrađeni u okviru Elaborata o staroj gradskoj arhitekturi Kragujevca, nije inventarisano.

10. Biografija kandidata

Bojana Pašajlić rođena je 03. 03. 1990. godine u Kragujevcu. Osnovne akademske studije završila je na odseku za primenjenu umetnost, katedra za unutrašnju arhitekturu na Filološko-umetničkom fakultetu, Univerziteta u Kragujevcu. (2009-2013) Tokom studija učestvovala je na mnogim grupnim izložbama vezanim za projektovanje i dizajn enterijera.

Master studije upisuje u oktobru 2013. godine na Fakultetu primenjenih umetnosti, Univerziteta umetnosti u Beogradu na smeru dizajn enterijera i nameštaja odbranivši master projekat „Umetnički centar – Adaptacija i rekonstrukcija Vojnotehničkog zavoda u Kragujevcu” 2014. godine i stekavši zvanje master dizajner.

Doktorske studije iz oblasti arhitekture i urbanizma na Departmanu za arhitekturu i urbanizam, Fakulteta tehničkih nauka u Novom Sadu upisala je u oktobru 2014. godine.

Tokom proteklih godina bila je učesnica brojnih kolektivnih izložbi iz oblasti vizuelnih komunikacija u zemlji i inostranstvu (Bolivija, Lisabon, Istanbul, Poljska) i publikovala više naučnih i stručnih radova. Tema njenih istraživanja je istrojenja arhitekture, graditeljsko nasleđe, kulturna baština njeno očuvanje i reaktivacija, posebno na području grada Kragujevca. Bavi se projektovanjem i dizajnom enterijera.